

Леонід Петров

7-й полк уланів
Військ Польських
в Україні
1917-1918

Вінниця • ТОВ «ТВОРИ» • 2020

УДК 94(477:438)“1917/1918”
П 30

Фото на обкладинці: улани 7-го полку у Вінниці.

Петров Л. О.

П 30 7-й полк уланів Військ Польських в Україні. 1917-1918 рр. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 400 с.

ISBN 978-966-949-442-9

Книга присвячена основним етапам створення, розвитку та участі в бойових діях 7-го уланського полку III Польського корпусу, що формувався на Поділлі, на тлі військових та політичних подій 1917-1918 рр. Текст супроводжується фотографіями і мапами місць дислокацій та районів бойових дій полку. У додатку вміщено вибрані біографії його військовослужбовців від простих уланів до командира полку.

Видання призначене для всіх, хто цікавиться минулим України, Польщі та Росії.

УДК 94(477:438)“1917/1918”

ISBN 978-966-949-442-9

© Петров Л. О., 2020
© ТОВ «ТВОРИ», 2020

Вступ

Історія окремих частин Військ Польських на Сході 1914-1920 рр. досі залишається недостатньо дослідженою. Зокрема це стосується III Польського корпусу, що формувався в Україні, та його єдиного кавалерійського полку, який впродовж свого існування неодноразово змінював назву, останньою з яких була «7-й полк уланів». Історія цього підрозділу виявилася драматичною і короткою, трохи більше п'яти місяців. Місцем його дислокації були Вінницький і Брацлавський повіти Подільської губернії. Створювався полк з військовослужбовців російської армії та добровольців. Його кістяк складали загони з двох Кірасирських та Кінного полків гвардії, а також польські ескадрони з Чугуївського уланського та Ризького драгунського полків. Як і інші польські формування на території колишньої Російської імперії, він мав стати ядром армії майбутньої незалежної Польщі. Проте цього не сталося через зміну військово-політичної ситуації, перш за все, в зв'язку з приходом військ Німеччини й Австро-Угорщини, командування яких, як і уряд Української Народної Республіки, не були зацікавлені в їх існуванні. Це привело до боїв III Польського корпусу з подільським селянством, II Польського корпусу – з німецькими військами та до ліквідації польських корпусів у травні-червні 1918 року. Чимало їх вояків зі зброєю в руках невдовзі стали на захист незалежності Польщі, яку вона отримала в листопаді того ж року.

Надія на це з'явилася ще на початку Першої світової війни. На той час територія колишньої Речі Посполитої була поділена між Російською, Німецькою та Австро-Угорською імперіями. Сотні тисяч поляків були мобілізовані до армій цих країн. Крім того, розпочалося створення національних добровольчих підрозділів. В Австро-Угорщині в 1914 р. було сформовано I бригаду польських

легіонів на чолі з Юзефом Пілсудським. Наступного року з'явилися II та III бригади легіонів. Зі свого боку російське верховне командування восени 1914 р. надало згоду на утворення польського легіону, який за місцем організації отримав назву Пулавського. В боях 1915 року він зазнав тяжких втрат і був розформований. Рештки Пулавського легіону увійшли до 104-ї стрілецької бригади, на базі якої розпочалося формування Польської стрілецької бригади. У березні 1916 р. вона вирушила на фронт, звідки в січні 1917 р. була перенесена до Київського військового округу. Тут розпочалося розгортання Польської стрілецької бригади до дивізії.

У цей час Царство Польське вже перебувало під окупацією Німеччини й Австро-Угорщини, монархи яких 5 листопада 1916 р. оголосили про створення на цій території Королівства Польського, яке було залежним від них. До вибору короля чи регента верховна влада на цих землях переходила до Регентської Ради, утвореної 27 жовтня 1917 року.

Після Лютневої революції та визнання Тимчасовим урядом права поляків на утворення власної держави, з'явилася можливість формування справжнього польського війська. Деструктивні процеси у збройних силах Росії, що привели до падіння дисципліни та зниження їх боєздатності, дали полякам можливість домагатися більших поступок у справі розвитку національних військових частин. 7–22 червня 1917 року в Петрограді відбувся 1-й Всеросійських з'їзд військових-поляків, який прийняв постанову про створення Польських Збройних сил в Росії, яка містила звернення до Тимчасового уряду щодо невідкладного виділення поляків в окремі військові частини. Для реалізації цього завдання того ж місяця був заснований Головний польський військовий комітет (Начполь) під головуванням прапорщика Владислава Рачкевича. В липні російський Верховний головнокомандувач Лавр Корнілов надав дозвіл

на утворення одного польського корпусу, командиром якого призначили генерал-лейтенанта Юзефа Довбор-Мусніцького. Основою для цього військового з'єднання стала Польська стрілецька дивізія, яка з червня 1917 року разом з уланським полком перебувала на фронті у Східній Галичині. Польські улани 24 липня 1917 р. відзначилися у бою з австрійськими військами під селом Крехівці біля Станіславова, за що полк отримав назву Креховецького. До Білорусі, де формувався корпус, Польська стрілецька дивізія перейшла в серпні. Невдовзі туди прибув і полк уланів. Решту частин корпусу мали поповнити бажаючі поляки-військовослужбовці з російських частин. На початку грудня 1917 р. корпус налічував 18 500 осіб. Всупереч сподіванням, солдати польської національності не надто охоче переходили до нього, очікуючи закінчення війни та повернення додому. Крім того, командири окремих російських частин не бажали віддавати своїх підлеглих. Більшовицька революція суттєво вплинула на формування польського корпусу, який не визнав нової влади, що привело до боїв з ними на початку 1918 року.

Початок формуванню II Польського корпусу покладено наприкінці листопада 1917 р. на ділянці Румунського фронту. Очолив його генерал-лейтенант Сильвестр Станкевич. На 1 лютого 1918 року особовий склад корпусу нараховував 4339 чоловіків.

У грудні 1917 р. на Південно-Західному фронті розпочалося створення III корпусу, але полонізувати (замінити непольський склад солдатів і офіцерів поляками) тут вдалося лише невеликі частини і підрозділи. Тому його вирішили формувати на етапно-концентраційних пунктах, де мали збиратися бажаючі вступити до нього військові.

Для координації процесів виділення поляків з російської армії та утворення польських військових частин 3 грудня 1917 р. було утворено тимчасовий Інспекторат Польських збройних сил в Україні. Головним інспектором

став генерал-лейтенант Євгеній де Генінг-Міхеліс (Еугеніуш де Геннінг-Міхаеліс), який до цього командував російським ХХІХ армійським корпусом. Йому ж безпосередньо був підпорядкований ІІІ Польський корпус.

За наказом генерала Міхаеліса були створені етапно-концентраційні пункти у Луцьку, Рівному, Кременці, Шепетівці, Чорному острові, Проскурові, Старокостянтинові, Кам'янці-Подільському, Бердичеві, Барі, Жмеринці. Фронтіві концентраційні пункти відкрили у Києві, Житомирі та Вінниці. Для погодження цього процесу з українською владою у Києві було спеціальне представництво (бюро) Інспекторату Польських збройних сил на чолі з поручником А. Пйотровським. Безкоштовне приміщення і невелику суму грошей надав Е. Міхаелісу Комітет боротьби з анархією, що складався з великих землевласників на чолі з енергійним і дієвим графом Здзіславом Грохольським. Головні зусилля генерал спрямував на легалізацію українською владою польських частин і пошуки джерел фінансування для їх формування.

В грудні 1917 року були сформовані перші підрозділи ІІІ корпусу. До його складу входили поляки з російської армії та партизанських загонів, утворених на території Київської, Подільської та Волинської губерній для захисту поміщицьких маєтків від погромів. Поповнювався корпус і добровольцями, в тому числі з польських молодіжних патріотичних товариств. До кінця лютого 1918 р. більшість частин ІІІ корпусу зосередилась на території Подільської губернії. Формувалися вони в містах і маєтках землевласників. Територіальний принцип комплектування зумовив незначну чисельність корпусу, яку на січень 1918 року визначають у 3 тисячі осіб.

Розділ 1. Початок організації полку

У складі III Польського корпусу формувався один кавалерійський полк, який після низки перейменувань називався «7-й полк уланів». Ініціаторами створення цієї бойової одиниці кавалерії були офіцери-поляки з російського гвардійського Подільського Кірасирського полку. Ця елітна військова частина до Лютневої революції носила назву «Лейбгвардії Кірасирський Його Величності полк». Називали їх також «жовтими» (від кольору прикладного сукна) або царськосельськими (від місця дислокації) кірасирами. Нижні чини полку в мирний час комплектувалися з високих рудих і довгоносих новобранців.

Імператор Микола II і король Саксонії Фрідріх-Август III обходять почесний караул лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку на Царськосельському вокзалі 7 червня 1914 року

Свої традиції були й в інших полках гвардійської кавалерії. Так, у лейбгвардії Кірасирський Її Величності полк відбирали високих гарних брюнетів, а в лейбгвардії Кінному полку служили високі темноокі брюнети з вусиками (в 4-му ескадроні – з бородами)¹.

Після зречення імператора, з 4 березня 1917 р. кірасири Їого Величності стали називатися «1-й гвардійський Кірасирський полк», а з 8 червня, беручи дані зі своєї історії, змінили назву на «Гвардії Подільський Кірасирський полк»².

7 квітня 1917 р. полк прибув з Рівного для охорони Київського залізничного вузла. Ескадрони і команди були розквартировані в селах Святошин, Борщагівка, Крюківщина і Боярка³. Наприкінці жовтня в 1-й гвардійській кавалерійській дивізії, до складу якої входили й Подільські кірасири, була утворена комісія з питання українізації, в зв'язку з тим, що більшість солдатів були уродженцями України. Проте з'ясувалося, що цього прагнуть далеко не всі українці. Тоді було запропоновано перевести бажаючих у гвардії Подільський Кірасирський полк і українізувати його. Проти цього виступили всі офіцери і полковий комітет⁴.

У полках почалося формування українських частин. Одночасно з цим активно протікав процес виділення поляків з російських рядів. В Подільському Кірасирському полку ним керували штабсротмістри Антоні Шушкевич і Антоні Чудовський, які отримали на це дозвіл командира полку та згоду офіцерів. Шушкевич написав і розіслав у полки своєї та сусідніх дивізій відозву, що закликала до виділення з них і формування частин виключно з військово-вслужбовців-поляків. Чудовський, який служив у штабі полку й був членом полкового комітету, часто брав участь у дивізійних і корпусних з'їздах, що давало йому можливість одночасно проводити організаційну роботу по відокремленню поляків. У той час він порозумівся з польською

громадськістю в Києві, зокрема з Польською соціалістичною партією, поміщиками й офіцерами з генералом Міхаєлісом. В Подільському кірасирському полку організаційну роботу з утворення польського загону проводили штабс-ротмістр Шушкевич і прапорщики Шушкевич та Глембоцький⁵.

В зв'язку з категоричною відмовою Подільського кірасирського полку українізуватися, 9 грудня 1917 р. генеральний секретар військових справ Української Народної Республіки Симон Петлюра видав розпорядження здати уповноваженому комісару все полкове майно, зброю і коней, а людей розпустити. Командир полку полковник Леонід Сахновський вважав будь-який опір даремним і не бажав марного кровопролиття. 10 грудня у Святошині під Києвом він видав останній наказ, в якому йшлося про необхідність виконання розпорядження Генерального секретаріату⁶.

Після розпуску полку багато офіцерів, які хотіли дістатися на Дон чи до своїх сімей у Росії і не мали можливості взяти з собою власних коней, передали їх Чудовському з умовою повернення, якщо вони уціліють і до них зможуть дістатися. Так поляки-кірасири отримали як позичку кільканадцять коней, переважно чистокровних чи імпортних гунтерів (англійські й ірландські напівкровні коні). В полках російської гвардії були, як правило, дуже хороші коні. Кожен офіцер повинен був мати для себе, ординарця і під багаж двох верхових і двох в'ючних власних коней. Верхових коней приймала комісія у складі трьох офіцерів, призначених командиром полку⁷.

Майже кожна гвардійська кавалерійська частина мала коней своєї, особливої масті, причому окремі ескадрони також намагалися підібрати коней зі своїми відмінностями. В сурмачів кірасирів Його Величності коні були каракові й темно-гніді, по ескадронах вони розподілялися наступним чином: 1-й ескадрон – чисто каракові, 2-й – вороні, 3-й –

каракові лисі і білоногі, 4-й – каракові, гніді і бурі. У Кірасирському Її Величності полку сурмачі мали сірих коней, 1-й ескадрон – золотисто-рудих, 2-й – рудих білоногих з проточиною, 3-й – рудих із зірочкою, 4-й – темно-рудих і бурих. Лейбгвардії Кінний полк мав вороних коней⁸.

Польський кірасирський загін мав достатньо спорядження й коней, майже половина яких були офіцерськими. Але не вистачало людей і коштів. Тому Чудовський звертався до різних організацій. Робітничі організації до формування війська майбутньої незалежної Польщі поставилися вороже, а молодіжні прислали п'ятнадцять добровольців віком 17-18 років, з яких вже в 1920 р. було кілька дуже хороших офіцерів у польській армії. Землевласники, до яких А. Чудовський також звертався, прийняли проєкт формування військових частин з великим ентузіазмом. Запропонували йому декілька маєтків для розміщення людей і коней та пообіцяли організувати шляхом збору пожертв серед землевласників доставку фуражу та продовольства. Конкретних пропозицій було дві: маєток неподалік станції Фастів і П'ятничани під Вінницею, що належали графу Здзіславу Грохольському. Біля Вінниці були розташовані залишки полку 1-ї гвардійської кавалерійської дивізії, і Чудовський вже був у контакті з корнетом Міхалом Грохольським (двоюрідним братом Здзіслава Грохольського) з полку Кінної гвардії, який брав активну участь у виокремленні з нього поляків. Тому став намагатися узаконити правовий статус формування польського відділу в П'ятничанському маєтку. Від генерала Міхаеліса Чудовський отримав письмовий наказ про формування 1-ї хоругви Кірасирів Польських і призначення її командиром. Коштів для формування відділу генерал не надав, пояснивши це їх відсутністю, та пообіцявши спробувати дістати необхідну суму. Офіцер зв'язку від Міхаеліса при генеральному секретарі військових справ УНР отримав та доставив Чудовському офіційне письмове розпорядження з підписом

С. Петлюри про формування відділу польської кавалерії в маєтку П'ятничани та його околицях. Маючи ці документи, Чудовський не без труднощів отримав тринадцять вагонів і дві платформи. Завдяки командирі свого полку росіянину Сахновському отримали документ про переїзд польського загону до Вінниці безкоштовно⁹.

Підротмістр А. Чудовський
Червень 1918 р.

Генерал-поручник Е. Міхаеліс
1918 р.

13 грудня 1917 р. зі станції Святошин штабсротмістри Антоні Чудовський і Антоні Шушкевич, прапорщики Матеуш Шушкевич і Тадеуш Глембоцький, підпрапорщик Александер Якубович, 5 унтерофіцерів¹⁰, 52 кірасири, 12 добровольців, 72 верхових коней, 6 тяглових, з польовою кухнею, невеликим запасом одягу, взуття, польових телефонів і 10 000 рублів, отриманих з полкової каси, вирушили від збірного пункту біля вілли перського посла, в якій тоді мешкала мати Шушкевичів, до залізничного вокзалу. Так це описав А. Чудовський у своїх мемуарах¹¹.

Децо інші дані про це навів підполковник Генрик Багінський у своїй праці «Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-

1920», що вийшла в 1921 році: 12 грудня 1917 р. з Києва виїхав загін польських кірасирів у складі п'яти офіцерів (Влодзімеж Ковнацький, Антоні Чудовський, Антоні Шушкевич, Матеуш Шушкевич, Тадеуш Глембоцький), одного підпрапорщика і 35-ти солдатів з 56-ма кіньми з сідлами та 4-ма возами з боєприпасами та спорядженням. За кілька тижнів до них приєднався однополчанин штабсротмістр Модест Ромішевський¹².

З Києва вирушили залізницею до Вінниці. Загін розміщувався у товарних вагонах. Офіцерський вагон відрізнявся лише тим, що обігрівався залізною піччю. Температура в ньому внизу через його нещільність була така, як і повітря надворі, а на ліжках вгорі – жар від печі. У солдатських вагонах температура була рівніша, бо їх нагрівали коні, поміщені разом з солдатами.

Через два дні, близько 15 години 15 грудня, їхній потяг прибув на залізничний вокзал Вінниці. Після подачі вагонів під рампу А. Чудовський послав прапорщика М. Шушкевича з трьома кірасирами як квартир'єрів у село П'ятничани, розташоване в 1,5 км від Вінниці (тепер мікрорайон міста).

Матеуш Шушкевич в польському однострої зі знаком Кірасирського полку. 1918 р.

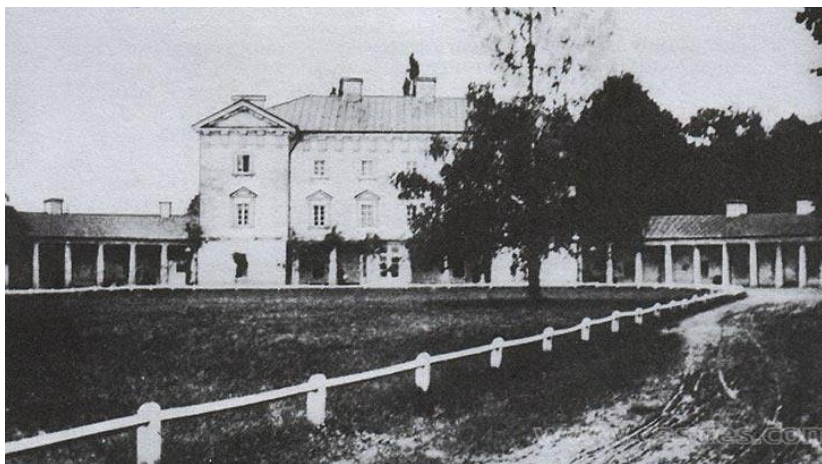

Нагрудний знак лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку

Решта тим часом розвантажували коней і спорядження. Польський загін виглядав досить сумно, бо крім солдатів з кірасирського полку, добровольці мали невідповідний одяг, а деякі з них ледь трималися на конях. Прибулі кірасири були в кашкетах, тип яких в подальшому використали в Польщі для полків легкої кавалерії (шеволежерів), і викликали великий ентузіазм серед польського населення на вулицях Вінниці.

Біля 16 години домаршували в маєток П'ятничани. Їх зустрів один з висланих квартир'єрів, який повідомив, що приміщення для коней і солдатів є хорошими. Офіцери для помешкання отримали одну з двох бічних палацових офіцин, з'єднаних високими зашкленними галереями з триповерховим головним корпусом палацу¹³.

П'ятничани. Палац. Близько 1914 р.

Перш за все польські військові пішли до стаєнь, де мали розмістити коней. Переконались, що коням там буде комфортно, бо стайні були упорядковані, освітлені електрикою. У стаєнному коридорі прапорщик М. Шушкевич представив А. Чудовського графині Марії Грохольській, дружині графа Здзіслава Грохольського. Скромно одягнена в чорне, але з великими діамантами в сережках, графиня всіх дуже сердечно привітала, цікавилася розміщенням загону, давала поради та відповідні розпорядження слугам. Після розташування солдатів офіцери відправилися до своїх квартир. Звідти в парадній формі вирушили з візитом до господарів¹⁴.

П'ятничани. Стайні на початку ХХ ст.

Власником П'ятничан був граф Здзіслав Генрик Адам Грохольський (1881-1968) – відомий громадський і політичний діяч на Поділлі, голова Польського Промислового товариства. Спільно з Францішеком Ярошинським та іншими особами утворив польську друкарню у Вінниці. Під час Світової війни в частині палацу в П'ятничанах організував

госпіталь Червоного Хреста. Належав до Польського товариства допомоги жертвам війни. Очолював Вінницький повітовий військово-промисловий комітет, утворений в 1915 р. Після зречення царя Здзіслав Грохольський став головою організованої у Вінниці Ради громадських організацій, яка представляла Тимчасовий уряд. Головував на III з'їзді польських організацій в Україні (так званий Польський з'їзд на Русі), який проходив 18-24 червня 1917 року в Києві. У 1917-1920 рр. був польським комісаром Подільської землі¹⁵.

Здзіслав і Марія Грохольські. Стрижавка, близько 1912 р.

Крім Здзіслава Грохольського в палаці мешкали його мати – графиня Ванда, яка управляла палацом, дружина Марія з роду Солтанів, її дві молоді сестри, штабсротмістр Мечислав Шемйот з дружиною Галиною – сестрою графа Здзіслава Грохольського. Троє дітей і вчителі проживали на другому поверсі і офіцери з ними не зустрічалися. Дітей бачили під час сімейних свят, коли вони виступали зі співом чи декламацією. З цими людьми провели Різдво і кінець 1917 року. Чудовський у своїх спогадах занотував, що вони «...нас прийняли і оточили такою сердечністю, що ми забули, що відірвані від наших родин і найближчих людей»¹⁶. Зі свого боку Зофія Грохольська з сусіднього маєтку Стрижавка згадувала їх як дуже порядних і чесних офіцерів¹⁷.

Прибувши до П'ятничан, польські військові мали фуражу на чотири дні. Граф Грохольський дав розпорядження управителю маєтку видавати їм продукти харчування, а також фураж для коней. Не бажаючи бути залежним від приватної особи, Чудовський на другий день поїхав до Вінниці довідатися, які там є організації, і яку матеріальну допомогу можна від них отримати. В першу чергу прибув з візитом до міського голови (комісара) Любомира Длуголенцького, «дуже доброго поляка і дуже корисної людини». Той направив його до одного з сільськогосподарських товариств, заснованого землевласниками. Там Чудовський познайомився з місцевими поміщиками братами Красовськими, Кумановським, Францішеком Ярошинським та іншими, з якими провів переговори з питань збору фуражу та продуктів харчування для свого відділу. Дуже активним був пан Ярошинський. Чудовський отримав обіцянку організації такої збірки і пропозицію зв'язатися з ним за кілька днів¹⁸.

Через два дні після приїзду кірасирів у П'ятничани сюди прибув з розташованого в районі Жмеринки полку Кінної Гвардії корнет Міхал Грохольський, родина якого

мешкала в сусідньому маєтку Стрижавка, який привів загін з 44 солдатів, 48 коней, 2 парокінних возів, завантажених різноманітним військовим спорядженням, переважно новими запасними сідлами і гвинтівками. Цей загін приєднали до кірасирів й утворили 1-й ескадрон під командуванням підротмістра А. Шушкевича. Після цього розпочалися навчання добровольців верхової їзди, а також заняття з солдатами з писемної польської мови й історії Польщі. Розклад занять був складений так, що молоді офіцери і солдати були зайняті з 7-ї до 21-ї години. В освітніх справах допомагали добровольці.

20 грудня з полку Кінної Гвардії дістався до П'ятничан корнет граф Ігнаці Плятер-Зибек з своїм ординарцем на прізвище Флоша (Фляша). В його ескадроні російські солдати реквізували коней і не хотіли віддавати, тож змушені були вночі викрасти своїх коней¹⁹.

Міхал Грохольський – прапорщик лейбгвардії Кінного полку. 1917 р.

Підротмістр Антоні Шушкевич в польському однострої зі знаком Кірасирського полку. 1918

Становище польського відділу було досить складним. Селяни не визнавали ніякої влади і прагнули заволодіти поміщицькою землею і майном. Через це вороже ставилися до прибулого дисциплінованого загону, який не сприймав більшовицьких гасел. Селяни вимагали виходу польських військових з П'ятничан, оскільки, як виразилися, для них є образливим, що громадянин тримає військо в дворі, немовби їх побоюється. На третій день перебування в П'ятничанах прийшов до Чудовського місцевий селянський комітет із запитанням, на яких правах вони розмістилися в маєтку. Той показав розпорядження з підписом Петлюри, що стало для них несподіванкою, і пояснив, що не має наміру робити реквізиції і сподівається, що відносини між польськими солдатами і місцевим населенням будуть ввічливими. Після цього комітетники попрощалися і більше не з'являлися²⁰.

Прибуття польських військовиків до П'ятничан припало на період адвенту (передріздвяного посту), тож графиня Ванда Грохольська наказала, щоб обіди були пісні. Через це хтось з офіцерів чи ординарців їхав до Вінниці, купував запечену індичку, гусака чи інше м'ясо, яке до обіду з'їдали, а потім змітали ще й усе, що подавали на обід. Підпоручник М. Грохольський після заяви Чудовського, що така трава, яку їм дають, корисна для коней, але не є стравою для їхніх шлунків, домігся появи м'ясних страв на обід. «Так у спокої й комфорті, яких ми давно не мали, протікало наше життя» – згадував про це згодом А. Чудовський²¹.

Не раз увечері, коли графиня Ванда Грохольська відправлялася у свою спальню, збиралися молоді офіцери разом з графинею Марією Грохольською, паннами Солтан і деколи кимось із сусідів, з'являлася недозволена пляшка меду, і в розмовах чи співі колядок проводили приємні вечори. В тому часі було декілька урочистостей, зокрема, 21 рік хорунжому М. Шушкевичу. З кожної такої нагоди

граф Здзіслав Грохольський декламував вірші. Його дружина записала їх до маленького блокноту і подарувала А. Чудовському. Коли він покидав Вінницю в 1919 році, то частину його речей взяв особистий ординарець і друг під-офіцер Каспер Конський, який після війни працював машиністом трамваю у Варшаві і досить часто відвідував свого командира. Під час повстання 1944 року помешкання Конського у варшавському районі Прага уціліло. В речах він знайшов цей блокнот і в 1950 р. повернув його Чудовському.

Святвечір зустрічали дуже урочисто за одним столом з усіма кірасирами в патріотичному настрої. Сімейство Здзіслава Грохольського прикрасило «білий зал» зеленню, польськими орлами і вимпелами у національних кольорах²².

Під час різдвяних свят до П'ятничан приїхали брати і сестри підпоручника Міхала Грохольського. Їм належав сусідній маєток Стрижавка, і вони досить часто бували тут. Один із них – Ремігіуш Грохольський – після повернення з Кавказу, де був командиром санітарної частини, вступив як підпоручник до польського війська і перебував при Голловному командуванні в Києві.

Графиня Ванда Грохольська
з онукою Геленою

Граф Генрик Грохольський (1896-1939) брав участь у фінансуванні підрозділу польської кінноти, який згодом став 7-м уланським полком²³.

На другий день свят приїхала до П'ятничан графиня Марія Собанська – сестра графа З. Грохольського, яка попросила А. Чудовського надіслати кірасирів до її помістя Сумівка Ольгопільського повіту для захисту від пограбування. Той категорично відмовив і пояснив, що польські війська формуються для боротьби за незалежність Польщі, а не для оборони панських садиб від місцевого населення, що привело б до втручання в політичні справи. Проте знайшлося три чи чотири добровольці з цивільних, які виявили бажання захищати маєток і виїхали з графинею Собанською в Сумівку²⁴.

Марія Собанська

З моменту прибуття до П'ятничан загальна обстановка багато в чому змінилася. Місцеву російську владу почала змінювати українська. Фронт ще тримався, але російські солдати не воювали, а браталися з противником. Спостерігалася тенденція, що невдовзі військові частини дезорганізованої армії залишать фронт і вирушать вглиб Росії, бо солдатам війна набридла, і всі хотіли додому. Шлях військ на схід проходив повз П'ятничани.

Як оборонний пункт кавалерії це було дуже незручне місце, близько оточене оселями, розташоване в 1,5 км від залізниці Вінниця – Фастів, що загрожувало потраплянням під ймовірний вогонь артилерії бронепоездів. Передбачаючи необхідність самооборони у разі нападу військ більшовиків, Чудовський шукав краще місце для формування відділу. У бесіді з Францішеком Ярошинським (1870-1951) довідався, що в його маєтку Дзвониha можна розмістити велику кількість людей і коней. Власники переселилися до Вінниці після грабiжницького нападу на палац у червні 1917 р. Худоба і збiжжя були розграбовані місцевими селянами, але будiвлі не пошкоджені. На штабній карті Чудовський побачив, що маєток Дзвониha, розташований за 30 кілометрів на пiвдень від Вінниці, оточений з трьох боків річкою Пiвденний Буг, з сусiднім фiльварком Михайлiвкою буде iдеальним місцем для формування підрозділу. Бiльшiсть вiйськ з фронту рухатиметься вздовж основних автомобiльних дорiг і залiзниць, а далі від них прохидитимуть меншi частини без артилерії і бронемашин, з якими могли би справитися у випадку нападу²⁵.

Францішек Ярошинський

На другий день свят приїхав до Чудовського поручник Броніслав Перетяткович і заявив, що поблизу Літина є відділ кавалерії силою приблизно 150 вершників, сформований ним з поляків 11-го драгунського Ризького й 11-го уланського Чугуївського полків

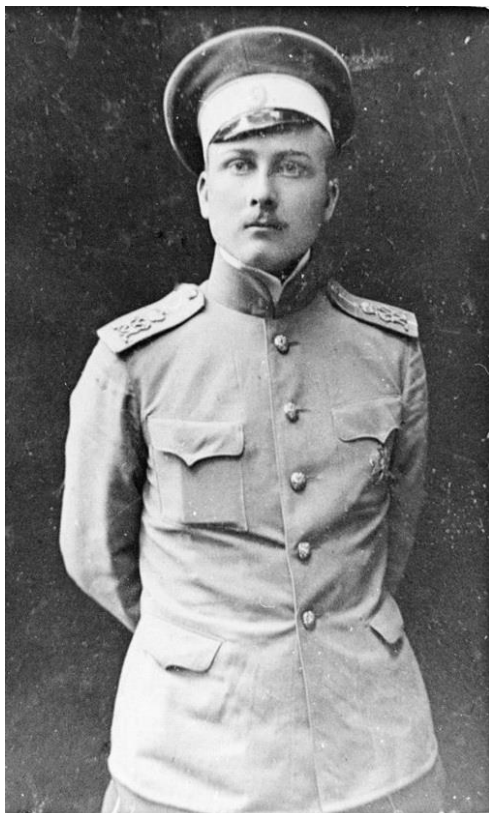
російської 11-ї кавалерійської дивізії, дислокованої в районі Проскурова, Летичева й Літина. За свідченням Чудовського, офіцери цього відділу виявили бажання приєднатися до польської частини, що формувалася в П'ятничанах. За іншими даними, польський ескадрон 11-ї кавалерійської дивізії був направлений в містечко Антоніни, де з військовиків Південно-Західного фронту формувався 2-й полк уланів I Польського корпусу, звідки його невдовзі було відведено до Вінниці. Сам Б. Перетяткович, після приведення відділу в призначене йому місце, вирушив до маєтку Потоцького Антоніни, де вступив до розташованого там партизанського загону Фелікса Яворського. Плануючи перехід в район Дзвоники, Чудовський визначив місце постою новоприбулого відділу фільварок Михайлівка²⁶.

29 грудня 1917 р. в село Дзвоники прибув польський ескадрон 11-го уланського Чугуївського полку на чолі з підротмістром Скібневським, а 30 грудня в с. Михайлівка – польський ескадрон 11-го драгунського Ризького полку. Про це Скібневський у своєму рапорті від 14 січня 1918 р. повідомив начальника Вінницького концентраційного району Військ Польських, додавши поіменні списки солдатів та офіцерів, перелік коней, зброї, возів та інших речей²⁷.

З польським ескадроном 11-го уланського Чугуївського полку прибуло 92 коней (фронтових, обозних і в'ючних), 58 драгунських карабінів, 72 кавалерійські шаблі, 8 револьверів Нагана, 4 вози місцевого типу, 1 офіцерська польова кухня, 9 упряжей. З офіцерів у ньому були підротмістр Тадеуш Скібневський, поручники Станіслав Невяровський і Ян Філярський, корнети Зигмунт Залевський, Зигмунт Мілковський і Тадеуш Петрулевич, хорунжий Станіслав Скібневський, лікар Ян Кулеша²⁸.

В польському ескадроні ризьких драгунів було 64 коня (фронтових, обозних і в'ючних), 45 драгунських карабінів, 50 кавалерійських шабель, 5 револьверів Нагана, 2 вози місцевого типу, 1 польова кухня, 2 упряжі. В його складі

були корнети Александер Пйотрашевський, Богдан Венцлавович, Оттон Венцлавович і Вацлав Шпінко. За деякий час до них приєднався однополчанин підпоручник Адольф Медина²⁹.

Тадеуш Скібневський в мундирі
11-го уланського Чугуївського полку

Про вік, походження, рід занять у мирний час та військову спеціальність нижніх чинів свідчить список солдатів польського ескадрону 11-го драгунського Ризького полку³⁰.

Номер п/п	Звання	Ім'я та прізвище	Рік призову	Чим займався вдома	Ким був у війську	Рік народження	Місце походження
1	Ст. під-офіц.	Владислав Любельський	1911	Телеграфіст	Взводний	1889	Варшавська губ, Пултуський повіт
2	Ст. під-офіц.	Мечислав Осташевський	1914	Референт	Фур'єр	1892	Радомська губ., Козеніцький повіт
3	Мол. під-офіц.	Валентин Домбрувка	1912	С/г. працівник	Стройовий	1890	Радомська губ., Козеніцький повіт
4	Мол. під-офіц.	Ян Осташевський	1914	Кондитер	Стройовий	1895	Люблінська губ., Пулавський повіт
5	Мол. під-офіц.	Ян Войцік	1912	Завод. робітник	Стройовий	1890	Радомська губ., Опатовський повіт
6	Мол. під.	Станіслав Дзіковський	1914	С/г. працівник	Артилерист	1889	Волинська губернія
7	Мол. під-офіц.	Францішек Матушевський	1911	Швець	Стройовий	1889	Варшавська губ., Плонський пов.
8	Мол. під-офіц.	Адам Мазур	1912	С/г. працівник	Трубач	1890	Радомська губ., Козеніцький повіт

9	Кап- рал	Теодор Кжешовський	1914	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1892	Радом- ська губ., Ілжець- кий пов.
10	Кап- рал	Юзеф Левандовський	1911	Кучер	Обоз- ний	1889	Варшав- ська губ., Пултусь- кий пов.
11	Кап- рал	Францішек Пенькус	1915	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1894	Люблін- ська губ., [Грубе- шівський] повіт
12	Кап- рал	Казимир Чиж	1913	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1891	Волин- ська губ., Заславсь- кий повіт
13	Кап- рал	Шимон Ковальський	1911	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1889	Плоцька губ., Це- хановсь- кий повіт
14	Кап- рал	Леон Андреев	1913	Швець	Стройо- вий	1891	Поділь- ська губ. Новоу- шицький повіт
15	Кап- рал	Фелікс Хамера	1912	Коваль	Коваль	1890	Радом- ська губ., Опатов- ський повіт
16	Кап- рал	Юзеф Халушковський	1914	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1892	Волин- ська губ., Заславсь- кий повіт
17	Кап- рал	Фабіан Студзінський	1914	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1892	Волин- ська губ., Заславсь- кий повіт

18	Кап- рал	Александр Новоселецький	1913	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1891	Радом- ська губ., Сандо- мирський повіт
19		Кароль Калач	1913	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1891	Радом- ська губ., Ілжець- кий повіт
20	Дра- гун	Фелікс Ковалевський	1915	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1894	Варшав- ська губернія
21	Дра- гун	Адан Будмакявич	1913	С/г. праців- ник	Кухар	1891	Радом- ська губ., Козеніць- кий повіт
22	Дра- гун	Леоніуш Олейнічак	1908	Коваль	Коваль	1896	Варшав- ська губ., Кутнов- ський пов
23	Дра- гун	Станіслав Пясецький	1914	Лісник	Поміч- ник фур'єра	1890	Поділь- ська губернія
24	Дра- гун	Александр Лішневський	1915	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1894	Седлець- ка губ.
25	Дра- гун	Антоні Козловський	1913	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1891	Волин- ська губ., Кремене- цький пов
26	Дра- гун	Станіслав Ленарт	1913	С/г. праців- ник	Сапер	1891	Радом- ська губ., Ілжець- кий пов.
27	Дра- гун	Станіслав Джевашевський	1911	С/г. праців- ник	Стройо- вий	1889	Варшав- ська губ. Плонсь- кий повіт

28	Драгун	Юзеф Міцкевич	1912	Мельник	Стройовий	1890	Радомська губ., Опатовський пов.
29	Драгун	Юзеф Модзелевський	1910	С/г. працівник	Стройовий	1888	Варшавська губ., Цехановський повіт*
30	Драгун	Томаш Вдовек	1917	С/г. працівник	Стройовий	1896	Холмська губернія
31	Драгун	Ян Малецький	1914	С/г. працівник	Стройовий	1892	Радомська губ., Радомський пов.
32	Драгун	Раджен Саджаєв	1911	С/г. працівник	Особ. ординарць	1889	Кутаїська губ., Зугдідський повіт
33	Драгун	Антоні Дашкевич	1911	С/г. працівник	Обозний	1889	Варшавська губ., Цехановський повіт*
34	Драгун	Александр Серковський	1917	С/г. працівник	Стройовий	1896	Подільська губ., Вінницький пов.
35	Драгун	Юзеф Коханчук	1913	Коваль	Стройовий	1891	Радомська губ., Козеніцький повіт
36	Драгун	Владислав Бернардиц	1914	Римар	Стройовий	1892	Радомська губ., Козеніцький повіт

37	Драгун	Казимир Кубицький	1914	Муляр	Стройовий	1892	Радомська губ., Козеніцький повіт
38	Драгун	Пйотр Квятковський	1913	Стельмах	Стройовий	1891	Радомська губ., Ілжецький пов.
39	Драгун	Юзеф Урман	1915	С/г. працівник	Стройовий	1894	Холмська губ., Білгорайський повіт
40	Драгун	Станіслав Войцік	1912	С/г. працівник	Стройовий	1890	Радомська губ., Опатовський пов
41	Драгун	Еустахи Хмелевський	1910	С/г. працівник	Стройовий	1888	Радомська губ., Опатовський пов
42	Кап-рал	Адам Ковальчук (Ковальчик)	1914	С/г. працівник	Стройовий	1892	Радомська губ., Козеніцький повіт
43	Драгун	Юзеф Галча	1913	Стельмах	Стройовий	1891	Радомська губ., Опатовський пов
44	Кап-рал	Антоні Клімашевський	1914	Пекар	Стройовий	1892	Плоцька губ., Цехановський повіт
45	Кап-рал	Анджей Мадель	1913	С/г. працівник	Стройовий	1891	Радом. губ., Опатов. пов.
46	Драгун	Едвард Гарке	1914	Стельмах	Стройовий	1892	Радом. губ., Козеніцький повіт

47	Драгун	Юзеф Сопка	1918	С/г. працівник	Стройовий	1897	Подільська губ., Вінницький повіт
48	Драгун	Александр Большаков	1916	С/г. працівник	Особ. ординарець	1895	Вологодська губернія
49	Драгун	Андрей Овчинников	1916	С/г. працівник	Особ. ординарець	1895	Пензенська губ., Мокшанський пов
50	Драгун	Войцех Зайонц	1912	Мельник	Обозний	1890	Радомська губ., Опатовський пов
51	Драгун	Матеуш Іляк	1912	С/г. працівник	Обозний	1890	Радомська губ., Опатовський пов
52	Мол. під-офіц.	Миرون Клітнік	1915	Музикант	Трубач	1894	Волинська губ., Володимирський повіт
53	Мол. під.	Міхал Павлов	1912	Музикант	Трубач	1890	Київська губернія

* Так в документі. Цехановський повіт входив до складу Плоцької губернії.

Уродженці етнічних польських земель були й серед прибулих до польських кірасирів з інших російських полків. Так, наприклад, чугуївський улан Людвік Гонголевський був родом з Конського повіту Радомської губернії, а його однополчанин Антоні Нагродський – з міста Радом. Кінногвардійці Владислав Янковський і Пйотр Мюра походили, відповідно, з селян Цехановського повіту Плоцької губернії та Слупецького повіту Калішської губернії³¹.

Мала батьківщина офіцерів теж була різною. Приміром, уродженцями Царства Польського були Зигмунт Залевський, Чеслав Новацький, Генрик Кунцман, Ігнаци Плятер-Зиберк, Модест Ромішевський, Єжі Сурин, Гамількар Шеліський, Галичини – Станіслав і Тадеуш Скібневські. З Великоросії походили Антоні Чудовський, Антоні й Матеуш Шушкевичі, Вітольд Яблонський, з Мінської губернії – Болеслав Прушак. На Київщині народилися Адольф Медина, Зигмунт Мілковський, Александер Пйотрашевський, Зигмунт Рудніцький, на Поділлі – Міхал Грохольський, Чеслав Жураковський, Юзеф Гжцінський, Вацлав Шпінко, на Волині – Стефан Лятур, Тадеуш Петрулевич, в місті Одесі і повіті – Матеуш Іжицький, Владзімеж Ковнацький.

1 січня 1918 року А. Чудовський з підпоручником М. Грохольським на санях, якими управляв один з кірасирів, вирушив о 8-й годині ранку з П'ятничан до Михайлівки для знайомства з новоприбулим загоном і прийняття його під своє командування. Дорога зайняла більше двох годин. Оповідений про їхнє наближення відділ вишикувався у кінному строю і зустрів їх з повними військовими почестями. Після короткого привітання й огляду зброї та спорядження, відправилися в помешкання офіцерів, де відбулося знайомство і призначення командира, заступника і чотирьох взводних. Відділ став 2-м ескадроном I-ї хоругви Кірасирів Польських, яка після цього була перейменована на «I дивізіон полку Кірасирів Польських». Назва ще була неофіційна³².

Після цього Чудовський звернувся з короткою промовою до солдатів, повідомивши їм мету формування підрозділу, обов'язковість дотримання дисципліни й абсолютного виконання наказів своїх офіцерів, заборону будь-яких комітетів, існуючих в російській армії. Небажаним підкорятися цим умовам запропонував виїхати до інших польських формувань. Промова Чудовського до солдатів

була сприйнята схвально, жодних заперечень не було, хоча згодом офіцери йому дали знати про одного вахмістра, який підтримує більшовицькі ідеї. Потім відбулася товариська розмова, розпитування окремих солдатів про їх походження і нагороди. Так минув час до 13-ї години, коли подали обід. Ось як про це пише А. Чудовський у своїх спогадах: «Стіл був заставлений різними закусками, з'явилася пара пляшок самогону. Після першого проголошеного тосту і поглинання цього невинного на вигляд напою я відчув, що аж дух перехопило, хоч мій стравохід був звичний до міцних напоїв. Як виявилось, цей невинний напій був чистим спиртом міцністю 90° з легким додаванням малинового соку. Очевидно, хтось із офіцерів хотів перевірити наші стравоходи і голови. Після першого келишка я запротестував щодо консистенції напою, який розбавили водою до нормально вживаних 50°, і свято продовжилося». Близько 15-ї години, коли настрої покращився і з дуже офіційного змінився на дружній, Чудовський став радитися з Грохольським про повернення до П'ятничан вранці наступного дня, щоб сьогодні ще відвідати Дзвониху для ознайомлення з будівлями маєтку³³.

В цей час з Вінниці прибули два кірасири з терміновим повідомленням від підротмістра Шушкевича про те, що на вимогу української влади і згідно наказу начальника польського концентраційного пункту у Вінниці полковника Соколовського, 1-й ескадрон склав зброю, яку мали перевезти до українських складів. Чудовський з Грохольським повернулися до П'ятничан, де А. Шушкевич пояснив, що отримав від полковника Соколовського настільки категоричний наказ, що мусів його виконати, тим більше, що відмова могла привести до збройної сутички з вінницьким гарнізоном, який складався з українців. Без зволікання Чудовський з підпоручником Грохольським поїхали до Соколовського. Отримавши від начальника українського гарнізону вимогу щодо складання зброї польськими відділами,

він не протидіяв цьому, а видав такий наказ для дислокованих у Вінниці й околицях військ. Чудовський був обурений цим, а коли дізнався про перебіг справи від підротмістра Бальтазара Непокойчицького, який був при полковнику Соколовському, то попросив останнього дозволити зайнятися питанням повернення зброї самостійно. Соколовський охоче погодився, а підротмістр Непокойчицький, який чудово володів українською мовою, запропонував свою допомогу в цій справі. Від нього Чудовський дізнався, де знаходиться командування гарнізону і, залишивши Грохольського як місцевого мешканця, якого могли впізнати, поїхали до Ради солдатських депутатів, розташованої в казармі неподалік залізничного вокзалу. Зустріли їх підозріло, але коли вони заявили, що є друзями українців і не роблять жодних незаконних дій, формуючи тут польські війська, підтвердивши це листом з печатками та підписом Петлюри, настрої змінився, і розмова перейшла в дружнє русло. Дуже допомогло те, що підротмістр Непокойчицький гарно говорив українською мовою і так переконливо, що невдовзі запанував цілком дружелюбний настрої. Полякам пояснили, що російські війська, які повертаються з фронту, мають більшовицьку орієнтацію, воюють з українськими частинами, і тому через побоювання, що поляки будуть на боці більшовиків, видали наказ усім польським відділам скласти зброю. Чудовський з Непокойчицьким, за умови повернення зброї, запропонували українцям, які не мали кавалерії, співпрацю та допомогу з розвідкою. Познайомилися з їхнім командиром, начальником української залоги Вінниці полковником Богуславським, який видав письмовий дозвіл віддати їм зброю. Переговори завершилися о 22-й годині 1 січня. Відразу ж після повернення до П'ятничан, Чудовський наказав підротмістру Шушкевичу негайно з двома взводами і шістьма возами виїхати забрати зброю зі складів. Повернулися вони лише вранці, тому що на додачу до своєї зброї додатково привезли 22 ручних

кулемети, 12 кулеметів Максима, 70 000 патронів для гвинтівок і кулеметів³⁴.

Дотримуючись даної обіцянки, Чудовський на другий день вислав роз'їзди для патрулювання на відстань 12-25 км від Вінниці, які прислали доповідь йому, а він передав її українському полковнику. Так тривало два дні. 4 січня близько четвертої години ранку Чудовського розбудив підпоручник Плятер і розповів, що його патруль, висланий у напрямку Літина, на відстані 15 кілометрів від Вінниці був атакований розвідувальним відділом силою близько пів ескадрона, при цьому підофіцер Фляша потрапив у полон. Плятер стверджував, що атакуючою стороною був його колишній полк Кінної Гвардії. За цих обставин Чудовський був упевнений, що Фляші не заподіють ніякої шкоди. І дійсно, через п'ять днів той повернувся з конем і спорядженням³⁵.

Про наближення передових частин збільшовиченого II гвардійського корпусу російської армії до Вінниці Чудовський відразу відправив рапорт українському командуванню. Однак послані гінці не змогли ніде його знайти. Висланий для перевірки хорунжий М. Шушкевич підтвердив, що представники української влади залишили місто. Новина порадувала Чудовського, бо це звільняло його від співпраці з українцями. Того ж дня він наказав підготуватися до бою в разі необхідності відкрити шлях для виведення військової частини до Дзвониhi. Перехід з П'ятничан до Дзвониhi призначив на 5 січня. З прикрістю повідомив господарів маєтку, що зі стратегічних міркувань змушені залишити П'ятничани. На прощання Грохольські подарували польським військовим декілька арабських скакунів³⁶. Коні були відмінні. Ще в 1912 р. граф Здзіслав Грохольський на виставці Подільського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості отримав срібну медаль товариства як власник п'яти кровних арабських годовиків (коні на другому році життя)³⁷.

Здзіслав Грохольський на коні

П'ятничани. Палац після погрому в 1918 р.

17 січня 1918 р. маєток у П'ятничанах став жертвою грабежу. За кілька днів стрижавський палац Грохольських теж був пограбований і спалений. Його мешканці, забравши уцілі речі, перебралися до Вінниці³⁸. Загалом до кінця березня 1918 року в результаті селянсько-солдатського погромницького руху були знищені 85 % польських маєтків на Київщині, Волині і Поділлі³⁹.

1-й ескадрон прибув до Дзвониhi без перешкод. Офіцери розмістилися в палаці, а ескадрон зайняв двірські будівлі. Місцем постою 2-го ескадрону була визначена Михайлівка, а штабу дивізіону й майбутнього полку – Дзвониhi. Дивізіон у той час нараховував 220 людей і 320 коней⁴⁰.

Дзвониhi. Палац Ярошинських

У Михайлівці був розташований тиловий загін військово-дорожніх робіт на чолі з інженером Зембіцьким. Такі підрозділи діяли при російській армії, ремонтували дороги, будували мости в прифронтовій смузі. Після прибуття 1-го ескадрону в Михайлівку підротмістр Шушкевич швидко зблизився з інженером Зембіцьким, який вступив до його ескадрону як простий улан і передав весь обоз і запаси

продовольства й фуражу свого загону. З особового складу, серед якого було чимало поляків, залишили бажаних, вибравши з-поміж них кваліфікованих кравців, шевців, стельмахів, римарів тощо⁴¹.

Дзвониha. Стайні Ярошинських. Сучасний вигляд.
Фото Андрія Стебелева

Отримання близько сорока парокінних возів з кінями значно полегшило накопичення запасів. Питання забезпечення відділу продовольством, уникаючи реквізицій в місцевого населення, вийшло на перший план в умовах, коли гроші закінчувалися, а громадські організації, що обіцяли допомогу, залишилися в Вінниці. Посилали своїх людей на розташовані в радіусі 25 кілометрів прифронтові склади, де отримували провіант, обмундирування і спорядження за схемою ще з часів російської армії – в обмін на чеки, які мали ще з російського кірасирського полку.

Підхорунжий Александер Якубович швидко зорієнтувався, в яких військових складах що знаходиться, і накопичення запасів було доручено йому. Колишні чиновники охоче видавали товар в обмін на чеки. В деяких складах, де працівники організували комітети, не раз зустрічали опір з їхнього боку, тому що вони продавали товари приватним особам. У таких випадках відправлення туди взводу кірасирів з офіцером допомагало задовольнити їхні вимоги. Таким чином звезли до Дзвоники 45 000 пудів пшениці, 40 000 пудів вівса, 300 волів, 500 овець, багато різних матеріалів на одяг і шкір для взуття, значну кількість сіна. Великі запаси конюшини були в маєтку⁴².

Приблизно в середині січня приїхав у Дзвонику керівник розміщеного в Немирові загону військово-дорожніх робіт інженер Едвард Руцевський. Він також передав свій загін до польських формувань і запропонував прийняти розміщений на вузькоколійній залізниці поїзд з цукром, що належав військовим властям, та взяти під охорону запаси спирту в немирівському маєтку княгині Марії Щербатової, забезпечивши спирт від розграбування селянами і солдатами, які поверталися з фронту. На першу пропозицію Чудовський відразу погодився. Делегував туди двох офіцерів, в тому числі офіцера тилу (забезпечення) поручника Матисевича, який разом з Руцевським на станції Немирів прийняв цукор, необхідний запас залишили на потреби полку, а решту продали немирівським євреям. Гроші в сумі 500 000 карбованців внесли до одного з банків у Вінниці та записали до полкових касових книг. Крім цукру прийняли два вагони підков, які розмістили на складах полку в Немирові. Невдовзі тут влаштували полкові склади з провізією та амуніцією⁴³.

Примітки

1. Дерябин А. И. Первая мировая война 1914-1918. Кавалерия Российской Императорской гвардии. Москва, 2000. С. 40.
2. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. Париж, 1944. С. 90, 100. URL : http://grwar.ru/library/Goshtovt-Kirasiry_III/index.html.
3. Там же. С. 92.
4. Там же. С. 110.
5. Czudowski A. Niedokończzone wspomnienia z lat 1917 i 1918. Rękopis. Archiwum Koła Żołnierzy 12 Pułku Ułanów Podolskich.
6. Гоштовт Г. А. Указ. соч. С. 113-114.
7. Czudowski A. Op. cit.
8. Дерябин А. И. Указ соч. С. 40.
9. Czudowski A. Op. cit. ; Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. Warszawa, 1921. S. 385.
10. В польських військах вживали свої відповідники російських звань: унтерофіцер – підофіцер, підпрапорщик – підхорунжий, прапорщик – хорунжий, корнет – підпоручник, штабсротмістр – підротмістр.
11. Czudowski A. Op. cit.
12. Bagiński H. Op. cit. S. 385 ; Turkiewicz J. Zarys historii wojennej 12-go Pułku Ułanów Podolskich. Warszawa, 1928. S. 5 : Грохольська С. Болючі спогади 1917-1919. Вінниця, 2018. С. 33.
13. Czudowski A. Op. cit.
14. Ibid.
15. Грохольська С. Зазначений твір. С. 26, примітки ; Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини : біографічний словник. Вінниця, 2007. С. 137.
16. Czudowski A. Op. cit.
17. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 33.
18. Czudowski A. Op. cit. ; Bagiński H. Op. cit. S. 385.

19. Czudowski A. Op. cit.
20. Bagiński H. Op. cit. S. 385 ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 33 ; Czudowski A. Op. cit.
21. Czudowski A. Op. cit.
22. Czudowski A. Op. cit. ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 33.
23. Czudowski A. Op. cit. ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 27, примітки.
24. Czudowski A. Op. cit.
25. Czudowski A. Op. cit. ; Bagiński H. Op. cit. S. 386.
26. Czudowski A. Op. cit. ; Папакін А. Г. Війська польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні (1917–1919). Київ, 2011. С. 76 ; Bagiński H. Op. cit. S. 386 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5.
27. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159 ; Державний архів Вінницької області (ДАВіО). Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 10.
28. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5-6 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 163, 164.
29. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 160, 161 ; Медына Адольф Станиславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital2165610/.
30. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 162-162 зв.
31. Готолевский Людвик (Людвиг) Францевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15823484/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dгоголевский ; Нагородский Антон Иосифович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital20894575/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dнагородский ; Янковский Владислав Александрович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35276641/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dянковский ; Мряра Петр Станиславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35276645/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dмяра.

32. Czudowski A. Op. cit. ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5.
33. Czudowski A. Op. cit.
34. Czudowski A. Op. cit. ; Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році: Революція у провінційному місті. Вінниця, 2009. С. 217.
35. Czudowski A. Op. cit.
36. Czudowski A. Op. cit. ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 33 ; Bagiński H. Op. cit. S. 385.
37. Колесник В. Зазнач. твір. С. 136.
38. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 8, 34, 38.
39. Гудь Богдан. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків, 2011. С. 297.
40. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Henning-Michaelis E. de. W zamęcie («Burzy dziejowej» część trzecia). Przyczynek do historii formacyj polskich w Rosji 1917-1918. Warszawa-Kraków, 1929. S. 130 ; Hołowko T. Przez dwa fronty. Ze wspomnień emisariusza politycznego z 1918 roku. Z Warszawy do Kijowa. Warszawa, 1931. S. 182 ; ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 19 зв., 21 зв., 23 зв. ; ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 18 зв., 19, 20.
41. Czudowski A. Op. cit.
42. Czudowski A. Op. cit. ; Bagiński H. Op. cit. S. 387.
43. Czudowski A. Op. cit. ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 18.

Розділ 2. Формування полку

13 січня 1918 р. командування I дивізіоном Кірасирів Польських обійняв підротмістр Владзімеж Ковнацький, який наступного дня видав наказ вже не дивізіону, а полку Кірасирів Польських. 17 січня наказом Головного командування Військ Польських в Україні його назва була змінена на «2-й полк кінних стрільців». Того дня, відповідно до наказу генерала Міхаеліса, Ковнацький передав командування ним прибулому полковнику Генрику Кунцману, а сам обійняв посаду помічника командира полку з лінійних справ. Полковим ад'ютантом був підпоручник граф Міхал Грохольський¹.

Владзімеж Ковнацький -
корнет лейбгвардії
Кірасирського полку.
1916 р.

Генрик Кунцман під час
служби в 6-му уланському
Волинському полку.
1915-1917 рр.

В обох на грудях орден Святого Володимира IV ступеня з мечами і бантом, на лівій нагрудній кишені – полковий знак.

Назва «кінні стрільці» не припала до душі в полку. Для усталення його назви 20 січня 1918 р. до штабу генерала Міхаеліса в Київ був делегований В. Ковнацький. У той час в околицях Києва точилися бої між військами Центральної Ради і більшовиками, які зайняли місто 26 січня 1918 року. Повернутися Ковнацькому вдалося 23 лютого. Результатом цієї поїздки стало перейменування полку на 5-й полк уланів².

У січні до Дзвоники з села Кобижча Чернігівської губернії прибув відділ кінноти у складі 70 вершників (за іншими даними – польський взвод чисельністю близько 50 вояків) з двома кулеметами і багатим озброєнням, виділений з російського Гвардійського Кірасирського полку (колишній лейбгвардії Кірасирський Її Величності Государині Імператриці Марії Федорівни полк), розформованого 31 грудня 1917 р. До цього загону входили чотири офіцери: штабсротмістр Константин Садовський (на початку 1917 року – молодший офіцер гарматно-кулеметної команди полку, а в грудні – полковий казначей), молодший офіцер 3-го ескадрону корнет Станіслав Млодзяновський, молодший офіцер 2-го ескадрону корнет Юзеф Шашкевич і корнет Болеслав Шабловський³.

Болеслав
Шабловський

Станіслав
Млодзяновський

Крім того, з різних частин прибули підротмістр Бальтазар Непокойчицький, поручники Єжі Сурин, Вітольд Ольшанський та Ігнаци Плюта, підпоручники Юзеф Тжцінський, Едвард Міласевич, Станіслав Якса-Хамець, Свідерський, доктори Ян Лопуський і Ян Ромер, хорунжий Чеслав Жураковський, юнкер Матеуш Іжицький і Ксавери Щеньовський⁴.

Міхаеліс склад офіцерів полку вважав досконалим, а його командира Кунцмана знав багато років як зразкового офіцера і доброго поляка. Заступником командира полку був підротмістр Владзімеж Ковнацький. 1 березня 1918 р. на цій посаді його замінив прикомандирований до 5-го полку уланів ротмістр 2-го полку уланів Гамількар-Корнель Шеліський. З ним Міхаеліс замолоду дружив у Влоцлавеку і вважав його винятково розумною людиною і палким патріотом. Неодружений. Тривалий час працював в Аргентині, організовуючи польську еміграцію, а з початком війни повернувся до війська, щоб боротися з німцями, 24 липня 1915 р. отримав контузію. Г. Шеліський разом з Кунцманом служив у російському 6-му уланському Волинському полку⁵.

Вітольд Ольшанський
Червень 1918 р.

Чимало військовослужбовців 5-го полку уланів за бойові заслуги і хоробрість на полях битв Першої світової

війни були відзначені російськими нагородами. Найвищою з них був орден Святого Георгія для офіцерів і Георгіївський хрест для солдатів та унтерофіцерів. Високо цінували орден Святого Володимира IV ступеня з мечами і бантом як бойову офіцерську нагороду, яка стояла лише на щабель нижче ордену Святого Георгія IV ступеня. Свідченням бойової слави власника були й російські ордени Святого Станіслава і Святої Анни з мечами і бантом.

Георгіївська зброя

Орден Святого Володимира
IV ст. з мечами і бантом

Серед уланів III Польського корпусу володарями Георгіївської зброї були підпоручник Юзеф Залевський та полковник Генрик Кунцман. Останній, крім того, удостоєний також орденів Святого Володимира IV ступеня з мечами і бантом, Святої Анни II ступеня з мечами, а також мечів і банту до наявного ордену Святої Анни III ступеня⁶. Підротмістру Влодзімежу Ковнацькому були вручені ордени Святого Володимира IV ступеня з мечами и і бантом, Святого Станіслава II ступеня з мечами і III ступеня з мечами й бантом, Святої Анни II ступеня з мечами, III ступеня з мечами й бантом і IV ступеня з написом «За хоробрість»⁷.

Кавалером орденів Святого Володимира IV ступеня з мечами і бантом, Святого Станіслава III ступеня з мечами і бантом, Святої Анни III ступеня з мечами і бантом і IV ступеня з написом «За хоробрість» був підротмістр Модест Ромішевський⁸. Орденем Святого Рівноапостольного Князя Володимира IV ступеня з мечами і бантом нагороджений підпоручник Адольф Медина⁹.

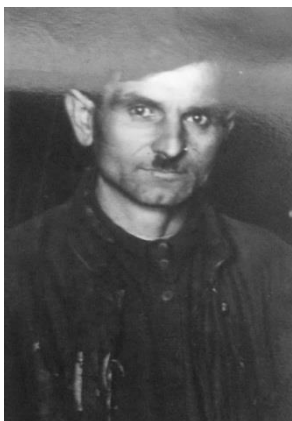
Підротмістру Антоні Шушкевичу пожалувано ордени Святого Станіслава II ступеня з мечами, III ступеня з мечами і бантом та Святої Анни III ступеня з мечами і бантом, IV ступеня «За хоробрість»¹⁰.

Серед нагород підротмістра Антоні Чудовського були ордени Святого Станіслава III ступеня з мечами і бантом і Святої Анни IV ступеня з написом «За хоробрість»¹¹. Підпоручник Болеслав Прушак отримав орден Святої Анни II ступеня з мечами, III ступеня з мечами і бантом, IV ступеня з написом «За хоробрість» та орден Святого Станіслава II ступеня з мечами і III ступеня з мечами і бантом¹². Підпоручнику Юзефу Тжцінському Височайше надано ордени Святого Станіслава II і III ступенів та Святої Анни III ступеня¹³. Орден Святої Анни IV ступеня «За хоробрість» прикрашав холодну зброю підротмістра Зигмунта Рудницького, підпоручників Стефана Лятура і Чеслава Новацького¹⁴.

Георгіївські хрести 1-4 ступенів

За відзнаку в боях з неприятелем Георгіївським хрестом IV ступеня були нагороджені унтерофіцер 6-го ескадрону лейбгвардії Кінного полку Войцех Ковалець, єфрейтор кулеметної команди цього ж полку Владислав Янковський, кінногвардієць 2-го ескадрону Пйотр Мйра, молодший унтерофіцер 11-го драгунського Ризького полку Валентин Дембрувка, його однополчани драгуни Адам Ковальчик, Франц Пенкус і Семен Ковальський, кірасир Його Величності Ян Ковалік та чугуївський улан Людвіг Гонголевський. Георгіївськими хрестами IV і III ступенів були відзначені ризький драгун Ян Войцик (Вуйцик) та унтерофіцер полку Кінної Гвардії Юзеф Пекус.

В. Любельський

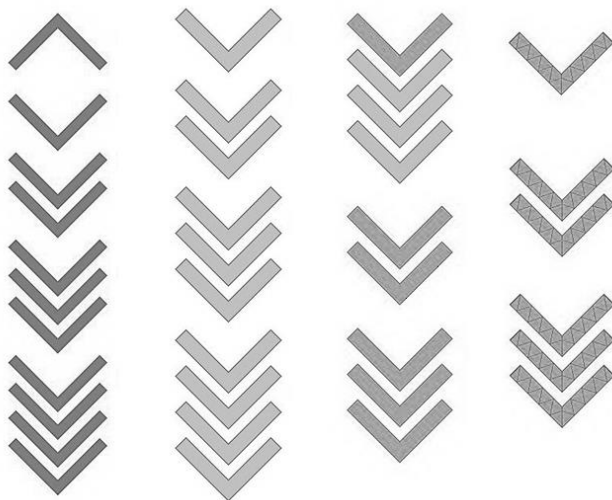
Кавалерами Георгіївського хреста всіх чотирьох ступенів в роки Першої світової війни стали старший унтерофіцер 11-го драгунського Ризького полку Владислав Любельський і підпрапорщик кіннокулеметної команди лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку Александр Якубович (нагороджений Георгіївським хрестом I ступеня імператором 15 грудня 1915 р.)¹⁵.

Російські нагороди й знаки вони продовжували носити і в складі національних формувань. У Польських військах в Україні 1917–1918 рр. своїх нагород не існувало.

Проте були власні військові звання й уніформа. Система звань включала: рядовий, капрал, молодший підофіцер, старший підофіцер, сержант (вахмістр у кавалерії), підхорунжий, хорунжий, підпоручник, поручник, підкапітан (підротмістр у кавалерії), капітан (ротмістр у кавалерії),

підполковник, полковник, генерал-підпоручник, генерал-поручник, генерал броні (це звання нікому не було присвоєне).

Начполь своєю постановою відмінив у Польських Збройних силах російські погони, а для розрізнення рангів і військових звань запровадив на гімнастерках, кітелях і шинелях прямокутні шеврони із золотого чи срібного галуна для офіцерів та з малинкової тасьми для нижніх чинів. Галун і тасьма мали бути шириною $\frac{3}{4}$ - 1 см, зі сторонами довжиною 5 см. Розміщувати їх потрібно було посередині лівого рукава, на відстані 10 см від плеча. Інтервал між шевронами $\frac{3}{4}$ см.

Капрали мали один малиновий шеврон кутом донизу, молодші підофіцери – два, старші підофіцери – три, сержанти (вахмістри) – чотири. Рядові нашивали теж один малиновий шеврон, але повернутий догори. Підхорунжі, відповідно до займаної посади, носили шеврони сержантів чи старших підофіцерів зі срібним галуном, що поєднував кінці верхнього кута. Для хорунжих було встановлено один срібний шеврон кутом донизу, підпоручників – два,

поручників – три, підкапітанів (підротмістрів) – чотири шеврони зі срібного галуна, капітанів (ротмістрів) – верхній шеврон золотий, а три інших – срібні, підполковників – два золотих шеврони, полковників – три золотих шеврони. Генералів відрізняли золоті шеврони кутом донизу з гусарським зигзагом: один – генерал-підпоручник, два – генерал-поручник, три – генерал броне.

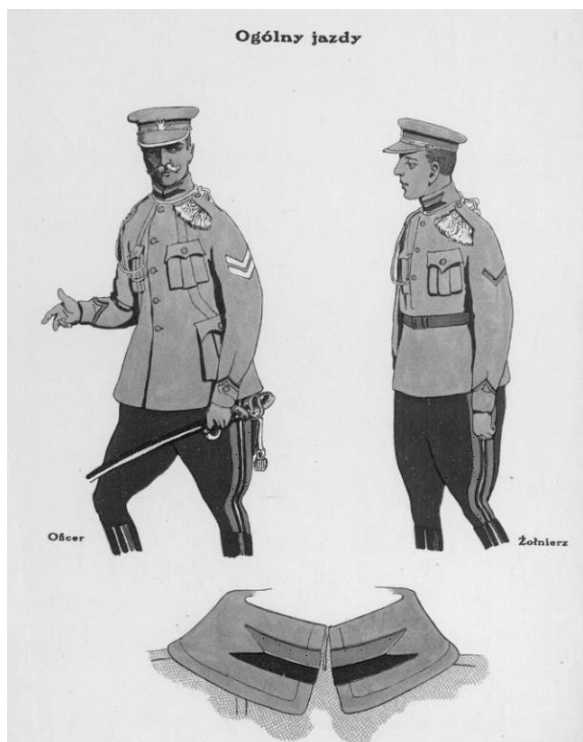
Лікарі та військові чиновники на тому ж місці, що й офіцери і солдати, носили кутові рангові відзнаки зі срібного чи золотого галуна, повернуті догори: XIV, XII і X класу – відповідно один, два і три срібні шеврони, IX кл. – верхній шеврон золотий і три срібні, VIII, VII, VI і V кл. – один, два, три і чотири золоті шеврони, IV, III і II класу – один, два і три золоті шеврони зі срібною зірочкою під ними¹⁶.

Ще 23 грудня 1917 р. генерал Є. Міхаеліс наказав ввести в усіх польських формуваннях в Україні уніформу I Польського корпусу. Замість російських погонів вводилися вузькі погони захисного кольору, а ознаки військового звання у вигляді шевронів розміщувалися на лівому рукаві.

Верхнім одягом були шинелі, на яких мали розміщувати такі ж знаки розрізнення, як і на мундирах. Основним одягом офіцерів були френчі – поширений під час Першої світової війни серед офіцерів російської армії кітель нерегламентованого крою з великими накладними кишенями, що базувався на англійському зразку, а нижніх чинів – гімнастерки. На комірах мундирів в уланських полках польських корпусів в Україні носили однакові малиновосині петлиці-хоруговки, на відміну від частин I Польського корпусу, де існували полкові кольори. Краї обшлагів мундирів були обшиті малиновим кантом. В комплект військового обмундирування кіннотників входили сині штани з подвійним малиновим лампасом і білим кантом посередині. Головним убором кавалеристів були кашкети англійського покрою захисного кольору з малиновим із синьою

облямівкою околком, а також срібним тонким галуном на козирку. На околиці чи на стику околиці й верху розміщували кокарду у вигляді польського коронового орла на пельті (щит у формі півмісяця) – традиційної польської військової емблеми на головний убір з часів Наполеонівських воєн. Для офіцерів передбачалося введення шкіряного екіпірування англійського зразка (пояс і портупейний ремінь через праве плече), для солдатів – російського. Парадні мундири кавалеристів доповнювали етишкети уланського зразка, штабістів та ад'ютантів – аксельбанти російського зразка, а також нагрудні відзнаки.

Загальнокавалерійський однострій Військ Польських.
Album Mundurów 1 Polskiego Korpusu

Кокарда

Військовий одяг поляки взяли зі складів російської армії, які їм дісталися в Проскурові, Старокостянтинові, Кременці. На лютий-березень 1918 р. польські солдати в Україні були переодягнені у національні однострої¹⁷.

При створенні кавалерійського полку III Польського корпусу наслідували організаційну структуру російського війська. Не маючи польських статутів, команди перекладали з російської, імпровізували чи брали з літератури. Формували три лінійних ескадрони: 1-й під командуванням підротмістра Антоні Шушкевича, 2-й – підротмістра Бальтазара Непокойчицького і 3-й – підротмістра Модеста Ромішевського, а також кулеметний ескадрон (відділ) на чолі з поручником Яном Філярським і технічний ескадрон. Командиром відділу (команди) зв'язку став підротмістр Тадеуш Скібневський. Підофіцери походили виключно з російської армії¹⁸.

Були в полку і військові, які раніше служили в польських національних частинах російської армії. Зокрема, це Казимир Зеленковський, Францішек Шуткевич, Люціан Бонецький з Польського легіону, Константи Тарасович, який ще в 1917 році вступив добровольцем до польського 1-го полку уланів¹⁹.

Полк Кунцмана швидко поповнювався ідейними добровольцями з кресової інтелігенції, учнівської молоді, синів навколишніх поміщиків, сільськогосподарських і фабричних працівників, які часто прибували зі своїми кінями і озброєнням. Були й волонтери з Галичини²⁰.

Основною вогнепальною зброєю нижніх чинів полку був карабін або драгунський варіант гвинтівки Мосіна зразка 1891/1910 рр., а холодною зброєю уланів – російська драгунська шашка зразка 1881 р. або 1881/1909 рр. та піка.

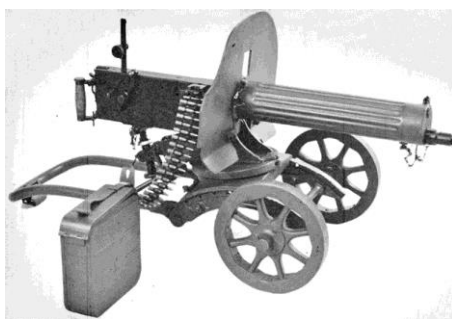

Драгунська гвинтівка Мосіна зразка 1891 року

Шашка драгунська для нижніх чинів зразка 1881 року

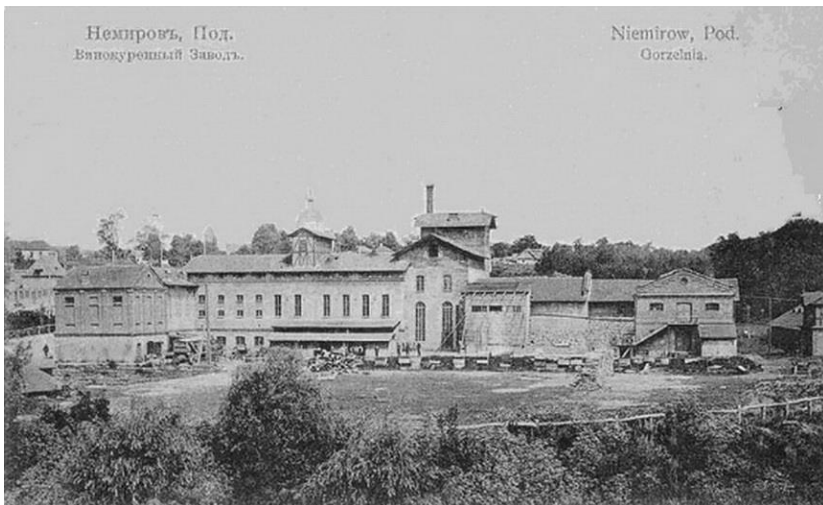
Мали на озброєнні кулемети Максима зразка 1905 й 1910 років та один австро-угорський кулемет Шварцлозе²¹.

Кулемет Максима зразка 1910 року

Через нестачу місця у Дзвонисі 1-й ескадрон вислали на постій в сусіднє село Михайлівка. В лютому 1918 року 2-й ескадрон на чолі з підротмістром Б. Непокойчицьким був направлений у Немирів Брацлавського повіту для охорони місцевої гуральні та складів спирту. Про це просило польське населення, яке побоювалося нападу грабіжників на ці об'єкти, що могло спричинити пожежу всього містечка. В той час у Немирові відбувалися патріотичні маніфестації, збирали кошти на польське військо, що формувалося у Вінниці. Згодом сюди ж прибув і 3-й ескадрон підротмістра М. Ромішевського. Для розквартирування польських

уланів у Немирові княгиня Марія Щербатова (1857-1920) віддала приміщення гуральні і будинок управляючого²².

Гуральня в Немирові. Початок ХХ ст.

Будинок управляючого. 1960-ті рр. Фото надав Г. І. Майданюк

Селяни Немирівщини мали до неї вірнопідданську пошану. Після відміни більшовиками титулів її називали просто «Марія», але це ім'я вимовляли з таким благоговінням і повагою, що воно набирало більшої ваги, ніж титул. Великий немирівський палац Щербатових залишався цілим, не навідувалися до нього ні сільські, ні міські комітети, оминали його різні банди. Марія Щербатова не приховувала свого гарячого російського патріотизму, однак до співвітчизників свого діда Болеслава Потоцького почувала симпатію, любила оточувати себе польським товариством, багато допомагала католицькому костелу, а єпископи під час щорічних об'їздів завжди відвідували її палац. В ньому Щербатова проживала разом з донькою Сандрою і сином Володимиром, який у шлюбі з донькою колишнього прем'єра Столипіна мав дві дитини²³.

З початку 1918 р. в одній з кімнат палацу безоплатно мешкала вдова Анна Прушинська (уроджена Ходкевич, 1880-1962) з малолітніми синами Ксавері і Мечиславом.

Анна Прушинська з синами. 1919 рік

Після пограбування бандитами одного з їхніх маєтків на Волині та розквартирування в другому російських військових, А. Прушинська з дітьми перебралася до родової резиденції Стрільчинці на Немирівщині, де перебувала її мати Антоніна і сестра Ядвіга. На той час Ходкевичі втратили свої землі, став, сад, реманент. В одній з кімнат палацу за ухвалою сільського комітету була розміщена школа. Після відмови сільського комітету видавати Прушинським як немісцевим продовольчий пайок, вони переїхали до Немирова, прийнявши запрошення М. Г. Щербатової²⁴.

На лузі за князівським парком улани проводили свої навчання. Військове спорядження, обмундирування та продовольство отримували зі Дзвонихи. Допомогало і місцеве населення. Так жителька села Нова Миколаївка Елеонора (Леонарда) Скавронська (1881-1938) доставляла зі свого господарства борошно, сало, м'ясо, мед у будинок немирівчанина Василя Саковича, звідти їх передавали розташованим у містечку польським уланам. Серед них був її вісімнадцятирічний син Ян Скавронський²⁵.

Крім нього, до польських ескадронів у Немирові вступили на службу місцеві жителі Венгжиновський, Стаховський, Ричард Маліновський зі своїм старшим братом Генриком (офіцером царської армії), а також поляки з містечка Печера Франц Шуткевич, Владислав Вільчинський, Ян Палій, Фелікс Гарчевський та Пословський²⁶. Касир і особистий секретар Потоцького з Печери Зигмунт Лідтке став чиновником 7-го полку уланів²⁷.

За охорону складів спирту в Немирові отримували на користь полку 7-10% прибутку від його продажу. Ці кошти частково йшли на платню офіцерам і солдатам. Про розмір останньої можна довідатися з виплат солдатам Вінницького відділу за квітень 1918 р.: підхорунжий 33 рублі 50 копійок, сержант – 17 руб., старший підофіцер – 14 руб., молодший підофіцер – 11 руб., капрал – 8 рублів, рядовий – 7 руб. 50 коп.

Забезпечення полку провіантом відбувалося за значної допомоги місцевих поміщиків, а частково – шляхом реквізицій (примусового вилучення) по селах у населення, якому видавано чеки (розрахунки). Грошей в полку не було. В одному з рапортів Міхаелісу полковник Кунцман повідомляв: «В тяжких умовах, в яких знаходилися наші формування в районі Вінниці, з великою допомогою прийшла нам польська громадськість. Найбільшу, однак, допомогу, як фізичну, так і матеріальну, надав нам п. Фр. Ярошинський, який цілковито віддався праці для формувань і якому найбільше завдячуємо»²⁸.

Тим часом в ескадронах проводилися військові навчання й освітні курси. Особливо велику роль в освітній роботі з солдатами відігравали ротмістр Шеліський і доброволець Пясецький. Постійне спілкування офіцерів з солдатами змінило психологію останніх. Вони зрозуміли, що більшовики – не товариші у класовій боротьбі, а найзапекліші вороги. Вражені їхніми злочинами і грабежами, солдати все більше довіряли офіцерам, будучи готовими боротися з більшовиками. Ставлення солдатів до офіцерів не викликало нарікань, дисципліна панувала зразкова²⁹.

Це твердження генерала Міхаеліса перекликається з характеристикою полку та його командира, наданою емісаром Польської військової організації Тадеушем Голувко: «У Вінниці і в сусідніх селах були розміщені окремі підрозділи 7-го полку уланів. Цей полк почав організовуватися в грудні 1917 р. за ініціативою польських поміщиків, передусім графа Здзіслава Грохольського і Францішека Ярошинського, власників величезних маєтків в околиці Вінниці, які розквартирували відділення, що формувалися, у своїх маєтках П'ятничани і Дзвониha, одночасно забезпечуючи їх зі своїх приватних фондушів фуражем, продовольством і грошима на платню для офіцерів і солдатів. Ці численні відділення початково мали характер цілком приватних збройних палацових варт, що охороняли маєтки від

селянського грабунку. Такий характер магнатської сторожі вони втратили тієї миті, коли командування над полком обійняв полковник Кунцман – людина, яка користувалася загальною повагою за свою справедливість і визначні солдатські якості. Полковник Кунцман запровадив у полку належну військову організацію та дисципліну, поєднану з просвітою солдатів, а також солідарністю та дружньою атмосферою між офіцерами й солдатами. Поведінці підрозділів під командою полковника Кунцмана щодо місцевого населення не було що закинути, однак це населення й надалі сприймало їх як «панське військо», яке боронить польські маєтки»³⁰.

Останнє підтверджує телеграма повітового комісара Т. Павличенка губернському комісару³¹: «Село Звониху надійшов якийсь кавалерійський польський отряд, мені цілком невідомо распорядження [в] силу якого він тут зупинився ні його завдання. Селяне страшенно хвилюються. Заспокоїти їх не можливо бо пущені слухи що цей отряд присланий для окупації краю. Прошу спростовань и роспоряджень. Становище напружене»³².

Про стосунків з місцевим населенням свідчить наступна подія і цитата з української сторони. 1/14 березня 1918 року в селі Пилява стався інцидент за участі солдатів польського уланського полку з Михайлівки. Один з уланів звернувся до сільського виконавчого комітету з вимогою повернути їхнього коня, який прибув в с. Пилява. Комітет вимагав від нього документ на право отримання коня, але він його не надав, а прибув удруге з підкріпленням зі своєї частини і побили членів виконкому й сільської земельної комісії. Крім того вимагали від населення 800 пудів сіна й 500 пудів вівса. Своїми діями викликали паніку в населення»³³.

«Протокол Пилявского Сельского Исполнит. Комитета от 1 марта 1918 г.

Февраля 28 дня с.г. поступило заявление председателю

сельского комитета Марку Петрику от гр. с. Пилявы Климентия Касияна, что к нему прибилась казенная лошадь. Председателем были сняты приметы лошади и опись вещей находящихся при таковой лошади и последняя поручена тому же гр. Касияну на присмотр до особого распоряжения, т. е. на другой день о таковой лошади предназначалось известить Тывровскую волостн. земскую управу для опубликования в др. места.

Утром же 1 марта приехал в село Пиляву солдат легионер и узнавши от граждан, что вчера в с. Пиляве оказалась казенная лошадь, которая находится у вышеназванного хозяина села, куда легионер, приехавши, затребовал выдачи находящейся у него лошади, но Касиян не согласился, а предложил легионеру пожаловать в сельский комитет, так как последним лошадь дана Касияну на присмотр до надлежащего распоряжения с таковой лошадейю, — здесь то председателем и другими членами комитета затребованы на законном основании документальные данные на принадлежность лошади легионеру, который после настойчивых требований заявил: «не даете, сейчас к вам придет целый эскадрон, так тогда узнаете документы» взлезши на приехавшую сюда другую лошадь, обнажил шашку и с ругательственными словами уехал в с. Михайловку, где находятся части польских войск.

Комитет в это время делает заявление о случае г. Начальнику гарнизона Гниванского района, но не успевши привести сего в исполнение, как приезжает человек 20-30 легионеров и застали состав комитета и других лиц на крыльце канцелярии, соскочив с коней (часть легионеров) обнажив шашки и револьверы, на что дал приказ первый их офицер и без всякого допроса по существу дела только по указанию приезжавшего в село раньше за лошадью легионера, «что это негодяи комитет, которые требовали с меня картки» и вдруг многие накинулись на комитет и др. лиц с обнаженным оружием и стали беспощадно избивать

до крови, делая в то время выстрелы из винтовок.

На оправдание и на пред'явленные фактические данные, т. е. высших органов Украинской Народной Республики, следовали ругательные слова против издающих приказ и угроза, что повесим всех вас.

Избитых (в числе которых оказалось 8 человек) под конвоем провели по селу и по дороге бросаясь с обнаженными шашками на всех встречающихся по дороге, где большинство было женщин, на возвратном же своем пути в с. Михайловку легионеры привели избитых Авксентия Рипу, Дионисия Бабенко и Даниила Ковальчука до конюшни бывшей экономии, остановились и заявили, что сейчас будете повешены за неподчинение польским войскам, но по какой причине не привели в исполнение не знаем, только офицер отправивши команду с несколькими легионерами остался и заявил, чтобы немедленно снять с себя уполномочие комитетских членов.

После сего избитые члены уехали [к] Начальнику гарнизона Гниванского района с докладом о случившемся и прося защиты как органов Украинской Народной Республики; в это же время легионеры возвратившись обратно из с. Михайловки в с. Пиляву и затребовали из села немедленной выдачи 800 пуд. сена и 500 пуд. овса, на что село извинилось, что такого фуража у нас нет; легионеры оставшись недовольны неоднократно раз приезжали в село и настойчиво требуя выдачи затребованного фуража, а под конец зашли в бывший экономический магазин для реквизиции зерна, но такового не оказалось.

Поступком своим легионеры навели большую панику на другие окрестные села, откуда были посланы делегаты с ходатайством не нападать на мирные села»³⁴.

У березні 1918 р. до 5-го полку уланів включили конвой Головного штабу генерала Е. Міхаеліса з 48 вершників, сформований у Києві й очолюваний підротмістром Зигмунтом Рудніцьким з 1-го Кавказького прикордонного

кінного полку, і залишки розбитого відділу підротмістра Вітольда Енгеля в кількості 43 кіннотників. З них утворили 4-й лінійний ескадрон, залишивши його в м. Тиврові, віддаленому на 5 км від Дзвониhi. В цьому ескадроні були поручники Стефан Ган, Болеслав Прушак, підпоручники Чеслав Новацький, Вітольд Яблонський і Стефан Лятур, вахмістр Стефан Яблонський, капрал Болеслав Язгар.

На той час кавалерійський полк під командуванням полковника Кунцмана нараховував 400 шабель і 16 кулеметів. На середину квітня його чисельність досягла майже 600 осіб³⁵.

У березні-квітні 1918 р. полк був розквартирований у різних місцях. Його штаб, кулеметний ескадрон, взвод зв'язку (технічний), обози стояли в Дзвонисі. 1-й ескадрон (4 офіцери, 100 шабель) – на фільварку Михайлівка, 2-й ескадрон з кулеметним взводом (4 офіцери, 100 шабель) – в гуральні в Немирові, 3-й ескадрон (4 офіцери, 90 шабель) – в м. Немирові. 4-й ескадрон у складі 5 офіцерів і 70 шабель був розташований у Тиврові, де також квартирували офіцерський Рицарський легіон силою близько 100 багнетів і батальйон піхоти III Польського корпусу.

Зв'язок між Дзвониhoю та Немировом підтримували телефоном через Вінницю чи за допомогою кінних посланців. Мости були в Тиврові, Печері і Брацлаві. Пором міг помістити 10-15 коней³⁶.

Примітки

1. Czapala M. Pułkownik Włodzimierz Kownacki // Podolak. 2017. № 149. S. 64 ; Turkiewicz J. Zarys historii wojennej 12-go Pułku Ułanów Podolskich. S. 6 ; Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. S. 386 ; Грохольська С. Болючі спогади 1917-1919. С. 33.
2. Czapala M. Op. cit. S. 64 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6.
3. Bagiński H. Op. cit. S. 386 ; Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Памятка кирасир Ея Величества за время Гражданской войны 1917–1920 гг. Берлин, 1927. С. 37, Приложения. С. III, XV, XVI, LXVI ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5.
4. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5-6.
5. Henning-Michaelis E. de. W zamęcie («Burzy dziejowej» część trzecia). Przyczynek do historii formacyj polskich w Rosji 1917-1918. S. 130 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 11.
6. Залевский Иосиф. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie40001272/ ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1267. С. 58 ; Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50140888/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дкунцман ; Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50134909/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дкунцман ; Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50127087/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дкунцман ; Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50218581/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дкунцман.
7. Czapala M. Op. cit. S. 60-62 ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1254. С. 340.

8. Ромишевский Модест. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50053759/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dромишевский ; Ромишевский Модест. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50062280/ ; Ромишевский Модест. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie5001841.
9. Медыня Адольф. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50114932/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dмедыня.
10. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1285. С. 612 ; Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, Akta Personalne 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna.
11. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1255. С. 359 ; Чудовский Антон. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50180882/
12. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1254. С. 342 ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Разведчик. 1915. № 1282. С. 507 ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Разведчик. 1915. № 1295. С. 945 ; Ведомость Лейб-гвардии 1-ой парковой артиллерийской бригады о прибыли и убыли в офицерском составе и о последовавших переменах в служебном положении офицерских чинов. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=88017482&backurl=document_name%5C1%20парковая%20артиллерийская%20бригада.
13. Тржцинский Иосиф-Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50029034/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dтржцинский ; Тржцинский Иосиф-Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50140586/ ; Тржцинский Иосиф-

- Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50028086/
14. Рудницкий Сигизмунд Болеславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_posluzhnoi_spisok50520963/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3DРудницкий ; Послужной список корнета 6-го пограничного Заамурского конного полка Стефана Лятура. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=50525528&backurl=document_name%5Слятур ; Новацкий Чеслав. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50155395/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dновацкий.
  15. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. I степень. №№ 1–42 480. II степень №№ 1–85 030. Москва, 2015. С. 110, 234, 532; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. III степень. №№ 1–120 000. Москва, 2015. С. 80, 260 ; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. III степень. №№ 120 001–338 650. Москва, 2015. С. 405 ; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 1–100 000. Москва, 2012. С. 29 ; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 100 001–200 000. Москва, 2012. С. 24–25 ; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 700 001–800 000. Москва, 2014. С. 94, 259–260, 485, 489 ; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 1000001–1299150. Москва, 2014. С. 243 ; Ковальский Семен Николаевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35131060/.
  16. Bagiński H. Op. cit. S. 164–165.
  17. Папакін А. Г. Війська польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні

- (1917–1919). С. 109-112 ; Папакін А. Уніформа Польських військ в Україні 1917–1918 // Однострій. 2009. № 9. С. 21.
18. Bagiński H. Op. cit. S. 386 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6.
19. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10-10 зв. ; Broszkowska I. Fudakowscy herbu Dołęga. Gałąź uherska // Wiadomości Ziemiańskie. 2006. Nr. 28. S. 40.
20. Bagiński H. Op. cit. S. 386 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 25, 27 ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 46.
21. Папакін А. Г. Війська польські... С. 117-118.
22. Bagiński H. Op. cit. S. 386 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 130 ; Pruszyńska A. Między Bohem a Słuczą / oprac. M. Pruszyński. Wrocław, 2001. S. 123 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10 зв. ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 11 ; Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 10 sierpnia 1999 r. Архів автора ; Stempowski S. Wspomnienia. Z pamiętnika (dok.) // Zeszyty Historyczne. 1973. Z. 24. S. 105.
23. Pruszyńska A. Op. cit. S. 121-123.
24. Pruszyńska A. Op. cit. S. 27, 112, 116, 119-120.
25. Pruszyńska A. Op. cit. S. 124 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10 зв. ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16639. Арк. 11, 12, 29.
26. Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 3 sierpnia 2000 r. Архів автора ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 22737. Арк. 28, 66-66 зв. ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10 зв., 12-13 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 10 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 9, 16а, 23.
27. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 7 зв., 19 ; Stempowski S. Op. cit. S. 110.
28. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 131 ; Waśkow-Wyszomirski W. Na zakrętach historii. Rzecz o III

- Korpusie Wojsk Polskich na Wschodzie. Katowice, 1938. S. 15 ; Bagiński H. Op. cit. S. 387.
29. Bagiński H. Op. cit. S. 387 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 130.
30. Hołówko T. Przez dwa fronty. Ze wspomnień emisariusza politycznego z 1918 roku. Z Warszawy do Kijowa. S. 167-168.
31. В цитатах українськомовних та російськомовних документів збережено стилістичні особливості і правопис оригіналу.
32. Кулик А., Пташинський П. До історії збройної спілки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції // Архів Радянської України. 1932. № 4-5. С. 202.
33. Там само. С. 201.
34. Там само. С. 199-200.
35. Bagiński H. Op. cit. S. 387 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 131-132 ; Chłopi ukraińscy wymordowali 3 szwadrony polskich ułanów // Głos lubelski. Lublin, 1918. Nr 107. S. 2.
36. Turkiewicz J. Op. cit. S. 7 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10 зв.

Розділ 3.

Зміни в становищі польських корпусів

На формування полку, як і польських корпусів в Україні, впливала політична обстановка, яка часто змінювалася. 17 (30) січня 1918 р. було розпущено Головний польський військовий комітет (Начполь), який займався організацією польських частин, а його повноваження перебрала новостворена Головна рада Польських Збройних сил. До неї увійшли колишні діячі Начполю Владислав Рачкевич, Мацей Ямонтт, Станіслав Яковіцький, Анджей Тупальський, Люціан Желіговський, а також генерал-поручник Е. Міхаеліс. Своім наказом від 22 січня (4 лютого) 1918 року Головна рада призначила командувачем Польських Збройних сил генерал-поручника Юзефа Довбор-Мусніцького. Міхаеліс отримав документ Головної ради Польських Збройних сил за підписом В. Рачкевича, який засвідчував його повноваження як головного інспектора Війська Польського, відповідального за формування II і III корпусів. Останні після досягнення району дислокації I Польського корпусу мали бути підпорядковані його командирі генералу Довбор-Мусніцькому.

11 лютого Міхаелісу надіслано розпорядження Головної ради, підписане її членами Ямонттом і Яковіцьким, про необхідність концентрації відділів вінницького, антонінського й підротмістра Енгеля в напрямку розміщення I-го корпусу. Без погодження з ним вони відправили свій наказ полковнику Кунцману. Міхаеліс заборонив виконання будь-яких наказів без свого підпису¹.

На подальший хід формування польських частин в Україні вплинула війна УНР з Радянською Росією. 27 січня (9 лютого) 1918 р. делегація УНР підписала у Брест-Литовську мирний договір з країнами Четверного союзу: Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією. Того ж дня, в зв'язку з наближенням радянських

військ, штаб і конвой генерала Е. Міхаеліса з польським загоном полковника Ю. Руммеля вирушив з Києва до Житомира. Звідти перейшли до Антонін, де формувався 2-й полк уланів I Польського корпусу, який наприкінці березня 1918 р. вийшов до його розташування в район Бобруйська, та кінний партизанський загін підротмістра Яворського, реорганізований 1 березня 1918 року в окремий дивізіон Шеволежерів.

23 лютого поляки прогнали більшовиків зі Старокостянтинова. Тут розквартирувався київський загін під командуванням полковника Пеньковського. Штаб польських військ в Україні під проводом Е. Міхаеліса розмістився в маєтку Антоніні².

На той час в Україні з'являються емісари підпільної Польської військової організації (ПОВ), яка боролася за незалежність Польщі. Всі етнічні польські землі були окуповані військами Німеччини й Австро-Угорщини. Обіцяна незалежність Польщі була задекларована, але не здійснена на практиці. В 1916 р. було створене підконтрольне німцям Королівство Польське, на чолі якого стала Регентська Рада. З метою підготовки ґрунту для діяльності ПОВ наприкінці лютого в Україну приїхав Т. Голувко. Він виступив посередником між польським командуванням і радянською владою. Вступивши в переговори з радою 7-ї армії, домігся угоди про нейтралітет. Потім, 26 лютого 1918 р., прибув до штабу Міхаеліса в Антоніні³.

На початку березня 1918 року Т. Голувко зустрівся у Вінниці з представниками Польського демократичного табору, очолюваного Станіславом Стемповським. Останні негативно ставилися до ідеї створення польських військ в Україні, вважаючи, що їх роль фактично звелася б до охорони маєтків і боротьби з селянами, що призвело б лише до поглиблення ненависті українців до поляків⁴. Після цього представники ПОВ Тадеуш Голувко і Пшемислав Бартель де Вейденталь (псевдонім Барта) побували на прийомі

в полковника Кунцмана, який справив на них дуже добре враження. При цьому Голувко відмітив безмежну виснаженість і смуток на його обличчі. «Полковник Кунцман не приховував своєї знервованості через брак визначеного рішення. Він отримав вістку, що нібито генерал Міхаеліс дав наказ відділенням, розквартированим в Антонінах рушати до Вінниці, де має зібратися весь III корпус. Що далі планував робити генерал Міхаеліс – цього полковник Кунцман не знав. Коли впродовж дальшої розмови ми порушили актуальне для нас питання, що треба далі робити і як належить пристосуватися до німецької окупації в Україні, від висловлення своєї думки в цій справі полковник Кунцман цілком помітно ухилився. Загалом з усієї його поведінки складалося враження, що він був лояльним офіцером, який призвичаївся слухати своєї влади і точно виконувати отримані накази»⁵.

Потім емісари ПОВ прибули до Дзвоники, де мали отримати бричку з кучером для подальшої поїздки. В палаці спілкувалися з двома офіцерами розквартированого тут ескадрону, які раніше служили в полку кірасирів російської гвардії. Попри сміх і жарти, Голувко помітив на їхніх обличчях за маскою чемності той самий смуток і втому, які бачив у Кунцмана та інших офіцерів-поляків з російської армії⁶.

Тадеуш Голувко

Голувко вважав III корпус нездатним до збройної боротьби з німцями, позбавленим політичної ідеології і не хотів наражати ПОВ на підозру у втручанні в боротьбу між

великими власниками і селянством через налагодження зв'язку з відділами, які ненавиділа українська громадськість. Барта твердив, що корпусу бракує лише вождя, а в разі його появи відділи можна буде сконцентрувати в одному місці, реорганізувати й об'єднати з II корпусом. Решта колег вважали, що вони будуть роззброєні окупаційними військами при перших спробах концентрації. Тому пропонували Голувко налагодити зв'язок з III корпусом з метою витягнути звідти найбільш ідейний елемент для роботи в ПОВ⁷.

На той час становище польських корпусів, що перебували в стадії формування, ускладнилося вступом військових сил Німеччини й Австро-Угорщини в Україну, що відбувся, відповідно, 18 і 28 лютого 1918 р. Спільно з українськими частинами вони розпочали звільнення території УНР від більшовиків. Командування Польських Збройних сил в Україні наказало дотримуватися щодо них нейтралітету. Стало необхідним прийняття негайного рішення щодо подальшої долі польських військових формувань. За передислокацію поза межі розташування австро-німецьких військ виступали, зокрема, емісари ПОВ та Головна рада Польських Збройних сил⁸.

Остання 22 лютого 1918 р. видала розпорядження генералу Міхаелісу наказати польським військам відходити в район Чернігова для об'єднання з I Польським корпусом. 5-му полку уланів Головна рада наказала перейти в Черкаси. Командир полку прислав Міхаелісу рапорт з поясненням, що не може цього виконати, бо солдати не підуть туди, де їх чекає неминуча загибель від більшовиків. Міхаеліс відкидав можливість маршу за Дніпро, вважаючи його самогубним і враховуючи небажання солдатів йти у протилежну від рідного краю сторону. Польські ж землевласники, об'єднані довкола Комітету боротьби з анархією, схилили генерала Міхаеліса до залишення відділів на попередніх місцях, порозумівшись з німецько-австрійським

командуванням щодо їх подальшого існування. Тим часом перебування в Антонінах і Старокостянтиніві було вразливим з військової точки зору через можливість оточення австро-німецькими військами. Тому Міхаеліс постановив відійти на південь від австрійської окупації для можливого з'єднання з II корпусом. Через недовіру до окупантів марш мав відбутися дорогами, а не залізницею. В зв'язку з бездоріжжям на початку березня, наказав відділам залишатися на місцях до висихання доріг⁹.

Відмовившись від маршу на схід, Міхаеліс не передав командуванню II Польського корпусу розпоряджень Головної ради Польських Збройних сил про перехід з Бессарабії до Полтавської губернії. 10 березня 1918 р. він приїхав до Києва для налагодження контактів з представниками німецьких властей і укладання договору, який би забезпечив існування польських військових формувань в Україні. Подібна угода між німецьким командуванням і I Польським корпусом була підписана ще 26 лютого¹⁰.

Головна рада Польських Збройних сил у березні 1918 року передала свої повноваження Регентській Раді Польського Королівства, яка призначила своїм представником при Польських військах в Україні для політичного керівництва ними Рачкевича¹¹.

З метою зміцнення позиції польської сторони в переговорах з німецькою військовою владою, Міхаеліс визнав зверхність Регентської Ради і вирішив розпочати концентрацію всіх польських частин, розташованих в Україні. 10 березня він підписав наказ II і III корпусам рухатися в напрямку Вінниці. Туди ж наприкінці місяця генерал переніс свій штаб.

У переговорах з німцями, які відбулися 14-17 березня 1918 р., брали участь з польської сторони генерал Е. Міхаеліс, В. Рачкевич і його секретар підпоручник Адам Пйотровський. Їхньою метою було визначення правових підстав перебування на українських теренах польських військових

формувань. Німці не погоджувалися на їхнє існування в Україні, а повернення до Польщі вважали неможливим. Ситуація ускладнилася справою II бригади Легіонів Польських. Цей підрозділ австро-угорської армії чисельністю близько 1600 військовиків на чолі з полковником Юзефом Галлером, на знак протесту проти передбаченого Брестським договором приєднання до УНР Холмщини та частини Підляшшя, ще 16 лютого 1918 р. перейшов лінію фронту біля Чернівців та 6 березня приєднався до II Польського корпусу. Німецькі переговорники зажадали видачі легіонерів і покарання за державну зраду. Неприйняття генералом Міхаелісом цієї вимоги та бажання німців демобілізувати всі польські частини не привели до позитивного результату переговорів. Подальшу долю III Польського корпусу мало вирішити австрійське командування, в чийй окупаційній зоні він знаходився¹².

8-11 березня 1918 року частини II Польського корпусу прибули з Бессарабії в район Ольгопіль–Чечельник. Окупаційне командування надіслало їм вимогу перейти до Вінниці. Командир корпусу генерал Станкевич був готовий виконати її, тим більше, що такі ж інструкції надійшли й від генерала Міхаеліса. Проте II бригада Легіонів заявила про намір продовжувати марш на схід, кінцевим пунктом якого мало стати Задніпров'я чи область розміщення I Польського корпусу. Після відмови Міхаеліса співпрацювати з конспіративною ПОВ, Барта і Голувко в березні 1918 року порозумілися з комісаром з політичних справ II корпусу. 15 березня найближче оточення Галлера та діячі корпусного комісаріату утворили військову раду II корпусу, яка протиставилася розпорядженням його командира Станкевича¹³.

Намагалися схилити до цього й частини III корпусу. Так член Польської ради міжпартійного об'єднання¹⁴ Станіслав Єзерський приїжджав до 5-го полку уланів і пробував агітувати за перехід за Дніпро, але безуспішно.

Полковник Кунцман заборонив йому подальші візити, погрожуючи польовим судом¹⁵.

20 березня польські частини отримали наказ Е. Міхаеліса сконцентруватися в районі Брацлава і Вінниці, однак II корпус проігнорував його. 23 березня делегація корпусу повернулася з Києва, де змовилася з В. Рачкевичем. Наступного дня для з'ясування подальших дій до Києва виїхав генерал С. Станкевич, залишивши на чолі корпусу генерал-підпоручника Владислава Глясса. Але корпусна рада того ж дня наказала вирушати на схід, за межі австро-німецького впливу, узгодивши це з позицією Регентської Ради, зацікавленої в існуванні незалежного польського війська. Проти цього виступило командування корпусу. Тоді корпусна рада підбурила більшість солдатів проти Глясса, який після цього вирішив залишити корпус, і 28 березня призначила командиром бригадира Ю. Галлера¹⁶.

Частини II корпусу відразу виступили в напрямку Умані. До Вінниці з генералом Гляссом вирушили лише 380 солдатів і 79 офіцерів з дивізійним госпіталем і обозом, які в Жмеринці були затримані австро-угорцями¹⁷.

Намагаючись навести порядок у II корпусі та не визнаючи виборності командирів, Міхаеліс 2 квітня видав наказ про звільнення його командира генерала Станкевича, призначення на цю посаду генерала Глясса, перехід корпусу до Тиврова, вилучення з нього всіх опозиційних елементів, арешт і віддання за бунт під суд членів корпусної ради¹⁸.

4 квітня 1918 року командування польських військ в Україні та Рада народних міністрів УНР підписали «Умови перебування польських військ на території України». В них, зокрема, зазначалося: «Всі польські війська, які єсть на території України, додержуються нейтралітету і зостаються на території до того часу, поки буде можливість військам піти в Польщу, або Український Уряд запропонує з політичних причин увільнення своєї території. В цих

випадках Уряд УНР гарантує вільний вихід війська з її меж зі зброєю в руках, але без боєвих припасів». Регіоном тимчасового розквартирування польських військ визначено район Річиця-Гомель-Новозибків-Городня в Чернігівській губернії (що давало можливість об'єднатися з I Польським корпусом). Польські корпуси мали нести внутрішню і гарнізонну службу в районі розташування, отримуючи військове майно, провіант і фураж від українського уряду в рахунок майбутньої угоди з Польщею. Вирушити туди мали за кілька днів залізницею¹⁹.

Український військовий міністр О. Жуковський, чий підпис стояв під угодою, негативно сприймав дозвіл попередника на створення польських військових частин на українській території. За його власним зізнанням, планував польські війська під час перевезення обеззброїти. Міхаеліса повідомили телеграмою, що 5 квітня у Вінниці будуть подані вагони для відправки польських відділів. Не маючи затвердженої угоди, остаточний варіант якої підписали генерал Осінський і уповноважений польських військ Пйотровський, та часу на організацію переїзду, він попросив надіслати потяги до Антонін 7 квітня, а до Гнівані 10-го²⁰.

Отримавши примірник угоди, Міхаеліс написав українському військовому міністру, що вона є недійсною через підписання її з польської сторони особами, які не мають до польського війська жодних повноважень, бо Головне командування в Україні до рішення Регентської Ради є в його руках. Неприйнятною вважав дописану в тексті чорнилом примітку, що Україну польське військо залишає зі зброєю, але без боєприпасів.

Тим часом українські власті ждали негайної евакуації польських відділів потягами. Міхаеліс зволікав, очікуючи на повернення висланих на Чернігівщину своїх делегатів. Через це військовий міністр погрожував розірвати угоду. Прибулі з Чернігівщини офіцери передали Міхаелісу листи від повітових властей, де стверджувалося, що ці повіти не

мають запасів провізії чи фуражу, і особисто підтвердили це²¹.

Щодо транспортування поляків запротестував німецький військовий аташе, який вважав за доцільне роззброїти їх у місцях розташування. Після цього О. Жуковський відмінив розпорядження про перевезення. 9 квітня 1918 р. командирів польських корпусів сповістили про припинення відправки до нового району²².

Генерал Е. Міхаеліс.
Вінниця. 1918 р.

Військовий міністр УНР
Олександр Жуковський

Через загальний ворожий настрій щодо польських відділів Міхаеліс постановив зібрати частини III корпусу на меншій території. Найбільш неспокійною виглядала ситуація 5-го полку уланів. Від полковника Кунцмана Міхаеліс знав, що стосунки з населенням в районі Немирова є дуже напруженими. 4 квітня видав наказ про концентрацію полку в містечку Гнівани Вінницького повіту, де можна було оборонятися за мурами цукрозаводу. Запланований на 8 квітня перехід не відбувся через відміну наказу новим командувачем генералом Осінським²³.

6 квітня Міхаеліс отримав розпорядження австрійських властей зосередити всі польські частини на північний захід від Вінниці, в районі між Пиковом і Яновом. Ця територія, розташована на межі австрійської й німецької окупації, дозволяла легко оточити і роззброїти польські відділи. Про такі наміри австрійців Міхаеліса поінформував Рачкевич²⁴.

Уповноважений Регентської Ради з військових справ В. Рачкевич намагався зібрати всі польські частини в Україні в одному районі під єдиним командуванням. 5 квітня 1918 р. він провів інспекцію II Польського корпусу і мав зустріч з його командиром Ю. Галлером, яка вплинула на формування остаточних рішень щодо вирішення проблеми влади над польським військом в Україні. Перш за все йшлося про відсторонення генерала Е. Міхаеліса, який прагнув отримати призначення на посаду Верховного головнокомандувача польських військ в Україні від Регентської Ради²⁵.

7 квітня Рачкевич приїхав до Міхаеліса і повідомив, що більшість особового складу II корпусу підпорядковується бригадиру Галлеру, який погоджується визнати командиром корпусу лише генерала Осінського. Польська організація військова в порозумінні з В. Рачкевичем змусила генерала Міхаеліса подати у відставку з посади командира III Польського корпусу і відступити від претензій на посаду головнокомандувача польських формувань в Україні. Не отримавши підтримки від Регентської Ради, Міхаеліс 7 квітня видав наказ про призначення генерал-підпоручника Александра Осінського командиром II корпусу (з підляганням його наказам всіх частин, що перебувають на території України), включення до його складу підрозділів III корпусу, ліквідацію Головного командування (Інспекторату) Польських Збройних сил в Україні та залишення ним посади командира III корпусу й головнокомандувача. Цього ж дня був розформований штаб Міхаеліса у Вінниці. До входження всіх польських частин до складу II корпусу

його мав очолювати Юзеф Галлер. Під його керівництвом з'єднання продовжило рухатися до визначеного угодою району на Чернігівщині²⁶.

Після відставки Міхаеліса представник Регентської Ради Рачкевич 7 квітня 1918 р. відновив Головне командування Військ Польських в Україні на чолі з генералом Александром Осінським. Начальником штабу він призначив підвищеного у званні до полковника капітана польських легіонів Барту, нещодавно прибулого в Україну за дорученням ПОВ для організації повстання проти окупантів. Командиром II Польського корпусу, який на той час нараховував близько 8000 вояків, залишився підвищений до генерала Ю. Галлер, а III корпус, що кількісно перевищував 2600 офіцерів і солдатів, був безпосередньо підпорядкований Головному командуванню Військ Польських в Україні²⁷.

Генерал А. Осінський відразу розпочав реорганізацію III Польського корпусу, який не був цілісним формуванням. Відповідно до його наказу від 9 квітня 1918 р. було розформовано батальйон у Тиврові, об'єднано кулеметні роти київського і тиврівського відділів, Рицарський легіон (створений з надлишку офіцерів, де вони служили як нижні чини) в Тиврові отримав назву 1-ї Рицарської роти (командир полковник Пеньковський), а офіцерська рота – 2-ї Рицарської роти (командир полковник Карась).

Генерал дивізії
Війська Польського
Александр Осінський
1925 р.

Наказом від 10 квітня 5-й полк уланів полковника Кунцмана став 7-м полком уланів, зважаючи на існуючі у II Польському корпусі 5-й і 6-й уланські полки, а кінна батарея полковника Руммеля й ескадрон розвідників з Гнівані утворили окремих дивізіон кінної артилерії²⁸.

Штаб командування Війська Польського в Україні перенесли до Гнівані, а генерал Осінський виїхав до Києва для участі в переговорах з німцями щодо подальшого перебування польських військ в УНР. Тим часом український уряд в порозумінні з німцями, які вирішили ліквідувати польські війська, через своїх комісарів розпочав агітацію серед населення, направлену на масовий збройний виступ проти польських військ. Ця агітація мала успіх у селян, які дивилися на польські загони як на перешкоду в оволодінні мастками польських поміщиків²⁹.

Примітки

1. Henning-Michaelis E. de. W zamięcie («Burzy dziejowej» część trzecia). Przyczynek do historii formacyj polskich w Rosji 1917-1918. S. 73-74.
2. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 57, 70 ; Папакін А. Г. Війська польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні (1917–1919). С. 51, 77.
3. Hołowko T. Przez dwa fronty. Ze wspomnień emisarjusza politycznego z 1918 roku. Z Warszawy do Kijowa. S. 123.
4. Hołowko T. Op. cit. S. 169-170.
5. Hołowko T. Op. cit. S. 170.
6. Hołowko T. Op. cit. S. 179-180.
7. Hołowko T. Op. cit. S. 266-267.
8. Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. S. 388 ; Miodowski A. Uwarunkowania polityczno-wojskowe procesu demobilizacji korpusów polskich w Rosji w 1918 r. // Białostockie Teki Historyczne. T. 6, 2008. S. 167.
9. Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 53 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 86-87 ; Miodowski A. Op. cit. S. 167.
10. Miodowski A. Op. cit. S. 168-169.
11. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 132, 152 ; Bagiński H. Op. cit. S. 388 ; Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 32.
12. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 182 ; Bagiński H. Op. cit. S. 388 ; Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 48-49 ; Miodowski A. Op. cit. S. 170.
13. Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 60 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 180-182.
14. Польська рада міжпартійного об'єднання утворена в серпні 1917 р. на з'їзді представників польських правих партій і політичних груп, що діяли в Росії. Її метою було об'єднання всіх польських земель у незалежну державу. Рада орієнтувалася на Антанту, визнавала зверхність Польського національного комітету в Парижі,

- підтримувала заходи Начполя. Завершила свою діяльність у березні 1918 р.
15. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 130.
  16. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 146-150 ; Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 61.
  17. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 150 ; Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 62.
  18. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 142.
  19. Кулик А., Пташинський П. До історії збройної спілки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції // Архів Радянської України. 1932. № 4-5. С. 193-195 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 135-136, 138-139.
  20. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 144, 151.
  21. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 152, 154-155, 157.
  22. Жуковський О. Воспомини часів епохи Великої Східньої Революції початка 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записна книжечка. 1919 рік. / Упорядник: Павло Гай-Нижник. Київ, 2018. С. 177-178 ; Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 54.
  23. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 163, 166.
  24. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 153-154.
  25. Miodowski A. Op. cit. S. 171.
  26. Папакін А. Г. Зазнач. твір. С. 63 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 155-157 ; Bagiński H. Op. cit. S. 388.
  27. Bagiński H. Op. cit. S. 388 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 162, 186 ; Miodowski A. Op. cit. S. 171 ; Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 196.
  28. Bagiński H. Op. cit. S. 389 ; Waśkow-Wyszomirski W. Na zakrętach historii. Rzecz o III Korpusie Wojsk Polskich na Wschodzie. S. 20, 22.
  29. Bagiński H. Op. cit. S. 389.

Розділ 4. Участь в боях у квітні 1918 року

Невеликі частини III Польського корпусу були розкидані серед вороже налаштованого українського населення та окупаційних військ. Через їх розташування в маєтках землевласників українські селяни вважали, що Військо Польське формує для захисту власності місцевих поляків, і вороже ставились до нього¹.

Ситуацію загострювало і невирішене земельне питання. Ще III Універсал Української Центральної Ради оголосив поміщицькі землі власністю трудового народу, до якого вони переходять без викупу. До прийняття відповідного закону завідували ними місцеві земельні комітети. 31 січня 1918 року Центральною Радою був ухвалений закон, за яким попередні власники залишалися посідачами землі до норми, яку встановить земельна управа. 31 березня Подільський губернський земельний комітет видав постанову про повернення захопленого селянами у поміщиків реманенту, зерна, фуражу. В багатьох селах на прохання колишніх власників польські військові забирали награване селянами у фільварках та економіях. Однак селяни вважали, що все поміщицьке майно і земля належать їм на підставі положень III і IV Універсалів. На їхню думку, поява частин III Польського корпусу в Брацлавському повіті була наслідком переходу поміщицьких земель селянам. Це разом з реквізиціями привело в березні 1918 р. до збройних сутичок польських військових з селянами в Літинському й Ольгопільському повітах, а невдовзі – у Вінницькому, Брацлавському та Гайсинському повітах².

25 березня 1918 р. генерал Міхаеліс отримав лист від Владислава Рачкевича з проханням повідомити про вжиті заходи для припинення грабунків місцевого населення, яке польські відділи в Україні допускали під виглядом реквізицій. Міхаеліс відписав про боротьбу зі зловживаннями, хоча вважав, що реквізувати у селян збіжжя і борошно,

переважно награбоване ними, змушувала відсутність грошей³.

За угодою з українським урядом польські війська повинні були отримувати від нього зі складів усе необхідне військове майно, провіант, фураж. Проте влада мала намір виконати цей пункт після прибуття польських військ на Чернігівщину, заборонивши їм в той же час реквізувати будь-яке майно. Циркуляр виконувача обов'язків начальника відділу постачання Військ Польських в Україні Казимира Гінтовт-Дзевалтовського про заборону будь-яких реквізицій, з додатком до нього копії наказу військового міністра УНР від 30 березня 1918 року, отримав 8 квітня і командир 5-го полку уланів⁴.

Не маючи засобів для існування та не отримуючи від держави продовольства й фуражу, польські військові вдавалися до реквізицій або купували готівкою за фіксованими заготівельними цінами, що були нижчими за базарні. Так за пуд пшениці давали 6 рублів 40 копійок, вівса – 5 рублів, в той час, коли за це збіжжя на базарі селянин отримував, відповідно, 16 і 10 рублів⁵.

Це збільшувало скарги до української влади на польських військових. «Брацлавському повіті осіли польські легіони⁶. Заявляють по дозвілу Центради. Контакту українською владою не додержують, втручаються селянське життя реквізують насіння місті Печорі і селі Малійволі⁷. 27 березня Печорі припинили роботу земельної комісії. На моє запитання чієм розпорядженням вони втручаються [в] справи земельних інституцій не одповіли. Населення до сівби не приступає, таких умовах праця селах не можлива, поля лишаються не засіяними. Прохаю зробити розпорядження аби легіони були виведені негайно повіту заступник Брацлавського Повіткома». Отримавши таку депешу, губернський комісар Красовський 30 березня 1918 р. звернувся по допомогу до Міністерств внутрішніх та військових справ⁸.

Зайнявши в Печері економію колишнього власника Потоцького, польські улани розігнали земельну комісію, яка управляла нею, розібрали все насіння (біля 1500 пудів), кращих коней, зброю, багато майна. В селі Мала Вулига забрали більше 1400 пудів вівса. Селяни скаржилися виконувачу обов'язків брацлавського повітового комісара Сергію Шевченку, який заспокоював їх, що польські частини незабаром буде виведено. Проте цього не сталося⁹.

На початку квітня польські військові з'явилися в Брацлав до повітового комісара Павліченка і забрали декілька кулеметів, які були в розпорядженні демобілізаційної комісії¹⁰.

По всіх місцевостях, де були розташовані підрозділи III Польського корпусу, розпочато проти них агітацію серед населення. До цього спричинився й український уряд. Військовий міністр О. Жуковський згадував: «Власними силами я не розполагав на втихомиріння і обеззброєння поляків, а німці крутили щодо помічі. Незважаючи на це, я віддав наказа про негайний вихід польських військ з тієї місцевості, бо і протилежному разі будуть прийняті рішучі міри. Одночасно були віддані накази повітовим навколишнім комендантам, щоб вони з своїми охоронними сотнями концентрически почали наступати на поляків. Я рахував, як тільки поляки вчинять мені опір – прикликати населення до боротьби з ними. Успішний ісход тоді безумовно був забезпечений»¹¹. Далі О. Жуковський свідчив: «В свою чергу міністром внутрішніх справ, наскільки мені помниться, був відданий чи наказ, чи відозва до населення, аби воно стало проти поляків...»¹².

Закликали селян зі зброєю в руках проганяти «польські легіони» і представники шовіністичної російської організації монархічного спрямування «Червона крапка», які виступали також проти Центральної Ради, німців, євреїв. Свідком їхньої агітації стала донька останнього власника Печери Зофія Барбара Потоцька. В квітні 1918 року вона

відвідала Немирів, куди після погрому 26-28 грудня 1917 року печерського маєтку була перенесена його адміністрація. В зворотню дорогу до Вінниці З. Потоцька вирушила під ескортом кількох озброєних службовців. «Їдучи шляхом, ми бачили порозвішувані на придорожніх деревах і телефонних стовпах плакати з недбало намальованими червоними півнями або з великою «червоною крапкою», ніби плямою крові, які закликали до різанини поміщиків (власників) і ляхів»¹³.

Незважаючи на постанову виконувача обов'язків губерньського комісара від 12 березня 1918 р. про заборону переховувати, здобувати і носити зброю та необхідність здати її місцевій владі в трьохденний строк з дати оголошення постанови на місцях, на руках в населення залишалося багато зброї¹⁴. Його роззброєнню сприяли польські улани. Про це зазначав у своїй доповіді подільському губерньському комісару від 27 квітня виконувач обов'язків брацлавського повітового комісара: «Легіонери роз'їзжаючи по селах озброєними... робили труси і забирали зброю нагорожуючи частенько селян нагаями, а в Немиріві одного селянина із Забужжя навіть прокололи списом...»¹⁵.

Український уряд, в порозумінні з німцями, через своїх комісарів агітував населення до збройного виступу проти польських військ. Ця агітація мала успіх. В більшості сіл були організовані загони самооборони на зразок Вільного козацтва, вороже налаштовані до польських формувань¹⁶.

На початку квітня почастишали напади селян на посильних, за допомогою яких ескадрони у Немирові підтримували зв'язок зі штабом у с. Дзвониha. Селяни перехоплювали їх під час переправи поромом через Південний Буг в с. Канава. 10 квітня 1918 р. по дорозі з Немирова до Дзвониha підпоручник 2-го ескадрону Зигмунт Залевський був обстріляний у розташованому напроти Канави селі Стрільчинці, а посильний затриманий. Було перервано зв'язок штабу полку з ескадронами в Немирові¹⁷.

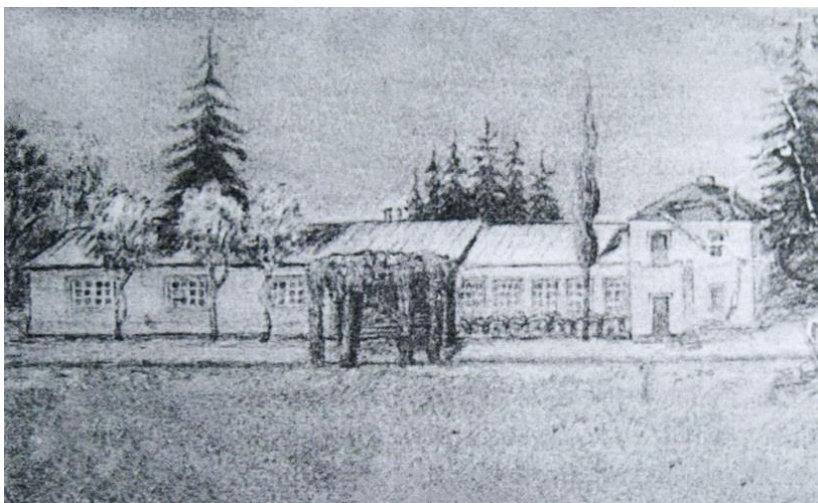
Селяни стали роззброювати польські провіантні й фуражні команди. 11 квітня вони напали на прибулих в Печеру 40 фуражирів 7-го уланського полку, які без відома продовольчих органів забрали борошно з млина, відібрали в них зброю й обоз з 32 підвод. Селяни думали, що борошно з млина забирають безплатно. Беззбройні польські улани повернулися до місця свого розташування. В Печері відбувалися безлади, нищили майно графа Потоцького. Того ж дня відділ уланів під час проїзду через с. Рогізна був обеззброєний селянами. 12 квітня 1918 р. в сусідньому селі Забужжі озброєні селяни вчинили напад на сім уланів з фуражиром підофіцером Скочилясом на чолі (за українськими джерелами – півескадрона польських уланів), присланих з Немирова забирати куплену без відома селян солону. Улани не чинили опору, були взяті в полон, в них забрали зброю і коней. Скочиляс переплив Буг і повідомив Немирів¹⁸.

Для залагодження інциденту до виконувача обов'язків брацлавського повітового комісара С. Шевченка прибув помічник командира 7-го уланського полку. 13 квітня в Печері вони застали декілька сотень озброєних селян. Повертати зброю вони не збиралися, тому це питання мали вирішити згодом. Шевченко просив селян заспокоїтися, а польський офіцер обіцяв, що легіонери не їздитимуть за провізією озброєні, а чутка про погрозу спалити село є безглуздою. Селяни хотіли заарештувати його. Їх ледве заспокоїв виконувач обов'язків повіткома¹⁹.

Згодом, за результатами проведеного розслідування, брацлавський повітовий комендант Карпінський стверджував, що улани проводили безоплатні реквізиції борошна, зерна й фуражу в Стрільчинцях, Рогізній і Печері²⁰.

Вислани 12 квітня 1918 р. в Стрільчинці для реквізиції два взводи уланів 3-го ескадрону на чолі з підротмістром Садовським розмістилися в домі поміщиків Ходкевичів, зайнявши всі приміщення, в тому числі й те, де віднедавна

була школа і шкільна рада. В селі був очолюваний Кравчуком загін вільних козаків. На досить сильний польський відділ селяни не напали і поводитися спокійно. Через пізню пору командир вирішив переночувати в Стрільчинцях. Місцеві селяни, покликавши на допомогу мешканців Канави, Луки і Рогізни, вночі оточили уланів та відібрали реквізований овес, коней і зброю, яку ті віддали з огляду на безпеку власників резиденції²¹.

Садиба Ходкевичів у Стрільчинцях. 1916 р.

13 квітня виконувач обов'язків брацлавського повітового комісара відрядив у Стрільчинці командира охоронної сотні сотника Мельника для залагодження конфлікту. Але селяни відмовилися віддати зброю, після чого улани були відпущені з погрозами, що те ж чекає їхніх товаришів, і пішки повернулися до Немирова²².

Занепокоєний роззброєнням уланів у Стрільчинцях та чутками про запланований напад селян на Немирів, підротмістр 3-го ескадрону Ромішевський 13 квітня 1918 р. подався автомобілем до полковника Кунцмана у Дзвонику,

оминаючи Канаву – на Вороновицю і Тиврів, і ввечері повернувся з ним через Вінницю. По дорозі їх авто було обстріляне селянами під Селищем (тепер с. Гостинне Немирівського району). Кунцман відразу викликав сотника Мельника, повідомив йому про напади селян і заявив, що якщо селяни Стрільчинець до п'ятої години ранку наступного дня не віддадуть зброю, коней і сідла, то відбере силою і знищить все село. Мельник о четвертій годині переказав це телефоном українському комісару і коменданту Брацлавського повіту²³.

Тим часом розташований у Михайлівці 1-й ескадрон, не маючи відомостей з Немирова, вирушив 13 квітня в його напрямку. З-під Канави командир ескадрону вислав роз'їзд з дев'яти чоловік на чолі з поручником Плютою до Немирова. В дорозі вони були обстріляні селянами, але дісталися цілі і доставили у штаб полку прохання про допомогу. Однак, не маючи наказу, ескадрон повернувся до Михайлівки. Прибулий увечері того ж дня до Немирова полковник Кунцман довідався, що 1-й ескадрон під Канавою, і вислав уночі підпоручника Залевського з 7-8 уланами, щоб направив його до Немирова. О четвертій годині він наздогнав ескадрон у Михайлівці й передав наказ зв'язатися з 4-м ескадроном і разом вирушити на Стрільчинці з боку Канави. Крім того, командир полку викликав на допомогу з Дзвоники кулеметний ескадрон²⁴.

Військову акцію на Стрільчинці розпочато в неділю 14 квітня 1918 р. О шостій годині ранку з Немирова вирушили очолювані полковником Кунцманом 2-й і половина 3-го ескадрону уланів з чотирма кулеметами. Мешканці Медвежі, Луки, Селища, Супрунівки та інших сіл довідалися про те, що поляки будуть проїжджати через село Медвежа в Стрільчинці, щоб розігнати загони селян і відібрати в них зброю і коней. В ніч на 14 квітня селяни влаштували засідку на виході з с. Медвежа, загородивши дороги перевернутими боронами. Півтора ескадрони польських уланів

через посуху рухалися в хмарах куряви, видимість з боків і ззаду була обмежена. Коли близько сьомої години вони наблизилися до засідки, селяни щільним вогнем із гвинтівок та кулеметів не дозволили їм пройти, кидали навіть ручні гранати. Обстріляні зненацька, вони ледь не потрапили в приготовлену пастку – попереду на вузькій дорозі були викладені в кілька рядів перевернуті борони, на які мали впасти сполохані коні. Один кінь поранив бороною ногу²⁵.

Дорога на виїзді з села Медвежа, де була влаштована засідка.
2018 рік. Фото автора

Улани спішилися і відбили атаку, після чого увірвалися до села, витісняючи ворога в поле. Але приховані там значні сили селян зайшли з тилу й атакували коноводів. Рятуючи їх, резерв, який не міг діяти кінно в тісних вуличках, а в пішому строю був слабкий для надання відсічі,

почав палити село. Так ці події описує Юзеф Туркевич у виданій в 1928 р. праці «Zarys historii wojennej 12-go Pułku Ułanów Podolskich» («Нарис воєнної історії 12-го полку уланів Подільських»)²⁶.

Тогочасні українські джерела стверджують, що після обстрілу із засідки поляки не вступили в бій, а повернулися в Медвежу. Зупинившись на площі біля церкви, вони стали обстрілювати село з кулеметів і гвинтівок. У той же час декілька уланів за підступний напад стали підпалювати хати та інші будівлі селян²⁷.

За повідомленням від 15 квітня 1918 року начальника міліції 5-ї дільниці Брацлавського повіту судовому слідчому 3-ї дільниці Брацлавського повіту, від вогню постраждали будівлі і рухоме майно 22 домовласників. Спалено 18 житлових будинків, 1 флігель, 25 сараїв, 7 клунь, 2 стайні, 1 комора, 2 огорожі, 1 екіпаж, 1 дрожка, 4 саней. У вогні загинули 12 голів худоби: 4 коня, 3 вівці, 2 корови, 2 телиці, 1 свиня. В багатьох загинула вся домашня обстановка, одяг, живий і мертвий інвентар, зерно.

Начальник міліції 5-ї дільниці Брацлавського повіту й прокурор Вінницького окружного суду Якубовський наводили дані про трьох поранених селян, трьох обгорілих, трьох убитих і п'ятьох померлих у погрібах від диму (всі – діти). Зокрема, був поранений кулею в ліву руку селянин Дем'ян Науменко, в праву руку – Максим Коломієць, кулею і багнетом у груди й руку – Тихон Кошелан, задушилися димом діти Костянтина Безрученка Ганна 12 років, Дарія 9 років, Євдокія 3 років, обгоріли Пантелеймон Непийвода з дружиною Парасковією і сином Пилипом, а їхні донька Марія й син Григорій, сховавшись з переляку до погребя, задушилися димом. Крім цього, в садибі свого чоловіка виявлено труп Марії Коломієць з вогнепальним пораненням в область живота, на дорозі біля власного будинку знайдено мертве тіло селянина Євсевія Осадчука з багнетною раною в області грудей, а в клуні місцевого

псаломщика Володимира Студзецького був труп мешканця села Супрунівки Сергія Ніколаєнка з вогнепалом в область щоки. Про втрати поляків їм з'ясувати не вдалося²⁸.

Виконувач обов'язків брацлавського повітового комісара інформував про 27 спалених хат, крім повіток і клунь, 4 чоловіків й 1 жінку, убитих під час стрілянини, 2 дітей, які задушилися від диму, 1 чоловіка, що згорів, 4 обгорілих, бо легіонери прив'язували двері, щоб не можна було вийти з хати²⁹.

Пробившись через Медвежу, полковник Кунцман повів уланів далі. В той час у селах почали бити в дзвони, що було сигналом збору українців. Помітивши значні сили озброєного селянства, Кунцман постановив припинити каральну експедицію на Стрільчинці, відіслав 2-й ескадрон до Немирова, а сам з половиною 3-го ескадрону спробував пробитися до Дзвоники за підкріпленням та обозом для евакуації складів з Немирова. Зустрівши густо заступаючих дорогу селян з кулеметами, які зустріли їх вогнем, полковник Кунцман наказав своєму супроводу повернутися до Немирова, а сам з трубачем чи ординарцем вирішив прорватися, оминаючи Канаву, але був убитий селянами під с. Потуш (за іншими даними це сталося неподалік села Канава). Труп Генрика Кунцмана було знайдено 9 травня 1918 р. Трубочач дістався Дзвоники, доповів про смерть полковника і його наказ поспішати усім на допомогу до Немирова³⁰. Відіслана половина 3-го ескадрону, відбиваючись від селян, змогла дістатися Немирова, втративши двох убитими і п'ятьох пораненими. Саме їх на зворотній дорозі зустрів у бою з селянами між Канавою і Стрільчинцями роз'їзд Залевського, який доставив наказ 1-му ескадрону³¹.

Цього ж дня послані на підсилення з Тиврова і Дзвоники у Немирів неповного складу кулеметний ескадрон під командуванням поручника Яна Філярського та некомплектний 4-й ескадрон уланів після двох атак змогли пробитися до міста. 1-й взвод 4-го ескадрону й 1-й кулеметний взвод

залишилися при командуванні полку. Після надходження підкріплення до Немирова, командування над усіма ескадронами взяв на себе старший офіцер – командир 3-го ескадрону підротмістр М. Ромішевський. Очікували 15 квітня прибуття 1-го ескадрону³².

Тим часом на Немирів для розгрому розквартированих там уланів вже рухались до шести тисяч озброєних селян з Медвежої, Луки-Немирівської, Стрільчинець, Селища, Дубівця, Байраківки, Ковалівки та інших сіл. Агітатори їздили від села до села в околицях Вінниці, вербуючи селян для нападу на Немирів. Селяни прямували туди на возах, як стверджено, аж з-під Літина³³.

Весь день на Немирівщині й Гайсинщині гуділи церковні дзвони тривоги й небезпеки. Озброєні селяни роз'їжджали по селах і піднімали народ на повстання. Декілька десятків чоловіків на чолі з колишнім офіцером царської армії Іваном Юрченком прибули на восьми підводах з Мельниківець Гайсинського повіту³⁴.

М. Ромішевський
Грудень 1917 р.

Іван Юрченко.
1930 рік

Переважно це були демобілізовані досвідчені солдати, озброєні кулеметами, ручними гранатами, гвинтівками,

багнетами, вилами, сокирами, лопатами, косами. Організовані у загони, просуваючись уперед, селяни зберігали бойовий порядок, мали на флангах дозори, кінних зв'язкових і складали враження регулярного війська з умілими командирами. Біля села Дубовець були розташовані їхні кулеметники, які нікого не пропускали по дорозі з Вінниці³⁵.

Губернський комендант Поділля, який 14 квітня 1918 року виїхав на слідство в Медвежу, поблизу села Лука не зупинив відразу автомобіль перед селянським патрулем, через що один з вартових вискочив на дорогу і вистрілив у повітря. Після перевірки документів поїхав далі, але від Медвежі повернувся назад. Того ж дня помічника гайсинського повітового комісара з двома колегами, які їхали автомобілем до Вінниці, зустрів патруль селян, що запропонував їм повернутись назад або об'їхати навкруги, бо селяни «всіх стріляють і п'яні», але вони вирушили далі з білим прапором. Біля Луки їх зупинив наступний патруль, перевірів документи і пропустив. Те ж саме вчинив селянський загін чисельністю приблизно двісті чоловік, який перестрів представників української влади далі на шляху³⁶.

Товариш (заступник) прокурора Вінницького окружного суду по 4-й дільниці 14 квітня повертався до Вінниці з Брацлава, де брав участь у з'їзді мирових суддів. На виїзді з Немирова він зустрів одного улана і ще трьох біля Гуньки, які повідомили йому про обстріл їхньої частини з кулеметів на виїзді з села Медвежа й викладену боронами вулицю. Вони пояснили, що Медвежа горить від пострілів, так як змушені були відстрілюватися. На мосту в с. Гунька товариша прокурора зупинили семеро селян, які запитали, хто він і куди прямує. Від них довідався, що Медвежа спалена уланами. В Немирові він чув про те, що це зроблено у відповідь на убивство в селі одного улана. У розташованих на шляху селах всюди було видно групи озброєних селян. Біля села Дубовчик товариша прокурора Вінницького окружного суду зупинив озброєний чим завгодно натовп

селян чисельністю близько 20 чоловік, які вимагали показати документ, що посвідчує особу, намагалися обшукати його на предмет наявності зброї і відправити в їхнє село «переночувати». Після досить тривалих розмов про його особу і маршрут пересування, а також заяви когось з натовпу про те, що знає його, товариш прокурора продовжив поїздку, повернувши з тракту на села Дубовчик, Байраківку і Кордишівку. При цьому селяни сказали йому, що їм наказано (ким саме – не казали) нікого не пропускати по тракту, так як це «селянська позиція», і якби вони його і пропустили, то він був би обстріляний розташованими біля дороги в бік Вороновиці кулеметниками³⁷.

В Немирові очікували наступу селян на розквартированих тут уланів. Біля дев'ятої години 14 квітня 1918 року польський офіцер доручив черговому біля воріт земської поштової станції українцю передати брацлавському повітовому комісару, який мав їхати з Брацлава, що польські офіцери бажають з ним зустрітися. Через годину селяни, які зібралися на базарі з нагоди свята, поспішно стали роз'їжджатися з містечка через стрілянину на базарі³⁸.

У той час до Немирова прибули виконувач обов'язків брацлавського повітового комісара С. Шевченко та український повітовий комендант полковник Ф. Карпінський з ад'ютантом і головою Брацлавської народної управи Мосевичем. За посередництвом княгині Щербатової вони звернулися до польської військової влади з проханням прислати когось до палацу для обговорення ситуації. У переговорах з ними взяли участь інженер Е. Руцевський і підпоручник Венцлавович. Нарада відбулася в присутності сотника Мельника і волосного голови Шрамка. Домовилися про припинення активних дій до зустрічі з командиром полку, який відправився у Дзвонику. Після цього Шевченко і Карпінський негайно виїхали з Немирова до Дзвоники, щоб добитися скасування наказу про каральну експедицію на Стрільчинці³⁹.

Отримавши відомості про серйозну загрозу розташованим у Немирові польським уланам, начальник штабу Військ Польських в Україні полковник Барта, який виконував обов'язки командувача (генерал Осінський ще 10 квітня виїхав до Києва), вранці 14 квітня 1918 року прибув з підкріпленням з Тиврова і Гнівані до Дзвоники. Звідси він з Рицарською ротою (100 багнетів, 2 кулемети), 1-м ескадроном уланів (80 шабель) і взводом артилерії (2 легкі гармати) вирушив на допомогу до Немирова. Їхній авангард швидко дістався с. Канава, зайняв переправу і пором на р. Південний Буг. Тут вони зустріли брацлавського повітового комісара Шевченка, повітового коменданта Карпінського й голову повітової народної управи, які запропонували розпочати переговори про уникнення кровопролиття та взаємне складання зброї. Полковник Барта погодився на перемовини, які тривали до пізнього вечора⁴⁰.

Про обставини цих подій виконувач обов'язків брацлавського повітового комісара повідомляв у своїй доповіді 27 квітня 1918 року подільського губернського комісара: «Якій був настрій у легіонерів, можна бачить із того, що коли нас забачали два легіонери, то чуть не зарубали, тільки спасла присутність Начальника Штаба, а селянина із Колюхова Онисіма Гайдамашука заарештували і страшенно побили тільки за те, що їхав з рушницею в своє село»⁴¹.

Селяни вимагали від польських військових через 2-3 дні залишити Дзвонику, де вони були розташовані, а в цей час зосередили на східному березі Південного Бугу свої сили, облаштували окопи, зайняли висоти, щоб перегородити дорогу польському загону. Помітивши бойові порядки селян навпроти Канави, Барта заявив, що відкриє вогонь з кулеметів і гармат, якщо вони через двадцять хвилин не складуть зброю. Повітовий комісар з комендантом не добилися відміни цього наказу й поїхали в Брацлав, бо в оточений Немирів їх не пропустила селянська і польська варта⁴².

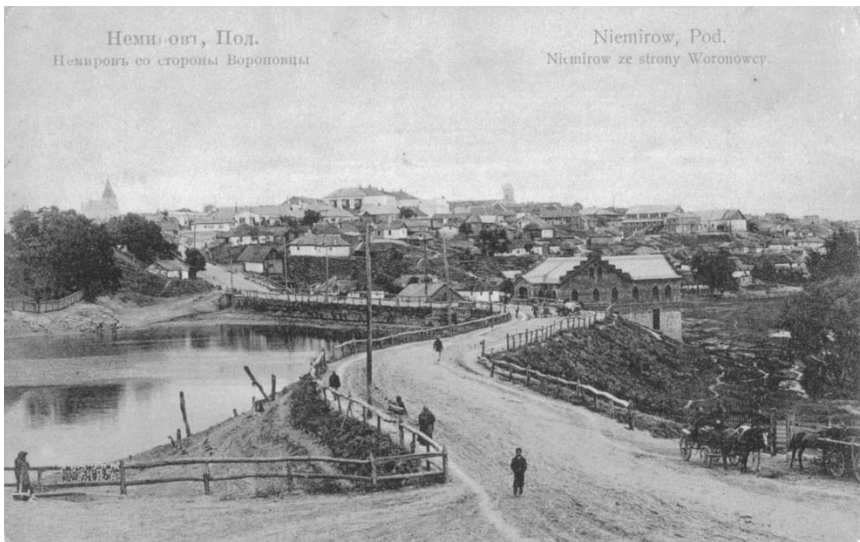
Поручник Польських легіонів
П. Барта. 1915-1916 рр.

Пйотр Пінінський.
Бл. 1921 року

На той час в Немирові підротмістр Ромішевський провів нараду з офіцерами і постановив не залишати міста, віддаючи на пограбування військові склади, а оборонятися в гуральні. Позиція для оборони була не вигідна, бо знаходилася в низовині. Зайняти висоти через малі сили не могли. Оточений польський гарнізон нараховував близько 300 бійців. Розвідку на користь уланів в Немирові проводили польські харцери з місцевої гімназії, командиром загону яких був Пйотр Пінінський (1902-1940) – майбутній майор кавалерії Війська Польського.

14 квітня близько 16-ї години селяни трьома колонами в бойових порядках увійшли до Немирова, а інші загони оточували містечко. Серед них були офіцери у шинелях. Діялося це швидко, за інформацією від місцевих розвідників. Кожна колона затримувалася біля Вороновицького млина й отримувала інформацію від розвідника, який мешкав навпроти єврея Вайсса. Другим шпигуном був коваль. Входячи, розставляли кулемети і на перехрестях вулиць варти, які перевіряли перехожих і затримували уланів. Схоплених одинадцять польських солдатів пограбували і розстріляли⁴³.

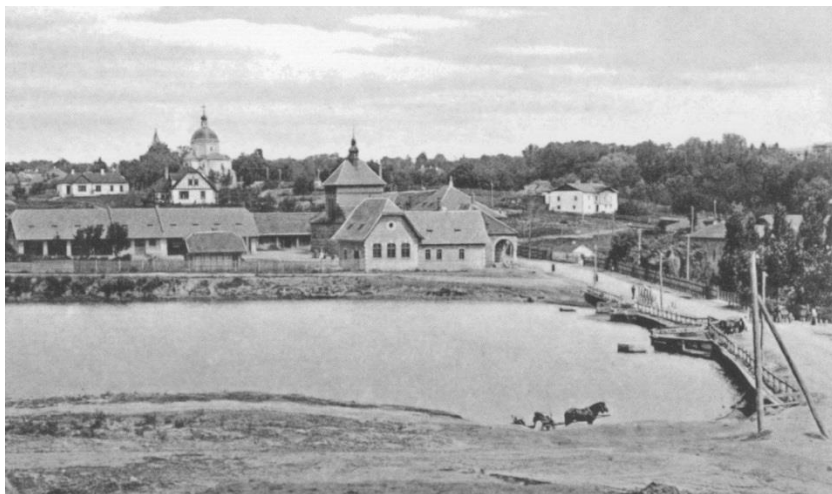
В'їзд у Немирів з боку Вороновиці. Справа від дороги – млин

Спішені улани зайняли позиції в парку й на території гуральні, укриваючи коней за її мурованими будівлями. Весь простір довкола гуральні – парк, дорога, вулиці селяни зрили кількома лініями окопів у вигляді зигзагів, зробленими зі знанням військової справи. За їх допомогою селяни прикривалися при наступі та підходили до польських позицій⁴⁴.

Того ж вечора до підротмістра Непокойчицького звернулися по телефону вінницький прокурор і український губернський комендант Іващенко, які прибули на слідство в справі підпалів у Медвежій, і запропонували своє посередництво в переговорах з селянами. Умовами поляків було повернення всього відібраного в них селянами, безперешкодний вихід з міста уланів зі зброєю, обозами та бажаними цивільними мешканцями впродовж трьох годин після підписання угоди. Іващенко підтримав ці умови. Прокурор повідомив, що селяни уланів зі зброєю не випустять, бо мають потужну організацію, а влада безсила.

О 8-й годині ранку наступного дня очікували від селян остаточну відповідь. До того часу мало бути перемир'я.

Одночасно тривала агітація серед селян, щоб не випустити з міста поляків. Поширювалися безпідставні чутки про нібито встановлений на костелі кулемет. Насправді один з кулеметів знаходився в православній церкві для захисту з боку міста⁴⁵.

Місце постою уланів у Немирові та боїв 14-15 квітня 1918 р.

Увечері розпочався бій, який тривав цілу ніч. Підротмістр Непокойчицький запропонував прориватися з Немирова, але Ромішевський був проти, мотивуючи це великою кількістю спішених уланів, поранених і обозів. Незважаючи на перемир'я, селяни не припиняли атаки. Бій точився в кількох сотнях метрів від палацу Щербатової. Кулі влучили в його кам'яну терасу. Стрілянина то затихала, то знову посилювалася, а під ранок вщухла. Атака селян була відбита кулеметним вогнем⁴⁶.

15 квітня о восьмій годині українські делегати повідомили польських військових, що селяни не випустять їх зі

зброєю в руках. Поляки не погодилися скласти зброю і відповіли відмовою. Після цього бій продовжився. Уся польська позиція була оточена, боєприпасів було обмаль, а в 4-му ескадроні закінчилися. В цій ситуації наступ селян зупинив взвод підпоручника де Лятура, який контратакував ворога в пішому строю з піками⁴⁷.

Близько дев'ятої години селяни запропонували переговори, а через дві години з селянського окопу прозвучав заклик до припинення стрілянини і повідомлення про прибуття до палацу М. Щербатової їхніх парламентарів.

Палац М. Г. Щербатової в Немирові. Початок ХХ ст.

Від поляків туди вирушили офіцери Мілковський, Непокойчицький, Пйотрашевський і Філярський. На ганку їх оточив натовп, який вимагав проведення перемовин у їхній присутності. Делегати увійшли до палацу, залишивши при дверях варту. Невдовзі селяни повідомили переговорників, що польська артилерія не надійде. Це підтверджувалося

повним припиненням звуків гарматних пострілів з-під Канави. Селяни висунули остаточні умови: скласти зброю брацлавському коменданту під охорону козаків – регулярної частини українського війська, яка перебувала в Немирові, зберігаючи нейтралітет. Поляки запросили 35 хвилин для наради з підротмістром Ромішевським, під час якої через наближення селян поновилася стрілянина з обох сторін. Кільце довкола уланів стискалося. Не отримавши допомоги і не маючи вже боєприпасів, Ромішевський погодився на висунуті умови і вирушив до палацу. Угода була підписана польськими офіцерами Ромішевським, Непокійчицьким і Венцлавовичем, трьома селянами і комісаром. Її головними пунктами були: 1) складання уланами зброї козакам урядових військ, які не брали участі в бою; 2) улани на конях з пораненими, майном і зброєю на возах у супроводі козаків залишають Немирів без права повернення, 3) перехід до австрійських властей у Вінницю, де їм повернуть зброю, 4) передача всіх складів з продовольством і амуніцією козакам, які мали взяти їх під охорону. Як гарантію українці доставили кільканадцять заручників, яких мали звільнити у Вінниці⁴⁸.

Повернувшись з палацу, Ромішевський оголосив про підписання угоди, складання зброї та вступ селян на територію гуральні після залишення її польськими військовими. Улани стали залишати свої позиції і здавати озброєння. В цей момент, всупереч щойно укладеній угоді, натовп селян несподівано увірвався в залишені окопи й на територію гуральні. Оточили будинок, який займали офіцери, і вчинили з ними жорстоку розправу, не зважаючи на їхні намагання пояснити про підписаний мир. Польських офіцерів роздягали і розстрілювали. Ординарця підпоручника Венцлавовича росіянина Александра Большакова закопали живцем. Одночасно селяни напали на солдатів і почали їх бити. Ще не роззброєний взвод Коморовського спробував надати відсіч, відкривши вогонь з кулеметів, але відразу

був винищений. Деякі улани відбирали зброю в селян, захищалися і гинули. Були вбиті підротмістр Константи Садовський, поручник Ян Філярський, підпоручники Богдан Венцлавович, Станіслав Хаμεць, хорунжий Чеслав Жураковський і 30 уланів. Поранили поручника Адольфа Медину, підпоручників Зигмунта Мілковського, Юзефа Тжцінського, Зигмунта Залевського і 26 уланів. Багатьох поранених добивали, з мертвих здирали одяг. Над трупами знущалися так, що багатьох, особливо офіцерів, важко було упізнати (зокрема Жураковського), бо їх обличчя були сильно понівечені. У розправах над уланами першість тримали селяни з Ковалівки, а участь у них брали навіть жінки та підлітки. Офіцерів і уланів грабували. Для того, щоб зняти кільця з полонених, їм відрубували пальці⁴⁹.

Жорстокість селян визнала й українська сторона. Повідомляючи про ці події, газета «Поділля» 1 травня 1918 р. писала, що під час розброєння поляків селяни «з деякими командирами поступали немилосердно», а виконувач обов'язків брацлавського повітового комісара в доповіді подільському губернському комісару 27 квітня 1918 р. зауважив: «...при розброюванні були випадки і грабіжу полонених і жестокого поводження, особливо з офіцерами»⁵⁰.

Підпоручник Мілковський вчинив спротив. Отримавши удар по голові лопатою і сокирою, упав на землю непритомний, залитий кров'ю. Добивали його пізніше чотири рази, кололи вилами. Однак, залишився живий. Вранці наступного дня фельдшери забрали його до шпиталю княгині Щербатової. По дорозі натовп селян накинувся на нього, намагаючись його розірвати. В ту мить прибігла княжна Щербатова, перед розпачливим криком якої селяни відступили. Мілковського відіслали до Вінниці, де у нього підтвердили тридцять ран і нервовий шок⁵¹. Про це писала в своїх спогадах і Зофія Потоцька: «Багато поранених було по-звірячому замордовано. Деяких привезених до немирівського шпиталю врятовано завдяки жертівній допомозі й

опіці Сандри Щербатової. Один із них, здається поручник Лемпівський, важко поранений, переодягнений у сестру милосердя, був таємно перевезений до Вінниці Дімою Щербатовим...»⁵².

Чиновник 7-го полку уланів Зигмунт Лідтке був свідком того, як близько третьої години дня 15 квітня 1918 р. натовп жінок і підлітків супроводжував декількох уланів. За ними на їхніх конях слідував взвод переодягнених в уланів селян з піками і карабінами, які того ж вечора під Канавою напали підступом на Рицарську роту. Полонених по черзі роздягали й відводили за мур, звідки було чути постріли⁵³.

Уцілілих польських вояків взяли під свою опіку українські військові. Великий озброєний натовп селян вторгся на палацовий двір, оточуючи невеликий відділ регулярного українського війська, який конвоював польських уланів, серед яких були поранені. Збуджені селяни викрикували погрози, домагаючись видання їм уланів і укритих в палаці поляків, тобто А. Прушинської з дітьми, оскільки інших поляків там не було. Зі своєї резиденції вийшла М. Щербатова з донькою і наказала селянам залишити їх в руках українських вояків, доставити поранених до лазарету, а самим повернутися додому. Але натовп, недопущений до палацу, став напирати на конвой, щоб відібрати поляків. Тоді зі сходів палацу збігла княжна Сандра, щоб затулити собою полонених. Вражена юрба зупинилася, а українські військові, які до того зберігали прихильний для селян нейтралітет, почали втручатися. Відгородивши уланів від селян, командир віддав наказ доставити поранених до лазарету, а здорових відправити під конвоєм до Брацлава. Натопт підкорився наказу: одні вирушили до містечка збирати своїх убитих і грабувати магазини та полкові склади, інші попрямували до гуральні, щоб добратися до складу спирту, ще інші після безсонної ночі полягали спати на траві в парку⁵⁴.

Олександра Щербатова

Марія Щербатова

Деякі вирушили за конвоєм, який охороняв відправлених до повітового комісара у Брацлав 206 полонених, серед яких були офіцери Ромішевський, Непокойчицький, Оттон Венцлавович, Пйотрашевський, де Лятур і Ган. Звідти їх доставили в Самгородок, де вони в австрійській комендатурі отримали документи, а потім – у Жмеринку, в розпорядження українського коменданта й командування XXV австро-угорського корпусу. Там їх звільнили, відіславши до Вінниці⁵⁵.

Того ж дня Анна Прушинська з синами перебралася з палацу Щербатової до своїх знайомих Новомейських, будинок яких знаходився на тихій вуличці. По дорозі була вражена виглядом розміщених на возах трупів, відкритими очима убитих, стогонами пораних. Особливо їй запам'яталася мертве тіло одного улана, перерізане в поясі. Почувши голос костельного дзвону, увійшла з дітьми до храму. Ксьондз розпочав Месу, на якій не було нікого, окрім них. Після закінчення богослужіння Прушинські пішли до помешкання Новомейських, де їх радо прийняли, меншого сина одягнули як дівчинку на випадок пошуків

польки з двома хлопчачками. Містечко опанував смуток і страх, ніхто не наслідювався вийти з дому⁵⁶.

Декілька уланів сховалися в непрацюючій Немирівській гуральні, в підземній дренажній трубі великого діаметру, яка виходила на поверхню біля паркового ставу. Немирівчани Станіслав Ваховський (1885-1938) та Антоні Консевич (1876-1937) організовували їм допомогу: переховували легіонерів, постачали їх продуктами харчування й одягом. Ваховський посилав їжу через місцевих підлітків⁵⁷.

На складах уланського полку в Немирові чернь захопила багату здобич: 247 пудів сала, 120 пудів вівса, 671 пару підков, 600 пудів ячмінної крупи, 1000 пудів пшеничного борошна. Крім цього, свої запаси мали ескадрони⁵⁸.

Група селян вторглася до розташованого в Немирові бюро правління печерського маєтку, де схопили десять його працівників, знущались над ними, погрожували револьверами, пограбували їхні речі та отримали від них 6000 рублів викупу.

В Печері 14 квітня 1918 р. селяни заарештували батьків уланів: Леона Тарчевського, Казимира Шуткевича, Анджея Паляя, Еміля Пословського і Казимира Вільчинського. Останнього убили за побиття селян у лісі в період служби об'їзником лісів у графа Потоцького та з помсти за перебування сина у польському війську. Що сталося з рештою невідомо. Серед польського населення рознеслася чутка, що українці мають вирізати поляків, і тоді на вулицях Печери боялися навіть говорити польською⁵⁹.

Ще зранку 15 квітня селяни зайняли переправи на річці Південний Буг в Канаві, Стрільчинцях, Воробіївці й Рогізній, які захищали їхня піхота з кулеметами. Пором у Канаві теж опинився в руках селян. Не отримавши гарантій безперешкодного проїзду, полковник Барта під кулями селян повернувся до свого загону і перейшов у наступ з метою форсування Південного Бугу в Канаві і Стрільчинцях. За допомогою артилерійського вогню Рицарська рота

здобула переправу в Канаві. В результаті гарматного обстрілу східної частини Стрільчинець один зі снарядів потрапив у клуню і підпалив її. Пожежа поширилася далі, завдавши шкоди майну дванадцяти господарів. Через нестачу снарядів інші позиції не могли бути належно взяті під обстріл. Оточені звідусіль окопами Стрільчинці мали на своєму боці пором і вперто захищалися⁶⁰.

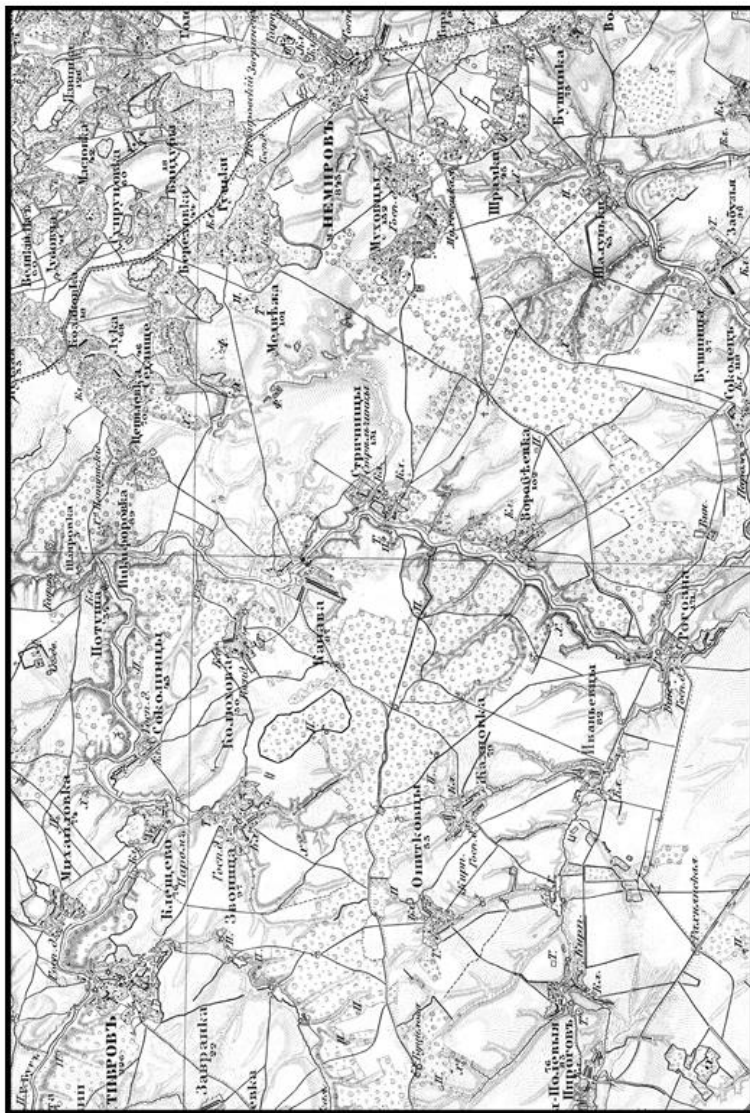
Після закінчення боїв у Немирові, вдень 15 квітня 1918 року селянські загони через Рогізну і Воробіївку стали заходити густими лавами на правий фланг і тил поляків. Намагалися відрізати артилерію. Врятувала ситуацію і зберегла гармати атака 1-го ескадрону на чолі з підротмістром Шушкевичем, в якій загинули одинадцять уланів і семеро отримали поранення. Серед них офіцери Сурин і Плюта, який помер наступного дня в шпиталі в м. Гнівані. Був прострілений полковий

Штабдар 7-го полку уланів

штандарт (хоругва). Перед загрозою повторного обходу правого флангу в результаті збільшення сил українців, полковник Барта наказав відступити до Дзвоники. На той час вже володіли інформацією про події в Немирові (за іншими даними, отримали її вже в дорозі). Поранених везли з собою на возах. Ескадрон йшов в ар'єргарді. Під час виходу з Канави його обстріляли місцеві жителі, які приєдналися до повсталих. Стріляли з усіх вікон. Був убитий заступник командира полку уланів ротмістр Гамількар Шеліський, який очолив його після загибелі полковника

Г. Кунцмана. По дорозі 1-й ескадрон кілька разів спішувався для відбиття атак селян⁶¹.

Район боїв 7-го полку уланів 14-15 квітня 1918 р.

Врешті польський загін дістався Дзвоники й Михайлівки, виставивши для охорони на передових постах Офіцерську роту. Залишатися тут було небезпечно, тому що озброєні селянські маси натискали з усіх боків. Через це полковник Барта ще вночі наказав евакуювати склади боеприпасів, продовольства й спорядження з Дзвоники і Тиврова до Гнівани, де знаходилася решта нечисленних сил польського корпусу з району Вінниці і можна було ефективно оборонятися у великих цегляних будівлях цукрового заводу⁶².

Близько полудня 16 квітня 1918 р. польські частини чисельністю близько 400 чоловік були виведені з Дзвоники й Михайлівки. Улани і піхота з обозами рухалися до мосту в Тиврові. Там вже згрупувалося декілька тисяч селян та «вільного козацтва» з кулеметами, які хотіли захопити обози відступаючих. Натиск противника стримувала Офіцерська рота. Піхота, маючи в разі потреби підтримку прибулої на допомогу з Гнівани артилерії, вогнем з близької відстані завдала селянам відчутних втрат. В Тиврові вони становили до 500 чоловік убитими і пораненими, як стверджувала потім місцева польська людність.

Залишки 7-го полку уланів йшли в ар'єргарді. Його 1-й ескадрон патрулював весь район до часу, коли всі обози під обстрілом перейшли у Тиврові через міст на лівий берег Південного Бугу. Під натиском переважаючих сил селян поляки прямували до Гнівани, втративши по дорозі в Сутисках дві гармати. Усі села на їхньому шляху виявилися мобілізованими. Всюди обстрілювали польських солдатів⁶³.

Під вечір 16 квітня всі частини зосередилися в Гнівани. 1-й ескадрон уланів, підсилений 1-м взводом 4-го ескадрону під командуванням поручника Прушака і 1-м кулеметним взводом, які були в розпорядженні командування полку, зайняв село Витаву. Висилали роз'їзди до Грижинець і Ворошилівки, захищаючи III Польський корпус з півдня.

На цій лінії польські військові трималися до вечора 17 квітня, відбиваючи ворожі атаки рушничним, кулеметним і артилерійським вогнем. Після невдалого фронтального наступу українські загони почали оточувати Гнівань, замикаючи виходи з цього району. Вони зайняли Ворошилівку, Грижинці і ліс на північний схід від Гнівані. На ніч всі польські частини було стягнуто до гніванського цукро-заводу, де вирішили оборонятися до кінця⁶⁴. Позиція, з огляду на відсутність в селян артилерії, була зручною для оборони. З південного заходу вона мала рівну місцевість, з південного сходу – залізничний насип, який могла утримувати невелика кількість стрільців, а з північного заходу – складну для форсування річку Південний Буг. Лише на північному сході примикав ліс, під прикриттям якого українці намагалися здобути цукровий завод. Ескадрон залишили в резерві, а позиції зайняла піхота, яка вночі відбила всі атаки неприятеля⁶⁵.

Будівлі Гніванського цукрозаводу. Сучасний стан

Тієї ж ночі для припинення бою прибула з Жмеринки рота австрійської піхоти з полковником Лінде (майбутнім генералом Війська Польського). Почалися переговори з австрійцями. Тим часом на світанку 18 квітня 1918 р. українці з боку лісу наблизилися до цукрового заводу, де їх зустріла картечню 2-га батарея кінної артилерії. Після останнього

пострілу артилеристи на чолі з командиром артилерійсько-го дивізіону полковником Руммелем кинулися в контратаку і в рукопашному бою зупинили нападників. 1-й ескадрон і взвод 4-го ескадрону уланів в пішому строю доєдналися до артилеристів і разом переслідували селян через увесь ліс. У цій контратаці загинув уланський поручник Болеслав Прушак – остання жертва цих боїв.

Після цього настала кількогадинна перерва в бою. Селянське кільце довкола цукрозаводу стискалося і міцніло, українські загони чисельно збільшилися до 15 000 осіб. Сюди прибували селяни навіть з найвіддаленіших повітів, зокрема, Летичівського. Незабаром вони відрізали останню дорогу до Вінниці – через Могилівку і Ровець⁶⁶. У захисників закінчувалися боєприпаси, а допомоги не очікували. В цій ситуації поляки прийняли посередництво австрійських властей. Селяни погодилися припинити воєнні дії під тиском полковника Лінде та після того, як вінницький повітовий комендант М. Савицький дав їм слово честі зробити все для негайного обеззброєння польських військових. 18 квітня 1918 р. полковник Барта й обрані представники селян підписали в Гнівані рятівний для польського війська мирний договір, який зупинив конфлікт з українським населенням⁶⁷. Його повний текст був таким:

«Мирный договор

Дня 18 апреля 1918 года в 5 часов дня недоразумения между крестьянами и польскими легионами кончаются.

1) Польские войска обязываются не выступать против крестьян и не причинять никакого вреда по пути своего следования.

2) Крестьяне обязываются не нападать на польские войска.

3) Для расследования о происшедших событиях и причиненных материальных убытках обеих сторон, будет назначена немедленно следственная комиссия. Виновные будут привлечены к законной ответственности.

4) Лица, виновные в нарушении вышеозначенных пунктов договора, будут немедленно привлекаться к законной ответственности обеими сторонами, подписавшими договор.

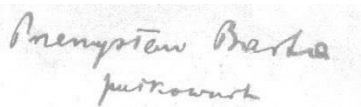
5) Если будут провокаторские выступления со стороны крестьян – они будут арестованы польскими войсками и переданы крестьянам, если нарушат договор лица из польских войск – должны быть немедленно арестованы крестьянами и переданы польским военным властям.

6) Обе стороны должны регулировать все недоразумения мирным путем, не допуская вооруженных столкновений.

7) Обе стороны обязываются немедленно освободить арестованных и пленных и выдать тела убитых.

Пос. Гнивань, Подольск. губ. 18 апреля, 1918 года. Подлинный составлен в четырех экземплярах. Подписали: 1. Представитель польских войск: Начальник штаба польских войск на Украине, полковник Барто. 2. Представители от крестьян: деревни Тюшек С. Карась, села Шкуринец Т. Ищенко. Свидетелями были: Представители от Украинских властей – Винницкий повитовый комендант, полковник Савицкий. Представитель от австрийских войск, полковник Линде»⁶⁸.

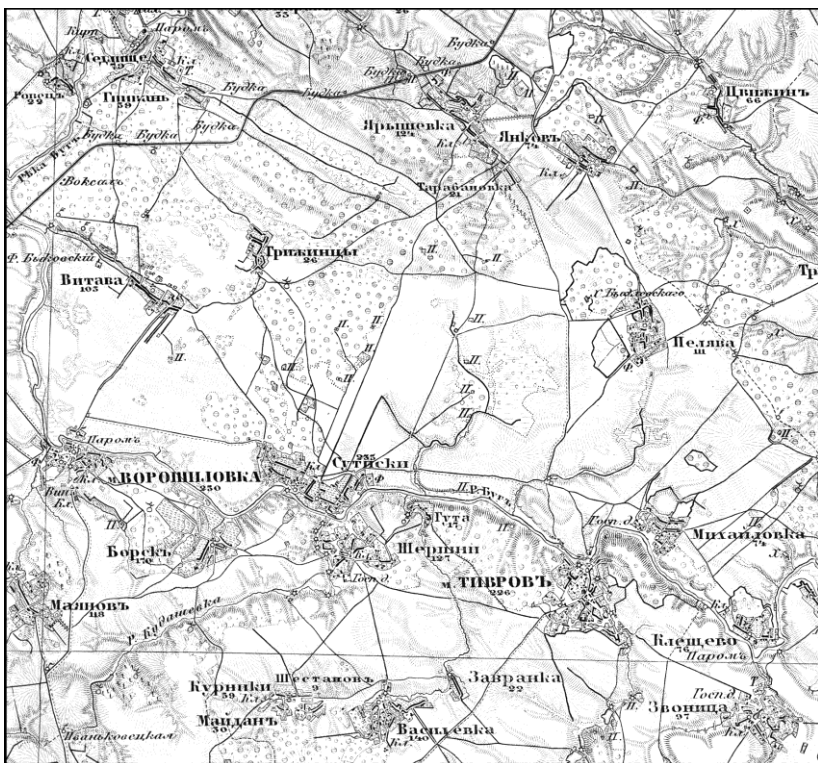
Підпис полковника Барти

A handwritten signature in cursive script, likely belonging to Colonel Barto, with the name 'Барто' clearly visible at the end.

Наступного дня підрозділи III корпусу з усіма обозами під наглядом австро-угорських військ перейшли до Вінниці. Там зосередилося 1500 польських вояків різних родів зброї. Крім того, в Літинському повіті перебував окреми

дивізіон Шеволежерів, прибулий туди 15 квітня з м. Анто-
ніни⁶⁹.

Своїм наказом від 19 квітня 1918 року Барта передав
командування частинами III корпусу полковнику Румме-
лю. Перед цим, того ж дня, він видав у Вінниці наказ, в
якому подякував воїнам за мужність у боях та вшанував
погблих побратимів⁷⁰.

Район боїв частин III Польського корпусу 16-18 квітня 1918 р.

Вже в незалежній Польщі окремих воїнів колишнього
III корпусу Військ Польських на Сході відзначили держав-
ними нагородами. В 1922 р. найвищої військової нагороди

Речі Посполитої – Воєнного ордену *Virtuti Militari* V класу – були удостоєні ротмістр Антоні Шушкевич, поручник Вітольд Яблонський, хорунжий Александер Якубович і посмертно полковник Генрик Кунцман. Останній в 1938 р. був відзначений ще й Хрестом Незалежності⁷¹.

1922 року Хрестом Хоробрих нагороджені вахмістр Стефан Яблонський, старший улан Станіслав Вільк (двічі), посмертно – ротмістр Гамількар Шеліський (двічі), Єжі Плюта (двічі), плютоновий Константи Тарасович (тричі, як вояк 1-го та 7-го полку уланів), Станіслав Коморовський (тричі), а також полегли в 1920 р. поручники Адольф Медина (двічі), Стефан де Лятур (двічі), Стефан Ган (двічі)⁷².

Virtuti Militari
V класу

Хрест Незалежності

Хрест Хоробрих

Ще 16 квітня 1918 р. полковник 20-го австрійського полку дав наказ частині з Ладижина прибути в Немирів. При їх наближенні селяни почали залишати пограбоване містечко і повертатися до своїх сіл. Розгромлений був Стрільчинецький маєток. Брацлавський повітовий комендант 24 квітня 1918 р. рапортував про безлади цього дня в

Печері, де нищили майно графа Потоцького, а виконувач обов'язків брацлавського повітового комісара 27 квітня повідомляв подільському губернському комісару: «Настрій населення войовничний, а роззброювать зараз неможливо. Боюсь щоб не було ексцесів з австрійським військом, котрого сюди надходить більше полку»⁷³.

Багатоденний бій між селянськими загонами та польськими підрозділами спричинив численні жертви з обох сторін. Згідно списку, складеного 25 квітня 1918 р. і завіреного підписом ад'ютанта полку Грохольського, 7-й полк уланів під час боїв у Немирові, Канаві й Гнівани втратив 100 чоловік: 35 убитими, 32 пораненими і 33 безвісно зниклими. Аналіз списків поранених, які перебували у вінницькому шпиталі, збільшує їх кількість до 37 осіб⁷⁴. В інших тогочасних полкових документах наведено наступні цифри втрат 7-го полку уланів у боях з українцями: 9 офіцерів і 37 солдатів убитими, 5 офіцерів і 25 солдатів пораненими, 24 солдати зниклими безвісти⁷⁵. Серед зниклих безвісти, як згодом з'ясувалося, були і дезертири, і полегли. Декілька поранених померли. Тому в подальшому цифри втрат коригувалися⁷⁶.

9 травня 1919 р. у варшавському костелі Святого Антонія відбулося жалобне набоженство за душу покійного командира полковника Г. Кунцмана і 56 полеглих уланів під Немировом і Канавою. Ці дані майже цілковито перекликаються з інформацією виданої в 1928 р. короткої полкової історії подільських уланів, де згадано про 10 офіцерів і 48 солдатів 7-го уланського полку, полеглих у боях під Немировом і Канавою⁷⁷.

Детальне вивчення архівних документів, спогадів та історичних праць на цю тему дає підставу стверджувати, що втрати 7-го полку уланів у боях 14-18 квітня 1918 р. становили не менше 121 особи: 61 загиблий (в тому числі 3 померлих від ран), 41 поранений (з них 3 померли), 22 зниклих безвісти⁷⁸.

Втрати 7-го полку уланів
під час боїв у Немирові, Канаві й Гнівані

№ п/п	Ескадрон	Звання	Прізвище та ім'я	Убитий	Поранений	Зниклий безвісти	Де був убитий, поранений чи зник безвісти
1	Ком. полк	Полк.	Кунцман Генрик	1			Канава
2	Заст. ком.	Ротм.	Шеліський Гамількар	1			Канава
3	3	Підротм.	Садовський Константи	1			Немирів
4	Кул.	Пор.	Філярський Ян	1			Немирів
5	2	Підпор.	Венцлавович Богдан ⁷⁹	1			Немирів
6		Підпор.	Хамець-Якса Станіслав ⁸⁰	1			Немирів
7		Хор.	Жураковський Чеслав ⁸¹	1			Немирів
8	4	Пор.	Прушак Болеслав	1			Гнівань
9	1	Пор.	Плюта Ігнаци	1	1*		Канава
10	1	Пор.	Сурина Єжі		1		Канава
11	Штаб	Пор.	Медина Адольф		1		Немирів
12	2	Підпор.	Залевський Зигмунт		1		Немирів
13	2	Підпор.	Мілковський Зигмунт		1		Немирів
14		Підпор.	Тжцінський Юзеф		1		Немирів
15	1	Мол. підофіц.	Ковалік Ян	1			Канава

16	1	Мол. підофіц.	Мяра Пйотр	1		Канава
17	1	Мол. підоф.	Пжевендзіков- ський Владислав	1		Канава
18	1	Капрал	Лучкевич Мар'ян	1		Канава
19	1	Капрал	Собірай (Соберай) Юзеф	1		Канава
20	1	Улан	Борсух (Барух) Станіслав	1		Канава
21	1	Улан	Пахніцький (Пахуцький) Ромуальд	1		Канава
22	1	Улан	Прадзинський (Прондзинський) Станіслав	1		Канава
23	1	Улан	Рогозінський Генрик	1		Канава
24	1	Улан	Скварчинський Юліуш	1		Канава
25	1	Мол. підоф.	Пекус Юзеф		1	Канава
26	1	Улан	Барщевський Александер		1	Канава
27	1	Улан	Дембінський Юзеф		1	Канава
28	1	Улан	Козьмінський Константи		1	Канава
29	2	Улан	Бабінський Ян	1		Немирів
30	2	Улан	Большаков Александр	1		Немирів
31	2	Улан	Вятр Антоні (Мечислав)	1		Немирів
32	2	Улан	Гаголевський (Гонголевський) Людвік	1		Немирів
33	2	Улан	Джавашевський Станіслав	1		Немирів
34	2	Улан	Дзяловський Анджей	1		Немирів

35	2	Улан	Клімашевський Антоні	1			Немирів
36	2	Улан	Лучицький (Лучинський) Анатоль	1			Немирів
37	2	Улан	Млинарчик Ян	1			Немирів
38	2	Улан	Нагородзький Антоні	1			Немирів
39	2	Улан	Пацак (Пацек) Юзеф	1			Немирів
40	2	Улан	Пенькус Францішек	1			Немирів
41	2	Улан	Садовський Станіслав (Антоні)	1			Немирів
42	2	Улан	Філякевич (Філяевич) Станіслав	1			Немирів
43	2	Улан	Монастирчик (Монастирчук) Трифон	1	1*		Немирів
44	2	Улан	Баліцький Вітольд		1		Немирів
45	2	Улан	Беньковський Юзеф		1		Немирів
46	2	Улан	Бохна Юзеф		1		Немирів
47	2	Підофіц.	Вуйцік (Войцік) Ян		1		Немирів
48	2	Улан	Олейнічак Леон		1		Немирів
49	2	Улан	Раймонд Роман		1		Немирів
50	2	Улан	Вільчинський Владислав			1	Немирів
51	2	Улан	Гжеський Антоні			1	Немирів
52	2	Улан	Завістовський Владислав			1	Немирів

53	2	Улан	Загурський Тадеуш			1	Немирів
54	2	Улан	Зінковський Станіслав			1	Немирів
55	2	Улан	Сапожник Юліян			1	Немирів
56	2	Улан	Ярошевський Ян			1	Немирів
57	3	Підофіц.	Бобовський Францішек	1			Немирів
58	3	Підофіц.	Врочинський (Ворчинський) Антоні	1			Немирів
59	3	Підофіц.	Коморовський Станіслав	1			Немирів
60	3	Підофіц.	Леський Вацлав	1			Немирів
61	3	Підофіц.	Рудніцький Мечислав	1			Немирів
62	3	Підофіц.	Топчевський Ян	1			Немирів
63	3	Капрал	Дрецький Влодзімеж	1			Немирів
64	3	Улан	Дрецький Владислав	1			Немирів
65	3	Улан	Ліннер Казимир	1			Немирів
66	3	Улан	Лісюк Адам (Лісяк Ян)	1			Немирів
67	3	Улан	Лютостанський Зигмунд (Роман)	1			Немирів
68	3	Улан	Сікорський Любомир (Станіслав)	1			Немирів
69	3	Улан	Смолінський Роман	1			Немирів
70	3	Улан	Цвілюх (Цвілюк) Ян	1			Немирів
71	3	Улан	Герхард(т) Людвік	1	1*		Немирів
72	3	Підофіц.	Добровольський Зигмунт			1	Немирів

73	3	Підофіц. (улан)	Стахевич (Слазжевич) Болеслав		1		Немирів
74	3	Улан	Гжесінський Богдан		1		Немирів
75	3	Улан	Грундан Казимир (Едвард)		1		Немирів
76	3	Улан	Єлець Миколай		1		Немирів
77	3	Улан	Любручинський (Любручин- ський) Ян		1		Немирів
78	3	Улан	Маркевич Геронім		1		Немирів
79	3	Улан	Пйотровський Антоні (Ян)		1		Немирів
80	3	Улан	Равський Станіслав		1		Немирів
81	3	Улан	Рожанський (Ружанський) Ігнаци		1		Немирів
82	3	Улан	Рожанський Роман		1		Немирів
83	3	Улан	Стронський (Слонський) Казимир		1		Немирів
84	3	Улан	Сумовський Влодзімеж		1		Немирів
85	3	Улан	Вшелякі			1	Немирів
86	3	Улан	Каплюкевич Станіслав			1	Немирів
87	3	Улан	Лібаль Юзеф			1	Немирів
88	3	Улан	Меньковський			1	Немирів
89	4	Мол. підоф.	Пісажак Якуб	1			
90	4	Капрал	Тарасович Константи	1			Під Не- мировом

91	4	Улан	Чарнота Ян	1			
92	4	Вахм.	Бялоскурський Фелікс		1		Немирів
93	4	Мол. підоф.	Бонецький Люціан		1		
94	4	Капрал (улан)	Стеч Адам		1		Канава
95	4	Капрал (улан)	Томчик Ян		1		Немирів
96	4	Улан	Вільк Станіслав		1		Немирів
97	4	Улан (підоф.)	Понятовський Казимир		1		Канава
98	4	Улан	Романчук (Ровончук) Адам		1		Канава
99	4	Улан	Шпак (Шпат) Анджей		1		Канава
100	4	Улан	Яцковський Александр		1		
101	4	Ст. підофіц.	Врублевський Антоні			1	Немирів
102	4	Мол. підофіц.	Вінярський Казимир			1	Немирів
103	4	Улан	Дзенгель Міхал			1	Немирів
104	4	Улан	Мондзелевський Ян			1	Немирів
105	4	Улан	Смазь Станіслав			1	Немирів
106	4	Улан	Яблонський Стефан			1	Немирів
107	Кулем. відділ	Улан	Дронг Владислав	1			Немирів
108		Улан	Вуйцік Станіслав		1		Немирів (Канава)
109		Улан	Баліцький Станіслав			1	Немирів
110		Улан	Сефік Юзеф			1	Немирів
111	Обоз	Улан	Островський Броніслав	1			
112	Обоз	Улан	Трапша (Трапшо) Ян	1			

113	Обоз	Улан	Хмелевський Антоні			1	
114	Відділ зв'язку	Улан	Тибурський (Тибульський) Пйотр	1			
115		Улан	Бринк Любомир			1	
116		Мол. підфіц.	Павловський Станіслав			1	
117		Улан	Єрчевський Юзеф	1			Немирів
118		Улан	Лютославський Зигмунт (Роман)	1			Немирів
119		Улан	Сальменсон (Сальменттон) Леопольд	1			Немирів
120	2 (3)	Улан	Скавронський Ян	1			Немирів
121	2 (3)	Улан	Стаховський	1			Немирів

* Помер.

Тіла тридцяти двох (тридцяти восьми) убитих 14-15 квітня 1918 р. уланів, з яких був здертий одяг, багато цілковито роздягнених, склали на старому цвинтарі в середмісті Немирова. Поховали їх тихо вночі 17 квітня в спільній могилі за участі лише жінок, через небезпеку нападу на чоловіків. П'ятеро офіцерів і двоє добровольців мали труни, решта були загорнуті в полотно. Вранці ксьондз поблагословив братську могилу⁸².

Богдан
Венцлавович

Константи
Тарасович

Леонарда Скавронська згодом свідчила про те, як до неї приїхав польський лікар, з яким позбирали убитих уланів, в тому числі її сина Яна (1900-1918), і вона особисто

своєю підводою двох убитих відвезла в Немирів, де поховали на цвинтарі⁸³.

Невдовзі з ініціативи лікаря 7-го полку уланів доктора Яна Ромера місцева польська громада, переважно молодь, розпочала насипання високого кургану на місці поховання 37-ми польських уланів у Немирові. Про це повідомляла газета «Nowa Reforma» від 30 серпня 1918 р. в статті «Корієс на bratniej mogile». В листопаді того ж року доктор Ян Ромер в часописі «Życie Polskie» за № 2 повідомив, посиляючись на учасників насипання кургану, про похованих у братській могилі 48 уланів. За своїх полеглих товаришів колишні однополчани щороку замовляли Святу Месу⁸⁴.

Оголошення однополчан в газеті «Kurjer Warszawski» про жалобне набоженство 14 квітня 1921 року в гарнізонному костелі м. Замосць за полеглих товаришів по 7-му і 12-му уланських полках

За радянської влади курган був зруйнований, як і весь цвинтар, а на його місці в 1985 році спорудили меморіал загиблим воїнам в роки Великої Вітчизняної війни.

Курган на братській могилі уланів у Немирові

Число убитих і поранених селян невідоме. Полеглих ховали в рідних селах⁸⁵. Їх облік ніхто не вів, бо це не була регулярна військова частина.

Призначена для розслідування подій 14-15 квітня 1918 року українська комісія встановити всі обставини справи та керівника дій селян не змогла. Селяни з недовірою сприймали дії представників місцевої української влади та підозріло ставились до комісії, на запитання давали неконкретні відповіді або мовчали. Слідчі розцінювали цей конфлікт як реакцію на незаконні дії польських військових. Останні вважали цей виступ організованим за участі влади, а бої викликані розпочатим роззброєнням польських частин та агітацією в селянських масах із закликами до побиття поляків⁸⁶.

26 поранених з-під Немирова сестра милосердя Яніна Островицька доставила 18 квітня 1918 року до Вінниці. Шпиталь етапного пункту не був розрахований на такий наплив людей, а існуючий в місті шпиталік Центрального громадянського комітету Королівства Польського (ЦГК) не хотів їх прийняти як іноземців. Це змусило впродовж кількох годин відкрити шпиталь Польських військ. Цього ж дня за наказом начальника Вінницького концентраційного району його влаштували в приміщенні реквізованого шпиталю ЦГК, з яким 22 квітня була підписана угода про перехід під управління військових властей. Його персонал залишався на свої посадах. Приміщення шпиталю, розташованого в колишньому будинку Адама Щеньовського на «Скелі» (сучасна вулиця Князів Коріатовичів), не відповідало найскромнішим вимогам. Військові власті були зобов'язані фінансувати його, доставляти продукти і санітарно-медичне спорядження. Сюди за кілька днів передали майно етапного шпиталю. До нього був приділений прибулий із загоном генерала Глясса лазарет 4-ї дивізії стрільців. Головним лікарем призначили доктора Міровського. Персонал Польського шпиталю у Вінниці, званого також

«Шпиталем на «Скелі», складався з 5 лікарів, 26 сестер милосердя, 1 фельдшера, 1 дезінфектора і 90 солдатів–санітарів⁸⁷.

Вінниця. Будинок Щеньовського на «Скелі»

Усіх хворих і поранених з Немирова та інших місць, серед яких було багато важкопоранених, розмістили в шести залах (два з яких були офіцерськими), ізоляторі і двох шпитальних наметах. Нагляд над ними здійснювали сестри милосердя. Опікувалися пораненими польські пані на чолі з Марією Якубовською та двоюрідним братом її чоловіка Чеславом Якубовським. Серед них були, зокрема, графиня Зофія Грохольська зі Стрижавки, панни Гелена Солтан і Ванда Вахневська⁸⁸.

Приносили сорочки, ковдри, продукти, сигарети тощо. Перед початком Травневого набоженства З. Грохольська привезла до шпиталю образ Матері Божої Ченстоховської, помістила його в головному залі на камін і прикрасила

квітами, зробивши з нього вітвар. У неї було двоє важко-поранених підопічних: один мав три багнетні поранення в живіт, жовтий як шафран, все, що з'їдав, виблювував, а другий, з простріленою легенею і розбитою вилами головою, мав десь сімнадцять дірок у голові. Грохольська принесла їм воду з Лурду для вживання щодня по краплі. Через декілька днів їм стало краще. Наприкінці місяця обидва вже ходили і дякували Зофії Грохольській за те, що за її допомогою Матір Божа їх оздоровила⁸⁹.

Зофія Грохольська.
1919 рік

підступне вбивство їхніх товаришів⁹⁰.

Із 216 пацієнтів шпиталю одужали 212, померли 4. В хірургічному відділенні, де лікували 8 офіцерів і 72 солдатів, були 34 випадки вогнепальних і осколкових ран, 6 – різаних ран, 5 – забою⁹¹.

Про характер поранень уланів 7-го полку свідчить наступна таблиця⁹².

№	Звання	Під-розділ	Прізвище та ім'я	Поранення		
				Місце	Дата	Характер
1	Улан	1 еск., 2 взвод	Дембінський Юзеф	Канава	14 квітня	Рана правого боку
2	Під-офіц.	4 еск., 2 взвод	Понятовський Казимир	Канава	14 квітня	Рана лівої стопи
3	Улан	4 еск., 3 взвод	Ровончук Адам	Канава	14 квітня	Рана правого коліна
4	Улан	4 еск., 3 взвод	Шпат Анджей	Канава	14 квітня	
5	Улан	4 еск.	Стеч Адам	Канава	14 квітня	
6	Улан	7 полк уланів	Вуйцік Станіслав	Канава	14 квітня	Вогнепальна рана лівого боку
7	Улан	3 еск., 2 взвод	Слонський Казимир	Немирів	14 квітня	Поранення у пах
8	Пор.	Штаб	Медина Адольф	Немирів	15 квітня	Вогнепальна рана лівого боку
9	Підпор.	2 еск.	Залевський Зигмунт	Немирів	15 квітня	Вогнепальна рана лівої гомілки
10	Улан	2 еск., 2 взвод	Бохна Юзеф*	Немирів	15 квітня	

11	Улан	2 еск., 2 взвод	Беньковський Юзеф*	Немирів	15 квітня	
12	Під- офіц.	7-й полк	Войцк Ян	Немирів	15 квітня	Загаль- ний забій
13	Ко- валь	4 еск., 2 взвод	Олейнічак Леон	Немирів	15 квітня	
14	Улан	2 еск., 4 взвод	Баліцький Вігольд	Немирів	15 квітня	Вогне- пальна рана лі- вого боку
15	Улан	2 еск.	Райамуд Роман	Немирів	15 квітня	Рана обличчя
16	Під- офіц.	3 еск., 1 взвод	Доброволь- ський Зигмунт	Немирів	15 квітня	Розсічен- ня голови
17	Улан	3 еск., 2 взвод	Грундан Едвард	Немирів	15 квітня	Розсічен- ня голови
18	Улан	3 еск., 2 взвод	Равський Станіслав	Немирів	15 квітня	Вогне- пальна рана легені
19	Улан	7-й полк	Єлець Миколай	Немирів	15 квітня	
20	Улан	3 еск., 3 взвод	Пйотровський Ян	Немирів	15 квітня	Розсічен- ня голови
21	Добр.	3 еск., 3 взвод	Ружанський Ігнаци	Немирів	15 квітня	Вогне- пальна рана живота

22	Улан	7-й полк	Слазжевич Болеслав	Немирів	15 квітня	Колота рана лівого боку
23	Улан	3 еск., 4 взвод	Любровичинський Ян	Немирів	15 квітня	Рана
24	Під-офіц.	4 еск., 1 взвод	Бонецький Люціан			
25	Добр.	4 еск., 2 взвод	Вільк Станіслав	Немирів	15 квітня	Вогнепальна рана передпліччя
26	Улан	4 еск., 3 взвод	Томчик Ян	Немирів	15 квітня	Рана обличчя
27	Вахм	4 еск.	Бялоскурський Фелікс	Немирів	15 квітня	Вогнепальна рана лівої руки

* Прийнятий до шпиталю 20 квітня 1918 р.

Приміщення польського шпиталю у Вінниці

Персональні дані поранених вояків 7-го полку уланів,
що перебували у шпиталі Польського комітету у Вінниці⁹³

№	Прізвище та ім'я	Сімейний стан	Вік	Звання	Підрозділ	Походження
1	Медина Адольф	Хол.	34	Пор.	Штаб	Київська губернія, Сквирський повіт, с. Рогізна
2	Дембінський Юзеф	Хол.	24	Улан	1 еск., 2 взвод	Варшавська губ., Груецький повіт, с. Воля-Биковська
3	Залевський Зигмунт	Хол.	24	Підпор.	2 еск.	Кельце
4	Бохна Юзеф		26*	Улан	2 еск., 2 взвод	Радомська губернія, Радомський повіт, с. Коваля
5	Беньковський Юзеф		28*	Улан	2 еск., 2 взвод	Радомська губ., Радомський пов., гміна Єдлінськ, с. Вежховіни
6	Вуйцік Ян		28	Під-офіц.	2 еск., 3 взвод	Радомська губернія, Опатовський повіт, гміна Юльянув, с. Бжозова

7	Понятовський Казимир		21	Мол. під оф.	2 еск., 4 взвод	Каліш
8	Олейснічак Леон	Од- руж.	31	Коваль взводу	2 еск., 4 взвод	Варшав- ська губ., Кутновсь- кий повіт, Жихлін
9	Баліцький Вітольд	Хол.	17	Улан	2 еск., кулем.	Поділь- ська губ.
10	Раймунд Роман	Хол.	18	Улан	2 еск., кулем.	Поділь- ська губ., Літинсь- кий повіт
11	Добровольський Зигмунт	Хол.	21	Добр. Під- офіц.	3 еск., 1 взвод	Волинська губернія, Житомир- ський повіт, с. Лука
12	Грундан Едвард	Хол.	23	Улан	3 еск., 2 взвод	Вітебська губ., Двін- ський пов, с. Грунда- ни
13	Равський Станіслав	Хол.	27	Добр.	3 еск., 2 взвод	Поділь- ська губ., Гайсинсь- кий повіт, с. Кущин- ці
14	Стронський Казимир		23		3 еск., 2 взвод	Волинська губернія, Житомир
15	Єлець Миколай	Хол.	25	Улан	3 еск., 3 взвод	Поділь- ська губ., Проску- рівський повіт
16	Пйотровський Ян	Хол.	23	Улан	3 еск., 3 взвод	Варшава

17	Ружанський Ігнаци	Хол.	19	Добр.	3 еск., 3 взвод	Подільська губ., Вінницький повіт, Гнівань
18	Стахевич Болеслав		26		3 еск., 3 взвод	Варшавська губ., Кутновський повіт, с. Ходув
19	Любровичинський Ян		20		3 еск., 4 взвод	
20	Бялоскурський Фелікс	Од- руж.	38	Вахм.	4 еск.	Київ, Ново, 3, кв. 4
21	Стеч Адам	Хол.	28	Улан	4 еск.	Седлецька губ, Соколовський повіт
22	Бонецький Люціан	Хол.	23	Добр. Під- офіц.	4 еск., 1 взвод	Варшава
23	Вільк Станіслав		21	Добр.	4 еск., 2 взвод	Краків
24	Романчук Адам	Хол*	29	Улан	4 еск., 3 взвод	Седлецька губ, Соколовський повіт, с. Кам'янка
25	Томчик Ян	Хол.	29	Улан	4 еск., 3 взвод	Радомська губернія, Опоченський повіт, с. Жартки
26	Шпак Анджей	Хол.	28	Улан	4 еск., 3 взвод	Радомська губернія, Опатовський повіт, с. Ракув

27	Вуйцік Станіслав		28	Улан	Кулем. відділ	Радомська губернія, Опатовсь- кий повіт, с. Храпа- нув
----	---------------------	--	----	------	------------------	---

* Закреслено в документі.

Після виписки останнього хворого, шпиталь повернули
Центральному громадянському комітету у Вінниці 12 сер-
пня 1918 р.⁹⁴

Примітки

1. Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. S. 379 ; Henning-Michaelis E. de. W zamęcie («Burzy dziejowej» część trzecia). Przyczynek do historii formacji polskich w Rosji 1917-1918. S. 132.
2. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 18.
3. Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 132-133.
4. Кулик А., Пташинський П. До історії збройної спілки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції // Архів Радянської України. 1932. № 4-5. С. 194 ; Папакін А. Г. Війська польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні (1917–1919). С. 57 ; Stempowski S. Wspomnienia. Z pamiętnika (dok.) // Zeszyty Historyczne. 1973. Z. 24, S. 103.
5. Stempowski S. Op. cit. S. 110.
6. Так у той час нерідко називали підрозділи Військ Польських в Україні.
7. Мала Вулига.
8. Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 214.
9. Шевченко С. Криваві дні в Браславському повіті (біля Немиріва) // Поділля. 1918. №. 42. С. 1-2.
10. Телефонограма Сальницького городского управління Подільському Губернському Комісару // Поділля. 1918. №. 20. С. 3 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 18.
11. Жуковський О. Воспомини часів епохи Великої Східної Революції початка 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записна книжечка. 1919 рік. / Упорядник: Павло Гай-Нижник. С. 176.
12. Відносини української влади з польськими військовими формуваннями на Правобережжі (1918 р.). Свідчення військового міністра УНР О. Жуковського (Вступне слово, публікація документа й примітки М. Ковальчука) // Військово-історичний альманах. Київ, 2006. Ч. 1.

- С. 111.
13. Потоцька Зофія Барбара. Мої власні спогади // Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. II: Початок ХХ ст. – 1920 р. Вінниця, 2017. С. 235, 239-240.
  14. Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 198-199.
  15. Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 224.
  16. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 19 ; Bagiński Н. Оп. cit. S. 389.
  17. Stempowski S. Оп. cit. S. 105.
  18. Bagiński Н. Оп. cit. S. 390 ; Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16-17 ; Stempowski S. Оп. cit. S. 106.
  19. Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16.
  20. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 18.
  21. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 18 зв. – 19 ; Pruszyńska А. Między Bohem a Słuczą / oprac. М. Pruszyński. S. 125 ; Krwawe zajęcia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1 ; Stempowski S. Оп. cit. S. 106, 110-111.
  22. Pruszyńska А. Оп. cit. S. 125 ; Stempowski S. Оп. cit. S. 106, 110-111 ; Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2.
  23. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 19 ; Stempowski S. Оп. cit. S. 106 ; Bagiński Н. Оп. cit. S. 390; Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2.
  24. Stempowski S. Оп. cit. S. 106 ; Turkiewicz J. Zarys historii wojennej 12-go Pułku Ułanów Podolskich. S. 8 ; Bagiński Н. Оп. cit. S. 390.
  25. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 6, 7, 17 зв.; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 16а ; Bagiński Н. Оп. cit. S. 390 ; Henning-Michaelis E. de. Оп. cit. S. 163 ; Turkiewicz J. Оп. cit. S. 8 ; Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2.
  26. Turkiewicz J. Оп. cit. S. 8.
  27. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 6, 7.
  28. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5, 6-6 зв., 7.

29. Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2.
30. Stempowski S. Op. cit. 110-111 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 8 ; Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1 ; Bagiński H. Op. cit. S. 391 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 163.
31. Stempowski S. Op. cit. S. 107.
32. Bagiński H. Op. cit. S. 390-391.
33. Bagiński H. Op. cit. S. 390 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16 ; Chłopi ukraińscy wymordowali 3 szwadrony polskich ułanów // Głos lubelski. Lublin, 1918. Nr 107. S. 2.
34. Бо Ти любив, в душі беріг, як скарб коштовний, Україну: життєпис українського патріота Івана Демидовича Юрченка / Упорядник та автор передмови О. Мельничук. Вінниця, 2015. С. 155.
35. Bagiński H. Op. cit. S. 390 ; Pruszyńska A. Op. cit. S. 125 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 17 зв.
36. Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 222.
37. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 17-17 зв.
38. Там само.
39. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16 ; Stempowski S. Op. cit. S. 107 ; Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2.
40. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16 ; Bagiński H. Op. cit. S. 391 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 163-164, 166 ; Waśkow-Wyszomirski W. Na zakrętach historii. Rzecz o III Korpusie Wojsk Polskich na Wschodzie. S. 22 ; Stempowski S. Op. cit. S. 107, 112.
41. Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 225.
42. Bagiński H. Op. cit. S. 391 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 164; Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2.
43. Stempowski S. Op. cit. S. 110 ; Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1.
44. Stempowski S. Op. cit. S. 111 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 18, 19 ; Relacja Romana Kuźmierkiewicza,

- mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 3 sierpnia 2000 r. Архів автора ; Bagiński H. Op. cit. S. 392.
45. Stempowski S. Op. cit. S. 109 ; Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1 ; Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 3 sierpnia 2000 r. Архів автора.
  46. Bagiński H. Op. cit. S. 392 ; Pruszyńska A. Op. cit. S. 125.
  47. Turkiewicz J. Op. cit. S. 9.
  48. Bagiński H. Op. cit. S. 392 ; Stempowski S. Op. cit. S. 109; Turkiewicz J. Op. cit. S. 9.
  49. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10 зв. ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16 ; Bagiński H. Op. cit. S. 392 ; Stempowski S. Op. cit. S. 109 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 9-10 ; Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 27.
  50. Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2 ; Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 226.
  51. Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1.
  52. Потоцька Зофія Барбара. Мої власні спогади // Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. II: Початок ХХ ст. – 1920 р. С. 240.
  53. Stempowski S. Op. cit. S. 110.
  54. Pruszyńska A. Op. cit. S. 126.
  55. Bagiński H. Op. cit. S. 392 ; Шевченко С. Зазнач. твір. С. 2 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10 зв. ; Stempowski S. Op. cit. S. 110 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 164.
  56. Pruszyńska A. Op. cit. S. 126-127.
  57. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 6489. Арк. 23.
  58. Stempowski S. Op. cit. S. 110 ; Bagiński H. Op. cit. S. 394.
  59. Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1; ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 9, 16а, 26, 28 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 23177.

- Арк. 28 зв.
60. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16, 18 зв. ; Bagiński H. Op. cit. S. 393.
  61. Bagiński H. Op. cit. S. 393 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 164 ; Stempowski S. Wspomnienia. Op. cit. S. 112 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 10 ; Krwawe zajęcia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1 ; Waśkow-Wyszomirski W. Op. cit. S. 30.
  62. Bagiński H. Op. cit. S. 393.
  63. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 18 зв., 19, 20 ; Bagiński H. Op. cit. S. 394 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 10 ; Krwawe zajęcia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1.
  64. Bagiński H. Op. cit. S. 394 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 10.
  65. Bagiński H. Op. cit. S. 395.
  66. Bagiński H. Op. cit. S. 395, 390 ; Stempowski S. Op. cit. S. 112 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 165 ; Waśkow-Wyszomirski W. Op. cit. S. 20, 22.
  67. Bagiński H. Op. cit. S. 395 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 165 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5-5 зв. ; Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 231.
  68. Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 231-232.
  69. Bagiński H. Op. cit. S. 395 ; Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 227.
  70. Waśkow-Wyszomirski W. Op. cit. S. 24-25 ; Bagiński H. Op. cit. S. 396 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 166.
  71. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych (Dz. Pers. MSWojsk.) Nr 16 z 16 czerwca 1922 roku. Warszawa. S. 439 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 29 ; Monitor Polski. 1938. № 140. Poz. 245.
  72. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 20 z 15 lipca 1922 roku. S. 502 ; Lista odznaczonych Krzyżem Walecznych o nieznanym adresach. Warszawa, 1935. S. 26, 27, 34, 40, 46, 69, 72, 76.
  73. Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 р. – грудень 1920 р.). Документи і матеріали. Вінниця, 1959.

- С. 32 ; Кулик А., Пташинський П. Зазнач. твір. С. 222, 226 ; Pruszyńska A. Op. cit. S. 128 ; Східне Поділля в добу Центральної Ради та Гетьманату П. Скоропадського (березень 1917 р. – грудень 1918 р.). Збірник документів та матеріалів. Вінниця, 2008. С. 117.
74. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 25, 27, 28-29 зв.
75. Konopka A. Służba zdrowia III Korpusu Polskiego w latach 1917-1918 // *Studia Podlaskie*. Białystok, 1998. T. 8. S. 73.
76. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 9 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 30-31.
77. Turkiewicz J. Op. cit. S. 10.
78. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 25-29 зв. ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5-5 зв.; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16639. Арк. 7, 9, 12 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 8 ; Bagiński H. Op. cit. S. 391-393, 395 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 163-164 ; Stempowski S. Op. cit. S. 109, 112 ; Грохольська С. Болючі спогади 1917-1919. С. 45-46 ; *Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski*. 1918. Nr 74. S. 1 ; Broszkowska I. *Fudakowscy herbu Dołęga. Gałąź uherska // Wiadomości Ziemiańskie*. 2006. Nr. 28. S. 40 ; *Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 3 sierpnia 2000 r.* Архів автора.
79. Венцлавович Богдан (1888-1918) – син поміщика Валеріана.
80. Хамець-Якса Станіслав (1893-1918) – син землевласника Волинської губернії Мирослава Габрієля. Навчався на Сільськогосподарських студіях Ягеллонського університету в Кракові.
81. Жураковський-Гук Чеслав (1890-1918) – син подільського землевласника Юзефа. Одружений із Зофією Душинською (1897-1931) з Житомирщини – письменницею, прозаїком, авторкою книг для дітей і молоді.
82. Stempowski S. Op. cit. S. 110; *Krwawe zajścia na Podolu //*

- Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1 ; Pruszyńska A. Op. cit. S. 127 ; Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 10 sierpnia 1999 r. Архів автора.
83. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16639. Арк. 12 зв.
84. Stempowski S. Op. cit. S. 110 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 10; Konopka A. Op. cit. S. 74 ; Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 10 sierpnia 1999 r. Архів автора.
85. Stempowski S. Op. cit. S. 111.
86. ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5-5 зв., 19.
87. Konopka A. Op. cit. S. 76-78 ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 45.
88. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 45 ; Konopka A. Op. cit. S. 78 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 28.
89. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 45.
90. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 46.
91. Konopka A. Op. cit. S. 79-80.
92. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 25, 26, 27.
93. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 25, 27.
94. Konopka A. Op. cit. S. 80.

Розділ 5. Реорганізація та розформування. Військовослужбовці колишнього 7-го полку уланів в обороні незалежності Польщі

19 квітня 1918 р. військовий міністр УНР О. Жуковський і міністр внутрішніх справ М. Ткаченко внесли на розгляд уряду питання про повне роззброєння польських військ. Цим зайнялося командування німецьких та австро-угорських військ в Україні. Німецька влада змусила Центральну Раду скасувати польсько-українську угоду від 4 квітня, не бажаючи мати в своєму тилу вороже налаштовані до неї польські війська. Австро-угорське командування, погрожуючи роззброєнням, зажадало концентрації III Польського корпусу в районі Хмільник – Пиків – Янів.

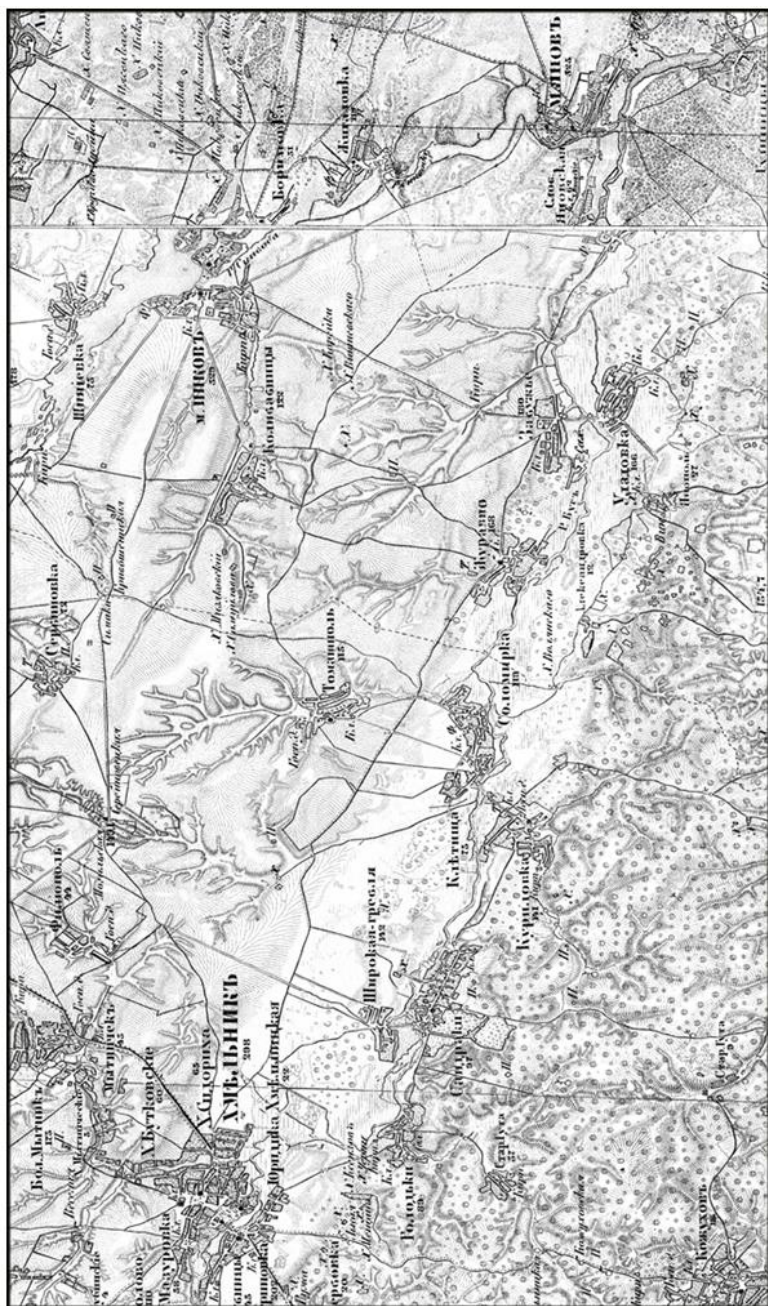
Ескадрон 7-го полку уланів у Вінниці. 1918 рік

У двадцятих числах квітня його частини здійснили перехід з Вінниці до визначеного їм району. Там вони знаходилися під охороною австро-угорських військових з XXV

корпусу, командування якого пояснювало це бажанням не допустити в подальшому збройних конфліктів з місцевим населенням, яке почали роззброювати. Питання майбуття польських військ мала вирішити в Києві комісія німецьких і австро-угорських представників у порозумінні з українським урядом¹.

29 квітня 1918 р. Центральну Раду було позбавлено влади, а Україну очолив гетьман П. Скоропадський. Цього ж дня головнокомандувач А. Осінський добився згоди німецьких військових властей розпочати переговори. Вони відбулися 1 травня за участі представників німецького й польського командування та начальника оперативного відділу українського Генштабу. Німецька сторона наполягала на демобілізації польських корпусів, а пропозиції про перехід їх до Польщі зі зброєю в руках не прийняла. Переговори припинилися після повідомлення прибулого посланця Регентської Ради Королівства Польського про прийняття нею на себе відповідальності за польські військові формування в Україні. Доля останніх залежала від домовленості між Регентською Радою та німецькою адміністрацією².

Тим часом частини III Польського корпусу розташувалися у вказаному їм районі: штаб, 1-й і 4-й уланські ескадрони – в Забужжі (тепер частина с. Уладівка), 2-й і 3-й ескадрони, лазарет 7-го полку уланів з доктором Яном Ромером та артилерія – в Уладівці, піхота – в Янові, а шеволежери ротмістра Ф. Яворського – в Пикові. Командуванню корпусу були підпорядковані продовольчі склади в Янові разом з пекарнею³. Полякам допомагала з постачанням австрійська інтендантура. Як це виглядало на практиці описав офіцер-шеволежер В. Держикрай-Стокальський: «Для коней, наприклад, видавано на добу по два кіла макухи без сіна, жовнір отримував на тиждень порцію, якої ледве вистачало на декілька днів; про їх якість краще не згадувати. Відомо було, що ситуація в інших формуваннях корпусу, включно зі штабом, була не веселіша»⁴.

Район перебування Легкої бригади ІІІ Польського корпусу

Під час постою тут у польських частинах почалися епідемії черевного тифу і цинги. Їх значні масштаби зменшило самовіддане служіння докторів Багдаха і Кулеши⁵.

Згруповані тут частини наказом від 29 квітня 1918 р. отримали назву «Окрема Легка бригада III Польського корпусу». 1 травня для всіх її підрозділів було введено кавалерійську форму: кашкет із малиновим околом з синьою облямівкою, френч з малиновими кантами на рукавах і блакитно-білими хоруговками на комірі та штани з подвійним малиновим лампасом із білим кантом. Дивізіон (пізніше – полк) Шеволежерів відрізнявся власними малиновими петлицями⁶.

Дивізіон Шеволежерів III Польського корпусу. 1918 рік

На 11 травня Легка бригада налічувала 1822 людей, 1353 коней, 146 возів, 12 гармат, 1054 снаряди, 1471 гвинтівку, 37 кулеметів, 177 230 патронів. До її складу входили окремий дивізіон кінної артилерії, 7-й полк уланів (497 чол., 319 коней, 315 гвинтівок, 12 кулеметів, 32130 набоїв), дивізіон Шеволежерів (420 чоловіків, 380 коней), дві Рикарські роти, ескадрон карабінерів при штабі й обоз. Крім

цих частин на етапному пункті III корпусу в Кременці знаходилася рота чисельністю 250 осіб і два артилерійських склади, які з дозволу австрійської влади були включені до Легкої бригади. Одночасно приєднався автомобільний загін, а 15 травня – рота зі згорнутого Вінницького концентраційного пункту⁷.

За іншими даними, 7-й полк уланів на початку травня 1918 року складався з 385 чоловіків (38 офіцерів, 345 солдатів, 1 лікаря-медика, 1 лікаря-ветеринара), 625 коней, 78 возів, а дивізіон Шеволежерів – 285 чоловіків (12 офіцерів, 272 солдатів, 1 лікаря-медика), 280 коней⁸.

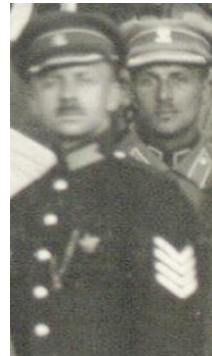

Полковник Юліуш Руммель. 1918 рік

Командир Легкої бригади полковник Руммель розпочав її реорганізацію. 22 травня піхотні частини утворили окремий батальйон стрільців, а 7-й полк уланів був об'єднаний з дивізіоном Шеволежерів (легкої кавалерії) в полк Шеволежерів Польських. Його склад становили 4 кінних ескадрони, 1 піший ескадрон, 2 кулеметних відділи і броневий автомобіль. Командиром призначили ротмістра Фелікса Яворського⁹.

Фелікс Яворський.
Червень 1918 р.

Офіцери полку Шеволежерів
Польських. Червень 1918 р.

Підхорунжий-шеволежер.
Червень 1918 р.

Офіцер-шеволежер
з 7-го полку уланів

Поручник 7-го полку Стефан Ган
в однострої шеволежерів

Підпоручник шеволежерів
Червень 1918 р.

Підротмістр полку Шеволежерів Віктор Держикрай-Стокальський у своїх спогадах подав список усіх 32 офіцерів цього полку. Двадцять з них були з 7-го полку уланів: підротмістри Чудовський, Шушкевич, Рудніцький, Непокійчицький, Скібневський, поручники Ольшанський, Ган, підпоручники Грохольський, Тжцінський, Новацький, Сурин, Плятер, Шушкевич, Яблонський, Млодзяновський, де Лятур, Пйотрашевський, Залевський, Мілковський і Венцлавович. З трьох полкових лікарів двоє – доктори Кулеша і Ромер – до цього також служили в уланському полку¹⁰.

5 червня 1918 р. до складу Легкої бригади входили 121 офіцер, 2026 солдатів, 1377 коней, 41 кулемет, 12 гармат і

35 автомобілів. З них в полку Шеволежерів було 26 офіцерів, 684 солдати, 632 коней, 6 кулеметів і 6 автомобілів (4 легкових, 1 вантажний і 1 бронеавтомобіль)¹¹.

На той час це був останній підрозділ Військ Польських на Сході. 11 травня біля Канева відбувся бій між німецькими частинами і II Польським корпусом, який наступного дня капітулював. I Польський корпус, що налічував понад 23 тисячі військовиків, 21 травня 1918 р. підписав з німцями угоду про роззброєння і демобілізацію. Під впливом цих подій піхота Легкої бригади демобілізувалася, закопавши зброю і боєприпаси. Залишилися тільки підрозділи кавалерії, артилерії й автомобільних військ¹².

Для підвищення бойового духу шеволежерів 9 червня 1918 р. в полку провели іппічні конкурси. Серед учасників був і відомий наїзник Броніслав Перетяткович, який 1 червня 1914 р. на змаганнях у Варшаві встановив польський і всеросійський рекорд, взявши бар'єр висотою 205 см.

Офіцери Легкої бригади під час кінних змагань у Пикові

Заради збереження бригади її командир полковник Руммель звертався через свого посланця до Регентської Ради і Польського Кола у Відні¹³.

У ніч з 9 на 10 червня 1918 року Пиків і Уладівку несподівано оточили угорські 309-й і 310-й полки гонведів, полк кавалерії і полк артилерії зі складу XXV австро-угорського корпусу. Вранці з'явилися парламентарі з вимогою підписання угоди про роззброєння й демобілізацію Легкої бригади. В разі відмови мали її роззброїти силою. Посилалися при цьому на Регентську Раду, що це відбувається на її прохання. На нараді польські командири врахували військово-політичну обстановку і прийняли рішення підписати угоду. 10 червня 1918 р. в Забужжі від імені командування III Польського корпусу це зробив полковник Юліуш Руммель, командир Легкої бригади цього корпусу. Від імені Головного командування австро-угорської армії угоду підписав полковник Коломан-Хорват, начальник штабу XXV цісарсько-королівського корпусу.

За угодою всю зброю, боєприпаси, санітарне і технічне обладнання, коней, вози, автомобілі та кухні необхідно було здати австро-угорським військам, за що свого часу Польська Держава отримала б відшкодування. Офіцери могли залишити при собі зброю. Особовий склад бригади до відправлення на батьківщину мав залишатися в районі Забужжя, підкоряючись наказам XXV корпусу, який брав на себе забезпечення її продовольством. Військовослужбовців III Польського корпусу мали відправляти залізницею до Люблінської і Варшавської губерній та в Обер-Ост¹⁴.

Ліквідація польських військ в Україні тривала впродовж літа 1918 р. Роззброєні відділи Легкої бригади перебували в селі Забужжя, де чекали на виїзд, запланований з 23 липня п'ятьма ешелонами. В четвертому з них відправлявся ескадрон шеволежерів¹⁵.

17 липня 1918 р. полковник Руммель видав наказ № 28: «На згадку про службу в бригаді встановлюю наступний

Знак Легкої бригади
III Польського корпусу

знак: орден 4-го ступеня «Virtuti Militari» темний, окисдований, на лівому крилі ордену літери L.B., на правому: III.K. – що означає: Легка бригада III корпусу; на верхньому: 1917, на нижньому крилі: 1918. Посередині білий орел з неокисдованого срібла. На право носіння знака буде видано кожному посвідчення. Ціна знака 24 рублі; набувати знак можуть лише ті, хто має посвідчення, показуючи його ювелірові Василевському у

Вінниці – на бічній вулиці навпроти костелу. Командувач бригади Ю. Руммель»¹⁶.

У міжвоєнній Польщі був створений Союз колишніх воєнків Легкої бригади¹⁷, а для військових колишнього III Польського корпусу встановили пам'ятний перстень. На його зовнішній поверхні були зображені Архангел Михаїл, польський орел і вінок із колючого терну, всередині якого був напис «III. K.W.P.».

Пам'ятний перстень військових колишнього
III корпусу Військ Польських в Україні

В 1921 р. на право носіння перся видавали відповідний документ, підписаний колишнім командувачем Військ Польських в Україні Е. де Геннінг-Міхаелісом та головою кваліфікаційної комісії полковником Ковалевським.

Генерал дивізії Ю. Руммель у міжвоєнній Польщі зі знаком Легкої бригади на лівій нагрудній кишені.

Після ліквідації корпусу багато колишніх солдатів та офіцерів з різних причин не виїхали до Польщі. Улани з місцевих у більшості повернулися додому. Так Франц Шуткевич зайнявся сільським господарством у Печері. Туди ж

прибув Іван Палій після чотирьох місяців роботи на Городоцькому цукрозаводі. Владислав Вільчинський утік до тітки в Піщанку, бо в Печері селяни хотіли з ним розправитися, а потім трудився у лісництвах Вінниччини. Немирівчанин Ричард Маліновський теж деякий час переховувався, після чого повернувся до рідного містечка. Його брат у 1920 р. з польською армією відійшов за кордон. В 1937-1938 роках Ф. Шуткевич, І. Палій, В. Вільчинський і Р. Маліновський були розстріляні в ході Польської операції НКВС¹⁸.

Така ж доля спіткала й вихідців з Царства Польського капрала 7-го полку уланів Шимона (Семена) Ковальського та улана Опата (Еустахи) Хмелевського, які під час постою їхнього ескадрону в селі Михайлівка Вінницького повіту одружилися з місцевими мешканками і залишилися тут на проживання¹⁹.

Не став у 1918 р. повертатися до рідного села у Варшавській губернії і старший підофіцер Владислав Любельський. Осів у Вінниці, де працював шевцем. Там і оженився. З осені 1919 р. з дружиною мешкав у її рідному селі Колибабинці Вінницького повіту, займаючись сільським господарством і шевством. У 1933 р. засуджений до трьох років таборів за «контрреволюційну діяльність»: зв'язок з родичами в Польщі, агітація проти заходів Радянської влади на селі. В 1937 р. отримав новий вирок – десять років таборів. Помер у місці ув'язнення в Архангельській області в 1945 році²⁰.

Інший підофіцер, Зигмунт Добровольський, до часу ліквідації корпусу лікувався у вінницькому шпиталі, а потім перебував як видужуючий у родинному маєтку Лука Житомирського повіту. В жовтні 1918 р. прибув до Варшави на навчання в Головній школі сільського господарства²¹.

Щодо офіцерів, то після роззброєння австрійцями, Зигмунт Мілковський як член Польської військової організації діяв у Харкові та Києві. Александер Пйотрашевський у

Білій Церкві, Фастові й Вінниці вербував добровольців до загонів генерала Желіговського, які формувалися на півдні Росії²². В Україні залишилися Модест Ромішевський, Владзімеж Ковнацький. Міхал Грохольський мешкав у Вінниці, куди перебралася його родина після знищення їхнього палацу в Стрижавці. Тут їм належав будинок на вул. Льва Толстого. В ньому в грудні 1918 р. разом з Грохольськими та іншими гостями зустрічали Різдво підротмістр Чудовський, підпоручники Венцлавович і Матеуш Шушкевич²³.

З відновленням 11 листопада 1918 року незалежності Польщі, до її армії вступили чимало військовослужбовців колишнього 7-го полку уланів. Вони добиралися до Варшави, намагаючись зібратися в одній військовій одиниці, щоб відновити свій полк, і стали офіцерським ядром кавалерійської частини, яка в 1919 р. отримала назву «12-й полк уланів Подільських».

Наказом Головного командування Військ Польських від 19 листопада 1918 року полковнику Станіславу Скшинському було доручено сформувати добровольчий підрозділ для допомоги військам, що вели бої за Львів. Ініціатива його створення виникла в офіцерів колишнього 7-го полку уланів²⁴. З метою налагодження зв'язків з однополчанами, 1 грудня 1918 р. був створений Союз, головою якого став підротмістр А. Шушкевич, а секретарем підпоручник С. Млодзяновський. Повідомлення про це із зазначенням контактної адреси було опубліковане 3 грудня в газеті «Kurjer Warszawski». Крім колишніх вояків 7-го уланського полку, на нього відгукнулися також добровольці з Варшави, околиць та східних кресів. З вояків і новобранців було створено підрозділ під назвою «Ескадрон кінноти Варшавського воєводства «Оборона Львова»²⁵.

26 грудня 1918 року 1-й ескадрон під командуванням ротмістра²⁶ Шушкевича виїхав на фронт до Львова. В ньому були також поручник Ган, підпоручники Мілковський, Млодзяновський, Іжицький.

У перших днях січня 1919 р. розпочалося формування 2-го ескадрону під командуванням ротмістра Рудніцького. Офіцерами в ньому були Венцлавович, Яблонський, Тжцінський і Рутковський. 29 січня 1919 року 1-й ескадрон повернувся до Варшави для поповнення і кавалерійського спорядження, бо досі був пішим. 8 лютого дивізіон під командування майора Рудніцького перейшов для формування у передмістя Варшави Вілянув²⁷.

Офіцери 12-го полку уланів А. Медина, Т. Петрулевич, В. Рутковський, Ю. Тжцінський, Т. Глембоцький, А. Чудовський і Б. Шабловський. Травень 1919 р.

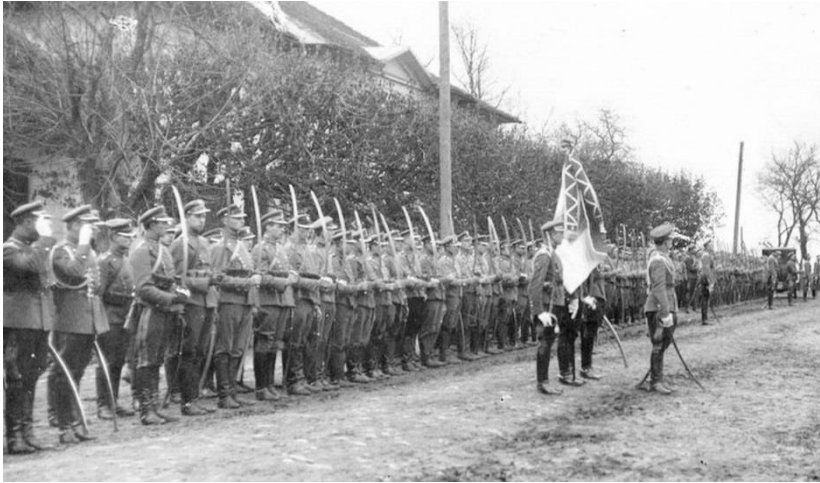
Наказом начальника Генерального штабу від 19 лютого дивізіон був перейменований на кадр 12-го полку уланів «Оборона Львова». До нього прибули колишні офіцери 7-го полку уланів Антоні Чудовський, Тадеуш Глембоцький, Міхал Грохольський, Матеуш Шушкевич, Болеслав Шабловський, Тадеуш Петрулевич, Адольф Медина, Єжі Сурин. У березні підпоручник Тжцінський отримав наказ сформувати кулеметний взвод, а в квітні розпочалося створення технічного ескадрону під командування ротмістра Чудовського. На чолі полку став полковник Юзеф Токажевський. У травні 1919 р. кадр полку перемістився до

Замостя, де розпочалося формування 3-го, 4-го і кулеметного ескадронів. Командиром 3-го ескадрону був призначений поручник Ольшанський з колишнього 7-го полку уланів²⁸.

Командир полку Ю. Токажевський (справа) і прапороносна група 12-го полку уланів у складі ротмістра А. Шушкевича, підпоручника О. Венцлавовича, вахмістра В. Янковського і підпоручника М. Іжицького. Вілянув, травень 1919 р.

9 травня 1919 р. очолюваний майором Рудніцьким дивізіон у складі 7 офіцерів, 27 підофіцерів та 234 уланів вийшов на польсько-український фронт у Східній Галичині, де здобув міста Борислав і Болехів²⁹.

12-й полк уланів «Оборона Львова». Вілянув, травень 1919 р.

30 червня 1919 року З. Рудніцький передав командування дивізіоном ротмістру А. Шушкевичу. Наступного дня розпочався польський наступ, який закінчився укладанням перемир'я з українцями, а 11 серпня на Волині почалися бойові дії проти військ Радянської Росії. Дивізіон брав участь у здобутті населених пунктів Мокра Воля, Ляхівці, Білогородка та Ізяслав³⁰. 29 вересня з ним об'єдналися повністю сформовані 3-й, 4-й і кулеметний ескадрони полку. 25 жовтня 1919 р. він отримав назву 12-го полку уланів Подільських, підкреслюючи зв'язок цієї військової частини з Поділлям і утвореними там 12-м полком уланів Герцогства Варшавського і 7-м уланським полком III Польського корпусу. З останнього походила більшість старшин, а також вахмістри Владислав Янковський,

Стефан Яблонський, Войцех Ковалець, плутоновий Казимир Вахлевський, капрал Болеслав Язгар, улан Владзімеж Сумовський³¹. Серед полкових санітарок була і Гелена Солтан – сестра дружини останнього власника П'ятничан Здзіслава Грохольського.

Старший улан 12-го полку зі знаком Легкої бригади. 1919 р.

Наприкінці жовтня 1919 року полк залізницею був перекинутий до Куявії, готуючись зайняти Помор'я після відходу звідти німців. Увійшли на його територію спільно з іншими польськими частинами в середині січня 1920 р. і

несли там прикордонну службу. 16 квітня полк отримав наказ повернутися на Волинь, в зв'язку з запланованим наступом польсько-українських військ на Наддніпрянській Україні. 26 квітня 1920 р. подільські улани вступили в бій з радянською кавалерією біля с. Сліпчиці на Житомирщині. В ньому відзначився весь 2-й ескадрон, а особливо поручники Ган і Мілковський та капрал Язгар, який вирубав обслугу кулемета і захопив його. 4 травня 1-й і 4-й уланські ескадрони здобули Білу Церкву³².

2-й ескадрон 12-го полку уланив Подільських. Помор'я, 1920 р.

Невдовзі розпочався контрнаступ Червоної армії. 5 червня 1920 року 1-й і 3-й ескадрони 12-го полку уланив з батальйоном піхоти обороняли Сніжну, Озерну і Самгородок. Того ж дня втратили убитими поручників Вітольда Ольшанського, Адольфа Медину і Стефана де Лятура. Маючи важко поранених командира полку майора В. Ковнацького, поручника О. Венцлавовича й більше ста уланив, розпочали відступ до станцій Зарудинці і Козятин. Майор З. Рудніцький прийняв командування полком, який продовжив з боями відходити на захід³³.

Вітольд Ольшанський
1919 рік

Матеуш Шушкевич
1919 рік

14 липня полк, який нараховував лише 80 шабель, брав участь в обороні району Берестечка. Після цього продовжили відступ, прикриваючи відхід залишків своєї бригади. 18 липня 1920 року загинув поручник Матеуш Шушкевич. 23 липня в Городку під Грубешовим прийняли маршове поповнення з запасного ескадрону, яке відновило полк. У той час командування ним обійняв командир запасного ескадрону підполковник Шантир, а підполковник Рудницький отримав наказ очолити запасний ескадрон в Замості³⁴.

4-16 серпня полк очолював ротмістр А. Шушкевич. Прикриваючи відхід дивізії, під селом Баране 2-й ескадрон кінжарово атакував переважаючі сили противника, втративши в бою 4 серпня 1920 р. свого командира поручника Стефана Гана.

Поручник Стефан Ган. 1919-1920 р.

Наприкінці серпня розпочався контрнаступ поляків під Варшавою. 12-й полк уланів був учасником битви під селом Комарув, в якій Кінна армія Будьонного зазнала поразки. Просуваючись з боями на схід, полк у жовтні брав участь у здобутті Коростеня³⁵. Невдовзі настало перемир'я, а в березні 1921 р. був підписаний Ризький мирний договір. Після цього подільських уланів передислокували у Білокриницю біля Кременця, де вони перебували до 1939 р.

На згадку про полеглих, затверджений в 1922 р. знак 12-го полку уланів мав у своїй основі вигляд чорного емальованого мальтійського хреста, накладеного на позолочене променисте сонце.

У війнах за незалежність Польщі 1918-1921 рр. чимало військовослужбовців колишнього 7-го полку уланів за проявлену мужність і героїзм були удостоєні державних нагород. Кавалерами Срібного хреста Воєнного ордену Virtuti Militari стали, зокрема, майор Влодзімеж Ковнацький, ротмістри Модест Ромішевський і Александер Пйотрашевський, поручники Стефан Ган (посмертно), Міхал Грохольський, Матеуш Іжицький, Адольф Медина (посмертно), Зигмунт Мілковський і Матеуш Шушкевич (посмертно), підпоручник Стефан де Лятур (посмертно)³⁶.

Знак 12-го полку уланів
Подільських

Серед нагороджених Хрестом Хоробрих були підполковник Зигмунт Рудніцький (двічі), майор Влодзімеж Ковнацький (двічі), ротмістри Антоні Шушкевич (чотири рази), Антоні Чудовський (тричі), Юзеф Тжцінський (двічі), Чеслав Новацький, Александер Пйотрашевський, Модест Ромішевський і Тадеуш Скібневський, поручники Оттон Венцлавович (чотири рази), Вітольд Яблонський (чотири рази), Матеуш Іжицький (тричі), Зигмунт Мілковський (тричі), Зигмунт Залевський, Ігнаці Плятер і Єжі Сурин, підхорунжі Влодзімеж Сумовський і Александер Якубовський, вахмістри Бялоскорський і Владислав Янковський, плутоновий Войцех Ковалець, капрала Ян Осташевський (двічі), Бернард Язгар (двічі) та Казимир Вахневський³⁷.

З настанням миру, значна частина офіцерів, які в 1918 році служили в 7-му уланському полку, вийшли в запас і на різних посадах зробили свій внесок у розбудову Вітчизни. Серед тих, хто продовжив військову службу, варто згадати генерала бригади Матеуша Іжицького, полковників

Влодзімежа Ковнацького, Зигмунта Мілковського, Александра Пйотрашевського, Зигмунта Рудніцького, Юзефа Тжцінського, Антоні Шушкевича, підполковників Оттона Венцлавовича, Зигмунта Добровольського, Модеста Ромішевського, Вацлава Шпінко (двом останнім це звання присвоєне посмертно), майорів Тадеуша Глембоцького, Зигмунта Залевського, Станіслава Млодзяновського, Єжі Сурина, Вітольда Яблонського.

Влодзімеж Сумовський.
1919 р.

Владислав Янковський
з Хрестом Хоробрих

Колишні улани III Польського корпусу були серед оборонців країни від німецьких нападників у 1939 р., в лавах польських підпільників, учасників Варшавського повстання, в'язнів нацистських та радянських концтаборів, Армії Андерса. В складі останньої відродився й 12-й полк уланів Подільських. Розпочавши формування в 1941 році в СРСР, Армія Андерса звідти була переведена до Ірану, а потім до Іраку й Палестини. З 1944 р. подільські улани у

складі 2-го Польського корпусу брали участь у боях в Італії, зокрема, у штурмі Монте-Кассіно. Бойовий шлях полк завершив поблизу Болоньї. Після війни перевезений до Великої Британії, де в 1947 році був розпущений.

Традиції полку перейняло і продовжило Коло вояків 12-го полку уланів Подільських у Лондоні. В 1997 р. воно передало права керування подояками у всьому світі осередку Кола в Польщі. Цього ж року, за погодженням з Міністерством національної оборони, право використовувати ім'я Уланів Подільських та продовжувати полкові традиції було надано 12-му розвідувальному батальйону Війська Польського. Після його розформування, з 2011 р. традиції й барви подільських уланів перейшли до 12-го батальйону управління Уланів Подільських у Щецині³⁸.

Члени Кола Цезари Янковський і Пйотр Казьмерський в одностроях подільських уланів зразка 1919 р. на місці поховання уланів 7-го полку в Немирові. 2018 рік³⁹

Примітки

1. Папакін А. Г. Війська польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні (1917–1919). С. 59, 71 ; Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. S. 395 ; Кулик А., Пташинський П. До історії збройної спільки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції // Архів Радянської України. 1932. № 4-5. С. 232-233 ; Miodowski A. Uwarunkowania polityczno-wojskowe procesu demobilizacji korpusów polskich w Rosji w 1918 r. // Białostockie Teki Historyczne. Т. 6, 2008. S. 172 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 1 ; Waśkow-Wyszomirski W. Na zakręтах historii. Rzecz o III Korpusie Wojsk Polskich na Wschodzie. S. 31.
2. Папакін А. Г. Війська польські. С. 64 ; Miodowski A. Op. cit. S. 172-173.
3. Папакін А. Г. Війська польські. С. 71 ; Bagiński H. Op. cit. S. 395, 399 ; Конопка А. Służba zdrowia III Korpusu Polskiego w latach 1917-1918 // Studia Podlaskie. 1998. Т. 8. S. 75-76 ; Zawistowski Dezyderjusz J. Zarys historii wojennej 19-go Pułku Ułanów Wołyńskich im. płk. Karola Różyckiego. Warszawa, 1930. S. 7.
4. Dzierżykraj-Stokalski W. Dzieje jednej partyzantki z lat 1917-1920. Lwow, 1927. S. 68-69.
5. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 70.
6. Папакін А. Г. Війська польські. С. 111-112.
7. Bagiński H. Op. cit. S. 396.
8. Konopka A. Op. cit. S. 73.
9. Bagiński H. Op. cit. S. 396-398 ; Zawistowski Dezyderjusz J. Op. cit. S. 7.
10. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
11. Bagiński H. Op. cit. S. 399 ; ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 11.
12. Bagiński H. Op. cit. S. 400.

13. Wańkow-Wyszomirski W. Op. cit. S. 32.
14. Bagiński H. Op. cit. S. 400 ; Wańkow-Wyszomirski W. Op. cit. S. 34-39 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 71-73 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 10.
15. Конопка А. Op. cit. S. 81.
16. Папакін А. Уніформа Польських військ в Україні 1917–1918 // Однострій. 2009. № 9. С. 22-23.
17. Wańkow-Wyszomirski W. Op. cit. S. 32.
18. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 10 зв. ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 10 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 9, 16а ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 66-66 зв.
19. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 6-7, 27 ; ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 6-6 зв., 13, 14, 24.
20. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 11-11 зв.; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 26, 27 зв.
21. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 26, 27, 28 зв. ; Zygmunt Dobrowolski. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/zygmunt-dobrowolski,8300.html>.
22. Kukawski L. Pułkownik Aleksander Piotraszewski // Ułan Wołyński. 2006. Nr 28.
23. Грохольська С. Болючі спогади 1917-1919. С. 34, 54.
24. Turkiewicz J. Zarys historii wojennej 12-go Pułku Ułanów Podolskich. S. 11.
25. Kanabus K. Z dziejów 12. Pułku Ułanów Podolskich // Klimaty św. Anny. Wilanów, 2017. Nr 436. S. 2.
26. У Війську Польському звання підротмістра прирівняли до ротмістра, а ротмістра – до майора.
27. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12.
28. Ibid.
29. Turkiewicz J. Op. cit. S. 15.
30. Turkiewicz J. Op. cit. S. 16.
31. Turkiewicz J. Op. cit. S. 13.
32. Turkiewicz J. Op. cit. S. 18-19.

33. Turkiewicz J. Op. cit. S. 20-21 ; Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920. Warszawa, 1934. S. 471, 554, 630.
34. Turkiewicz J. Op. cit. S. 22 ; Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920. S. 877.
35. Turkiewicz J. Op. cit. S. 23, 25, 27 ; Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920. S. 259.
36. Turkiewicz J. Op. cit. S. 28-29 ; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 6 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 16 czerwca 1922 roku. S. 439 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 27 z 19 sierpnia 1922 roku. S. 616 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 10 października 1922 roku. S. 770.
37. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421-1422 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 40 z 23 listopada 1921 roku. S. 1555 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 75 ; Rocznik oficerski 1923. Warszawa. S. 100, 623, 637 ; Rocznik oficerski 1924. Warszawa. S. 563 ; Rocznik oficerski 1932. Warszawa. S. 230.
38. Kanabus K. Op. cit. S. 3-4.
39. Фото надав о. Руслан Кармалита.

Додатки

А. Вибрані персоналії. Офіцери

ВЕНЦЛАВОВИЧ (Węśławowicz) Оттон Валеріан (1893-1972) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 4 (17) вересня 1893 р.¹ Син Зигмунта.

Під час Світової війни був офіцером російського 11-го драгунського Ризького полку. В грудні 1917 року корнет Оттон Венцлавович вступив до сформованого в Летичеві з чотирьох офіцерів і п'ятдесяти трьох нижніх чинів цього полку польського кінного ескадрону. 30 грудня 1917 р. прибули в с. Михайлівка біля Тиврова, де увійшли до складу 2-го ескадрону майбутнього 7-го уланського полку ІІІ Польського корпусу².

За декілька тижнів ескадрон був розквартирований у Немирові, де 14 квітня 1918 р. розпочався бій з повсталими селянами. Наступного дня було підписано угоду про припинення бойових дій. Під конвоєм українських військових О. Венцлавович з уцілілими уланами був доставлений у Жмеринку, де їх звільнили, відіславши до Вінниці. Звідти уланів перевели в с. Уладівка Вінницького повіту. З ними підпоручник Венцлавович в травні увійшов до новоствореного полку Шеволежерів³.

Після його роззброєння австрійцями в червні 1918 року Венцлавович, очевидно, залишився в Україні. Різдво цього року зустрічав у Вінниці в будинку графів Грохольських, з сином яких Міхалом служив у 7-му полку уланів. В мемуарах Зофії Грохольської Венцлавович постає як милий, завжди веселий, який усіх розвеселяв. Після свят О. Венцлавович з М. Грохольським виїхали до Польщі⁴.

У Варшаві офіцери колишнього 7-го полку уланів збиралися в одній кавалерійській частині для захисту здобутої Польщею незалежності. В перших днях січня 1919 року

розпочалося формування 2-го ескадрону, офіцером якого став підпоручник Венцлавович. В лютому перейшли на формування у Вілянув, ставши кадром 12-го полку уланів «Оборона Львова». З травня 1919 р. його бойовий шлях проходив Східною Галичиною, Помор'ям і Волинню⁵.

Підпоручник Оттон Венцлавович. 1919 рік

В квітні 1920 року О. Венцлавович з 12-м полком уланів, який на той час вже носив почесне найменування «Подільських», вирушив на Наддніпрянську Україну. За кілька тижнів під натиском червоноармійців розпочався відступ польських військ. 5 червня 1920 р. при обороні 1-м і 3-м ескадронами подільських уланів сіл Сніжна, Озерна і Самгородок поручник О. Венцлавович отримав важке поранення⁶.

За мужність і відвагу на полях битв чотири рази нагороджений Хрестом Хоробрих⁷. Декретом Головнокомандувача від 28 лютого 1921 року Оттон Венцлавович був затверджений у званні поручника Війська Польського з 1 квітня 1920 р.⁸

У мирний час продовжив службу в 12-му полку уланів. 17 грудня 1924 року підвищений у званні до ротмістра. З 2 листопада 1926 р. перебував на 7,5-місячному курсі вдосконалення молодших офіцерів кавалерії в Навчальному таборі кавалерії в м. Грудзьондз⁹.

В серпні 1927 року ротмістр 12-го полку уланів О. Венцлавович був призначений на посаду ад'ютанта. Залишаючись у списках особового складу подільських уланів, з 1928 року служив у Навчальному центрі кавалерії, звідки 5 жовтня 1931 р. був переведений до 1-го полку уланів Креховецьких. В червні 1934 р. отримав чергове призначення до Навчального центру кавалерії¹⁰.

В березні 1939 року ротмістр Оттон Валеріан Венцлавович був підквартирмейстером дислокованого в м. Граєво 9-го полку кінних стрільців імені генерала Казимира Пуласького. Після вторгнення Вермахту й Червоної армії на територію Польщі, 20 вересня 1939 р. в містечку Копцьово Віленського воєводства потрапив до радянської неволі. З 14 липня 1940 р. перебував у розташованому в Калузькій області Козельському таборі. 2 липня 1941 р. був переведений у Грязовецький табір на території Вологодської області. З вересня того ж року О. Венцлавович був прийнятий до Армії Андерса, утвореної в СРСР з польських громадян. Знаходився в одному з пунктів її формування – селі Татищево Саратовської області¹¹.

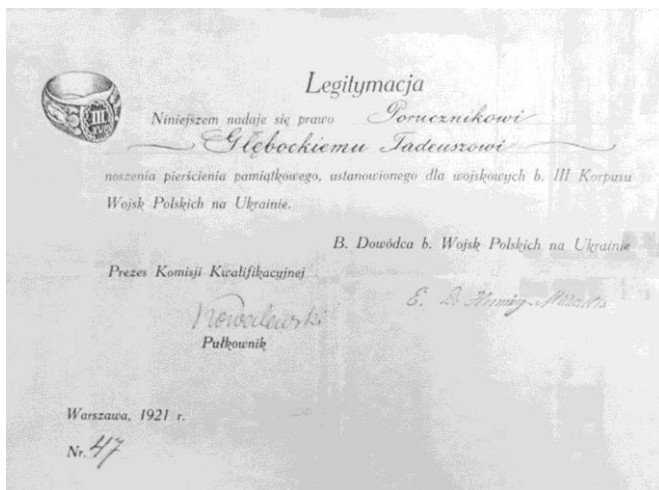
В 1942 році Армія Андерса була виведена з СРСР в Іран, а потім – в Ірак і Палестину. Переформована у 2-й Польський корпус у складі британської армії, який з 1944 року воював в Італії. Після закінчення Другої світової війни корпус був розформований. Як і більшість його військовослужбовців, Оттон Венцлавович залишився в еміграції. Владою Речі Посполитої у вигнанні був підвищений у званні до підполковника кавалерії¹².

Був одружений. Помер в 1972 р., похований у Лондоні.

ГЛЕМБОЦЬКИЙ (Głębocki) Тадеуш (1893-1949) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 25 лютого 1893 р.¹³

В другій половині 1917 р. прапорщик Глембоцький служив у російському гвардії Подільському Кірасирському полку, дислокованому під Києвом. Брав активну участь в організаційній роботі з утворення польського загону у своєму полку. Після розпуску останнього, 13 грудня 1917 р. із загоном поляків-гвардійців Тадеуш Глембоцький вирушив залізницею з Києва до Вінниці. В розташованому поблизу маєтку П'ятничани розпочалося формування 1-ї хоругви Кірасирів Польських, з якої незабаром постав 7-й полк уланів III Польського корпусу¹⁴. В 1921 р. Т. Глембоцький отримав документ за № 47 на право носіння пам'ятного персня, встановленого для військових колишнього III корпусу Військ Польських в Україні, підписаний колишнім командувачем Е. де Геннінг-Міхаелісом і головою Кваліфікаційної комісії полковником Ковалевським.

Документ на право носіння Т. Глембоцьким персня III корпусу Військ Польських в Україні

В 1919 р. підпоручник Тадеуш Глембоцький став офіцером 12-го полку уланів¹⁵. Навчався в Кавалерійській аплікаційній школі в м. Сомюр (Франція), після чого повернувся до рідного полку, який на початку 1921 р. перебував на Волині. Декретом Головнокомандувача від 28 лютого 1921 року Тадеуш Глембоцький був затверджений у званні поручника Війська Польського з 1 квітня 1920 р.¹⁶

Як понадштатний офіцер 12-го полку уланів до 1 грудня 1922 р. служив у Школі підхорунжих піхоти у Варшаві. Цей навчальний заклад був місцем служби Т. Глембоцького й у квітні-серпні наступного року. Після цього повернувся до 12-го полку уланів. У той час розпорядженням міністра військових справ Тадеуш Глембоцький отримав дозвіл на носіння знаків розрізнення ротмістра (титулярний ротмістр), після того, як про це помилково було надруковано в декреті L. 9695. VG від 18 травня 1923 р. і оголошено в «Dziennik Personalny» 32.23. Звання ротмістра йому присвоїли 15 серпня 1924 р.¹⁷

Розпорядженням міністра військових справ Т. Глембоцький з 5 лютого 1925 р. був переведений до Корпусу охорони прикордоння (КОП), а з 20 вересня того ж року – до Військової штаб-квартири Президента Речі Посполитої на посаду II особистого ад'ютанта. Залишаючись на займаній посаді в персональній ад'ютантурі Президента, в березні 1926 р. понадштатний ротмістр 12-го полку уланів Тадеуш Глембоцький був переведений до 8-го полку уланів¹⁸.

В результаті військового перевороту під керівництвом Ю. Пілсудського в травні 1926 року Президент країни Станіслав Войцеховський був усунутий від влади. Після цього ротмістр Глембоцький перебував у кадрі офіцерів кавалерії, а 19 липня 1926 р. переведений у Корпус охорони прикордоння, розташований на сході Польщі. Командував ескадронами кавалерії КОП «Подсвілля» та «Великі Гнилиці». За заслуги в службі по охороні кордону в 1928 р. нагороджений Срібним Хрестом Заслуги¹⁹.

Т. Глембоцький
26 квітня 1926 р.

Т. Глембоцький
20 лютого 1934 р.

Розпорядженням міністра військових справ Тадеуш Глембоцький в березні 1931 р. був переведений з КОП до 12-го полку уланів, із залишенням на курсі молодших інструкторів кінної їзди²⁰. Був вправним наїзником. У кінних змаганнях серед офіцерів, які відбулися 15 травня 1932 р. в 12-му полку уланів Подільських, Т. Глембоцький з конем на ім'я Поммері зайняв третє місце.

В квітні 1933 року отримав призначення до Кабінету міністра військових справ. За заслуги у військовій службі ротмістр кавалерії Т. Глембоцький у 1937 році був вдруге нагороджений Срібним Хрестом Заслуги²¹.

В березні 1939 р. майор Тадеуш Глембоцький був мобілізаційним офіцером 1-го полку уланів Креховецьких. На момент початку II Світової війни служив у Міністерстві військових справ, куди був прикомандирований з 12-го полку уланів Подільських.

Пішов з життя у 1949 році.

ГРОХОЛЬСЬКИЙ (Grocholski) Міхал (1891-1924) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 17 жовтня 1891 р. в Стрижавці Вінницького повіту в графській родині Тадеуша Пшемислава Міхала (1839-1913) і Зофії (уродженої Замойської, 1866-1957) Грохольських герба Сирокомля. Тут, в родинному маєтку, провів дитинство. Мав братів і сестер: Тадеуш (1887-1920), Ремігуш Адам (1888-1965), Зофія (1889-1969), Анна (1892-1977), Генрик (1896-1939) і Ксавери (1903-1947). Як і старший брат Тадеуш, навчався в привілейованому Імператорському Олександрівському лицейі в Санкт-Петербурзі²².

Палац Грохольських у Стрижавці

М. Грохольський (сидить справа) з батьками, братами і сестрами

Ліцеїст М. Грохольський

Паж М. Грохольський

По закінченні курсу ліцею Міхал Грохольський вивчав природничі науки в університеті м. Фрібур (Швейцарія).

Після цього працював на агрономічній та адміністративній практиці в маєтностях князя А. Любомирського у східній Малопольщі. Там його застала війна. Повернувся на Поділля і згодом вступив до елітного Пажеського Його Імператорської Величності корпусу в Петрограді. 1 лютого 1917 року М. Грохольський був випущений прапорщиком у лейбгвардії Кінний полк, де свого часу служив його батько. Перебував з полком на Південно-Західному фронті, на Волині²³.

Наприкінці 1917 р. корнет Грохольський брав активну участь у виділенні поляків зі свого полку Кінної Гвардії, як він став називатися з 28 липня 1917 року. Його 1-й дивізіон був розформований 19 грудня під Жмеринкою, а особовий склад 2-го дивізіону роз'їхався по домівках чи повернувся в Петроград. 18 грудня 1917 р. до маєтку П'ятничани під Вінницею М. Грохольський привів загін з 44-х солдатів, 48-ми коней, 2-х парокінних возів з різноманітним військовим спорядженням, переважно новими запасними сідлами і гвинтівками. Тут вже знаходився польський загін з російської гвардії Подільського Кірасирського полку, прибулий з Києва на запрошення власника П'ятничан графа Здзіслава Грохольського – двоюрідного брата Міхала Грохольського. Згідно наказу генерала Міхаеліса це було місце формування 1-ї хоругви Кірасирів Польських. Після об'єднання утворився 1-й ескадрон – зачаток майбутнього 7-го полку уланів, що входив до III Польського корпусу. Фінансував його створення також і рідний брат Міхала Генрик Грохольський. Інший брат, підпоручник Ремігіуш Грохольський, перебував у Києві, в штабі Головнокомандувача генерала Міхаеліса.

5 січня 1918 р., намагаючись уникнути можливого бою зі збільшеними частинами російської армії, що залишали фронт, польські військові були змушені перейти з П'ятничан до маєтку Францішека Ярошинського Дзвониха біля Тиврова²⁴.

17 січня 1918 р. маєток у П'ятничанах став жертвою грабежу. За кілька днів був пограбований і спалений стрижавський палац Грохольських. Сім'я перебралася до Вінниці. У той час підпоручник Міхал Грохольський став ад'ютантом командира полку полковника Генрика Кунцмана. На початку квітня продовжував перебувати у своїй військовій частині у Дзвонисі²⁵.

За кілька днів 7-й полк уланів був втягнутий у бої з місцевими селянами, в результаті чого зазнав чималих втрат. Після цього разом з більшістю військових III Польського корпусу перебував у районі Пиків – Янів – Хмільник, де з них утворили Легку бригаду. Підпоручник Грохольський став офіцером утвореного в результаті об'єднання уланів з дивізіоном Яворського полку Шеволежерів Польських²⁶.

М. Грохольський (справа) з матір'ю і братом Ремігіушем.
Вінниця, 1918 р.

10 червня 1918 р. полк був роззброєний австрійцями в Пикові. М. Грохольський продовжував носити польський мундир, за що в листопаді 1918 р. у Вінниці був заарештований. Брат Ремігіуш зумів його невдовзі звільнити, але з того часу був змушений переховуватися в інженера Ярецького на вулиці Романівській. Після Різдва Міхал Грохольський з однополчанином по 7-му полку уланів Венцлавовичем залишили Вінницю. Через Козятин – Ковель виїхали до незалежної Польщі²⁷.

На початку 1919 р. у Варшаві Міхал і Ремігіуш Грохольські приєдналися до офіцерів колишнього 7-го полку уланів, які збиралися в одній кавалерійській частині²⁸. Незабаром їх дивізіон став 12-м полком уланів, який 25 жовтня 1919 р. отримав назву «Подільських». Міхал Грохольський був першим ад'ютантом полку. Служив у ньому до 1921 р., брав участь у боях. 28 лютого 1921 р. затверджений у званні поручника Війська Польського з 1 квітня 1920 року. Декретом Головнокомандувача від 26 січня 1922 р. поручник 12-го полку уланів М. Грохольський був нагороджений орденом *Virtuti Militari* V класу № 4024²⁹.

Підпоручник 12-го полку уланів М. Грохольський. 1919 р.
На грудях знаки російського Пажеського корпусу (нижній)
та Легкої бригади Військ Польських в Україні

Визнаний непридатним до військової служби, Міхал Грохольський наказом міністра військових справ від 27 грудня 1921 р. був звільнений з армії на дванадцять місяців

з 1 серпня 1921 р. Після цього зарахований у запас 12-го полку уланів Подільських. В 1923 р. підвищений у званні до ротмістра³⁰.

Ще на фронті граф Міхал Грохольський познайомився з княжною Марією Юзефою Святополк-Четвертинською (1899-1991), яка доглядала поранених. За свою посвяту й відвагу заслужила Хрест Хоробрих. В січні 1921 р., коли полк перебував у Красному на Волині, вони вже були заручені. Після закінчення війни, 18 червня 1921 р. у Варшаві Міхал і Марія стали на шлюбний килим. Після звільнення зі служби розпочав господарювати в посаговому маєтку дружини Планта в Люблінському воєводстві, що охоплював 1455,6 гектарів. 15 липня 1922 р. в них народився син Марцін. Донька Марія Ксавера з'явилася на світ 29 лютого 1924 р., вже після смерті батька³¹.

Життя М. Грохольського трагічно обірвалося 18 січня 1924 р. Цього дня він повертався зі свята 12-го полку уланів Подільських, з яким підтримував постійний зв'язок, був фундатором нового полкового штандарту, який 2 лютого 1923 р. вручив маршал Юзеф Пілсудський. За кілька верст від дому, по дорозі, що йшла вздовж лісів, зустрів браконьєра. Сам беззбройний пішов на грабіжника і був смертельно поранений його кулею. Візник поклав його на сані, але Міхал закінчив життя, не доїхавши до дому³².

Син Марцін навчався в Корпусі кадетів у Львові, де помер від менінгіту 25 лютого 1937 р. Донька Марія Ксавера під час Варшавського повстання була санітаркою Армії Крайової, після поразки якого вийшла з міста разом з цивільним населенням. З 1956 р. одружена з піаністом Анджеем Вонсовським³³. Мешкали у Франції й США. Мали двох дітей.

Дружина Марія Юзефа Грохольська за участь у польському підпіллі була заарештована в 1941 р. й ув'язнена в німецькому концтаборі Равенсбрюк. Наприкінці життя проживала в США. Померла у Вашингтоні.

Марія Ксавера
Грохольська

Марія Юзефа
Грохольська

Кадет Марцін
Грохольський

ЗАЛЕВСЬКИЙ, Залеський (Zalewski) Зигмунт Юзеф (1894-1939) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 11 березня 1894 р. в Кельце. Син Кароля Римо-католицького віросповідання³⁴.

Учасник Першої світової війни. Молодший офіцер 11-го уланського Чугуївського полку. В чині корнета з 1 лютого 1917 р. Прикомандирований до Стрілецького полку 11-ї кавалерійської дивізії, де був командувачем 4-го ескадрону Уланського дивізіону.

Йосиф-Зигмунд Карлович Залевський (як його називали в російських документах) відзначився в боях 6-8 липня 1917 року.

8 липня Уланський дивізіон атакував зайняту неприятелем Лису гору з метою затримати його наступ з боку села Вибудув на с. Ценюв. Першим рушив в атаку 4-й ескадрон. Корнет Залевський по відкритій місцевості під згубним артилерійським, кулеметним і рушничним вогнем противника власним прикладом повів за собою весь ескадрон. З криком «Ура» перший кинувся на ворога врукопашну в багнети і скочив в окоп противника, де особисто захопив діючий до останнього моменту німецький кулемет.

Завдяки мужності, хоробрості та готовності Залевського до самопожертви, 4-й уланський ескадрон змусив переважаючі сили ворога втікати в паніці на село Вибудув та переслідував їх. Це паралізувало на кілька годин активні дії противника і сприяло виконанню дивізіоном покладеного на нього завдання: дати час 7-му Фінляндському стрілецькому полку й самокатному батальйону 11-ї кавалерійської дивізії з гарматами зайняти нову позицію. Внаслідок надходження до неприятеля підкріплень та зміни обстановки, дивізіон отримав наказ на відхід. Під сильним вогнем німців Залевський зумів відвести свій висунутий найдалі ескадрон без великих втрат³⁵.

12 липня 1917 р. біля с. Дерешівка він був поранений рушничною кулею в ліву кисть навиліт і залишився в строю³⁶.

Командир Стрілецького полку 11-ї кавалерійської дивізії полковник Кисліцин, опираючись на письмові свідчення командувача Уланським дивізіоном ротмістра Бояковського та двох унтерофіцерів 4-го ескадрону, подав клопотання про нагородження корнета Залевського, додавши наступний опис здійсненого ним подвигу в бою 8 липня 1917 р. біля с. Вибудув:

«В бою 6-го июля с. г. у дер. Конюхи и Бышки, корнет Залевский, командуя 4 Уланским эскадром, благодаря своему хладнокровию, мужеству и храбрости, отбил все атаки противника благодаря чему много способствовал нашим левым частям удержать и возвратить отбитые противником наши позиции.

В бою 7-го Июля, получив приказание, «с наступлением темноты отходить в дер. Ценюв» несмотря на то что дер. Конюхи уже была занята противником, ввиду оставления 88 Сибир. Стрелковым полком своей позиции ранее темноты, благодаря своему хладнокровию и находчивости, отлично отвел свой эскадрон под сильным действительным артиллерийским, пулеметным и ружейным огнем

наседавшего противника. Затем по собственной инициативе занял между д. Бышки и д. Ценюв окопы нашей зимней позиции, выставил вперед и вправо полевые караулы, влево связался с частями 7-го Финляндского полка, занявшего новую позицию и таким образом обеспечил отход Уланского и Гусарского дивизионов.

8-го Июля, наступая с эскадром в составе дивизиона под сильным и жестоким огнем противника, атаковал его на Лысой горе у д. Выбудов, причем увлекая личным примером людей своего эскадрона, довел до рукопашной схватки, лично захватил пулемет, приколол прислугу и преследуя противника, дошел до окопов брошенных отступившими Стрелками 88-го Сибирского Стрелк. полка. Благодаря своей храбрости, находчивости и распорядительности, корнет Залевский использовал готовые окопы и оставленными в них патронами пополнил до преследования противника, но ввиду оставления позиции справа пехотой, вынужден был отойти. Эскадрон отошел в полном порядке и все время отходя старался нанести противнику удар. Потери у противника были огромные.

Ходатайствую о награждении Георгиевским Оружием. Основание: О Георгиевском оружии. Часть III, Отд. II, ст. 112, А. I.

Полковник Кислицын»³⁷.

У нагородному листі, складеному 6 серпня 1917 року, було зазначено, що корнета Йосифа Залевського представлено до нагороди «поза нормою, за особливу відзнаку». До цього він не був представлений до нагород і їх не отримав. Клопотання підтримало вище начальство. Після удостоєння Думи Георгіївської зброї, командувач 7-ї армії наданою йому владою підписав 21 листопада 1917 р. наказ № 1888 про нагородження Залевського Георгіївською зброєю³⁸.

З польським ескадром 11-го уланського Чугуївського полку корнет Зигмунт Залевський влився до складу III

Польського корпусу й 29 грудня 1917 р. прибув у село Дзвониha Брацлавського повіту, де формувалася його кавалерійська частина, яка після низки перейменувань отримала остаточну назву «7-й полк уланів». 2-й ескадрон, в якому служив підпоручник З. Залевський, був розташований у м. Немирів Брацлавського повіту³⁹.

На початку квітня 1918 року обстановка довкола польських військових загострилася. 10 квітня Залевський по дорозі з Немирова до Дзвониha, де знаходився штаб полку, був обстріляний селянами в с. Стрільчинці. За цим послідували напади на уланів та їх роззброєння. З метою повернення зброї та втихомирення селян до Немирова прибув командир полку полковник Кунцман. За його наказом в ніч з 13 на 14 квітня підпоручник Залевський з 7-8 уланами відправилися з Немирова налагодити зв'язок з 1-м ескадроном. О 4-й годині ранку Залевський зустрів його в Михайлівці, передав наказ командира полку вирушити разом з 4-м ескадроном на Стрільчинці і за кілька годин повернувся в Немирів. Містечко вже оточували декілька тисяч озброєних селян після бою в Медвежій і відміни експедиції на Стрільчинці. В Немирові того ж дня 2-й, 3-й і некомплектний 4-й ескадрони уланів розпочали оборонний бій. Очікувану допомогу затримали в Канаві, тому 15 квітня поляки підписали угоду з селянами про припинення бойових дій і вихід з Немирова⁴⁰.

15 квітня 1918 р. в Немирові підпоручник Зигмунт Залевський отримав вогнепальну рану лівої гомілки. Лікувався у шпиталі Польського комітету санітарної допомоги у Вінниці⁴¹. Після цього продовжив службу в полку уланів, а після їх об'єднання з дивізіоном Яворського – в полку Шеволежерів Польських⁴². У червні 1918 р. настала примусова демобілізація.

За кілька місяців Зигмунт Юзеф Залевський вступив до Війська Польського. У званні поручника був затверджений з 1 квітня 1920 року декретом Головнокомандувача від

28 лютого 1921 року. Нагороджений Хрестом Хоробрих у 1921 р. На той час він служив у I відділі Генерального штабу Міністерства військових справ, куди був приділений з 7-го полку уланів Люблінських⁴³.

3 травня 1922 року Зигмунт Залевський був зверифікований у званні ротмістра й 3 листопада того ж року став слухачем річного курсу Вищої військової школи у Варшаві, де готували штабних офіцерів для Війська Польського. Після його закінчення отримав диплом офіцера Генерального штабу (титул випускників Вищої військової школи, з 1929 р. – офіцер дипломований) та призначення з 15 жовтня 1923 р. до Експериментального навчального центру в передмісті Варшави Рембертув. За кілька тижнів ротмістр Залевський був звідти переведений до III відділу Генерального штабу на посаду референта. 1 грудня 1924 р. отримав звання майора⁴⁴.

Розпорядженням міністра військових справ від 23 жовтня 1925 року Зигмунт Залевський, який до цього часу перебував понадштатним у 7-му полку уланів, був переведений з III відділу Генерального штабу до дислокованого у столиці 1-го полку шеволежерів Юзефа Пілсудського на посаду командира 1-го ескадрону⁴⁵. Розпорядженням Голови Ради міністрів від 11 листопада того ж року нагороджений Срібним Хрестом Заслуги⁴⁶.

В серпні 1926 р. майор Залевський був переведений до кадру офіцерів кавалерії і призначений референтом Загально-організаційного бюро Міністерства військових справ. В жовтні 1927 р. його новим місцем служби став 3-й полк шеволежерів Мазовецьких в Сувалках, де він служив командиром ескадрону⁴⁷.

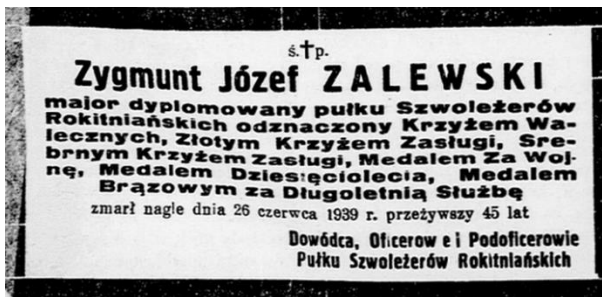
24 липня 1928 року Зигмунта Залевського зарахували до кадру офіцерів кавалерії, з одночасним службовим переведенням до Інспекторату армії в Торунь на посаду референта. Через рік обійняв посаду II офіцера штабу інспектора армії в Торуні. З 1930 року З. Залевський (3-й полк

шеволежерів) був офіцером штабу інспектора армії у Варшаві, звідки 6 квітня 1932 р. переведений до командування Округу корпусу № X в Перемишль⁴⁸.

30 березня 1934 р. дипломований майор Зигмунт Залевський був звільнений із займаної посади, залишений без призначення, у розпорядженні командувача Округу корпусу № X, а 31 серпня того ж року звільнений зі служби⁴⁹.

Нагороджений Хрестом Хоробрих, Золотим Хрестом Заслуги, Срібним Хрестом Заслуги, пам'ятною медаллю «За війну 1918-1921», медаллю «Десятиліття відновлення незалежності», бронзовою медаллю «За багаторічну службу», пам'ятною відзнакою Генерального інспектора Збройних сил.

У 1939 році Зигмунт Юзеф Залевський був призваний на чинну службу і призначений дублером I заступника командира 2-го полку шеволежерів Рокитнянських у Старогарді. 26 червня 1939 р., по закінченні полкових навчань неподалік кордону з Рейхом, застрелився⁵⁰. Похований у Кельце. Залишив дружину і дітей (дитину).

Некролог Зигмунта Залевського в газеті «Polska Zbrojna» від 29 червня 1939 р.

ЖИЦЬКИЙ (Iżyski) Матеуш Януш (1898-1952) – юнкер (підпоручник) 7-го полку уланів.

Майбутній військовий народився 22 лютого 1898 р. в Одесі. Його батьками були Александер і Зофія (уроджена Козьмінська) Їжицькі. Початкову освіту отримав вдома. Потім навчався у Варшаві та поблизу Ярослав. Після закінчення гімназії, в 1916 році розпочав навчання в Московському сільськогосподарському інституті. Того ж року Матеуш був призваний у російську армію і потрапив у 12-й гусарський Охтирський полк. У лютому 1917 р. направлений до кавалерійського училища, яке не закінчив через більшовицький переворот. В січні (лютому) 1918 р. юнкер М. Їжицький приєднався до III Польського корпусу в Україні. Служив у кавалерійському полку, який з 10 квітня 1918 року називався 7-м полком уланів⁵¹. В червні того ж року він був змушений скласти зброю перед австро-угорськими військами і розформуватися.

У листопаді 1918 р. М. Їжицький вступив у Варшаві до Академічного легіону і брав участь у роззброєнні німецьких солдатів на вулицях міста. В грудні 1918 р. підпоручник Їжицький був зарахований до ескадрону Варшавської воєводської кінноти «Оборона Львова», організованого колишніми офіцерами 7-го полку уланів. Командував взводом. 26 грудня 1918 року ескадрон виїхав на фронт до Львова, де воював майже місяць, після чого повернувся до Варшави. Невдовзі був розгорнутий у 12-й полк, який з 25 жовтня 1919 р. отримав назву «уланів Подільських». Під час польсько-радянської війни в 1919-1920 роках Їжицький був полковим ад'ютантом і заступником командира ескадрону. Двічі поранений. 28 лютого 1921 року Матеуш Їжицький затверджений у званні поручника з 1 квітня 1920 року.⁵²

За відзнаку в боях удостоєний державних нагород. Наказом міністра військових справ від 23 листопада 1921 року М. Їжицький був нагороджений Хрестом Хоробрих, а декретом Головнокомандувача від 26 січня 1922 р. – орденом *Virtuti Militari* V класу (№ 2637)⁵³.

Підпоручник М. Іжицький.
1919 р.

Поручник М. Іжицький
Початок 1920-х років

В 1921 р. навчався на офіцерських курсах у Навчальному центрі кавалерії в м. Грудзьондз, після чого залишився там інструктором. На початку січня 1922 р. став ад'ютантом Начальника Держави маршала Польщі Ю. Пілсудського. З листопада 1922 р. до жовтня 1924 р. понадштатний поручник 12-го полку уланів Матеуш Іжицький був слухачем Вищої військової школи у Варшаві. 1 березня 1923 р. отримав дозвіл міністра військових справ на прийняття і носіння Кавалерського хреста (5-та ступінь) ордену Зірки Румунії, а 17 грудня 1924 р. йому присвоїли звання ротмістра. Закінчивши Вищу військову школу з дипломом офіцера Генерального штабу, отримав призначення з 1 жовтня 1924 р. в Бюро Малої військової ради. Служив у його відділі III.a і в наступному році⁵⁴.

Розпорядженням міністра військових справ ротмістр М. Іжицький, який перебував у кадрі офіцерів кавалерії та списках 12-го полку уланів, з 1 січня 1926 року був переведений в авіацію, перейменований у капітани і направлений до 1-го авіаційного полку у Варшаві. Закінчив курс

пілотажу, отримавши 6 травня 1926 р. звання пілота і відзнаку пілота № 790⁵⁵.

Капітан М. Іжицький. На лівому боці грудей видно Срібний хрест ордену *Virtuti Militari*, над ним знак за поранення і контузії та польський знак пілота, над правою кишенею - французький знак пілота.

Командував 12-ю лінійною ескадрильєю в 1-му авіаційному полку до серпня 1927 р. Потім Матеуш Іжицький був польським авіаційним аташе в Туреччині. Після повернення на Батьківщину, в серпні 1929 р. прийняв командування 22-ю лінійною ескадрильєю зі складу 2-го авіаційного полку. В грудні 1929 року М. Іжицький був переведений до Познані на посаду першого офіцера штабу 2-ї аеронавтичної групи, командиру якої були підпорядковані 3-й авіапункт і авіаційний батальйон в Познані та 4-й авіапункт і батальйон повітряних куль (аеростатів) в Торуні. Після розформування в 1931 році 2-ї аеронавтичної групи капітан Іжицький до листопада 1933 р. командував 31-ю лінійною ескадрильєю в 3-му авіаційному полку в Познані⁵⁶.

В той час захоплювався спортивною авіацією. Був головою Познанського академічного аероклубу до його

об'єднання на початку 1931 р. з Великопольським клубом льотчиків в Аероклуб Познанський. 2 травня 1931 року Їжицький був обраний до суду Аероклубу і став почесним членом його правління. Наприкінці того ж місяця він разом ще з двома пілотами з Аероклубу Варшавського та Аероклубу Академічного з Кракова на туристично-спортивних літаках RWD-4 брав участь у міжнародних змаганнях у Загребі (Югославія), в яких боролися за перемогу також пілоти з Великої Британії, Югославії, Чехословаччини. В змаганні на точність приземлення Матеуш Їжицький показав найкращий результат серед польських льотчиків і посів сьоме місце в загальному заліку серед 19 учасників. У квітні 1932 р. він був учасником з'їзду Ради авіаційних клубів, який проходив у Варшаві⁵⁷.

Капітан Матеуш Їжицький в літаку.
ІІІ національний конкурс авієток. Вересень–жовтень 1930 р.

У 1933-1934 рр. М. Іжицький обіймав посаду начальника штабу авіаційної групи. Підвищений у званні до майора 5 березня 1934 р. В квітні того ж року в місячнику «Przegląd Lotniczy», який видавав Департамент аеронавтики Міністерства військових справ, була опублікована його стаття «Zmierzch jednomiejscowego lotnictwa myśliwskiego?» («Кінець одномісної винищувальної авіації?»)⁵⁸.

В грудні 1934 року М. Іжицький був призначений керівником курсів офіцерів у Центрі підготовки офіцерів авіації в Дембліні⁵⁹. У 1935-1936 рр. командував 1-м, потім 2-м лінійним дивізіоном у 3-му авіаційному полку. Далі був викладачем Вищої школи авіації при Вищій військовій школі у Варшаві.

Розпорядженням Президента Речі Посполитої від 16 березня 1937 р. за внесок у здобуття незалежності Польщі дипломований майор Матеуш Іжицький був нагороджений Медаллю Незалежності. До цього він ще був удостоєний Хреста Хоробрих (двічі), медалей «За війну 1919-1920» і «Десятиліття відновлення незалежності», нагороди Французького Тунісу – ордена Слави (Нішан Іфтікар) IV ступеня. 19 березня 1937 року М. Іжицький отримав дозвіл Президента Речі Посполитої на прийняття і носіння французького Кавалерського хреста ордена Почесного Легіону, а 11 листопада 1937 р. – дозвіл міністра військових справ на прийняття і носіння французької відзнаки пілота⁶⁰.

19 березня 1938 р. став підполковником. Того ж року обійняв посаду заступника командира 3-го авіаполку. З 24 серпня 1939 р. – начальник штабу авіації й протиповітряної оборони армії «Лодзь». На цій посаді його застав початок війни з Німеччиною. 10 вересня підполковник Іжицький був призначений командувачем авіації й протиповітряної оборони армії «Варшава». Підпорядковані йому авіаційні частини були незначними і не могли захистити столицю від нальотів Люфтваффе⁶¹.

Напередодні капітуляції обложеної військами Рейху

Варшави, в ніч з 23 на 24 вересня Матеуш Іжицький вилетів до Угорщини на винищувачі PZL. P.11a, за штурвалом якого був майор Еугеніуш Вирвіцький. Попередньо з одного літака вийняли крісло пілота і льотчики без парашутів сиділи в ньому спиною до спини⁶².

З Угорщини дістався до союзної Франції, де в жовтні 1939 року очолив III відділ Оперативного командування польської авіації. Напередодні поразки Франції, з 17 червня 1940 р. керував евакуацією польських авіаторів до Великої Британії. Потім перебрався до Африки, де з осені 1940 р. обійняв командування Польським транспортним відділом у складі 50 пілотів. 1 вересня 1941 р. підвищений до полковника.

З початку 1942 р. М. Іжицький став делегатом інспектора Польських повітряних сил на Близькому Сході. Виконуючи його наказ, в січні 1943 р. домігся згоди командувача британськими Королівськими повітряними силами в Північній Африці на створення в їх складі окремої польської ескадрильї, що отримала назву «Польська винищувальна команда». Наприкінці квітня 1943 р. полковник Іжицький прибув до неї з візитом у Туніс. Заохочуваний льотчиками, він на винищувачі «Спітфайр» виконав декілька бойових вильотів у групі, ставши одним з дев'ятнадцяти військових, кому вручили нагрудний знак цієї ескадрильї⁶³.

Полковник Іжицький

Наказом Верховного головнокомандувача призначений з 14 вересня 1943 року інспектором Польських повітряних сил у Великій Британії. 1 березня 1944 року отримав звання генерала бригади Війська Польського, відповідником

якого у британських ВПС був «віцемаршал авіації». Після підпорядкування 6 квітня 1944 року польських авіаційних частин у Великій Британії виключно польському командуванню, їх інспекторат було перейменовано на командування Польських повітряних сил. Очолив його М. Іжицький. Виконував ці обов'язки до розформування командування в січні 1948 року.

Генерал бригади М. Іжицький інспектує одну з частин
Польських повітряних сил. 1944 рік

За участь у II Світовій війні М. Іжицького нагородили Воєнним орденом *Virtuti Militari* IV класу (№ 00192), Золотим Хрестом Заслуги з мечами, Золотим Хрестом Заслуги, нідерландським орденом Оранських-Нассау II класу,

американським орденом Леґіон Заслуг 2-го (командорського) ступеня⁶⁴.

Генерал М. Іжицький під час аудієнції в
Президента Польщі В. Рачкевича. Не пізніше 1947 р.

Ще 24 липня 1945 року тогочасний командувач Польських повітряних сил генерал бригади М. Іжицький надав дозвіл на офіційний початок діяльності Товариства польських льотчиків у Великій Британії. Того ж року він став хрещеним батьком нового штандарту 12-го полку уланів, уфундованого Польськими повітряними силами у Великій

Британії. Після демобілізації прийняв британське підданство. Отримував пенсію від уряду Сполученого Королівства. В січні 1949 р. Матеуш Януш Іжицький офіційно змінив ім'я та прізвище на Меттью Іжицький де Нотто.

Під час лікування у Франції помер 12 лютого 1952 року у військовому госпіталі Деженетт у Ліоні. Похований на кладовищі Нортвуд поблизу Лондона. Був одружений з Кристиною Яцковською (1905-1984). Їх єдина донька Евеліна 1930 (1931) року народження вийшла заміж за графа Пшемислава Потоцького-Чарнецького, емігрувала до Канади⁶⁵. Іменем генерала М. Іжицького названа збудована в 2007 році естакада в Кракові.

Могила М. Іжицького

КОВНАЦЬКИЙ (Kownacki) Владзімеж (1890-1944) – підротмістр 7-го полку уланів.

Народився 28 січня (11 лютого) 1890 р. в селі Чабанка Одеського повіту Херсонської губернії⁶⁶. При хрещенні в римо-католицькому костелі отримав імена Владзімеж і Мечислав. По досягненні відповідного віку, його батьки Владислав і Ванда (уроджена Якса-Малаховська) Ковнацькі герба Сухекомнати вирішили віддати Владзімежа до семикласного Одеського кадетського корпусу, куди він був прийнятий після складання вступних іспитів. Закінчив його в 1910 році.⁶⁷

Після цього вирішив продовжити службу в кавалерії. Циркуляром Головного управління військово-навчальних закладів був призначений до ескадрону столичного Миколаївського кавалерійського училища з дворічною програмою навчання. З 1 вересня 1910 року Владимир (як його називали росіяни) Ковнацький перебував у ньому як тимчасово прикомандирований, а рівно через місяць був зарахований до числа юнкерів. З того дня розпочалася його військова служба. Після переведення до наступного курсу і проходження літньої практики був удостоєний унтерофіцерського звання⁶⁸.

Ковнацький закінчив Миколаївське кавалерійське училище за I розрядом і Височайшим наказом від 6 серпня 1912 р. отримав звання корнета армії і призначення до 2-го лейбдрагунського Псковського Її Величності Імператриці Марії Федорівни полку. Однак прагнув продовжити службу в гвардійській частині. Його старання про переведення до гвардії завершилися успішно. 9 вересня 1912 року Ковнацький був тимчасово прикомандирований до лейбгвардії Кірасирського Їого Величності полку, розташованого в Царському Селі⁶⁹.

Це ще не означало прийняття до полкового товариства офіцерів. За традицією, це відбувалося лише за згоди всіх офіцерів, які спостерігали за новачком і вивчали його особисті якості, репутацію, родовід. Через рік офіцери полку розглянули кандидатуру В. Ковнацького і після позитивного голосування прийняли до свого товариства. На підставі Височайшого наказу від 1 вересня 1913 р. він став корнетом гвардії і міг нарешті одягнути колет кірасирів Їого Величності. В 1913-1914 роках Ковнацький був відзначений світло-бронзовими медалями з нагоди 100-річчя Вітчизняної війни 1812 р., 200-річчя битви під Полтавою та 300-річчя царювання династії Романових⁷⁰.

Мирний період служби В. Ковнацького закінчився 20 липня 1914 р., коли він разом зі своїм 4-м ескадроном

виїхав на театр воєнних дій. 3-9 серпня його полк воював у Східній Пруссії. 6 серпня корнет Ковнацький став учасником битви біля с. Каушен. 25 серпня розпочався відступ кірасирів Його Величності до кордону, під час якого були збройні сутички з неприятелем. 12-20 вересня полк брав участь у боях вздовж лінії державного кордону. Наступного місяця полк оперував у районі Ширвіндта й Владиславова, а 21 жовтня був зарахований до резерву Головного командування. «За отличия в делах против германцев» імператор своїм наказом від 6 жовтня пожалував корнету Ковнацькому орден Святого Станіслава III ступеня з мечами й бантом⁷¹.

За наказом Ставки, 11-12 листопада полк передислокувався в район Радома. Відразу 4-й ескадрон був направлений для зачистки Козеницьких лісів від німецьких й австрійських солдатів, що залишилися тут після відступу основних сил. 19 листопада 4-й ескадрон приєднався до свого полку, розквартированого в селах на захід від м. Пйотркув. Наступні дні минули в боях, під час яких Ковнацький отримав важку контузію. Після цього, очевидно, перебував на лікуванні. Це підтверджує відсутність його прізвища у списку бойового складу офіцерів лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку на 1 січня 1915 р.⁷²

Наказом 4-й армії від 16 лютого 1915 р. за бої з неприятелем В. Ковнацький нагороджений орденом Святої Анни III ступеня з мечами й бантом. З цього місяця його полк у складі 1-ї гвардійської кавалерійської дивізії проводив бойові дії в напрямку на Сімно, Людвінов і Маріамполь. 7 березня 1915 року корнет Ковнацький на чолі взводу 4-го ескадрону кірасирів і взводу піхоти прикривали наступ основних сил на Людвінов, а наступного дня брали участь у стримуванні натиску німецького 3-го ландверного піхотного полку, доки не надійшов наказ відступити⁷³.

15 березня того ж року Ковнацький прийняв обов'язки відсутнього командира 4-го ескадрону. 19 квітня кірасири

Його Величності відійшли на відпочинок неподалік містечка Орани, а з 13 травня перебували на позиціях, розташованих на північний схід від Маріамполя. 20 травня 1915 р. Ковнацький повернувся до виконання своїх обов'язків молодшого офіцера. До 6 червня кірасири Його Величності перейшли в район Ковенської фортеці, а наступного дня корнет Ковнацький знову став заміщати відсутнього командира 4-го ескадрону⁷⁴.

Корнет 4-го ескадрону лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку В. Ковнацький. 1914-1915 рр.

До середини липня полк брав участь у боях в районі рік Дубіса, Німан і Свента. 24 червня В. Ковнацький передав командування 4-м ескадреном, а на другий день прийняв обов'язки відсутнього командира роти 313-го піхотного Балашовського полку, який займав окопи поряд з кірасирами. 5 липня 1915 р. німці атакували позиції роти біля с. Довмантишкі снарядами з отруйним газом. Ковнацький був контужений, але залишився в строю. За героїзм у боях з неприятелем наказом 5-ї армії від 30 липня 1915 року був нагороджений орденом Святої Анни IV ступеня для носіння на холодній зброї з написом «За хоробрість». Нагородження затверджене Височайшим наказом 30 березня 1916 р.⁷⁵

Від середини липня до 11 серпня 1915 р. лейбгвардії Кірасирський Його Величності полк брав участь у бойових діях в районі населених пунктів Онікштов і Коварськ, а з 12 серпня до 21 вересня – у Віленській операції й ліквідації Свенцяньського прориву. Весь жовтень полк ніс службу в окопах. 6 жовтня 1915 р. корнет Ковнацький був контужений втретє і знову залишився в строю. Того ж дня імператорським наказом за відзнаку в боях з неприятелем був удостоєний ордена Святого Володимира IV ступеня з мечами і бантом. 31 жовтня кірасири Його Величності перейшли на північ від міста Дриса. 1 листопада – 25 грудня 1915 р. Ковнацький знову виконував обов'язки командира 4-го ескадрону. 8-9 грудня полк прибув у район Проскурова. 15 грудня в Чорному Острові взяв участь в огляді гвардійської кавалерії імператором Миколою II. 4-й ескадрон кірасирів Його Величності провів перед ним Ковнацький.

Наказом від 4 грудня 1915 р. військам 4-ї армії В. Ковнацький за відзнаку в боях отримав орден Святого Станіслава II ступеня з мечами (затверджено Височайшим наказом 26 червня 1916 р.)⁷⁶.

26 березня 1916 р. лейбгвардії Кірасирський Його Величності полк залізницею вирушив з Проскурова у район

Режиці, де увійшов до резерву Головнокомандувача, а наприкінці квітня – до резерву Західного фронту. 9 травня полк вирушив звідти і після чотирьох переходів дістався околиць м. Кохановичі Вітебської губернії. Тут 17 травня 1916 р. в наказі по полку оголошено про присвоєння Височайшим наказом від 11 травня того ж року корнету Ковнацькому звання поручика.

В червні Ставка вислала лейбгвардії Кірасирський Його Величності полк на Південно-Західний фронт. 13 липня всі його частини прибули на станцію Ківерці. Вони мали взяти участь у зайнятті Ковеля. 14 липня 1916 р. кірасири перейшли до сіл Адамівка й Острів, а наступного дня полк був направлений на підсилення 3-ї гвардійської піхотної дивізії. Поручик Ковнацький, який з 5 червня 1916 р. знову виконував обов'язки командира 4-го ескадрону, в кінній атаці 16 липня біля колонії Адамівка отримав важку контузію голови і спини шрапнеллю і був евакуйований до Києва, в лазарет імені великого князя Михайла Олександровича Російського товариства Червоного Хреста, куди прибув 20 липня⁷⁷.

Наказом імператора від 10 серпня 1916 року Ковнацький підвищений у званні до штабсротмістра. 15 серпня наказом військам гвардії, 1-го армійського і 1-го Туркестанського корпусів за відвагу у бою йому було надано орден Святої Анни II ступеня з мечами.

До 1 грудня 1916 р. кірасири брали участь у боях на Володимир-Волинському напрямку. 3 грудня полк став у районі Рівного як резерв Головнокомандувача. На початку 1917 року Ковнацький знову двічі очолював 4-й ескадрон: з 10 січня до 20 лютого та з 27 лютого до 11 березня. Після Лютневої революції і зречення шефа полку Миколи II, 4 березня 1917 р. полк змінив назву на «1-й гвардійський Кірасирський полк»⁷⁸.

15 березня В. Ковнацький був призначений полковим казначеєм і командиром обозів I і II розряду. 7 квітня полк

прибув з Рівного на станції Святошин і Боярка, щоб взяти під охорону залізничний вузол у Києві. 8 червня полк був перейменований на «Гвардії Подільський кірасирський полк». 11 жовтня 1917 р. штабсротмістр Ковнацький був призначений командиром 1-го ескадрону. В той час кірасири опинилися в складній ситуації. Наприкінці жовтня в дивізії була створена комісія з питань українізації. Пропозицію перевести до кірасирів усіх бажаючих українізуватися солдатів одноставно відкинули офіцери і члени полкового комітету. В той же час було впроваджено виборність командирів підлеглими. Всі офіцери, крім двох, були вибрані на свої посади. Прикомандирований до полку штабсротмістр Антоні Чудовський у своїх спогадах написав, що вибрані були всі офіцери, хоча жодного тиску на перебіг виборів не було. На той час з дозволу командира полку й за згоди офіцерів активно відбувалося виділення з нього поляків. 10 грудня 1917 р., в зв'язку з небажанням полку українізуватися, він був розпущений⁷⁹.

День 6 грудня 1917 р. зазначений у військовій особовій справі В. Ковнацького як дата виділення поляків з лав російських кірасирів. Однак А. Чудовський не згадав його імені серед офіцерів-поляків, які 13 грудня виїхали з Києва до Вінниці. У колективній праці про історію 12-го полку уланів Подільських подано інформацію, що Ковнацький прибув до Дзвоники в середині січня 1918 р. Автор нарисів історії подільських уланів Юзеф Туркевич, навпаки, згадує Ковнацького серед офіцерів, прибулих у грудні 1917 року в П'ятничани біля Вінниці.

Це підтверджує в своїх спогадах і Зофія Грохольська⁸⁰.

31 грудня 1917 року 1-ша хоругва Кірасирів Польських об'єдналася з поляками, які виділилися з російської 11-ї кавалерійської дивізії, утворивши I дивізіон Кірасирів Польських. Назва ще була неофіційна. На початку січня 1918 р. перебралися в с. Дзвониha Брацлавського повіту. 13 січня 1918 р. підротмістр Ковнацький обійняв командування I дивізіоном Кірасирів Польських, а наступного дня видав наказ вже полку Кірасирів Польських. 17 січня він був перейменований на 2-й полк кінних стрільців. Того ж дня Владзімеж Ковнацький передав командування полком прибулому полковнику Генрику Кунцману, ставши його помічником з лінійних справ. Назва «кінні стрільці» не припала до душі в полку. Для усталення його назви В. Ковнацький був делегований 20 січня 1918 р. до штабу генерала Е. Міхаеліса в Київ. Повернувся звідти 23 лютого. В результаті цієї поїздки полк був перейменований на 5-й полк уланів. 1 березня 1918 року підротмістр Ковнацький передав посаду помічника командира полку з лінійних справ прибулому ротмістру Гамількару Шеліському⁸¹.

У квітні 1918 р. стосунки між частинами уланського полку, який з 10 квітня мав номер «7», і місцевим українським селянством значно зіпсувалися. Позбавлені централізованого постачання провіанту й фуражу поляки були змушені відбирати їх в селян. Протистояння привело до боїв з озброєними загонами селян у Немирові, Канаві, Гнівані, які закінчилися 18 квітня 1918 року. Наприкінці того ж місяця, на вимогу австрійських військових властей, частини III Польського корпусу перейшли в район Пиків – Янів – Хмільник. Тут у травні уланів об'єднали з дивізіоном Фелікса Яворського в полк Шеволежерів Польських, що увійшов до складу Легкої бригади. 10 червня 1918 р. полк був оточений австро-угорською частиною і на їх вимогу склав зброю. Було підписано угоду про демобілізацію. Прізвище В. Ковнацького відсутнє у списку офіцерів-шеволежерів, який подав у своїх спогадах ротмістр Віктор

Держикрай-Стокальський⁸². Проте в особовій справі Ковнацького як останній день служби в рядах полку зазначене 20 червня 1918 р. Впродовж багатьох років він носив на мундирі знак Легкої бригади. Після демобілізації, найвірогідніше, виїхав до родинного маєтку під Одесою.

В середині грудня 1918 р. почали прибувати до Одеси з Кубані перші частини 4-ї дивізії польських стрільців під командуванням Люціана Желіговського. 25 грудня В. Ковнацький вступив до неї і був зарахований до дивізіону уланів 1-ї дивізії кінноти. Дивізіон прибув з Новоросійська до Одеси 24 січня 1919 р. Командував ним майор Констани Плісовський – товариш Ковнацького з Одеського кадетського корпусу. 23 січня того ж року надійшов наказ Юзефа Пілсудського 4-ій дивізії стрільців, який рекомендував створити верифікаційну комісію для встановлення прав офіцерів на чергові звання, складання загального списку старшинства та надсилання його до Верифікаційної комісії у Варшаві. В останніх днях січня 1919 р. комісія визнала право підротмістра Ковнацького на отримання звання майора. Затверджений у цьому званні з 1 квітня 1920 р. декретом Головнокомандувача від 15 липня того ж року⁸³.

В офіцерському ескадроні дивізіону уланів знаходилися шість офіцерів з колишнього 6-го полку уланів II Польського корпусу. За підтримки майора Плісовського вони звернулися до командира дивізії з проханням дозволити формування 6-го полку уланів. Комдив дав згоду, призначивши командиром полку майора Влодзімежа Ковнацького та виділивши для цього 23 офіцери. В Одесі вони займалися вербуванням людей, закупівлею коней і спорядження. 4 квітня 1919 р. під натиском більшовиків війська союзників (дивізії французькі і грецькі, 4-та дивізія польська та частини Добровольчої армії) розпочали відступ з Одеси до Румунії. 6-й полк уланів, що складався з кінного, пішого та кулеметного загонів і нараховував 39 офіцерів і 191 улана, рухався в ар'єргарді. Через Овідіополь – Бугаз – Акерман

дісталися 9 квітня до села Старокозаче на румунській території. Залишалися тут понад місяць, зростаючи чисельно. 22 квітня полк взяв під охорону кордон в с. Толмачі над Дністром. Двічі відбивав спроби більшовиків вторгнутися на територію Румунії. Його ескадрон разом з батальйоном французької піхоти звільнив Бендери після раптового захоплення міста місцевими більшовиками⁸⁴.

25 травня 1919 р. полк отримав наказ про відправку до Польщі. 15 червня біля села Топорівці під Чернівцями перетнув румунсько-польський кордон і прибув до Снятина. Тут саме точилися бої з армією Західноукраїнської Народної Республіки. 17 червня улани 6-го полку зайняли ділянку в околиці Ісакова над Дністром, а за два дні перейшли до м. Єзуполь. Полк поділявся на три лінійні та кулеметний ескадрони, взвод зв'язку й обоз. Його бойовий склад становили 154 кіннотники, 225 піхотинців та кулеметний ескадрон. В ніч з 22 на 23 червня полк зайняв Галич, а 29 червня – однойменну залізничну станцію. Після цього дістався м. Золотий Потік, де увійшов до складу кавалерійської бригади К. Плісовського. Потім з дивізією стрільців генерала Желіговського брав участь у форсуванні Стрипи. В боях полк причинився до розбиття української 13-ї бригади. По битві під Лятачем полк став у Борщові, звідки перейшов до с. Іване-Пусте, а далі – до с. Зарубинці під Збаражем⁸⁵.

За умілі тактичні дії та проявлену відвагу в боях з українцями під Станіславовим, Галичем, Єзуполем, при форсуванні Стрипи, під Язлівцем та Звягелем, командир 6-ї бригади кінноти полковник Константи Плісовський 22 січня 1921 року написав подання про відзначення В. Ковнацького орденом *Virtuti Militari* IV класу. В ньому, зокрема, зазначалося, що він зі своїм 6-м полком уланив неповного складу (півтора кінних і два піших ескадрони): 1) зірвав спроби українців форсувати Дністер під Галичем, чим унеможливив їхній план відрізати 4-ту дивізію стрільців;

2) 28 червня вийшов на тили українців, зайнявши станцію Галич, порушивши їхній план відступу і перешкодивши затриматися на лінії р. Гнила Липа; 3) 11 липня у складі бригади Плісовського форсував Стрипу і вийшов на тили неприятеля в районі Язлівця, відрізаючи йому дорогу до відступу. Результатом цієї сміливо проведеної операції, яка дала велику кількість полонених і трофеїв, був відступ противика за Збруч, до якого 6-й полк уланів разом з кіннотниками К. Плісовського дійшов першим. 12 березня 1921 р. командир дивізії Люціан Желіговський підтримав це подання, написавши в своїй резолюції, що вважає В. Ковнацького достойним отримати хрест *Virtuti Militari* V класу. Вище командування погодилося з цим і наступного місяця майор Ковнацький був нагороджений цією відзнакою⁸⁶.

Генерал Л. Желіговський 29 липня 1919 р. дав В. Ковнацькому таку характеристику: «Сміливий і витривалий офіцер кавалерії..., спокійний, працьовитий і закоханий у професію командир полку. Хоча ще не має великого досвіду, але є здібним і серйозним офіцером». Після перемоги над українськими військами 6-й полк уланів був переведений до Коломиї для об'єднання з 6-м полком уланів Кінноти Львівської. Це вплинуло на подальший перебіг служби майора Ковнацького: з новопосталого 6-го полку уланів Канівських 1 жовтня 1919 року був переведений на посаду заступника командира 12-го полку уланів, який знаходився на Волинському фронті неподалік Ізяслава. Більшість його офіцерів служили в 7-му полку уланів III Польського корпусу. Невдовзі перейшли до Тарнополя, де довідалися про наказ Міністерства військових справ від 25 жовтня, який надавав 12-му полку уланів назву «Подільських»⁸⁷.

30 жовтня 1919 р. Ковнацький з усім полком дістався до м. Александрув-Куявський і розквартирувалися в сусідньому селі Служево. Очікували на відповідне до Версальського договору зайняття Військом Польським Помор'я,

яке настало 17 січня 1920 року. Тут, в районі Косцежина – Картузи, полк залишався до середини квітня, а потім був скерований на Волинь. 19 квітня прибув до Рівного, а за кілька днів розпочалася війна з Радянською Росією. 26 квітня 1920 року подільські улани билися з 98-м радянським кавалерійським полком біля с. Сліпчиці поблизу Коростишева, а 1 травня взяли участь у здобутті Фастова. 4 травня дивізіон у складі 1-го і 4-го ескадронів під командуванням майора Ковнацького був висланий на захоплення Білої Церкви. Командир 1-го ескадрону ротмістр Антоні Шушкевич у своїх спогадах стверджує, що це місто він зайняв зі своїм ескадроном уночі 3 травня, а майор Ковнацький прибув пізніше⁸⁸.

В період з 5 до 27 травня 1920 року полк уланив Подільських переміщався через Таращу, Медвин, вислав патрулі під Корсунь і Ставище, а потім повернув назад до Білої Церкви. На зворотному шляху дивізіон Ковнацького допомагав IV бригаду кінноти у битві під Троцьком, відкидаючи неприятеля. III бригада кінноти Яна Савіцького перейшла до Фастова, щоб виїхати залізницею до Білорусі. Однак 30 травня надійшов наказ прискореним маршем вирушити під Сквиру, де 1-ша Кінна армія Будьонного прорвала фронт. 5 червня 1920 р. вона розпочала наступ на польську III бригаду кінноти на лінії Сніжна – Озерна – Самгородок. Під час запеклого бою під Озерною командир полку майор Ковнацький був важко поранений і евакуйований на лікування в тил. 1 листопада 1920 року він повернувся до свого полку, що стояв у районі Луцька. До 3 грудня В. Ковнацький виконував обов'язки відсутнього командира полку, що перебував у повній бойовій готовності, бо мирний договір з Радянською Росією ще не був підписаний. На початку березня 1921 р. з усією VI бригадою кінноти він був переміщений під Замосць⁸⁹.

21 квітня 1921 р. під м. Томашув-Любельський Юзеф Пілсудський провів огляд бригади, під час якого відбулося

вручення нагород. Майор Ковнацький був відзначений Воєнним орденом *Virtuti Militari* V класу № 2575, хоча наказ Головного командування був виданий лише 24 жовтня 1921 р., а декрет Головнокомандувача – 26 січня 1922 р. У 1921 році Ковнацький був двічі нагороджений Хрестом Хоробрих (№ 22357 і № 23782)⁹⁰.

18 травня 1921 року В. Ковнацький виїхав до Навчального центру кавалерії на шеститижневий курс для штабних офіцерів. 8 липня повернувся до полку, місцем постою якого в мирний час була визначена Білокриниця під Кременцем. Колишні російські казарми там були досить занедбані і потрібно було прикласти чимало зусиль, щоб у них нормально розмістити уланів. Впродовж року майор Ковнацький шість разів командував полком за відсутності його командира. Крім того, 17 вересня був обраний членом Офіцерської комісії, а 21 жовтня 1921 р. наказом по полку призначений керівником підготовки рекрутів. У цій справі Ковнацький відіграв важливу роль, співпрацюючи з місцевим населенням і владою⁹¹.

В 1922 р. він знову часто заміщав командира полку. Перебуваючи на посаді заступника командира 12-го полку уланів і командира I дивізіону, неодноразово робив це і в наступних роках. 25 лютого – 19 квітня 1923 року майор Ковнацький перебував у відрядженні в Кременці, в повітій команді поповнення. 22 травня знову був відряджений туди на посаду голови Оглядової комісії. Ці обов'язки виконував до 26 вересня 1923 р. 10 грудня Ковнацький був призначений I членом Господарської комісії.

7-9 квітня 1924 року взяв участь у військовій грі в Рівному, а 13 травня став квартирмейстером полку. Наказом командування Округу корпусу № II та розпорядженням міністра військових справ В. Ковнацький з 1 червня 1924 року був направлений на тримісячний курс штабних офіцерів при Навчальному центрі кавалерії в м. Грудзьондз, який розпочинався 10 червня того ж року. До свого виїзду

Ковнацький склав обов'язки квартирмейстера, члена Господарської комісії та заступника командира полку. Після успішного закінчення курсу повернувся до Білокриниці 3 вересня 1924 р. і того ж дня був призначений командиром запасного ескадрону⁹².

З 17 травня до 15 червня 1925 року Ковнацький був задіяний у навчаннях артилерії в Повороську. За активну участь та вагому фахову допомогу в їх організації отримав подяку і похвалу начальника артилерії командування Округу корпусу № II. 1 жовтня В. Ковнацький був призначений головою комісії контрольних зібрань повітової команди поповнення «Кременець» – органу, що займався справами поповнення Збройних сил й управлінням особовими резервами. Розпорядженням міністра військових справ 6 липня 1926 року Ковнацький отримав дозвіл на прийняття і носіння французького варіанту союзницької «Медалі Перемоги» («Interalliée») у Світовій війні. 10 жовтня того ж року був відряджений на два місяці до Кременця як голова комісії контрольних зібрань повітової команди поповнення. Розпорядженням Президента Речі Посполитої від 20 квітня 1927 р. майор Ковнацький був підвищений у званні до підполковника⁹³.

В двох наказах 2-ї окремої бригади кавалерії йому були оголошені подяки за добрий вигляд коней і досягнуті результати в їх об'їжджуванні та за опіку над кулеметною школою.

1 лютого 1928 р. на підставі розпорядження міністра військових справ Ковнацький був переведений з 12-го полку уланів Подільських на посаду командира 7-го полку кінних стрільців Великопольських. Нове місце служби знаходилося в Познані, де 23 лютого він прийняв командування полком. 3 березня 1928 р. командир 2-ї окремої бригади кавалерії полковник Владислав Андерс у наказі висловив подяку підполковнику Ковнацькому за великі заслуги у війні та в мирний час для 12-го полку уланів.

10 листопада того ж року розпорядженням Президента Речі Посполитої В. Ковнацький був відзначений Золотим Хрестом Заслуги за працю у різних сферах військової служби⁹⁴.

З 6 лютого до 4 травня 1929 року Ковнацький перебував у навчальному центрі в Рембертуві під Варшавою на IV унітарно-інформаційному курсі для кандидатів у командири полків. Закінчив

його успішно, з доброю характеристикою (швидко працює, дуже добре орієнтується, дуже самостійний, впевнені рішення і наполегливе виконання). Правдоподібно, в тому ж році на підставі наказу окремої бригади кавалерії «Познань», до складу якої навесні увійшов 7-й полк стрільців кінних, Ковнацький був нагороджений «Пам'ятною медаллю за війну 1918-1921» та медаллю «Десятиріччя відродження незалежності».⁹⁵

Неодружений Ковнацький цілковито присвячував себе полку і підняв його до надзвичайно високого рівня. Про це згодом писав офіцер 7-го полку кінних стрільців Збігнев Шахерський: «Заслугу за добре і належне виховання кадрів належить віддати тогочасному командиру полку полковнику Влодзімежу Ковнацькому... Знав він добре військове ремесло і службу в кавалерії та був великим любителем коней. Як старий холостяк мешкав на терені казарм і мав багато вільного часу. Його родиною, якій присвячував всі

В. Ковнацький у 1928 р.

позаслужбові години, був полк. Невтомно кружляв у товаристві невідлучного пса по казармах і стайнях, проводячи тривалий час у розмовах з підофіцерами і стрільцями. Спокійний і безпристрасний, ставився до солдатів з батьківською турботою і поблажливістю. Це дуже зближувало його з кадровими і стрільцями, яких початкова симпатія швидко переходила в любов і прихильність. Полковник пам'ятав прізвища майже всіх стрільців і клички коней. <...> Був він всюди там, де щось відбувалося. Приходив на навчання, контролював солдатські хати, відвідував стайні та щоденно пробував обід у солдатській кухні. Офіцери наслідували його приклад, а після кількох років неустанна, необмежена службовими годинами турбота про жовнірів і державне добро увійшла нам усім у кров. Командир полку в групі кадрових особисто приймав приділених рекрутів на плацу перед полковими казармами. З кожним мав вступну розмову. Розпитував про новоприбулих, про родинні умови й зацікавлення та призначав їх потім, згідно з їхніми побажаннями, до відповідного ескадрону. Полковник також особисто прощався з кінними стрільцями, звільненими з війська»⁹⁶.

Ковнацький впроваджував до Війська Польського найкращі риси офіцера, привиті йому в лейбгвардії Кірасирському Його Величності полку, зокрема, турботу про солдатів, державне майно, коней. Розподіл рекрутів по ескадронах був цілковито перейнятий ним зі звичаю російської імператорської гвардії.

11 листопада 1930 р. Ковнацькому присвоїли звання полковника. Того ж року він отримав похвалу командира окремої бригади кавалерії «Познань». З 19 жовтня до 2 листопада 1931 р. В. Ковнацький перебував у Варшаві на двотижневому інформаційно-газовому курсі для командирів полків. 27 листопада отримав похвалу командира окремої бригади кавалерії «Познань», а в наказі від 31 березня 1932 р. – подяку. З того ж дня і до 18 липня виконував

обов'язки командира цієї бригади, який 23 вересня 1932 р. в наказі відзначив його черговою похвалою⁹⁷.

У щорічних доповненнях кваліфікаційного листа Ковнацького командир бригади і командир Округу корпусу № VII традиційно ставили йому оцінку «Дуже добре». 19 березня 1933 р. розпорядженням Президента Речі Посполитої полковник Ковнацький був відзначений Хрестом Незалежності. 1 березня 1934 р. в секретному наказі командування Округу корпусу № VII йому було оголошено похвалу за дуже добрі результати огляду зброї та подяку за її належне утримування. 7-10 травня того ж року В. Ковнацький перебував на інформаційному курсі фізичного виховання⁹⁸. Серед його відзнак були Державний спортивний значок, яким удостоювали, зокрема, командирів полків, та Стрілецький знак, яким нагороджувало керівництво Стрілецького союзу. Зменшені варіанти цих значків, згідно регламенту, носив на офіцерській портупеї.

В. Ковнацький. Бл. 1934 року

За його ревну і плідну службу командир окремої бригади кавалерії «Познань» генерал бригади Сергіуш Загорський у 1936 р. зробив подання на нагородження полковника Ковнацького орденом Відродження Польщі: «Полк. Ковнацький завдяки своїй постійній і жертовній праці зумів піднести підготовку 7 п.с.к. до надзвичайно високого рівня, звертаючи особливу увагу на польову службу та бої. Ідейний організатор III Корпусу, прищепив у своєму полку високе розуміння про ідейне і жертвне поняття військової і громадянської служби». Подання підтримав командувач Округу корпусу № VII. Розпорядженням Президента Речі Посполитої від 11 листопада 1937 року В. Ковнацький за заслуги у військовій службі був відзначений Офіцерським Хрестом ордену Відродження Польщі⁹⁹.

Полковник
В. Ковнацький.
Близько 1938 року.

Крім його нагород, знаку за поранення і контузії, значків і полкового жетона, на лівій нагрудній кишені прикріплені знак 7-го полку кінних стрільців Великопольських (верхній) та знаки Легкої бригади III корпусу Військ Польських в Україні і 12-го полку уланів Подільських.

Вірогідно, в червні цього ж року під час візиту короля Румунії Кароля II з наступником трону Міхаєм до Польщі Ковнацький був нагороджений Командорським Хрестом ордену Зірки Румунії з мечами. Дозвіл на прийняття і носіння цього ордену був наданий пізніше¹⁰⁰.

27 квітня 1937 р. командир Великопольської бригади кавалерії у наказі висловив похвалу командирі 7-го полку кінних стрільців полковнику Ковнацькому за досягнутий дуже високий рівень підготовки полку. Наступна похвала, цього разу від командира Округу корпусу № VII, за відмінне проходження на параді й досконалий зовнішній вигляд вояків була оголошена в наказі від 6 липня.

25 жовтня 1937 р. командир Великопольської бригади кавалерії полковник Р. Абрагам зробив записи у річному доповненні кваліфікаційного листа В. Ковнацького. У розділі «Індивідуальні риси» зазначив: «Незвично сумлінний і шляхетний офіцер зі спокійним і рівним характером. Тверезий розум... проявляє багато практичних ініціатив. У виконанні йому бракує стійкої витривалості в реалізації свого наміру. Дбає про офіцерський і солдатський корпус – дуже улюблений командир. Лояльний до начальства. Бракує йому фізичної спритності – має велику вагу»¹⁰¹.

В розділі «Загальні й професійні здібності»: «Рівень інтелекту... середній, такі самі й здібності. Добрий організатор і виконавець. Як командир, попри наявність бойового досвіду, не має сильної руки. Належно підготовлений фахово в питаннях тактики. Повільно орієнтується – має труднощі з аналізом елементів рішення». Про досягнуті результати у службі написав наступне: «Як командир полку мав сильний особистий морально-виховний вплив на офіцерський і підофіцерський корпус та солдатів і з цього погляду досягнув добрих результатів. З погляду навчання і занять у полі полк не розчарував, при цьому значна частина заслуги припадає заступнику командира полку підполковнику Бокщанину». В розділі «Досягнуті особисті

результати»: «Полковник Ковнацький є відомим знавцем коней і непомірно дбає про їх стан». Щодо визначення службової придатності та пропозиції про подальше використання офіцера зазначив: «Має значні морально-виховні якості і може командувати полком при енергійному заступникові. На вищі лінійні посади не рекомендується». Пропонував використати його на посаді заступника шефа Ремонту чи голови Комісії ремонту коней¹⁰².

11 жовтня того ж року подібну характеристику надав генерал Юліуш Руммель: «Має також достатнє бойове минуле, дуже позитивно впливає на офіцерський корпус – є добрим організатором і господарем. Інтелект середній – командир мало самостійний, фізично огрядний. Важко йому сідати на коня. Як тип воїна дуже добрий – скромний, дисциплінований, лояльний – живе полковим життям. Вважаю, що, однак, на теперішній посаді його складно залишити, натомість добре підходить на заступника к-ра ОК [Округу корпусу] чи на іншу посаду, яка не вимагала б інтенсивної кінної їзди».

Про дії Ковнацького у військовій грі, що проходила 25-28 січня 1938 р., інспектор армії генерал дивізії Ю. Руммель записав наступне: «Проявив багато вміння в командванні моторизованою бригадою. Рішення прості, накази зрозумілі. Більше підходить до танкових військ, ніж кавалерії». Генерал Роман Бербецький, характеризуючи 3 листопада того ж року В. Ковнацького як доброго командира полку, енергійного і лояльного, з логічним і послідовним мисленням, рекомендував використовувати його надалі на цій посаді. Попри це, полковник Ковнацький у липні 1939 року був призначений командиром запасної частини Новгородської бригади кавалерії в Лукуві. На цій посаді його й застав напад Німеччини на Польщу. Ковнацький зумів уникнути полону і в окупованій столиці включився у діяльність польського підпілля. Під час повстання 1944 р. був замордований у гестапо в Варшаві¹⁰³.

КУНЦМАН (Kuncman) Генрик (Генріх) Альберт Густав (1872-1918) – полковник 7-го полку уланів.

Народився 13 липня 1872 р. в сім'ї міщан Плоцької губернії Густава й Кароліни з роду Цибарт Кунцманів, євангельсько-аугсбурзького (лютеранського) віровизнання. Належали до Плоцької парафії. Отримавши домашню освіту, Генрик обрав військову службу, як і його старші брати: Людвіг, який дослужився до підполковника піхоти, а після більшовицької революції вступив у Добровольчу армію, і Владислав – поручик 22-го піхотного Нижньгородського полку в 1894-1896 рр., з часом перейшов на цивільну службу, в 1913 р. у чині титулярного радника був наглядачем корчемної варті в Плоцькій губернії¹⁰⁴.

Генрик Кунцман 8 жовтня 1892 року вступив до Єлисаветградського кавалерійського юнкерського училища. Закінчив його в 1895 р. за 1-м розрядом і був випущений корнетом у 17-й драгунський Волинський полк (переформований 6 грудня 1907 р. в 6-й уланський Волинський полк), дислокований у Ломжі, а з 1912 року – в м. Цеханув Варшавського військового округу. 15 березня 1900 р. отримав наступний чин поручика. Наприкінці 1903 року Г. Кунцман був полковим казначеєм і квартирмістром. 1 вересня 1904 р. став штабсротмістром. Наприкінці наступного року перебував на посаді командира 6-го ескадрону 17-го драгунського Волинського полку. В 1906 р. нагороджений орденом Святого Станіслава III ступеня¹⁰⁵.

15 листопада 1908 року Г. Кунцман був підвищений у чині до ротмістра. Командував на той час 1-м ескадроном 6-го уланського Волинського полку. Служив на цій посаді і в наступні роки. Закінчив Офіцерську кавалерійську школу з оцінкою «успішно»¹⁰⁶.

6 грудня 1909 року імператор пожалував Г. Кунцману орден Святої Анни III ступеня. 6 грудня 1913 р. отримав орден Святого Станіслава II ступеня. Це нагородження затверджене Височайшим наказом від 11 травня 1914 р.¹⁰⁷

З початком Першої світової війни Г. Кунцман у складі 6-го уланського Волинського полку перебував на фронті. 18 липня 1914 р. полк виступив з казарм м. Цеханув під Млаву, на кордоні зі Східною Пруссією, де з перервами брав участь у боях до кінця вересня. Потім перемістився до Плоцька. 14 листопада волинські улани перейшли в район Плонська. Того ж дня 1-й і 5-й ескадрони під командою ротмістра Кунцмана проводили посилену розвідку села Рацьонж, потрапивши під сильний вогонь противника. 3 грудня волинці прибули в Плоцьк, звідки відправлялися на розвідку. 21 грудня рушили на с. Бельськ, яке утримував німецький ескадрон з однією гарматою. Три ескадрони волинських уланів були вислані в обхід німецької позиції з флангів, а з фронту був висунутий збірний ескадрон ротмістра Кунцмана. В результаті атаки обслуга гармати була перебита, а гармату захоплено. З Плоцька полк 28 грудня відійшов у Радзимін біля Варшави¹⁰⁸.

«За отличия в делах против неприятеля» 3 січня 1915 року Генріх-Альберт-Густав Густавович Кунцман був підвищений у званні до підполковника. З таким же формулюванням імператор своїм наказом від 18 січня 1915 року пожалував йому орден Святого Рівноапостольного Князя Володимира IV ступеня з мечами і бантом¹⁰⁹.

24 січня 1915 року три ескадрони під начальством підполковника Кунцмана витіснили противника з села Жале. Туди був зосереджений весь полк для подальшого наступу. Однак, в зв'язку з відступом частин 8-ї кавалерійської дивізії, надійшов наказ про відхід. 28 січня під вогнем німецької артилерії і стрільців полк утримував зайняті позиції в селах Моджеве і Румунки-Моджеве, а наступного дня його три ескадрони стримували наступ німців біля Мілобендзина. 31 січня полк провів в оборонних боях з переважаючими силами противника біля сіл Голешин, Щепанкі, Дембово й Збуйно, зазнавши великих втрат, а потім поблизу Леліце прикривав відхід 2-ї бригади.

У перший день лютого полк у складі 1-ї бригади виступив у район сіл Вількенси – Доброселиця для сприяння 15-й кавалерійській дивізії. Невдовзі з'ясувалося, що остання відійшла до Дробіна, а до Доброселиці підходять значні сили противника. Для відтиснення його передових частин і надання можливості батареї зайняти позицію західніше Кіселево були вислані в лаву два ескадрони на чолі з підполковником Кунцманом, які зайняли ліс на південь від Дзеваново, а ще один ескадрон волинських уланів разом з глухівськими драгунами зайняли ліс між панським двором і селом Сверчин. В зв'язку з відступом 15-ї кавалерійської дивізії від Дробіна, 3 лютого полку було поставлене завдання зайняти Сверчин. Після нетривалої артилерійської підготовки командир полку висунув 1-й і 2-й ескадрони під команду підполковника Кунцмана для атаки села з півдня, а 3-й, 4-й і 6-й ескадрони – із заходу. Близько 16-ї години дивізіон Кунцмана зайняв з боєм Сверчин, а за ним туди підійшли ще три ескадрони. Увечері того ж дня отримали наказ утримувати цей населений пункт. Дивізіон підполковника Кунцмана розташувався у фільварку Сверчинек, а другий дивізіон – в селі Сверчин. 4 лютого командир волинських уланів отримав повідомлення про зайняття російською піхотою Дробіна і наказав двом дивізіонам висунутися до цього села. На підході до нього понесли значні втрати від убивчого картечного і рушничного вогню німців, які вибили звідти росіян. В зв'язку з цим ескадрони були відтягнуті назад. Невдовзі полк отримав наказ начальника дивізії зайняти позицію біля села Сетропе для прикриття відходу піхоти від Дробіна. Для забезпечення передислокації полку дивізіон Г. Кунцмана був висунутий до села Козлово. Основні сили біля Сетропе зазнали втрат і на наказ начальника дивізії відійшли звідти. 6 лютого полк з боєм зайняв село Старожреби, а на другий день у складі 1-ї бригади наступав на Бромезь. Після артилерійського обстрілу села, підполковник Г. Кунцман з 1-м, 2-м і 4-м

ескадронами атакував з півдня, решта волинців – з південного сходу, а зі сходу – два ескадрони глухівських драгунів. Під сильним вогнем противника Бромезж був зайнятий, але наступного дня німці вибили звідти російську піхоту. Для полегшення становища відступаючої піхоти полк відкрив вогонь у фланг німцям, відволікаючи на себе їх вогонь. 10 лютого зайняли позиції на окраїні Бромезського лісу, які утримували, чергуючись з глухівцями. 14 лютого окопи в лісі займали 1-й, 2-й і 6-й ескадрони під командою Кунцмана, які вели перестрілку з передовими частинами противника. 17 лютого три ескадрони на чолі з Г. Кунцманом разом з двома ротами піхоти повели наступ з Бромезського лісу на села Пшецішево – Домбруськ. Зайняли лінію окремих будиночків, ало вбивчий вогонь німецьких кулеметів і артилерії завдав втрат і зупинив подальше просування. Наступного дня дивізіон підполковника Кунцмана в окопах в Бромезському лісі замінили. 21-24 лютого 1915 р. минули у перестрілці з противником, а 25-го дня полк виступив в район села Бодзанув¹¹⁰.

На цей період припадає важлива подія в житті Г. Кунцмана – його одруження. Письмовий дозвіл на це 3 квітня надав командир полку. Крім цього, належність нареченого до евангельсько-аугсбурзького віросповідання, а нареченої до католицького, потребувала ще й диспенси (дозволу) на укладання шлюбу з боку церковної влади. Її надав архієпископ Варшавський 6 (19) квітня 1915 року. Наступного дня в костелі Святого Олександра в Варшаві відбулося вінчання Генрика Кунцмана з вдовою Флорентиною Вандою Стефанією Ковальською, донькою Флоріана й Ванди Моравських. Релігійну церемонію очолив вікарний ксьондз Александер Сеньковський. Свідками були Валенти Ястзембовський і Вальдемар Кунцман. Згодом у цьому шлюбі народилася донька Зофія¹¹¹.

Невдовзі Кунцман знову брав участь у боях на Північно-Західному фронті. На початку липня 1915 р. волинські

улани займали позиції в 100 км на північ від Варшави. 7 липня полк двома частинами в різних місцях переправився на правий берег Нарви. Дивізіон Кунцмана зустрівся з головними силами волинців біля с. Мрочкі-Кавкі і разом рушили в атаку на це село. Нещадний рушничний, кулеметний і артилерійський вогонь противника, який перейшов у контрнаступ, не дав можливості просунутися далі. Присланий на прохання командира волинців взвод 11-ї кінної батареї влучним вогнем зупинив німців, а ескадрони змусили їх відійти від с. Мрочкі-Кавкі. Від сильного флангового вогню волинці зазнали значних втрат. Ворог став обходити їх з лівого флангу, загрожуючи відрізати від переправ. У цій ситуації волинські улани отримали дозвіл відійти на лівий берег і зайняти попередні позиції. В цьому бою підполковник Кунцман був поранений¹¹².

Доставлений у Москву, в госпіталь при збірному пункті Червоного Хреста в Анненгофському гаю. 12 липня взятий на облік 2-м Московським розподільним евакуаційним пунктом. Наступного дня поступив у госпіталь Л. Зубалова в Москві, де лікувався до 7 жовтня 1915 р. Після одужання повернувся в стрій¹¹³.

Височайшим наказом від 8 березня 1916 року Кунцман був удостоєний мечів і банту до ордену Святої Анни III ступеня¹¹⁴. На той час волинські улани у складі 7-го кавалерійського корпусу перебували в резерві Західного фронту. 30 березня 1916 року розпочалося формування Стрілецького ескадрону, що увійшов до Стрілецького дивізіону при 6-й кавалерійській дивізії. Кунцмана призначили командиром цього дивізіону¹¹⁵.

20 червня 1916 року Г. Кунцману присвоїли звання полковника. Імператорський наказ від 2 вересня того ж року затвердив надання йому головнокомандувачем арміями Північно-Західного фронту ордену Святої Анни II ступеня з мечами¹¹⁶. Височайшим наказом від 26 вересня 1916 р. був нагороджений Георгіївською зброєю «за то, что

Генрик Кунцман.
1915-1917 рр.

21-го декабря 1914 года у посада Бельска, лично командуя конной частью, под сильным огнем спешенной германской конницы и артиллерии, при очень трудных условиях местности, по собственной инициативе произвел конную атаку против эскадрона немецких гусар, разбил их и обратил в бегство, чем способствовал захвату у противника одного орудия»¹¹⁷.

З кінця 1916 року його полк перебував на Південно-Західному фронті. Тут їх застав розвал країни й армії.

В серпні 1917 р. волинські улани розташовувалися в селі Коритне на Волині.

На рубежі 1917/1918 рр. полковник Генрик Кунцман вступив до III Польського корпусу, що формувався в Україні. Командир корпусу генерал Е. Міхаеліс знав його багато років «як зразкового офіцера і доброго поляка» і 17 січня 1918 р. призначив командиром розташованого в районі Вінниці 2-го полку кінних стрільців, що перебував у стадії формування. Невдовзі ця кавалерійська частина змінила назву на 5-й полк уланів, а 10 квітня – на 7-й полк уланів. Кунцман продовжив його формування, наслідуючи організацію російського війська. Полк поповнювався добровольцями, проводилися військові навчання й освітні курси. Дисципліна панувала зразкова. Склад офіцерів був досконалий. Заступником Кунцмана був його однополчанин по російському 6-му уланському Волинському полку ротмістр Г. Шеліський.

Наприкінці березня полк нараховував 400 шабель. Його штаб, кулеметний ескадрон, технічний взвод, обози були розквартировані в маєтку Ф. Ярошинського Дзвонисі Брацлавського повіту, 1-й ескадрон – у сусідньому селі

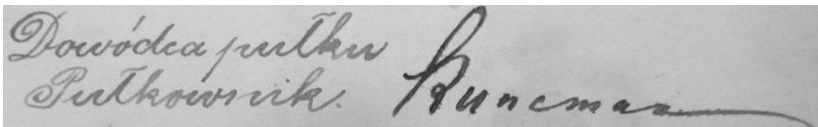
Михайлівка, 2-й і 3-й – в Немирові, де охороняли гуральню й полкові склади, 4-й ескадрон – у Тиврові. Забезпечення полку провіантом і фуражем відбувалося за допомогою закупівель та ревізицій у населення. Значну допомогу отримували від польської громадськості, особливо місцевих поміщиків. Також отримували кошти за охорону складів спирту¹¹⁸.

Про Кунцмана і його полк писав у своїх спогадах Тадеуш Голувко, прибулий на початку березня 1918 р. на Поділля як емісар Польської військової організації: «У Вінниці і в сусідніх селах були розміщені окремі підрозділи 7-го полку уланів. Цей полк почав організовуватися в грудні 1917 р. за ініціативою польських поміщиків, передусім графа Здзіслава Грохольського і Францішека Ярошинського, власників величезних маєтків в околиці Вінниці, які розквартирували відділи, що формувалися, у своїх маєтках П'ятничани і Дзвониха, одночасно забезпечуючи їх зі своїх приватних фондів фуражем, продовольством і грошима на платню для офіцерів і солдатів. Ці численні відділи спочатку мали характер цілком приватних збройних палацових варт, що охороняли маєтки від селянського грабунку. Такий характер магнатської сторожі вони втратили тієї миті, коли командування над полком обійняв полковник Кунцман – людина, яка користувалася загальною повагою за свою справедливість і визначні солдатські якості. Полковник Кунцман запровадив у полку належну військову організацію та дисципліну, поєднану з просвітою солдатів, а також солідарністю та дружньою атмосферою між офіцерами й солдатами. Поведінці підрозділів під командою полковника Кунцмана щодо місцевого населення не було що закинути, однак це населення й надалі сприймало їх як «панське військо», яке боронить польські маєтки»¹¹⁹.

Далі Тадеуш Голувко описував свою зустріч з Генриком Кунцманом: «Він справляв дуже добре враження. Це

був тип благородного і щирого воїна, який пробуджував довіру вже при першій зустрічі. Мене вразило те, що і на його обличчі відображалися безмежна виснаженість і смуток». <...> Коли впродовж подальшої розмови ми порушили актуальне для нас питання, що треба далі робити і як належить пристосуватися до німецької окупації в Україні, від висловлення своєї думки в цій справі полковник Кунцман цілком помітно ухилився. Загалом з усієї його поведінки складалося враження, що він був лояльним офіцером, який призвичаївся слухати своєї влади і точно виконувати отримані накази»¹²⁰.

Як дуже достойну людину згадувала Генрика Кунцмана в своїх мемуарах Зофія Грохольська, син якої Міхал Грохольський був його ад'ютантом. Голова Польського демократичного центру в Україні Станіслав Стемповський, який безпосередньо контактував з представниками III Польського корпусу у Вінниці, характеризував полковника Кунцмана як «доброго солдата, але – як то побачимо – дуже поганого політика»¹²¹.

Підпис командира 7-го полку уланів Г. Кунцмана

На початку квітня 1918 р., попри підписану угоду про перебування польських військ в Україні, уряд УНР, в порозумінні з німецьким командуванням, через своїх комісарів розпочав успішну агітацію серед населення, направлену на збройний виступ проти польських військ. Відчувався загальний ворожий настрій стосовно польських військових і 7-го полку уланів, зокрема. Про дуже напружені стосунки з населенням в районі Немирова полковник Кунцман повідомляв генерала Міхаеліса. Наказ останнього від 4 квітня

про концентрацію в Гнівані розпорошеного полку виконати не встигли. Він був відмінений новим командувачем Військ Польських в Україні генералом А. Осінським¹²².

Почастішали напади селян на зв'язкових та польські провіантні й фуражні команди в Брацлавському повіті. 11 квітня селяни роззброїли загін уланів у с. Рогізна, в містечку Печера відібрали в фуражирів 7-го уланського полку зброю й обоз. На другий день в сусідньому селі Забужжі селяни роззброїли польських уланів, які приїхали з Немирова забирати куплену соломку. 13 квітня селяни напали на прибулих у Стрільчинці для ревізиції фуражу два взводи уланів й відібрали зброю, коней, сідла і фураж. Довідавшись про це, полковник Кунцман того ж дня прибув автомобілем зі Дзвоники через Вінницю до Немирова. По дорозі був обстріляний селянами. Кунцман повідомив командира охоронної сотні Мельника про ці напади і заявив, що якщо селяни Стрільчинець до 5-ї години наступного дня не віддадуть зброю, коней і сідла, то відбере їх силою, розігнавши загоны селян. З цією метою відправив посиленого з наказом 1-му ескадрону й артилерії прибути до Немирова та викликав з Тиврова і Дзвоники половину 4-го ескадрону й кулеметний ескадрон¹²³.

Селяни довідалися про те, що польські улани будуть проїжджати в Стрільчинці через Медвежу і влаштували там засідку, загородивши дороги перевернутими боронами. Коли 14 квітня 1918 р. близько 7-ї години ранку до цього місця наблизилися очолювані полковником Кунцманом 2-й і половина 3-го ескадрону уланів з Немирова, селяни щільним вогнем не дали їм пройти. Улани спішилися, відбили атаку і витіснили нападників у поле. Приховані там значні сили селян зайшли з тилу й обстріляли коноводів. Рятуючи їх, а також з помсти за підступний напад, улани стали підпалювати хати місцевих мешканців. В результаті восьмеро селян загинули від обстрілу й удушення димом, троє були поранені і ще троє обгоріли. Постраждало від вогню майно

22 домовласників. Кунцман вивів уланів з с. Медвежа. Помітивши значні сили озброєних селян, постановив припинити каральну акцію на Стрільчинці, наказав 2-му ескадрону повернутися до Немирова, а сам з половиною 3-го ескадрону спробував пробитися до Дзвоники за підкріпленням і обозами для евакуації складів з Немирова (або, як подають інші джерела, організувати каральну експедицію в більшому масштабі). Зустрівши по дорозі густо заступаючих йому дорогу селян, полковник Кунцман відіслав і цей супровід до Немирова. Сам з трубачем (чи ординарцем – розбіжності в джерелах) рушив далі, але під с. Потуш потрапив у засідку. Відстрілюючись з-під убитого під ним коня, загинув у перестрілці з селянами. Трубоч дістався Дзвоники, доповів про смерть полковника і його наказ прибути до Немирова, на який наступали озброєні селяни. Цього ж дня до містечка прорвалися неповного складу 4-й і кулеметний ескадрони¹²⁴.

14 квітня на допомогу їм з Дзвоники вирушив зведений загін на чолі з начальником штабу Військ Польських в Україні полковником Бартою. В селі Канава він погодився на переговори з брацлавським повітовим комісаром і комендантом, які тривали безрезультатно до пізнього вечора. Зранку наступного дня загін Барти намагався прорватися до Немирова. В той час командування польського гарнізону в Немирові було змушене підписати угоду з селянами про припинення бойових дій, після чого зазнали підступного нападу селян і чималих втрат. Полонених відправили до австрійського командування в Жмеринку. Перед загрозою оточення загін Барти з боями відступив до Дзвоники, а 16 квітня – до Гнівані, де знаходилася решта польських військ. Там вони оборонялися до 18 квітня 1918 р., коли після втручання австрійців був підписаний мирний договір з селянами. Наступного дня підрозділи III Польського корпусу перейшли до Вінниці¹²⁵.

Труп полковника Г. Кунцмана було знайдено 9 травня

1918 року, після чого урочисто поховано у Вінниці.

Похорон Генрика Кунцмана

Повідомлення в газеті за 1919 рік дружини Кунцмана про набоженство у варшавському костелі Св. Антонія за полеглого чоловіка та 56 його товаришів по 7-му уланському полку

Пам'ятали свого загиблого командира й колишні однополчани, замовляючи щороку Святу Месу за нього й полеглих товаришів.

Начальник Держави і Головнокомандувач Ю. Пілсудський декретом від 10 травня 1922 р. відзначив посмертно

полковника Генрика Кунцмана Срібним хрестом Воєнного ордену *Virtuti Militari* № 6895, а Президент Речі Посполитої своїм розпорядженням від 19 червня 1938 р. за внесок у здобуття незалежності Польщі посмертно нагородив його Хрестом Незалежності¹²⁶.

ЛЯТУР (de Latour) Стефан (1896-1920) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 13 травня 1896 р. в місті Рівне Волинської губернії в родині дворян Радомської губернії, які сповідували римо-католицизм. Батько – офіцер російської армії Стефан Людвік Лятур (1862-1923, з 1915 року – генерал-майор, в незалежній Польщі – генерал бригади), мати – Гіполіта Зафтижець. Мав сестру Марію 1904 року народження і брата Казимира (1905–1962) – капітана артилерії Війська Польського.

Закінчивши курс наук в Нижньогородському графа Аракчєєва кадетському корпусі, Стефан Лятур поступив у Єлисаветградське кавалерійське училище, куди прибув і зарахований прикомандированим 1 червня 1915 р. З цього дня розпочалася його дійсна військова служба. Через тиждень був зачислений юнкером рядового звання, а 18 липня приведений до присяги. 5 грудня 1915 року С. Лятур був перейменований в юнкери унтерофіцерського звання. Згідно положення про прискорену підготовку офіцерів у військовий час, після закінчення восьмимісячного курсу в Єлисаветградському кавалерійському училищі за I-м розрядом, Височайшим наказом від 1 лютого 1916 року С. Лятур був випущений прапорщиком у 6-й Заамурський кінний полк. 6 лютого виключений з числа прикомандированих до училища й направлений до місця служби. Прибув туди 12-го числа того ж місяця і призначений молодшим офіцером в I-у сотню 6-го Заамурського кінного полку¹²⁷.

Брав участь у боях з німецькими й австро-угорськими

військами. Під час розвідки 6 квітня 1916 р. біля висілка Польова Гребля осколком неприємельської ручної гранати отримав поранення в стегна й гомілки обох ніг. Був направлений до 7-го пересувного лазарету імені графині Шувалової. 18 квітня доставлений до Києва, а 13 травня того ж року поступив у Севастопольський лазарет Святого Миколая Російського товариства Червоного Хреста.

За відзнаку в березневих і квітневих боях командувач XI армією 23 (24) квітня 1916 р. нагородив Стефана Лятура орденом Святої Анни IV ступеня з написом «За хоробрість». Височайшим наказом 16 серпня того ж року йому присвоєний чин корнета. 11 вересня 1916 р. Лятур вибув у Стрілецький дивізіон при Заамурській кінній дивізії, зарахований до списків прикомандированих до нього і наказом по дивізії призначений молодшим офіцером 4-го ескадрону. Тимчасово командував ним 24-28 жовтня 1916 р.¹²⁸

Зі своїм підрозділом С. Лятур 6 грудня 1916 року біля Сучави перейшов у Румунію. Російська армія прийшла на допомогу союзнику, армія якого була розгромлена австро-болгаро-німецькими військами. Утворився Румунський фронт. 3 січня 1917 р. наказом Стрілецькому дивізіону Лятур був виключений зі списків прикомандированих до нього і розпорядженням начальника штабу Заамурської кінної дивізії відряджений до місця штатного служіння. Отримував 804 рублі основного і 180 рублів додаткового жалування. Покарань і стягнень не мав. Був неодружений¹²⁹.

Після приходу до влади більшовиків і розвалу фронту С. Лятур вступив до III Польського корпусу. Перебував у складі ескадрону конвою генерала Міхаеліса. Сформував його в Києві ротмістр Зигмунт Рудніцький, який і командував ним. У березні 1918 р. конвой був включений до 5-го полку уланів і об'єднаний із залишками загону підротмістра В. Енгеля в 4-й лінійний ескадрон, дислокований у Тиврові. В цьому ескадроні і продовжив службу підпоручник Стефан де Лятур¹³⁰.

14 квітня 1918 р. разом з ним прорвався до Немирова, де 2-й і 3-й ескадрони уланів були обложені селянами. Після багатогодинного бою, під ранок 15 квітня в 4-му ескадроні закінчилися боєприпаси. В цій ситуації наступ селян зупинила контратака взводу підпоручника де Лятура в пішому строю з піками. За кілька годин селяни і польські військові підписали угоду про перехід уланів до Вінниці. Після цього селяни несподівано напали на беззбройних уланів, вбивши і поранивши 65 з них. С. Лятур опинився в числі 206 уцілілих, яких під конвоєм відправили до Жмеринки, де й звільнили¹³¹.

За кілька днів зі своїм полком перемістився в село Уладівку, визначене для постою австрійським командуванням. 22 травня 1918 року 7-й полк уланів був об'єднаний з дивізіоном Шеволежерів у полк Шеволежерів Польських. З більшістю однополчан до нього увійшов і підпоручник де Лятур. Служити в ньому довго не довелося, бо вже 10 червня всі частини III Польського корпусу в цьому районі були роззброєні австро-угорськими військовими і невдовзі демобілізовані¹³².

З відродженням незалежної Польщі, С. Лятур вступив до її Збройних сил. Служив у лавах 12-го полку уланів Подільських. Разом з ним взяв участь у радянсько-польській війні. 5 червня 1920 р. в бою наступаючими на село Озерна (тепер Погребищенського району Вінницької області) частинами 1-ї Кінної армії підпоручник Стефан де Лятур загинув. Посмертно нагороджений в 1922 р. орденом *Virtuti Militari* V класу № 4029 та двічі Хрестом Хоробрих¹³³.

МЕДИНА (Medyna) Адольф (1884-1920) – поручник 7-го полку уланів.

Народився в с. Рогізна Сквирського повіту Київської губернії. Син Станіслава. Римо-католицького віровизнання¹³⁴.

Прапорщик запасу армійської кавалерії. Під час Світової війни призваний в армію. Воював на фронті у складі 11-го уланського Чугуївського Її Величності Государині Імператриці Марії Федорівни полку. Поранений 15 січня 1915 р. біля с. Соколе. Імператорським наказом від 2 серпня того ж року прапорщик Адольф Медина «за отличие в делах против неприятеля» нагороджений орденом Святого Рівноапостольного Князя Володимира IV ступеня з мечами і бантом. 2 вересня 1915 року був контужений, а в травні 1917 р. знову потрапив до госпіталю, цього разу в зв'язку з хворобою¹³⁵.

На початку 1918 р. підпоручник А. Медина вступив до III Польського корпусу¹³⁶. Був офіцером штабу 7-го полку уланів. 15 квітня 1918 р. в бою з селянами в Немирові отримав вогнепальне поранення лівого боку. Лікувався у вінницькому шпиталі. На той час поручник Медина був холостий¹³⁷.

На початку 1919 року був прийнятий до Війська Польського. Служив у 12-му полку уланів Подільських. Учасник радянсько-польської війни. 5 червня 1920 року поручник (ротмістр) Адольф Медина поліг при обороні села Озерна Сквирського повіту¹³⁸.

19 серпня 1922 р. Начальник Держави і Верховний головнокомандувач нагородив його посмертно Срібним хрестом Воєнного ордену *Virtuti Militari* (№ 8046)¹³⁹.

Перед цим, 15 липня того ж року, за бойові заслуги в лавах III корпусу Військ Польських на Сході міністр військових справ двічі відзначив поручника Адольфа Медину Хрестом Хоробрих (посмертно)¹⁴⁰.

А. Медина

МІЛКОВСЬКИЙ (Miłkowski) Зигмунт Ян (1894-1945)
– підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 30 жовтня 1894 р. в с. Софіївка Черкаського повіту Київської губернії в родині землевласників Яна Кароля і Влодзімери (уродженої Міхаловської) Мілковських. У 1913 році Зигмунт закінчив вісім класів Білоцерківської гімназії, після чого рік вивчав сільське господарство в Ягеллонському університеті в Кракові. Там у липні 1913 р. він вступив до польських Стрілецьких дружин, де проходив підготовку та навчання. Як російський підданий в 1915 році був мобілізований до царської армії. Після закінчення Єлисаветградського кавалерійського училища прапорщик Мілковський був направлений до 11-го уланського Чугуївського полку. Брав участь у боях на карпатському фронті в Румунії, Буковині, потім – у Східній Галичині¹⁴¹.

Після більшовицької революції та розвалу армії корнет З. Мілковський 15 грудня 1917 р. вступив до III Польського корпусу. Разом з ескадроном, утвореним з поляків-уланів Чугуївського полку, 29 грудня 1917 року у селі Дзвониха приєднався до I дивізіону Кірасирів Польських, який після низки перейменувань в часі формування став називатися «7-й полк уланів»¹⁴².

Мілковський став учасником кривавих подій у Немирові й околицях, спричинених роззброєнням місцевими селянами частини уланів, спробою повернення силою відібраної зброї та коней, обстрілом польських військових у селі Медвежа та спалення ними у відповідь частини села, що потягнуло за собою людські жертви. Після цього численні загони селян 14 квітня 1918 р. взяли в облогу уланів у Немирові, а ввечері розпочався бій, який тривав цілу ніч. Наступного дня відбулися переговори між делегацією селян та чотирма польськими офіцерами, серед яких був підпоручник Мілковський. Нерівність сил, відсутність підмоги та закінчення боєприпасів змусили командира польського гарнізону підписати угоду, якою передбачалося складання зброї брацлавському коменданту під охорону українських військових. Після залишення уланами позиції,

на них несподівано напали селяни і влаштували різанину. Важке поранення отримав З. Мілковський¹⁴³.

Після лікування продовжив службу в Пикові, де 7-й полк уланів об'єднали з дивізіоном Яворського в полк Шеволежерів Польських, що входив до складу Легкої бригади III корпусу¹⁴⁴. У червні того ж року австрійські війська примусили польський корпус розформуватися. Мілковський залишився в Україні і як член Польської військової організації діяв у Харкові та Києві.

9 листопада 1918 р. підпоручник Мілковський у Варшаві вступив до Війська Польського і був призначений до добровольчого ескадрону «Оборона Львова», в якому було чимало офіцерів колишнього 7-го полку уланів. 26 грудня 1918 року Мілковський виїхав на фронт до Львова. Наприкінці січня 1919 р. його ескадрон повернувся до Варшави. В лютому дивізіон, до якого він належав, став кадром 12-го полку уланів «Оборона Львова». В травні 1919 р. дивізіон відійшов на польсько-український фронт у Галичині. На чолі ескадрону 12-го полку уланів, який з 25 жовтня 1919 року носив назву «Подільських», поручник Мілковський брав участь у радянсько-польській війні 1920 р. Відзначився в боях 26 квітня з радянським 98-м кавалерійським полком біля с. Сліпчиці неподалік Коростишева і в околицях с. Заячиці на Волині, де зі своїм ескадроном змусив червоних відступити.

З. Мілковський.
1919 рік

За проявлену мужність був згодом нагороджений Воєнним орденом *Virtuti Militari* V класу¹⁴⁵.

Після війни Зигмунт Мілковський продовжував командувати ескадроном в 12-му полку уланів Подільських. Декретом Головнокомандувача від 28 лютого 1921 року був затверджений у званні поручника з 1 квітня 1920 р., а в 1922 році зверифікований до ротмістра¹⁴⁶.

В листопаді 1923 р. отримав призначення на посаду першого офіцера штабу II бригади кінноти, переформованої наступного року в 2-гу окрему бригаду кавалерії. Її командування розташовувалося в Рівному. У 1925 р. став начальником штабу цієї бригади, залишаючись у списках 12-го полку уланів.

З 15 січня 1926 р. ротмістра Мілковського направили на I-й шестимісячний курс бронеавтомобілів при Навчальному таборі автомобільний військ у Варшаві. Закінчивши їх, 15 жовтня 1926 р. був переведений у Познань на посаду командира 3-го ескадрону бронеавтомобілів у 15-му полку уланів. 18 лютого 1928 р. йому присвоїли звання майора¹⁴⁷.

Розпорядженням міністра військових справ від 23 грудня 1929 року З. Мілковський як офіцер, що пройшов пробний курс і необхідну тримісячну практику у військах іншого роду зброї, був зарахований на навчання на дворічний курс у Вищій військовій школі у Варшаві. Після її закінчення й отримання диплому офіцера дипломованого, 1 вересня 1931 р. був призначений командиром Експериментальної бронемоторизованої групи 3-го танкового полку в Модліні. В листопаді 1933 р. дипломованому майору З. Мілковському було надано «Панцирний знак» № 260¹⁴⁸.

1 січня 1934 р. він отримав чергове звання підполковника, а 26 січня того ж року був переведений на посаду заступника командира 14-го полку уланів Язловецьких, дислокованого у Львові. У 1935-1938 роках Зигмунт Мілковський служив у Навчальному центрі кавалерії в Грудзьондзі на посаді директора наук (за іншими даними –

офіцера штабу). Після цього командував 23-м полком уланів Гродненських, розташованим у м. Постави на Віленщині.

За службу Польщі З. Мілковський був нагороджений орденом *Virtuti Militari* V класу № 2577, Хрестом Незалежності, Хрестом Хоробрих (тричі), Золотим Хрестом Заслуги, медалями «За війну 1918-1921» та «Десятиліття відновлення незалежності»¹⁴⁹.

Підполковник Зигмунт Мілковський

Зі своїм полком взяв участь в Оборонній війні 1939 р. Воював з німцями в районі Пйотркува-Трибунальського.

В ніч з 9 на 10 вересня полк був оточений ворогом в околицях м. Пшисуха. Прорвати кільце оточення уланам не вдалося. У цій ситуації підполковник Мілковський наказав виходити з оточення невеликими групами. Більшість уланів загинули або потрапили в полон. Мілковський з групою офіцерів і солдатів полку в ніч з 11 на 12 вересня 1939 року зумів вийти з оточення. До пізньої осені партизанув у Свентокшиських горах. З жовтня 1939 р. З. Мілковський – заступник командира і начальник штабу підпільної організації «Брохвич» на Люблінщині. Потім перебрався до Варшави. Був офіцером III відділу Головного командування підпільного Союзу збройної боротьби, а з липня 1940 р. до червня 1941 р. – інспектором Головного командування. В липні 1941 року З. Мілковського призначили комендантом округу «Краків» Союзу збройної боротьби, реорганізованого в лютому 1942 р. в Армію Крайову (АК). Підвищений у підпіллі АК до звання полковника, Мілковський зайнявся створенням загонів охорони повстання і воєнізованої адміністрації. Штаб округу займався також підбором і розташуванням командного складу, розвідкою, плануванням та навчанням, пропагандою, інтендантством, зв'язком, саботажем і диверсіями. В листопаді 1942 року через загрозу арешту З. Мілковський був відкликаний з цієї посади і переведений інспектором до Головного командування Армії Крайової. З весни 1943 р. виконував обов'язки начальника IV відділу (квартирмейстерство) Головного командування АК. Брав участь у Варшавському повстанні. У серпні 1944 року призначений комендантом Західного району АК «Замок», який охоплював північно-західні терени довоєнної Польщі. Мілковський не вступив на цю посаду через його арешт при спробі вийти з Варшави як біженець. Німці помістили його в пересильний табір, розташований у місті Прушкув. Згодом був вивезений до концтабору Маутгаузен. 6 квітня 1945 р. Зигмунт Мілковський був застрелений німцями під час евакуації в концтабір Вінер-Нойдорф¹⁵⁰.

Був одружений з 1935 р. з уродженкою Варшави Ядвігою Фішер (1897-1944). В 1939-1944 рр. вона була учасницею польського підпілля, служила в IV відділі (інтендантство) Головного командування АК. Загинула в серпні 1944 р. в часі Варшавського повстання. Дітей не мали¹⁵¹.

МЛОДЗЯНОВСЬКИЙ (Młodzianowski) Станіслав (1895 – після 1938) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 18 (31) серпня 1895 р.¹⁵²

В 1917 році корнет Станіслав Млодзяновський був молодшим офіцером 3-го ескадрону Гвардійського Кірасирського полку, який до повалення монархії називався «Лейбгвардії Кірасирський Її Величності Государині Імператриці Марії Федорівни полк»¹⁵³. За полковим кольором їх ще звали «синіми» кірасирами, а за місцем довоєнної дислокації (м. Гатчина) – гатчинськими.

Ще на початку квітня за розпорядженням Ставки полк був перевезений з Волині на станцію Знам'янка для боротьби з дезертирством і охорони залізничного вузла. 23 вересня 1917 року полк перекинули в Чернігівську й Полтавську губернії. На початку жовтня 3-й ескадрон разом з 2-м і 5-м ескадронами, що теж перебували в Полтавській губернії, перейшли в Чернігівську губернію. Штаб полку розташувався в селі Кобижча Козелецького повіту. Шість ескадронів були розкидані по всій губернії. Кожний мав свій район, що охоплював два-три повіти. 3-й ескадрон стояв у м. Кролевець. Полк перебував у розпорядженні губернського комісара і мав завданням ліквідацію банд, охорону цукрових і винокурених заводів, підтримку порядку в губернії та сприяння комісіям у реквізиціях хліба для потреб армії¹⁵⁴.

Наприкінці жовтня 1917 року штабом дивізії була створена комісія з питання українізації частин. Після невдалої спроби українізувати гвардійський Подільський

Кірасирський полк (колишній лейбгвардії Кірасирський Його Величності полк), зібравши туди всіх уродженців Малоросії з інших полків дивізії, було запропоновано сформувати окремий український полк. З Гвардійського Кірасирського полку мали виділити один ескадрон. До ідеї українізації офіцери полку ставилися негативно. Перебування на території України змусило до переговорів з Центральною Радою. В результаті полк отримав офіційне задоволення, що за умови невтручання в політику може залишатися в Україні і не буде роззброєний. Ситуацію ускладнювали ворожнеча між українцями й росіянами в полку, розвал його внутрішнього життя, неприхильне ставлення населення до полку, поява на півночі губернії різних банд та наближення до кордонів більшовицьких військ¹⁵⁵.

12 грудня 1917 року 5-й ескадрон у Бахмачі вночі був роззброєний українським куренем. Дізнавшись про це і не бажаючи розділити його долю, 3-й ескадрон у Кролевіці після довгих засідань комітету й ескадронних зборів виніс постанову роз'їхатися у відпустки на два місяці, після чого зібратися в Гвардійському запасному кавалерійському полку, що і втілили в життя. Ці події спонукали офіцерів того ж дня зібратися на загальні збори. Укладання на фронті перемир'я усувало останню причину, яка утримувала офіцерів у полку, що як бойова одиниця вже перестав існувати. Тож на зборах було прийняте рішення про його розформування. Тому, коли 13 грудня на засіданні полкового комітету постало питання про подальшу долю полку, офіцери наполягали на двохмісячній відпустці всіх кірасирів, усвідомлюючи, що вона стане безстроковою. Полковий комітет проголосував за пропозицію роз'їхатися у відпустку на два місяці, після чого зібратися в Гвардійському запасному кавалерійському полку для захисту Установчих зборів¹⁵⁶.

15 грудня на залізничну станцію Кобижча прибув курінь сердюків (1-й український курінь смерті) для

роззброєння полку. Наступного дня відбулося прощання зі штандартом кірасирів розташованих у селі команд, частини лейбескадрону і наявних офіцерів. Після цього командири ескадронів, отримавши відпускні квитки і гроші (двохмісячне жалування) для своїх людей, відбули до ескадронів, а представники куреня прийняли коней, зброю й майно лейбескадрону, 6-го ескадрону, команд зв'язку й кулеметної, обозів. В 20-х числах грудня 4-й ескадрон вирушив без офіцерів у Росію, де й закінчив своє існування. В 2-му ескадроні ворожнеча між українцями й великоросами змусила перших перед небезпекою збройного зіткнення залишити ескадрон, решта якого вирушила на територію Росії, де в м. Карачев здали коней і майно та зі зброєю роз'їхалися по домівках¹⁵⁷.

В останній декаді грудня в с. Кобижча залишалися лише полкові канцелярії, а також український ескадрон і виділений одночасно з ним польський взвод, до якого вступили близько 50 кірасирів, у тому числі чотири офіцери. Серед них був і корнет Станіслав Млодзяновський. 31 грудня 1917 р. командувач полком подав начальнику дивізії рапорт, що Гвардійський Кірасирський полк більше не існує. Після цього український ескадрон роз'їхався по домівках, а польський кінний загін чисельністю 70 чоловік з двома кулеметами і багатим озброєнням в січні 1918 р. прибув до Дзвоники, де формувався майбутній 7-й полк уланів III Польського корпусу¹⁵⁸.

Після боїв 14-18 квітня 1918 р. з місцевими селянами частини корпусу були переведені до Вінниці. 20 квітня підпоручник С. Млодзяновський перебував у Жмеринці, звідки повідомляв начальника штабу полковника Барту про проїзд через станцію 29 офіцерів і солдатів польської піхоти, яких він намагався направити до Вінниці, але австрійці скерували їх до Янова¹⁵⁹. За кілька днів усі польські частини з Вінниці були переведені до району Пиків – Янів – Уладівка.

У травні 7-й полк уланів був об'єднаний з дивізіоном Яворського в полк Шеволежерів Польських, до складу якого увійшов і підпоручник Млодзяновський¹⁶⁰. В червні 1918 року настала примусова демобілізація.

Після цього С. Млодзяновський мешкав у селі Сельце Ленчицького повіту Калішської губернії, де мав помістя. 11 листопада 1918 року німці в Ленчиці були роззброєні. Однак тієї ж ночі через місто проїжджав поїзд у супроводі німецьких солдатів. На допомогу повітовому центру прибув кінний загін селян на чолі з С. Млодзяновським та Ю. Баранським з Тополі-Крулевської. В бою він участі не взяв, оскільки його долю вже вирішила Варта громадської безпеки.

1 грудня 1918 року групою офіцерів колишнього 7-го полку уланів був створений Союз з метою налагодження контактів з однополчанами. Його головою став підротмістр А. Шушкевич, а секретарем – підпоручник С. Млодзяновський. Через два дні в газеті «Kurjer Warszawski» було опубліковане оголошення про це і зазначена адреса. На заклик відгукнулися колишні вояки 7-го уланського полку, які разом з добровольцями утворили Ескадрон кінноти Варшавського воєводства «Оборона Львова»¹⁶¹.

26 грудня 1918 року підпоручник Млодзяновський у складі пішого 1-го ескадрону під командуванням ротмістра Шушкевича виїхав на фронт до Львова. 28 грудня ескадрон здобув залізничну станцію Мшана та села Мшана і Бартатів, які захищав український батальйон піхоти. Потім зайняв село Збоїська (Збоїща) на північ від Львова. Впродовж місяця утримував з боями ділянку при Жовківській рогатці¹⁶².

29 січня 1919 року 1-й ескадрон повернувся до Варшави. 8 лютого в складі дивізіону перейшов для формування у Вілянув. Того ж року дивізіон був розгорнутий у 12-й полк уланів. Станіслав Млодзяновський був ад'ютантом спочатку в цьому полку, а потім – у Генеральному штабі

Головного командування Війська Польського. Декретом Головнокомандувача від 28 лютого 1921 р. затверджений у званні поручника з 1 квітня 1920 р.¹⁶³

Невдовзі постало питання про присвоєння йому чергового звання. Створена за наказом Верховного Головнокомандувача комісія на чолі з генерал-поручником Сікорським збирала пропозиції з фронтових частин про підвищення в званні і старшинстві офіцерів за бойові й організаційні заслуги та подавала клопотання до Загальної верифікаційної комісії. Остання на засіданнях 30 листопада і 2 грудня 1921 року розглянула списки, подані комісією Сікорського, і визнала право групи офіцерів на підвищення у званні. Серед запропонованих на звання ротмістра був поручник 12-го полку уланів С. Млодзяновський, який на той час служив у командуванні Генерального округу «Варшава»¹⁶⁴.

С. Млодзяновський
1919 рік

В 1922 році Станіслав Млодзяновський вийшов у запас поручником, отримавши незабаром звання ротмістра, про що свідчить список офіцерів запасу 12-го полку уланів Подільських за 1923 рік. За цим полком він був закріплений до травня 1930 р., коли розпорядженням міністра військових справ про переміщення офіцерів запасу був переведений до 1-го полку шеволежерів¹⁶⁵.

Залишивши дійсну військову службу, С. Млодзяновський проживав у селі Сельце Ленчицького повіту Лодзинського воєводства і був комендантом району Військової підготовки молоді допризовного віку у Ленчиці. В нього виник задум організації кінних підрозділів, де кожен вершник мав би власного коня. З цією метою в 1927 р. вирішив сформувати такий показовий загін з учнів-добровольців шкіл Ленчиці, які пройшли військову підготовку. Перш

за все С. Млодзяновський забезпечив собі допомогу місцевого Союзу землевласників, до якого належав. Низка його членів, які мешкали не далі 15 км від повітового центру, зобов'язалася доставляти коней категорії максимально наближеної до верхових для навчань загону, які мали тривати чотири години в неділі й свята на території 4-го дивізіону обозів у Ленчиці. Згоду на це Млодзяновському надав командир 26-ї дивізії піхоти генерал бригади Мечислав Мацкевич. Годування коней і людей, що їх доставляли, лежало на їх власниках. Крім того, Союз землевласників вирішив виділяти гроші на придбання обмундирування та спорядження. Головні убори мав призначити комендант повітового комітету Фізичного виховання та військової підготовки. Сформований С. Млодзяновським загін отримав назву «Ескадрон Кінної військової підготовки Землі Ленчицької». Через два роки подібний ескадрон створив у Равському повіті поручник запасу кавалерії Миколай Глінка¹⁶⁶.

29 червня 1929 р. ленчицький і равський ескадрони, об'єднані в дивізіон Кінної військової підготовки під командуванням ротмістра С. Млодзяновського, взяли участь в організованому з нагоди Свята фізичного виховання та військової підготовки параді перед президентом І. Мосціцьким у його літній резиденції Спала. Дивізіон був обмундирований на кавалерійський зразок, в рогативках з синім околлом і синіми хоруговками з червоною смужкою посередині. Після цього командувач Округу корпусу IV генерал бригади Станіслав Наленч-Малаховський призначив ротмістра запасу С. Млодзяновського інспектором Кінної військової підготовки в своєму Окрузі. Ці функції він виконував на громадських засадах, підпорядковуючись безпосередньо керівнику окружного управління Фізичного виховання і військової підготовки.

26 серпня 1929 р. Державне управління фізичної культури та військової підготовки видало Інструкцію № 7 щодо організації і сфери діяльності Кінної військової підготовки,

виділивши п'ять комендатур районів: Південнопознанська, Куявська, Ленчицька, Равська і Волковиська.

Наступним кроком на шляху врегулювання питання функціонування цього нового формування був проект інструкції про організацію Кінної військової підготовки, опрацьований у 1931 р. С. Млодзяновським. Запропонованим синього кольору з червоною поздовжньою смужкою посередині вимпели на піки і такі ж хоруговки на коміри уніформи затвердив командир 26-ї дивізії піхоти. Прапорець у таких же кольорах, що і вимпел, мав з одного боку вишитий герб Землі Ленчицької. В проекті інструкції автор також запропонував нову назву для Кінної військової підготовки – кракуси. Так у Польщі в минулому звалися полки легкої кавалерії, що мали національний характер¹⁶⁷.

За заслуги у військовій підготовці ротмістр запасу Млодзяновський розпорядженням Голови Ради Міністрів у березні 1931 року був нагороджений Срібним Хрестом Заслуги¹⁶⁸.

Спроби створити добровольчі кавалерійські загони настільки зацікавили військові власті, що у 1932 р. при Департаменті кавалерії Міністерства військових справ виникла реферантура кракусів. Першим її керівником став С. Млодзяновський, залишаючись у запасі офіцерів кавалерії. Розпочалася організація загонів кракусів по всій країні в рамках Кінної військової підготовки, з метою поширення серед допризовників умінь поведження з конем та підготовки мобілізаційних ресурсів коней шляхом об'їзду й підготовки до маршів.

1 жовтня 1932 р. вийшла нова інструкція щодо діяльності Кінної військової підготовки, за якою її відділи мали

Срібний Хрест
Заслуги

бути організовані на території існуючих десяти Округів корпусів і в прикордонній зоні. Керівництво Кінною військовою підготовкою здійснювало Міністерство військових справ через Державне управління фізичної культури і військової підготовки та Департамент кавалерії. Фаховий нагляд за кракусами належав до компетенції командирів великих кавалерійських підрозділів. Кожен район Кінної військової підготовки очолював комендант – офіцер дійсної військової служби¹⁶⁹.

Основною одиницею кракусів був взвод, розташований на території громади чи гміни. Два-чотири взводи у межах повіту утворювали ескадрон. Командні посади займали переважно офіцери й підофіцери кавалерії у запасі чи відставці.

Підготовка добровольців-допризовників у Кінній військовій підготовці тривала два роки, а резервістів – до досягнення ними сорокарічного віку. Навчальний рік охоплював період з 1 жовтня по 15 липня. Чотиригодинні заняття тривали в основному по неділях і святах, крім урочистостей. Навесні та восени кракуси в повному озброєнні і на конях проводили триденні польові навчання. Крім того, з нагоди національних свят вони брали участь у парадах. Кракуси повинні були придбати обмундирування і мати власного чи позиченого коня для верхової їзди.

Служба в Кінній військовій підготовці приносила чимало пільг: скорочення військової служби, підвищення по службі, відпустки, пріоритет у зайнятті державних посад. Тому охочих було багато. З юнаків, які не відповідали віковим вимогам чи не мали власних верхових коней, організовували понадштатні велосипедні взводи. Постійне зростання рядів кракусів привело до видання директором Державного управління фізичної культури і військової підготовки 18 травня 1934 р. наказу про заборону подальшого прийому нових членів, кількість яких складала 5833 резервістів і допризовників та 4450 коней.

У 1935 році С. Млодзяновського направили в Румунію на стажування до 3-го полку «Каларассі», в якому служили солдати, яких набирали з добровольців з власними кіньми. Стан румунської кавалерії він описав у статті, яка вийшла наступного року у восьмому номері місячника «Przegląd Kawaleryjski»¹⁷⁰.

Завдяки результатам, яких досягли кракуси, а також старанням С. Млодзяновського, в 1936 р. військові власті вирішили використати Кінну військову підготовку як доповнення для ескадронів дивізійної кавалерії та взводів кінних розвідників окремих піхотних полків, які будуть формувати у разі мобілізації. Відповідно до наказу міністра військових справ від 13 листопада 1936 р. було введено новий територіальний поділ Кінної військової підготовки у всіх командування Округів корпусів та «прив'язано» кракусів як майбутню дивізійну кінноту до конкретних піхотних дивізій. Того ж місяця вийшла остання інструкція, що регулювала питання функціонування Кінної військової підготовки¹⁷¹.

Серед її основних цілей названо підготовку до служби кінними зв'язківцями, охорона залізничних і поштово-телеграфних ліній, виконання завдань у прикордонній зоні. Відтепер посаду коменданта району Кінної військової підготовки повинен був займати штабний офіцер у званні майора, призначений також командиром ескадрону дивізійної кавалерії. По службі він підпорядковувався командиру дивізії, а у справах Кінної військової підготовки – керівнику окружного управління Фізичної культури і військової підготовки. Безпосередній контроль за питаннями організації і підготовки відділів кракусів здійснював представник 1-го віцеміністра військових справ.

Кавалеристи, що належали до цього формування, були озброєні французькими гвинтівками, шаблями та піками, які тримали у відділеннях поліції, частинах Війська Польського чи Національної оборони. Польова форма кракусів

була кавалерійського зразка, з пришитими на комір хоругвовками червоного кольору з синім трикутником. Такі ж вимпели з'явилися на піках. Головним убором була рогатишка з червоним, а не синім, як раніше, околком і орлом, прийнятим для Військової підготовки. Гарнізонні мундири кракусів відрізняли погони червоного кольору з синьою випусткою, червоні лампаси на штанах¹⁷².

Організовані таким чином підрозділи отримали дуже високі оцінки польських військових властей. Ряди Кінної військової підготовки постійно збільшувалися і на рубежі 1937/1938 років досягли 8056 кракусів та 8113 коней.

В березні 1939 р. майор кавалерії С. Млодзяновський був керівником реферантури Кінної військової підготовки Державного управління фізичного виховання і військової підготовки. Його подальша доля невідома.

У 1959 році в історичному кварталнику «Przegląd Kawalerii i Broni Pancernej» № 16 була опублікована перша частина праці С. Млодзяновського «Історія кракусів» («Historia Krakusów»), яка охоплювала період з 1928 року до 1 вересня 1939 р.¹⁷³

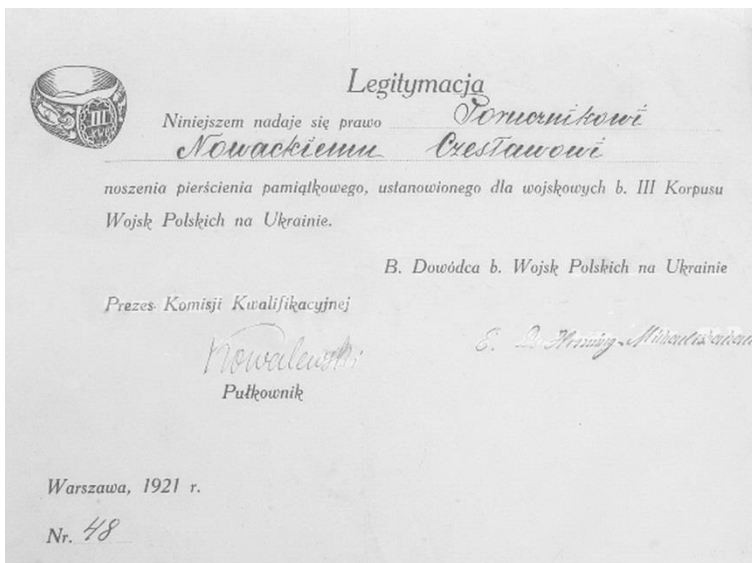
НОВАЦЬКИЙ (Nowacki) Чеслав (1883-1958) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 24 квітня 1883 р. у Варшаві¹⁷⁴. Служив у Французькому іноземному легіоні. Офіцер запасу армійської піхоти Російської імператорської армії. Під час Першої світової війни був призваний до війська. Воював у лавах 16-го уланського Новоархангельського полку. Наказом Тимчасового уряду армії й флоту про чинів військових від 21 травня 1917 року корнет Чеслав Новацький був нагороджений орденом Святої Анни IV ступеня з написом «За хоробрість»¹⁷⁵.

Після розвалу російської армії вступив до III Польського корпусу, що формувався в Україні. У березні 1918 р.

підпоручник Новацький був призначений до 4-го ескадрону 5-го полку уланів (з 10 квітня нумерацію змінено на 7-й полк уланів), розташованого в Тиврові. Після боїв у середині квітня з українськими селянами Новацький зі своєю частиною переведений до Пикова, де в травні після реорганізації увійшов до складу полку Шеволежерів Польських. 10 червня 1918 р. на вимогу австрійських військових властей склали зброю і невдовзі були демобілізовані¹⁷⁶.

У 1919-1920 роках підпоручник Чеслав Новацький як офіцер 12-го полку уланів Подільських брав участь у війнах за незалежність Польщі. Нагороджений Хрестом Хоробрих. В 1921 р. отримав посвідчення за № 48 на право носіння пам'ятного персня для військових III корпусу Військ Польських в Україні, підписане його колишнім командувачем Геннінг-Міхаелісом і головою Кваліфікаційної комісії полковником Ковалевським.

Документ на право носіння Ч. Новацьким персня III корпусу Військ Польських в Україні

З настанням миру поручник Ч. Новацький продовжив службу в полку подільських уланів, отримавши невдовзі підвищення до ротмістра¹⁷⁷.

В 1924-1929 рр. його місцем служби був 9-й полк кінних стрільців, частини якого були розташовані в м. Граєво Щучинського повіту. Там знаходилося й повітове Кінноспортивне товариство, в якому активно діяв Ч. Новацький. На початку 1929 р. він був заступником голови товариства і делегатом на збори стюардів та засідання Комісії у справах кінних перегонів¹⁷⁸.

Ротмістр 9-го полку кінних стрільців Чеслав Новацький

Невдовзі вийшов у запас. У списку чинних офіцерів на 1930 р. його прізвище не згадується. В 1934 році ротмістр Новацький значився як офіцер запасу, придатний до служби під час війни. Був приписаний до Округу № 1, повітової команди поповнення «Варшава. Місто III»¹⁷⁹. Після окупації країни військами Рейху вступив до польського підпілля. Діяв у ньому в 1939-1944 роках, використовуючи псевдонім «Новак». Ч. Новацький став командиром дивізіону «1806» (конспіративний 1-й полк кінних

стрільців). Перед початком Варшавського повстання дивізіон був підпорядкований командуванню батальйону

«Лукасинський» і входив до XII згрупування 4-го району I області «Радван» (Середмістя) Варшавського округу Армії Крайової. У перших днях повстання дивізіон Новака оперував у столичному районі Воля. Потім його бойовий шлях пролягав Старим Містом у складі згруповань «Сенкевич» та «Куба-Сосна» групи «Північ» АК. Звідти 1 вересня 1944 року Новацький разом з товаришами по зброї евакуювався підземними комунікаціями до північного Середмістя. Там продовжив боротьбу у лавах батальйону «Гоздава». Після поразки повстання потрапив до німецького полону.

Після війни Чеслав Новацький мешкав у Польщі. Помер 11 березня 1958 р. у Варшаві. Похований на військовому цвинтарі Повонзки¹⁸⁰.

ПЕТРУЛЕВИЧ (Petrulewicz) Тадеуш (1889-1952) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 10 (22) січня 1889 року в родині Габрієля і Йоанни (в дівоцтві Шпілевської) Петрулевичів¹⁸¹. Батько працював дільничним лікарем у Новограді-Волинському, був співвласником аптеки у містечку Корець Новоград-Волинського повіту, яку здавав в оренду.

Тадеуш Петрулевич у Світову війну був офіцером російської армії. Перебував у лавах 11-го уланського Чугуївського полку, дослужившись до чину корнета. Під час розвалу армії вступив до ескадрону, сформованого з однополчан польської національності. Разом з ними прибув 29 грудня 1917 р. у розташоване поблизу Тиврова село Дзвониha, де розпочалося формування кавалерійського полку III Польського корпусу. Загін чугуївських уланів увійшов до складу 2-го ескадрону цього полку, який невдовзі став 5-м уланським, а потім – 7-м¹⁸².

Після його розформування підпоручник Т. Петрулевич з групою колишніх офіцерів 7-го полку уланів прибув до

кавалерійського дивізіону, який невдовзі розгорнувся в 12-й полк уланів Війська Польського. З ним і була пов'язана вся його подальша військова служба¹⁸³.

На початку 1921 року Петрулевич перебував з подільськими уланами в селі Красне на Волині. При полку мешкала і його дружина Зофія з роду Бішофф. До Польщі перебралися і рідні Петрулевича.

Йоанна, Зофія (в заміжжі Коссінська), Тадеуш і Габріель Петрулевичі. Новоград-Волинський. Перед 1914 р.

Декретом Головнокомандувача від 28 лютого 1921 року Тадеуш Петрулевич був затверджений у званні поручника з 1 квітня 1920 р., а розпорядженням Президента Речі Посполитої від 3 травня 1926 р. йому присвоєне звання ротмістра. З 2 листопада того ж року Т. Петрулевич перебував на 7,5-місячному курсі вдосконалення молодших офіцерів кавалерії в Навчальному таборі кавалерії в місті Грудзьондз¹⁸⁴.

З березня 1930 року ротмістр Т. Петрулевич виконував обов'язки командира запасного ескадрону 12-го полку уланів Подільських, розташованого в м. Замосць. В 1932 році став його командиром і служив на цій посаді до виходу в запас 31 серпня 1935 р.¹⁸⁵

Ротмістр Війська Польського Тадеуш Петрулевич

Ротмістр запасу Петрулевич взяв участь в Оборонній війні. 29 вересня 1939 року очолюваний ним кінний взвод 12-го полку уланів Подільських у складі групи кавалерії «Хелм», що входила до бойової групи полковника Тадеуша Зеленевського, був у бою з частинами німецької 27-ї піхотної дивізії в районі села Дзволя на Люблінщині. За два дні командир бойової групи видав наказ капітулювати перед радянськими військами, що наблизилися сюди зі сходу¹⁸⁶.

Подальша доля Тадеуша Петрулевича невідома. За деякими даними помер 1952 року в Польщі.

Його дружина Зофія в 1946-1959 рр. викладала французьку мову в гімназії м. Радзінь-Подляські.

ПЙОТРАШЕВСЬКИЙ (Piotraszewski) Александер (1890-1980) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 22 жовтня 1890 р. в селі Софіївка Васильківського повіту на Київщині в поміщицькій родині Ігнаци Яна й Марії Матильди Пйотрашевських¹⁸⁷. Навчався в Білоцерківській гімназії. У молодших класах Александер належав до польських гуртків самоосвіти, з 1905 р. – до конспіративної польської Корпорації самоосвіти в Білій Церкві. У 1905 р. за національно-патріотичну діяльність був виключений з гімназії. Невдовзі А. Пйотрашевського знову прийняли до неї. Після закінчення гімназії в 1909 р., вступив до Київського університету, але перервав навчання і добровільно поступив на однорічну військову службу до дислокованого в Білій Церкві 9-го уланського Бузького полку. У той час він відновив свою діяльність у Корпорації. У 1912 р. виїхав до Кракова, де приєднався до Союзу незалежницької молоді «Свіча» («Znicz») та Стрілецької дружини. Повернувшись через рік до Білої Церкви, Пйотрашевський зайнявся національно-патріотичною роботою серед польської молоді. Наприкінці 1913 р. знову виїхав до Кракова, звідки незабаром йому довелося повернутися. Через свою діяльність протягом декількох років перебував під наглядом поліції, а потім військової влади.

З початком Світової війни А. Пйотрашевський отримав призначення до 9-го уланського полку, звідки був відряджений у Рівне. З 1915 року перебував на фронті у складі 11-го драгунського Ризького полку. В 1916 р. на чолі партії з 33-х нижніх чинів цього полку прапорщик Пйотрашевський діяв деякий час у складі кінно-партизанського загону 11-ї кавалерійської дивізії, яким командував штабсротмістр М. Якубовський. У 1917 р. Пйотрашевський очолив один з комітетів V кавалерійського корпусу, який виділяв польських солдатів до національних формувань. Під час вербувальної роботи був заарештований більшовиками в Літині й Деражні, але обидва рази йому вдалося втекти¹⁸⁸.

30 грудня 1917 р. корнет А. Пйотрашевський у складі польського ескадрону 11-го драгунського Ризького полку прибув у с. Михайлівка поблизу Тиврова, де приєднався до I хоругви Кірасирів Польських. Утворений у січні 1918 р. дивізіон був розгорнутий у полк кінних стрільців (з 10 квітня – 7-й полк уланів) III Польського корпусу. Пйотрашевський був направлений командиром полку до м. Антоніни, де взяв участь у діях загону ротмістра Яворського проти більшовиків. Потім продовжив службу в Немирові, де розміщувалися 2-й та 3-й ескадрони полку. Тут Пйотрашевський став учасником бою із загонами місцевих селян, що розпочався 14 квітня 1918 р. Наступного дня брав участь у переговорах із селянською делегацією та разом з іншими уланами під ескортом українських військових був відправлений до Жмеринки. Новим місцем постою частин III Польського корпусу став район Пиків – Янів. 7-й полк уланів був об'єднаний з дивізіоном Яворського в полк Шеволежерів Польських. Підпоручник Пйотрашевський став у ньому заступником командира ескадрону¹⁸⁹.

Після його роззброєння австрійцями деякий час вербував добровольців у Білій Церкві, Фастові й Вінниці, відправляючи їх до загонів генерала Л. Желіговського, які формувалися на півдні Росії. Наприкінці 1918 р. виїхав і сам, пробираючись через більшовицький фронт. Став членом Польської військової місії на Сході та начальником етапу кінноти в Миколаєві та Одесі¹⁹⁰.

У той час до Одеси почали перекидати з Кубані частини 4-ї дивізії польських стрільців генерала Желіговського. В січні 1919 р. прибув дивізіон кінноти майора Константи Плісовського, невдовзі переформований на полк уланів 1-ї дивізії кінноти при 4-ї дивізії польських стрільців (з серпня 1919 р. – 14-й полк уланів Язловецьких). З нього було виділено частину особового складу для відродження 6-го полку уланів. Пйотрашевський був призначений до нього командиром ескадрону.

4 квітня 1919 р. розпочався відступ з Одеси французьких, грецьких, російських і польських військ. 6-й полк уланів рухався в ар'єргарді. 9 квітня він дістався Румунії та за кілька днів взяв під охорону від більшовиків ділянку кордону над Дністром. 26 квітня полк вислав 1-й ескадрон в силі 75 шабел під командуванням поручника А. Пйотрашевського до французької 30-ї піхотної дивізії в Бендери. Там він виконував розвідувальні і зв'язкові функції до 23 травня. Квартирував у селі поблизу Бендер. У той час місцеві комуністи зненацька напали на розташований у місті загін французької піхоти й змусили його залишити Бендери. Довідавшись про це, поручник Пйотрашевський з власної ініціативи вирушив туди зі своїм ескадроном. Їх швидка й несподівана поява та рішучі дії допомогли зайняти пів міста, доки наспів батальйон французької піхоти. За ці дії 1-й ескадрон отримав визнання французького командування.

25 травня 1919 року 6-й полк уланів отримав наказ про відправку до Польщі. 15 червня перетнув румунсько-польський кордон біля Снятина. Тут полк взяв участь у боях з Українською Галицькою армією¹⁹¹.

На власне прохання поручник А. Пйотрашевський у лютому 1920 року був переведений до 14-го полку уланів Язловецьких і в його лавах воював на фронті¹⁹². За кілька місяців він попросив зарахувати його до Добровольчого кінного загону майора Фелікса Яворського – свого колишнього командира. Був приділений до однієї з його частин – 1-го Волинського добровольчого полку. В його складі Пйотрашевський взяв участь у радянсько-польській війні. Особливо відзначився в боях під Скшешевим і Франкополем у Підляшші. 19 серпня 1920 р. поручник Пйотрашевський на чолі 3-го ескадрону кінноти та команди важких кулеметів був направлений до Франкополя із завданням затримати там ворога й захищати праве крило польського наступу на Скшешев. 3-й ескадрон своє завдання виконав.

Проте більшовицькі частини відбили наступ і почали переслідувати поляків, оголивши свій лівий фланг. Помітивши це, А. Пйотрашевський підсилив свій ескадрон відступаючими кавалеристами й кулеметниками. Останні підтримували наступ ескадрону та прикривали його. 3-й ескадрон увірвався до Скшешева на тили і фланги ворога, звідки їх не чекали. Тим часом однополчани Пйотрашевського відновили наступ. Радянська піхота відступила на західний край села, де була атакована 3-м ескадромом. Ворога відкинули від Скшешева. Поручник Пйотрашевський з ескадромом і кулеметною командою на тачанках переслідував їх, захопивши обоз, артилерію та полонивши дві роти. На звістку про надходження нових радянських частин Пйотрашевський повернувся до Скшешева. Його загін втратив багатьох убитими і пораненими та виділив частину бійців для супроводу полонених. Тому змушені були відійти звідти, забравши своїх поранених і замки з 14 захоплених радянських гармат. Командування Добровольчої кінноти доручило А. Пйотрашевському продовжити бій у Скшешеві. Отримавши повідомлення про те, що червоноармійці покинули село, залишивши лише ар'єргард, наказав знову атакувати. Поляки зайняли висоти біля Франкополя, здобувши значну кількість полонених, кілька гармат і кулеметів. Із захопленої артилерії почали обстріл червоних. Більшовики підпалили міст на Бугу і відступили.

До початку вересня Добровольча кіннота Яворського переслідувала ворога на Сувальщині, а потім була виведена в тил на переформування в 19-й полк уланів Волинських¹⁹³. У жовтні 1920 р. поручник А. Пйотрашевський тимчасово був переведений до 12-го полку уланів¹⁹⁴.

Повернувшись до 19-го полку уланів, підвищений до ротмістра Пйотрашевський залишився в ньому командиром ескадрону. За військову доблесть нагороджений у 1921 р. Хрестом Хоробрих, а в 1922 р. – воєнним орденом *Virtuti Militari V* класу (№ 2460)¹⁹⁵.

Маршал Ю. Пілсудський серед офіцерів 19-го полку уланів.
В першому ряду справа – майор А. Пйотрашевський. 1924 р.

31 березня 1924 р. Александру Пйотрашевському було присвоєне звання майора. Цього року він виконував обов'язки заступника командира 19-го полку уланів Волинських¹⁹⁶. У серпні-жовтні 1926 р. перебував у відрядженні в Комісії ремонту коней № 1 «Люблін»¹⁹⁷. 27 грудня 1927 р. майор Пйотрашевський призначений на посаду заступника командира 19-го полку уланів¹⁹⁸.

В 1928 р. йому присвоїли чергове звання підполковника. Визнанням заслуг А. Пйотрашевського в різних сферах військової служби стало нагородження його 11 листопада 1928 року Золотим Хрестом Заслуги. В цей час він був також відзначений медалями «За війну 1918-1921» та «Десятиліття відновлення незалежності»¹⁹⁹.

У липні 1929 р. Пйотрашевський закінчив курс офіцерів штабу в Навчальному центрі кавалерії в м. Грудзьондз.

В характеристиці зазначено, що він є ідейним офіцером з великими моральними цінностями, серйозний, врівноважений, дуже старанний і працьовитий, з твердим характером, лояльний до начальства, фізично міцний, відмінний вершник і спортсмен. 22 березня того ж року А. Пйотрашевський став командиром 19-го полку уланів Волинських імені полковника Кароля Ружицького²⁰⁰.

Підполковник
Пйотрашевський. 1930 р.

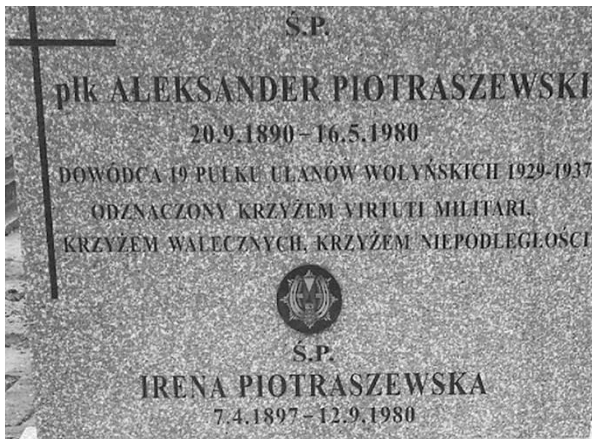
Полковник А. Пйотрашевський.
Після 1932 р.

Розпорядженням Президента Речі Посполитої від 4 липня 1932 р. за внесок у справу відродження незалежності Польщі підполковник Пйотрашевський був удостоєний Хреста Незалежності²⁰¹. 1 січня 1933 р. отримав звання полковника²⁰². Як командир полку в наступному році отримав таку характеристику інспектора Збройних сил генерала дивізії Смігли-Ридза: «Великий темперамент і довіра до себе. Швидкий і спритний, оптиміст. Енергійний і заповзятий. Дотепний. Трохи вище пересічного»²⁰³.

Командував 19-м полком уланів до виходу в запас у 1937 р. у званні полковника²⁰⁴.

В 1939 році очолив Комісію з ремонту коней № 2, яка була розташована в Познані та входила до складу Військового закладу ремонту коней. Ремонтом називали поповнення поголів'я коней для армії шляхом закупівлі в мирний період або мобілізації під час війни в населення. Ремонт у кавалерії означав також молодого, необ'їждженого коня. Працював у цій Комісії до нападу Німеччини на Польщу.

Після війни А. Пйотрашевський отримав роботу конюшого на Державному кінному заводі в с. Пленкіти Ольштинського воєводства. Після кількох років праці вийшов на пенсію і жив у Пленкітах. Помер 16 травня 1980 року. Невдовзі не стало і його дружини Ірени (1897-1980). Поховані у сусідньому м. Моронг²⁰⁵.

Пам'ятник на могилі Александра й Ірени Пйотрашевських

ПЛЯТЕР-ЗИБЕРК, Плятер-Зіберг (Plater-Zyberk) Ір-
наци Еміль (1893-1973) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 7 (21) липня 1893 р. у Варшаві в графській родині Теофіла Станіслава (1862-1918) і Ядвіги Марії (уродженої Храповицької, 1863-1942) Плятер-Зіберк. Його старший брат Маріан (нар. 1891 р.) помер у дитинстві. З двох молодших братів Генрик (1894-1920) став поручником Війська Польського, а Іренеуш (1896-1946) – польським письменником, сценаристом, режисером і актором²⁰⁶.

Граф Ігнатій Плятер-Зіберг навчався в елітному Пажеському корпусі, який закінчив за 1-м розрядом. 1 жовтня 1916 р. був випущений з нього прапорщиком у лейбгвардії Кінний полк²⁰⁷. Перебував з ним на Південно-Західному фронті. 3 грудня 1916 р. полк стояв у резерві, а з березня 1917 р. охороняв залізницю в районі станцій Рівне – Сарни. 28 липня 1917 року був перейменований у Кінну Гвардію. З серпня до кінця жовтня полк дислокувався в районі Шепетівки, потім – до грудня – в районі Корсуні. 19 грудня під Жмеринкою був розформований 1-й дивізіон полку. Офіцери і частина нижніх чинів 2-го дивізіону роз'їхалися по домівках, а близько 150 кінногвардійців повернулися в казарми в Петроград²⁰⁸.

20 грудня 1917 р. корнет Ігнаці Плятер-Зіберк зі своїм ординарцем на конях дісталися до П'ятничан біля Вінниці, куди напередодні прибув з полку Кінної Гвардії польський загін на чолі з корнетом Міхалом Грохольським. За кілька днів до цього тут розташувалися військовослужбовці-поляки з російського гвардійського Подільського Кірасирського полку. Після об'єднання з ними утворився 1-й ескадрон Польських Кірасирів, який після Нового року перейшов до сіл Дзвониха і Михайлівка, де продовжилося його формування й розгортання в 7-й полк уланів III Польського корпусу²⁰⁹.

Після боїв з українськими селянами в середині квітня 1918 р. полк перейшов до Вінниці, а звідти – до Уладівки. Через декілька тижнів відбулося об'єднання з підрозділом Яворського в полк Шеволежерів Польських, до якого був

зарахований і підпоручник Плятер²¹⁰. Послужити в ньому довго не довелося, бо вже в червні 1918 р. австрійці розпочали примусову демобілізацію.

Ігнаці Плятер-Зибек взяв участь у війнах за незалежність Польщі, за що в 1921 р. був нагороджений Хрестом Хоробрих²¹¹. Служив у складі 1-го полку уланів Креховецьких разом зі своїм братом Генриком. 29 травня 1920 р. поручник Генрик Плятер-Зибек загинув у бою з будьонівцями під містечком Володаркою Сквирського повіту Київської губернії. Відзначений орденом *Virtuti Militari* V класу та тричі Хрестом Хоробрих²¹².

Підпоручник запасного ескадрону 1-го полку уланів Ігнаці Плятер-Зибек 24 червня 1920 р. був умовно, до закінчення роботи Верифікаційної комісії, затверджений Головнокомандувачем у званні поручника. Декретом останнього від 28 лютого 1921 р. був затверджений у цьому званні з 1 квітня 1920 р.²¹³

У 1922 році поручник І. Плятер-Зибек був у списку Комісії генерала Сікорського на підвищення у званні до ротмістра, але, вірогідно, не отримав схвалення Верифікаційної комісії. Цього ж року вийшов у запас. Був приписаний до 1-го полку уланів²¹⁴.

Ігнаці Плятер-Зибек з дружиною

Граф Ігнаци Плятер-Зиберж з 20 листопада 1920 р. був одружений з графінею Ружою Марією Гуттен-Чапською (1901-1986). Мали дітей: Генрик Станіслав, Марія Кароліна Возняковська й Ельжбета Лубенська.

Помер 20 грудня 1973 року в Кракові²¹⁵.

ПРУШАК (Pruszak) Болеслав (1881-1918) – поручник 7-го полку уланів.

Народився 11 червня 1881 року в католицькій родині спадкових дворян Мінської губернії Домініка й Марії (уродженої Плевако, 1844-1899) Прушак. Мав сестру Ельжбету. Освіту отримав у землемірно-таксаторських класах м. Горки Могильовської губернії.

1 жовтня 1906 року Б. Прушак поступив нижнім чином на військову службу. 14 листопада 1907 р. отримав офіцерський чин прапорщика. Перебував у запасі польової легкої артилерії. Працював у Лісовому департаменті Міністерства землеробства в Архангельському повіті, де й перебував на військовому обліку²¹⁶.

Одружився з уродженкою м. Несвіж Зофією Богданович (1884–1956). В 1910 р. в Архангельську в них народилася донька, якій дали ім'я Зофія. В 1913 р. прийшов на світ їхній син Любомир, а за ним – донька Ельжбета²¹⁷.

З початком Світової війни Б. Прушака призвали на службу в лейбгвардії 1-у паркову артилерійську бригаду. Брав участь у боях з австро-німецькими військами з 19 серпня 1914 р. Того року його бригада була задіяна в Люблінській операції, в боях під фортецею Івангород та в районі Кракова. 2 березня 1915 р. призначений на посаду старшого офіцера 1-го парку бригади, яка впродовж року вела бойові дії під фортецею Ломжа, поблизу Холма, в районі Вільно – Сморгонь.

«За отличия в делах против неприятеля» прапорщик Болеслав Прушак був нагороджений орденами Святого

Станіслава III ступеня з мечами і бантом (21 (17) жовтня 1914 р.), Святої Анни IV ступеня з написом «За хоробрість» (5 лютого 1915 р.; пожалування командувача 9-ю армією затверджене Височайшим наказом від 11 вересня 1915 р.), Святої Анни III ступеня з мечами і бантом (9 лютого 1915 р.; пожалування командувача 4-ю армією затверджене Височайшим наказом від 4 вересня 1915 р.), Святого Станіслава II ступеня з мечами (13 квітня 1915 р.), Святої Анни II ступеня з мечами (9 червня 1915 р.).

Наказом по Гвардійському загону від 16 січня 1916 р. за № 32 Б. Прушак підвищений у чині до підпоручика²¹⁸.

3 жовтня 1915 р. лейбгвардії 1-ша паркова артилерійська бригада перебувала в резерві, а з липня 1916 р. була в боях на Волині, зокрема, на р. Стохід. В червні-липні 1917 року брала участь у Галицькій операції, вела оборонні й ар'єргардні бої під Тарнополем і Збаражем. У серпні того ж року була перейменована в лейбгвардії Петровську бомбардирську бригаду.

Невдовзі настав розвал армії і поручник Болеслав Прушак вступив до III Польського корпусу. Приєднався до сформованого в Києві підротмістром Зигмунтом Рудницьким загону, що став конвою генерала Міхаеліса. Цей загін чисельністю 36 чоловік разом з іншими польськими частинами та командуванням 27 січня (9 лютого) 1918 р. вийшов з Києва через Коростишів до Житомира, а звідти через Любар – до м. Антоніни на Волині²¹⁹.

У березні 1918 р. конвой Головного штабу генерала Міхаеліса включили до 5-го полку уланів, об'єднавши із залишками відділу підротмістра В. Енгеля. З них утворили 4-й лінійний ескадрон, залишивши його в Тиврові. Поручник Прушак був командиром 1-го взводу 4-го ескадрону²²⁰.

14 квітня 1918 р. неповного складу 4-й ескадрон уланів був посланий на підсилення однополчан, оточених у Немирові селянами. Його 1-й взвод залишили при командуванні полку²²¹.

Наступного дня немирівський гарнізон після дводенних боїв склав зброю. Спроба зведеного польського загону, до складу якого входив 1-й ескадрон, прийти їм на допомогу закінчилася невдачею. З боєм він повернувся до місця розташування уланів у селах Дзвоники й Михайлівка. озброєні селяни натискали з усіх боків. Тому командування прийняло рішення про перехід до Гнівані, де знаходилася решта нечисленних сил III Польського корпусу²²².

16 квітня 1918 р. польські частини чисельністю близько 400 чоловік були виведені з Дзвоники. Улани і піхота рухалися до мосту в Тиврові. Натиск селян та «вільного козацтва» стримували піхота і прибула з Гнівані артилерія. Залишки 7-го полку уланів йшли в ар'єргарді. Під вечір 16 квітня всі частини зосередилися в Гнівані. 1-й ескадрон уланів, підсилений 1-м взводом 4-го ескадрону під командуванням поручника Прушака і 1-м кулеметним взводом, зайняв село Витава. Захищали III Польський корпус з півдня. На цій лінії польські військові трималися до вечора 17 квітня, відбиваючи ворожі атаки. Після невдалого лобового наступу українські загопи почали оточувати Гнівань. Всі польські частини було стягнуто до місцевого цукрозаводу, де позиція була зручною для оборони²²³.

Вночі піхота відбила всі атаки неприятеля. Ескадрон перебував у резерві. Командування прибулої вночі з Жмеринки роти австрійської піхоти виступило посередником між ворогуючими сторонами, результатом чого стало підписання 18 квітня 1918 р. мирного договору і відведення польських військ до Вінниці. Але доки тривали переговори, на світанку того ж дня українці атакували з боку лісу. Їх зустріли картеччю артилеристи, які після останнього пострілу в рукопашному бою зупинили нападників. До них доєдналися спішені 1-й ескадрон і взвод 4-го ескадрону уланів, які разом з артилеристами переслідували селян лісом. У цій контратаці поручник Болеслав Прушак загинув²²⁴.

Його дружина з дітьми замешкали в Польщі. Зофія Прушак померла в 1956 р. у віці 72-х років у Радомі. В цьому ж місті померла і похована донька Зофія Більчинська (1910-1988). Син Любомир Прушак (1913-1993) був одружений з Яніною Пекарською. Помер у селі Немце Люблінського воєводства²²⁵.

РОМШЕВСЬКИЙ (Romiszewski) Модест (1894-1940)
– підротмістр 7-го полку уланів.

Народився 16 (26) грудня 1894 року у Варшаві в польській католицькій родині Модеста і Людвіки (уродженої Лорч) Ромішевських герба Єліта. Його рід мав багаторічні традиції військової служби. Дід Модеста – Владислав Феліксівич Ромішевський (1818-1907) – був російським генералом від інфантерії, батько Модест Владиславович Ромішевський (1861-1930) став генерал-лейтенантом російської армії та генералом дивізії Війська Польського, дядько Володимир Владиславович Ромішевський – російським генерал-майором, дядько Євгеній Владиславович Ромішевський (1869-1931) дослужився до титулярного генерала бригади Війська Польського. Це вплинуло на життєвий вибір юного Модеста. Він вступив на навчання до Пажеського Його Величності корпусу, де навчався і його брат Євгеній²²⁶.

У жовтні 1914 р. М. Ромішевський випустився з нього корнетом у лейбгвардії Кірасирський Його Величності полк. Служив у 2-му ескадроні. Учасник Світової війни. В 1915 році отримав чин поручика, в 1916 р. – штабсротмістра²²⁷.

Імператорськими наказами від 6 квітня, 26 червня та 6 липня 1916 р. Модест Ромішевський був пожалуваний, відповідно, орденами Святого Станіслава III ступеня з мечами і бантом, Святої Анни III ступеня з мечами і бантом та IV ступеня з написом «За хоробрість»²²⁸. За бойові заслуги нагороджений також орденом Святого Володимира

IV ступеня з мечами і бантом. З другої половини 1916 р. перебував з полком на Волині. З квітня 1917 р. його Кірасирський полк ніс службу по охороні Київського залізничного вузла, аж до розпуску 10 грудня того ж року²²⁹.

Родина Ромішевських. Сидять зліва направо: Вільгельм Владиславович, Гелена (дружина Євгенія Владиславовича) з донькою Геленою, Анна (дружина Владислава Феліксовича) і Модест Владиславович, стоять – Євгеній Модестович, Євгеній Владиславович, Модест Модестович і Анна Модестівна.
Лібава, 1910 рік

Після цього М. Ромішевський приєднався до III корпусу Військ Польських в Україні. В січні 1918 року підротмістр Ромішевський став командиром 3-го ескадрону кавалерійського полку, останньою назвою якого був «7-й полк

уланів». Формувався він у с. Дзвониha біля Тиврова. Служили в ньому однополчани Модеста по російському Кірасирському полку. Невдовзі М. Ромішевський зі своїм ескадроном був висланий у Немирів на підсилення 2-го ескадрону, який там охороняв військові склади, гуральню та склади спирту²³⁰.

Неприхильне ставлення до польських військових формувань з боку австро-німецьких військ та української влади, антипольська агітація та реквізиції продовольства й фуражу загонами III корпусу привели до збройних конфліктів з місцевим селянством. На початку квітня 1918 р. селяни роззброїли польських уланів, прибулих з Немирова в Печеру, Забужжя, Стрільчинці. Занепокоєний цими фактами й чутками про запланований напад селян на Немирів, підротмістр Ромішевський 13 квітня дістався автомобілем до командира полку Кунцмана у Дзвонику і ввечері повернувся з ним. Не добившись від місцевої української влади повернення зброї та коней, Кунцман вирішив зробити це силою. Вранці наступного дня півтора ескадрони на чолі з командиром полку вирушили до Стрільчинець, але по дорозі в Медвежій були обстріляні. Улани відбили атаку і спалили частину села. Загинули мирні жителі. Помітивши значні сили озброєного селянства, Кунцман відіслав ескадрони до Немирова, а сам був убитий при спробі пробитися за підкріпленням до Дзвоники.

Декілька тисяч озброєних селян з навколишніх сіл почали оточувати Немирів. До містечка на допомогу зумів прорватися 4-й ескадрон уланів з кулеметниками. Підротмістр Модест Ромішевський як старший офіцер взяв на себе командування трьома ескадронами. Того ж дня розпочалися переговори представників української влади з польськими військовими про врегулювання ситуації²³¹.

Повернувшись до Немирова, Ромішевський постановив оборонятися. Зайняті в парку та гуральні позиції недовзі були оточені. Увечері 14 квітня 1918 року розпочався бій,

що тривав цілу ніч. Пропозицію підротмістра Б. Непокойчицького прориватися з Немирова М. Ромішевський відкинув через велику кількість спішених уланів, поранених і обоз. Вранці 15 квітня на вимогу селян скласти зброю відповіли відмовою. Після цього поновилися атаки, які були відбиті. Тоді селяни запропонували переговори, участь в яких взяв Ромішевський. Їх остаточною умовою було складання зброї брацлавському коменданту під охорону козаків регулярного війська. В той час бій не припинявся. Допомога полякам не надійшла, боеприпаси закінчувалися. За таких обставин підротмістр Ромішевський поставив свій підпис під мирною угодою з українцями, яка передбачала перехід польських уланів на конях зі зброєю на возах під конвоєм сотні козаків українського війська (яка не брала участі в бою) до австрійських властей у Вінницю, без права повернення до Немирова, і взяття козаками під охорону складів. Коли після цього поляки стали залишати свої позиції, селяни несподівано вчинили напад, убивши і поранивши частину з них. 206 уланів, у тому числі М. Ромішевський, під охороною козаків відправлено до Брацлава, а звідти – до Жмеринки.

Наприкінці квітня 1918 р. частини III Польського корпусу, серед яких був і 7-й полк уланів, були переведені з Вінниці до району Пиків – Янів – Хмільник. 10 червня 1918 р. вони були оточені угорською дивізією, роззброєні й розформовані²³².

Модест Ромішевський продовжив боротьбу в лавах утвореної в 1918 р. на Кубані 4-ї дивізії польських стрільців. В 1919-1921 рр. воював у складі 14-го полку уланів Язловецьких. У радянсько-польській війні 1920 року ротмістр Ромішевський був заступником командира полку²³³.

Після закінчення воєнних дій залишився у війську. З 1922 р. служив у Львові 1-м офіцером штабу VI бригади кінноти, прикомандирований туди як понадштатний офіцер 14-го полку уланів Язловецьких²³⁴. З 1 липня 1924 р.

переведений до 4-ї дивізії кавалерії на посаду виконувача обов'язків І офіцера штабу. Рівно за три місяці повернувся до рідного полку, а 1 грудня того ж року був направлений на навчання до Кавалерійського центру в Грудзьондз²³⁵. Розпорядженням Президента Речі Посполитої і міністра військових справ від 1 грудня 1924 р. ротмістру Ромішевському присвоєне звання майора²³⁶.

Ротмістр
М. Ромішевський.
Поч. 1920-х рр.

Майор
М. Ромішевський.
Після 1928 р.

1 жовтня 1925 р. він був переведений до Офіцерської школи для підофіцерів у Бидгощі на посаду командира навчального ескадрону, залишаючись у списках 14-го полку уланів²³⁷. В червні 1927 року Модест Ромішевський був призначений квартирмейстером 3-го полку кінних стрільців у Волковиську, а з січня 1929 р. продовжив службу на такій же посаді в 2-му полку уланів Гроховських²³⁸.

Розпорядженням Президента Речі Посполитої майор Ромішевський у березні 1930 р. став районним інспектором коней у Білостоку. Служив на цій посаді в наступні роки²³⁹.

За військові заслуги Модест Ромішевський був нагороджений Срібним хрестом Военного ордену Virtuti Militari

(№ 4341), Хрестом Хоробрих, Золотим Хрестом Заслуги, медалями «За війну 1918-1921», «Десятиліття відновлення незалежності» та союзницькою «Медаллю Перемоги»²⁴⁰.

Після нападу Німеччини й СРСР на Польщу, у вересні 1939 р. майор Ромішевський був заарештований у шпиталі в Вільно й ув'язнений в спецтаборі НКВС у Старобільську. В 1940 році убитий в підвалі НКВС в Харкові й похований у спільній безіменній могилі. Сьогодні його рештки спочивають у харківському районі П'ятихатки на цвинтарі жертв тоталітаризму. 5 жовтня 2007 року міністр національної оборони Польщі посмертно присвоїв йому звання підполковника.

У шлюбі Модеста Ромішевського з Галиною Оршульською в 1923 р. народився син Тадеуш Кристин Ромішевський, який загинув 4 вересня 1944 року під час Варшавського повстання як боєць батальйону «Парасоль» Армії Крайової²⁴¹.

РУДНІЦЬКИЙ (Rudnicki) Зигмунт Маріан Алексі (1881 – після 1933) – підротмістр 7-го полку уланів.

Народився 17 (30) липня 1881 року²⁴². Походив зі спадкових дворян Київської губернії. Син Болеслава. Римокатолик. Закінчив повний курс Київського реального училища.

В службу вступив, згідно поданого на Височайше ім'я прохання, в Київське військове училище, куди прибув і зарахований юнкером у молодший клас 25 вересня 1902 р. Згідно припису Головного управління військово-навчальних закладів від 12 січня 1903 р. за № 770, Сигізмунд Рудніцький був переведений у Єлисаветградське кавалерійське училище. 21 січня прибув туди і зачислений у молодший клас. 30 серпня 1904 р. переведений у старший клас, а 7 листопада того ж року йому присвоїли звання унтерофіцера²⁴³.

22 квітня 1905 року С. Рудніцький закінчив Єлисаветградське кавалерійське училище за 2-м розрядом корнетом, з призначенням у 45-й драгунський Сіверський Його Величності Короля Данського полк. Зарахований до нього 21 травня, а прибув до місця його дислокації – Александрополь Єріванської губернії – 3 червня 1905 р. після відпустки. В 1906 р. його полк був перейменований спочатку в 45-й драгунський Сіверський, а пізніше – в 45-й драгунський Сіверський Короля Данського Христіана ІХ полк. 6 грудня 1907 р. змінилася його нумерація з 45-го на 18-й.

З 21 листопада 1906 року Рудніцький перебував у дво-місячній відпустці за домашніми обставинами. 24 травня 1907 р. прийняв посаду полкового казначея та тимчасового виконувача обов'язків полкового квартирмістра. Крім цього, до 28 червня того ж року також виконував обов'язки завідувача полковим лазаретом і нестройовою командою. 25 січня 1908 р. був нагороджений орденом Святого Станіслава ІІІ ступеня²⁴⁴.

Залишивши посаду полкового казначея, з 28 квітня по 28 червня 1908 року Рудніцький знаходився у відпустці за домашніми обставинами. На його бажання 8 травня 1908 р. переведений на службу в Окремий корпус прикордонної стражі і через тиждень отримав призначення у Карську бригаду. Занесений до її списків 4 червня 1908 р. наказом по бригаді № 156. Прибув до неї 6 липня того ж року. 22 липня – 29 серпня тимчасово командував Кагізманським загоном бригади, а 13 вересня – 5 листопада 1908 р. завідував господарською частиною бригадного ветеринарного лазарету. З 20 вересня 1908 р. також став виконувати обов'язки помічника завідувача навчальною командою²⁴⁵.

Наказом по VI округу № 2 від 4 січня 1909 року С. Рудніцький призначений субалтерн-офіцером 3-го відділу бригади. З 30 січня тимчасово командував Ерюкським загоном. 15 липня 1909 року призначений виконувачем обов'язків командира цього загону. В період з 20 жовтня

по 4 листопада 1909 р. тимчасово командував Зарданеським загоном бригади. 6 грудня того ж року був підвищений у чині до поручика²⁴⁶.

З 10 січня по 10 березня 1910 р. перебував у відпустці. Цього ж року, 1 квітня – 6 серпня та 25 серпня – 12 вересня, тимчасово командував Тавіскярським загоном бригади.

15 березня 1911 р. Сигізмунд Рудніцький здав Ерюкський загін, а 4 квітня знову прийняв його. За два дні був призначений виконувачем обов'язків командира Медженгертського загону. 10 квітня 1911 р. нагороджений ордемом Святої Анни III ступеня²⁴⁷.

Здав Ерюкський загін 16 травня 1911 р. Тимчасово командував Зарданеським загоном з 14 травня по 28 липня 1911 р. Прийняв Медженгертський загін 4 серпня 1911 р. Здав його 29 січня наступного року, а через вісім днів знову прийняв. Тимчасово командував Караурганським загоном бригади 8-11 серпня та 20 серпня – 4 вересня 1912 р. Здав Медженгертський загін у зв'язку з вибуттям у двомісячну відпустку 11 вересня 1912 року. Перебуваючи в ній, С. Рудніцький захворів. Після одужання з'явився 1 грудня 1912 р., прострочивши 19 днів (з усіх інших прибував вчасно). Причина цього командиром бригади визнана поважною. 13 грудня прийняв Абасгельський загін, виконувачем обов'язків командира якого був призначений наказом по VI округу за № 70 від 29 вересня 1912 року. Тимчасово командував Астафлінським загоном бригади з 25 грудня 1912 р. по 28 січня 1913 р.²⁴⁸

21 лютого 1913 р. поручик Рудніцький був Височайше пожалований світло-бронзовою медаллю в пам'ять царствування Дома Романових. Того ж року, 28 березня – 5 квітня, 26-30 травня та 21 листопада – 23 грудня, тимчасово командував Астафлінським загоном. 6 грудня 1913 р. С. Рудніцькому присвоїли чергове звання штабсротмістра.

29 січня 1914 р. його затвердили на посаді командира Абасгельського загону. 8-17 травня тимчасово командував

Астафлінським загоном, а 2 червня був призначений командиром Норіманського загону. Здав Абасгельський загін 17 червня 1914 р., а 4 липня прийняв Норіманський і Зарданеський загоони бригади (останній на два тижні). Наказом по бригаді № 11 від 28 липня 1914 року призначений молодшим офіцером 2-ї пішої Карської сотні²⁴⁹.

Штабсротмістр Рудніцький брав участь у боях 1/29 листопада 1914 р. при повторному зайнятті селища Верхній Анзов, 10 грудня цього ж року під поселенням Сехдзор, прикриваючи правий фланг Ольтінського загону, і в бою під соляними промислами. «За отличия, оказанные в делах против турок в 1914-1915 гг.» 3 травня 1915 р. наказом головнокомандувача Кавказькою армією № 307 нагороджений орденом Св. Анни IV ступеня «За хоробрість»²⁵⁰.

Очоловав 1-у прикордонну Карську кінну сотню, разом з якою 6 жовтня 1915 р. прибув на формування 1-го Кавказького прикордонного кінного полку. Наказом по військам VI прикордонного округу від 18 жовтня 1915 р. за № 108 зарахований до списків полку. 21 жовтня С. Рудніцького призначили полковим казначеєм, а 4 листопада 1915 р. – командувачем 1-ю і 2-ю пішими й 1-ю кінною прикордонними Карським сотнями²⁵¹.

12 березня 1916 року він тимчасово прийняв полкову команду служби зв'язку та посаду завідувача зброєю, незалежно від виконання своїх прямих обов'язків. Здав їх 28 березня 1916 р. Того ж дня на законній підставі прийняв 4-у сотню, яку здав 17 квітня 1916 р., відбувши у 28-денну відпустку. 30 травня прийняв посади полкового казначея (затверджений на ній 14 червня) і квартирмістра, а 1 червня того ж року – завідувача зброєю²⁵².

Рудніцький брав участь у боях 4-13 липня 1916 р. під час Равандузької операції – наступу частин російського Ван-Азербайджанського загону на мосульському напрямку на Кавказькому фронті і Перському театрі Першої світової війни.

22-27 липня того ж року перебував на посаді діловода по господарській частині. 18 вересня призначений членом полкового суду, а 27 вересня 1916 р. наказом по полку № 276 – командиром 3-го ескадрону. Рудніцький здав посаду полкового казначея 24 листопада 1916 р. і через три дні відбув у семитижневу відпустку. Наказом по полку № 27 від 27 січня 1917 р. прийняв на законній підставі 2-й ескадрон²⁵³.

На той час був холостий. Ні він, ні його батьки не мали нерухомого майна. Отримував на службі 1833 рублі (столових 360 рублів, жалування 948 рублів і додаткових 525 рублів).

В підписаному 6 квітня 1917 р. командиром 1-го Кавказького прикордонного кінного полку полковником Поповим послужному списку штабсротмістра Сигізмунда Болеславовича Рудніцького зазначено, що той особливих доручень понад свої прямі обов'язки від начальства не отримував, покарань на мав, як і обставин, які позбавляли б його права на отримання знаку про бездоганну службу чи віддаляли б строк вислуги до цього знаку²⁵⁴.

Підротмістр Зигмунт Рудніцький вступив до III Польського корпусу. В Києві сформував і очолив ескадрон конвою генерала Міхаеліса. Разом з ним 27 січня (9 лютого) 1918 р. залишили місто в зв'язку з наступом більшовиків, здійснивши перехід до Антонін. З Києва конвой вийшов у кількості 36 чоловік (з них 6 офіцерів), здобуваючи по дорозі коней й спорядження в солдатів-українців, які залишили свої полки і поверталися додому²⁵⁵.

У березні 1918 р. конвой Головного штабу генерала Міхаеліса з 3-х офіцерів і 45 вершників приєднали до 5-го полку уланів. Спільно із залишками розбитого відділу підротмістра Енгеля вони утворили 4-й лінійний ескадрон, розташований у Тиврові. Тут продовжилося його формування. В квітні 4-й ескадрон мав у своєму складі 70 шабель під командуванням 5 офіцерів²⁵⁶.

14 квітня 1918 року некомплектний 4-й ескадрон був направлений на допомогу оточеним у Немирові двом ескадронам уланів і пробився до міста, взявши участь у дводенних боях з місцевими селянами. Його 1-й взвод залишився при командуванні полку²⁵⁷.

Після цього 7-й полк уланів був передислокований у село Уладівка Вінницького повіту, де 22 травня об'єднався з дивізіоном Яворського в полк Шеволежерів Польських. Серед його офіцерів був і підротмістр Рудніцький²⁵⁸. Менш ніж за місяць загроза використання сили австрійським командуванням змусила полк демобілізуватися.

Невдовзі З. Рудніцький вступив до добровольчого кавалерійського підрозділу, що з кінця листопада 1918 р. формувався в Варшаві для допомоги військам, що захищали Львів. У цій військовій частині зібралось чимало його колишніх однополчан з 7-го полку уланів. Наприкінці грудня 1-й ескадрон виїхав на фронт до Львова. В перших днях січня 1919 р. розпочалося формування 2-го ескадрону під командуванням ротмістра Рудніцького. 29 січня 1-й ескадрон повернувся до Варшави для поповнення і кавалерійського спорядження. 8 лютого дивізіон у складі двох ескадронів на чолі з майором Рудніцьким перейшов для формування у Вілянув. 19 лютого він був перейменований на кадр 12-го полку уланів «Оборона Львова»²⁵⁹.

9 травня 1919 р. I дивізіон у складі 7 офіцерів, 27 під-офіцерів та 234 уланів під командуванням З. Рудніцького відправився на фронт у Східній Галичині. В Перемишлі дивізіон був приділений до 3-ї дивізії Легіонів генерала Зелінського і вирушив до Добромиля, де після вивантаження дістався своїм ходом до села П'ятниця. Того ж дня відбулося бойове зіткнення з українськими військами. Позиція дивізіону простягалася на захід від залізничної колії Добромиль – Хирів. На схід від неї розташовувався батальйон українського 36-го полку піхоти імені Івана Мазепи, атаки якого були зупинені кулеметним вогнем.

З прибулою вранці ротою 9-го полку піхоти Легіонів дивізіон перейшов у наступ, витіснив українців з їхніх позицій і переслідував 5 кілометрів, беручи полонених. Після цього бою вирушив до Хирова і став у резерві 3-ї дивізії.

16 травня дивізіон отримав наказ здійснити самостійний рейд на Самбір, на тили неприятеля. Наступного дня увійшов до Самбора, вже зайнятого польськими військами. 19 травня сміливою атакою дивізіон здобув Борислав. Потім вибили українські війська з Болехова, змусивши до відступу ворожий бронепотяг²⁶⁰.

У Рожнятові дивізіон розділювався: 1-й ескадрон був скерований до Надвірної з метою оволодіння містом, але застав там румунські частини, з якими підтримували нейтралітет, а 2-й ескадрон вирушив до Богородчан. 5 червня дивізіон перейшов до м. Стрий і звідти залізницею під Броди, де став у резерві в селах Ангелівка і Фірлеївка. В зв'язку з контрнаступом українців його перекинуто під м. Козова, де разом з двома ротами 8-го полку піхоти здобув станцію Денисів. Однак невдовзі, після запеклих боїв з переважаючими силами противника, змушені були відійти до Бережан, прикриваючи відступ піхоти. Перебували там у резерві 3-ї дивізії, несучи розвідувальну службу до 21 червня. В той час 3-я дивізія з приділеними до неї частинами під натиском противника відступила в напрямку Львова. Дивізіон отримав наказ вирушити на Перемишляни. Після зайняття польськими військами лінії ріки Гнила Липа, ніс тут зв'язкову службу.

Майор З. Рудніцький.
1919 рік

30 червня 1919 р. 3. Рудніцький передав командування дивізіоном ротмістру А. Шушкевичу. Наступного дня розпочався польський наступ, який закінчився укладанням перемир'я з українцями, а 11 серпня на Волині почалися бойові дії вже проти військ Радянської Росії²⁶¹.

Дивізіон брав участь у здобутті населених пунктів Мокра Воля, Ляхівці, Білогородка й Ізяслав. На цьому закінчилися бої з радянськими військами. 29 вересня 3-й, 4-й і кулеметний ескадрони 12-го полку уланів прибули до села Михля під Ізяславом, де об'єдналися з I-м дивізіоном. 25 жовтня 1919 р. отримали назву «уланів Подільських»²⁶².

Після короткого постою в Михлі полк залізницею з Тарнополя вирушив на Куяви, щоб взяти участь у зайнятті Помор'я. Стояв у Служево і навколишніх селах до середини січня 1920 року, коли польські війська перейшли польсько-німецький кордон і розпочали зайняття Помор'я. Після цього ніс прикордонну службу в районі Косцежина – Картузи до 16 квітня. Того дня отримав наказ повернутися на Волинь, в зв'язку з запланованим наступом польсько-українських військ на Наддніпрянській Україні²⁶³.

19 квітня 1920 р. подільські улани прибули до Рівного, а 26 квітня вже вступили в бій з радянською кавалерією біля с. Сліпчиці на Житомирщині. 1 травня взяли участь в зайнятті Фастова, а 4 травня здобули Білу Церкву. Невдовзі розпочався контрнаступ Червоної армії. 30 травня полк отримав наказ поспішно вирушити з Фастова, де він тоді перебував, під Сквиру для порятунку фронту, прорваного кавалерією Будьонного. Подільські улани становили резерв 19-го полку піхоти, який займав ділянку Погребище – Сквира. 5 червня 1920 р. тут розпочався загальний наступ противника. 12-й полк уланів брав участь в обороні трьох пунктів опору: Сніжна, Озерна і Самгородок²⁶⁴.

Втративши убитими трьох офіцерів, маючи важко поранених командира полку, двох офіцерів і більше ста уланів, розпочав поспішний відхід до станції Зарудинці. Через

кілька днів полк став в районі Козятина, де командування ним прийняв майор Рудніцький.

14 червня почався відступ через Чуднів до Новоград-Волинського, де подільські улани підтримували 105-й і 106-й полки піхоти при обороні міста, а потім були відкликані під с. Гульськ на підсилення піхоти при обороні переправи через р. Случ. Після цілоденного бою полк перед загрозою оточення відійшов до Корця. 29 червня дістався с. Бугринь, де наступного дня перейшов до села Стадники, зайнявши міст і броди та патрулюючи береги ріки. 2 липня полк взяв участь у виправі на с. Могиляни. Повернувшись до Стадників, боронив до полудня переправи через річку, але перед загрозою оточення разом зі своєю дивізією змушений був відступити далі²⁶⁵.

4 липня полк перебував у бою поблизу Рівного. На другий день вирушив у напрямку Луцька, розбивши полк ворожої кавалерії. В Луцьку подільські улани трималися тиждень, патрулюючи Стир, висилаючи роз'їзди, знищуючи мости, які не могли взяти під оборону. 14 липня полк, який нараховував у той час лише 80 шабель, брав участь в обороні району Берестечка. Після цього продовжив відступ, прикриваючи відхід залишків своєї бригади. 23 липня в Городку під Грубешовим прийняв маршове поповнення з запасного ескадрону, яке відновило полк. У той час командування ним обійняв командир запасного ескадрону підполковник Шантир, а підполковник Рудніцький отримав наказ очолити запасний ескадрон у Замості²⁶⁶.

Наприкінці серпня розпочався контрнаступ поляків під Варшавою. Невдовзі настало перемир'я, а в березні 1921 р. був підписаний Ризький мирний договір. Після цього 12-й полк був передислокований у Білокриницю біля Кременця.

Підполковник З. Рудніцький був двічі нагороджений Хрестом Хоробрих. У 1921-1922 рр. служив у полку подільських уланів, в 1923 р. як понадштатний офіцер цього ж полку – у Команді поповнення коней № 17 «Тарнополь»,

а потім – у Команді поповнення коней № 1 «Варшава». Кожен Округу корпусу був поділений на три райони служб ремонту. У кожному районі була Команда поповнення коней, позначена порядковим номером і назвою місцевості. До її завдань належали: складання реєстру наявних у цивільних осіб коней, мулів та ослів, збір даних щодо їх розведення на території району, організація їх оглядів і класифікацій, проведення побору у передбачених статутом випадках, контакт з кіннозаводчиками, співпраця з відповідними державними установами з питань конярства.

Полковник
З. Рудніцький

1 червня 1924 р. полковник Рудніцький був призначений на посаду командира 12-го полку уланів, на якій перебував майже п'ять років²⁶⁷.

У березні 1929 р. розпорядженням міністра військових справ полковника З. Рудніцького зарахували до кадру офіцерів кавалерії, з одночасним службовим переведенням на посаду районного інспектора коней у Варшаву²⁶⁸. Служив там і в 1930 році. На той час був удостоєний Золотого

Хреста Заслуги²⁶⁹.

В 1934 р. полковник Зигмунт Маріан Алекси Рудніцький значився в списках офіцерів кавалерії у відставці²⁷⁰. Подальша доля невідома.

СКІБНЕВСЬКИЙ (Skibniewski) Станіслав (1896-1978) – хорунжий 7-го полку уланів.

Народився 8 (23) лютого 1896 року в галицькому селі Попівці (тепер Бродівського району Львівської області) у польській католицькій родині Богуміла (1862-1911) і Марії (уродженої Тжебінської, 1863-1919) Скібневських герба Слєповрон. Його рідними братами і сестрами були: Анна

(1887-1888), Тадеуш (1889-1952), Гелена (1890-1919), Богуміл (1891-1945), Броніслав (1894-1973), Зигмунт (1897-1897), Анна (1898-1964), Єжі (1900-1918), Ян (1903-1987) і Марія (1906-1939)²⁷¹.

Богуміл Скібневський

Марія Скібневська

Військову освіту С. Скібневський здобув у Єлисаветградському кавалерійському училищі, звідки був випущений 1 червня 1915 р. прапорщиком в 11-й уланський Чугуївський полк²⁷². Учасник бойових дій на фронтах Світової війни. 13 серпня 1916 року був поранений²⁷³.

Наприкінці 1917 р. хорунжий Станіслав Скібневський увійшов до складу польського ескадрону 11-го уланського Чугуївського полку, на чолі якого став його рідний брат підротмістр Тадеуш Скібневський. 29 грудня 1917 р. ескадрон прибув у с. Дзвониха – місце формування дивізіону Кірасирів Польських, з яких незабаром постав 7-й полк уланів III Польського корпусу²⁷⁴.

В червні 1918 р. корпус був розформований австрійцями. З багатьма своїми однополчанами-уланами С. Скібневський продовжив службу в 12-му полку уланів Війська Польського. Звідти в березні 1921 року розпорядженням

міністра військових справ підпоручник С. Скібневський був переведений до 1-го танкового полку²⁷⁵.

С. Скібневський. 1975 р.

За кілька місяців залишив військову службу. В 1921-1924 роках був у запасі 12-го полку уланів. В 1923 р. підвищений до поручника. У тому ж званні в 1934 році значився у списку офіцерів запасу кавалерії, будучи приписаним до повітової команди поповнення «Кременець»²⁷⁶.

Станіслав Скібневський був двічі одружений: з Марією Пфаффіус і Ядвігою Вольфф. Обидва шлюби були бездітними. Помер 19 вересня 1978 р. в Ключборку, де й похований²⁷⁷.

СКІБНЕВСЬКИЙ (Skibniewski) Тадеуш (1889-1952) – підротмістр 7-го полку уланів.

Народився 19 січня 1889 р. в Кракові в багатодітній польській католицькій родині Богуміла і Марії (уродженої Тжебінської) Скібневських²⁷⁸.

Разом з братом Станіславом (1896-1978) був офіцером 11-го уланського Чугуївського Її Величності Імператриці Марії Федорівни полку. 15 січня 1915 року прапорщик Тадеуш Скібневський отримав поранення біля села Соколе. Наприкінці 1917 року підротмістр Т. Скібневський очолив виділений з 11-го уланського Чугуївського полку польський ескадрон, з яким вирушив до Вінницького концентраційного району Військ Польських. 29 грудня 1917 р. з кіньми й озброєнням прибули в с. Дзвониha, яке стало одним з місць формування майбутнього 7-го полку уланів.

Тадеуш Скібневський був призначений начальником команди зв'язку²⁷⁹.

В травні 1918 р. відбулося об'єднання уланів і шеволежерів III корпусу в одну частину – полк Шеволежерів Польських, в якому підротмістр Скібневський продовжив службу до демобілізації в червні того ж року²⁸⁰.

В 1921 році ротмістр Війська Польського Т. Скібневський був нагороджений Хрестом Хоробрих²⁸¹. Вийшов у запас. У 1921 р. був приписаний до подільських уланів, потім – до 5-го полку кінних стрільців, звідки в 1925 році переведений до 12-го полку уланів. На початку 1932 року звільнений від загального військового обов'язку ротмістр Тадеуш Скібневський був приписаний до повітової команди поповнення «Краків М.» – 8-й полк уланів²⁸².

З 1921 року мешкав у Кракові, де навчався в Ягеллонському університеті. Доктор медицини (1926 р.). В 1922 р. одружився з Анною Кірхмаер (1895-1978) – уродженкою села Грушка на Поділлі. Мали доньку Ельжбету (1923-2014). Помер 24 травня 1952 року в Закопане²⁸³.

Прапорщик
Т. Скібневський

Могила Тадеуша і Анни
Скібневських у Закопане

СУРИН (Suryn) Єжі Телесфор (1892-1941) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 5 січня 1892 року в католицькій родині у Варшаві²⁸⁴.

В роки Першої світової війни перебував у Російській армії, після розвалу якої на початку 1918 р. приєднався до польського 7-го полку уланів. 15 квітня того ж року Єжі Сурин у складі 1-го ескадрону брав участь у бою з селянськими загонами в с. Канава Брацлавського повіту, в якому отримав важке поранення. Перебував на лікуванні в шпиталі у Вінниці. Після цього підпоручник Сурин повернувся до своєї частини, яка після реорганізації стала складовою частиною полку Шеволежерів Польських. В червні 1918 р. настала примусова демобілізація²⁸⁵.

Ротмістр Є. Сурин
1923-1924 рр.

З відродженням незалежності Польщі вступив до її Збройних сил. Належав до 12-го полку уланів, але з 1919 року поручник Єжі Сурин служив у Секції шифрів – спеціальному підрозділі II відділу (інформаційного) Головного командування Війська Польського. Був начальником I відділення Секції, яке займалося шифруванням і розшифруванням повідомлень II відділу Головного командування та розробкою нових шифрів²⁸⁶. У 1921 р. наказом міністра військових справ поручник Сурин був нагороджений Хрестом Хоробрих²⁸⁷.

У мирний час понадштатний поручник (ротмістр) 12-го полку уланів Єжі Сурин продовжив службу в II відділі Генерального штабу Міністерства військових справ²⁸⁸.

2 червня 1924 р. ротмістр Сурин був переведений до 12-го полку уланів, а з 1 грудня того ж року відряджений на навчання до Центру кавалерії в м. Грудзьондз²⁸⁹. В лютому 1926 року був направлений на тримісячний курс до Центральної стрілецької школи в Торунь. Продовжував служити в 12-му полку уланів²⁹⁰.

Розпорядженням Президента Речі Посполитої ротмістру кавалерії Єжі Телесфору Сурина 28 січня 1930 р. було присвоєне звання майора. 20 вересня того ж року його перевели з посади мобілізаційного офіцера 12-го полку уланів на посаду квартирмейстера²⁹¹. Інспектор Збройних сил генерал дивізії Смігли-Ридз в 1932 р. дав йому наступну характеристику: «Врівноважений, сумлінний, ретельний і справедливий. Розсудливий, безтемпераментний. Як квартирмейстер добрий. Інтелект середній»²⁹². Таку характеристику квартирмейстера 12-го полку уланів Єжі Сурина інспектор Збройних сил генерал Смігли-Ридз підтвердив у наступному році²⁹³.

Влітку 1933 р. майор Є. Сурин отримав призначення до Департаменту поповнення Міністерства військових справ. За рік продовжив службу на посаді квартирмейстера Вищої військової школи²⁹⁴. В 1937 році за заслуги у військовій службі Єжі Сурин був нагороджений Золотим Хрестом Заслуги²⁹⁵.

У переддень німецького нападу на Польщу (станом на 31 серпня 1939 р.) майор Сурин був прикомандирований з 12-го полку уланів Подільських до відділу квартирмейстерської служби Міністерства військових справ. Мешкав у Варшаві по вулиці Фелінського, 42. Під час окупації країни Єжі Сурин потрапив до німецьких концтаборів. Мав табірний номер 18448. Перебував у Заксенгаузені. Звідти 6 вересня 1940 р. був переведений у концтабір Дахау, де й помер 9 січня 1941 року²⁹⁶.

ТЖЦІНСЬКИЙ (Trzciński) Юзеф Генрик (1890-1947) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 17 (30) листопада 1890 р. в родині Генрика (1846-1908) і Ядвіги (уродженої Рошковської) Тжцінських герба Равич²⁹⁷. Мав сестру Яніну.

Офіцер запасу армійської кавалерії Російської імператорської армії. Призваний до її лав під час Світової війни. Імператорським наказом від 1 серпня 1916 р. «за отличную службу и труды, понесенные во время военных действий» корнет 12-го прикордонного Калішського полку Йосиф-Генріх Тржцінський був пожалуваний орденом Святої Анни III ступеня. Височайшими наказами від 3 серпня і 25 вересня того ж року він був удостоєний ордена Святого Станіслава III і II ступенів²⁹⁸.

3 грудня 1917 р. підпоручник Ю. Тжцінський служив у підрозділі кінноти III Польського корпусу, який формувався в околицях Вінниці. В січні 1918 р. він розгорнувся в полк кінних стрільців, потім – уланів, який з 10 квітня мав 7-й номер. У бою з селянами в Немирові 14-15 квітня 1918 року Юзеф Тжцінський отримав легке поранення²⁹⁹.

Після цього 7-й полк уланів перевели в район Пикова, де об'єднали з дивізіоном Яворського в полк Шеволежерів Польських. До його складу був включений і підпоручник Тжцінський³⁰⁰. В червні 1918 року III Польський корпус був роззброєний австрійцями та розформований.

У відродженій Польщі підпоручник Тжцінський вступив до 2-го ескадрону Варшавської воєводської кінноти «Оборона Львова», формування якого розпочалося в перших днях січня 1919 р. В цьому підрозділі, який невдовзі став 12-м уланським полком, зібралася значна частина офіцерів колишнього 7-го полку уланів. У березні Тжцінський отримав наказ формувати кулеметний взвод полку, який з 25 жовтня 1919 р. називався «12-й полк уланів Подільських». Вся його подальша служба проходила в цій військовій частині³⁰¹.

В травні 1920 р. поручник Юзеф Тжцінський був відраджений до Центральної школи підофіцерів кінноти в Перемишлі, звідки в червні того ж року переведений до запасного ескадрону 12-го полку уланів³⁰².

У 1921 р. ротмістр Ю. Тжцінський перебував у Навчальному центрі кавалерії в м. Грудзьондз. Звідти повернувся до рідного полку, де в 1923 р. виконував обов'язки інструктора кінноти³⁰³. 3 травня 1926 року йому було присвоєне звання майора³⁰⁴. Розпорядженням міністра військових справ від 26 квітня 1928 року Юзеф Тжцінський призначений заступником командира

Юзеф Тжцінський.
1919 рік

12-го полку уланів³⁰⁵. На цій посаді отримав наступні характеристики інспектора Збройних сил генерала Смігли-Ридза. За 1932 рік: «Характер лояльний. Дуже працьовитий і пунктуальний. Витривалий фізично. Інтелект вище середнього. Трохи сторониться офіцерського корпусу. Дуже добрий тактик. Підходить на командира полку. Вище пересічного»³⁰⁶. За 1933 рік: «Особистість солідна, добрий солдат. Енергійний, з рисою практичності. Добре почувається на місцевості. Підходить на командира полку»³⁰⁷.

16-17 липня 1934 р. підполковник Тжцінський був учасником навчань на місцевості 2-ї окремої бригади кавалерії, по закінченні яких отримав оцінку інспектора Армії: «В обороні замало орієнтується, замало розуміння бою, наближеного до бою піхоти». В його характеристиці за цей рік генерал дивізії Смігли-Ридз зазначив: «Інтелект не надто високий, але військово мислення загалом відповідне, досить велика практичність. Не підходить на посаду вищу за командира полку»³⁰⁸. Залишався заступником командира полку до 1938 року.

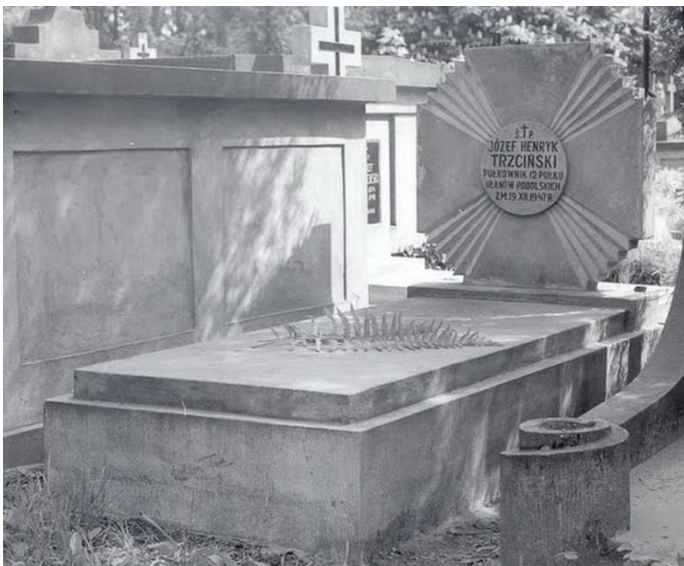

Майор Ю. Тжцінський з дружиною

За свою службу Ю. Тжцінський був нагороджений Хрестом Хоробрих (двічі), Медаллю Незалежності, Срібним Хрестом Заслуги, медалями «За війну 1918-1921», «Десятиліття відновлення незалежності» та союзницькою «Медаллю Перемоги» («Interalliée») ³⁰⁹.

Важко поранений у голову в 1920 р., після отримання травми хребта став інвалідом, залишив службу в званні полковника й оселився з родиною в Кельце. Там і помер 19 грудня 1947 року. Похований на місцевому Старому цвинтарі.

З 30 грудня 1926 р. був одружений з Клементиною Романовською. Їх донька Ядвіга Анна Тжцінська (1933-2005) – відомий художник, живописець, графік.

Могила полковника Юзефа Тжцінського

ЧУДОВСЬКИЙ (Czudowski) Антоні (1890-1951) – підротмістр 7-го полку уланів.

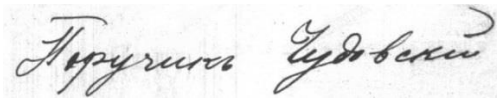
Народився 14 (17) квітня 1890 р. в Смоленську. Син Вацлава. Мав брата-близнюка на ім'я Маріан, убитого в Першу світову війну.

Антоні Чудовський у 1908 році закінчив смоленське Олександрівське реальне училище. Успішно склавши вступний екзамен, був прийнятий на навчання в Інститут інженерів шляхів сполучення в Санкт-Петербурзі. У 1912 році добровільно поступив на військову службу. Разом зі своїм двоюрідним братом Антоні Шушкевичем служив як однорічник у 20-му драгунському Фінляндському полку, дислокованому у Вільманstrandі. Витримавши іспит на офіцерське звання, прапорщик Чудовський був зарахований у 1913 р. в запас армійської кавалерії і повернувся в інститут для завершення своєї дипломної роботи³¹⁰.

З початком Першої світової війни прапорщик А. Чудовський був призваний із запасу і прикомандирований до лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку. На початку серпня 1914 р. з його запасним ескадроном вирушив з-під Новгороду на фронт у Східну Пруссію. Прибувши у полк, був зарахований до 3-го ескадрону. Сюди ж отримав призначення і прапорщик А. Шушкевич. Через декілька днів А. Чудовський як знавець вибухових матеріалів був переведений у дивізійну кінно-саперну команду, яку через два тижні очолив у зв'язку з хворобою її командира. Перебував на цій посаді до осені 1916 р.³¹¹

Восени 1914 року А. Чудовському «за отличия в делах против германцев» був пожалований орден Святого Станіслава III ступеня з мечами і бантом, а Височайшим наказом від 25 листопада 1915 р. – орден Святої Анни IV ступеня з написом «За хоробрість»³¹².

У 1915 р. корнет Чудовський був контужений. Влітку 1916 р. перебував зі своєю частиною на фронті в районі Ковеля, на р. Стохід. З осені того ж року поручик Чудовський став начальником зв'язку штабу 1-ї гвардійської кавалерійської дивізії, до якої входив його полк. Добре знав генерала П. Скоропадського, який майже два роки був командиром бригади і дивізії, в яких служив Чудовський³¹³.

Підпис А. Чудовського

Височайшим наказом від 3 січня 1917 року Антон Чудовський отримав чин штабсротмістра³¹⁴. Того ж місяця був делегований у Гвардійський запасний кавалерійський полк, розташований у селі Кречевиці біля Новгороду. Там прийняв командування дивізіоном молодих солдатів, яких готували для поповнення Кірасирського полку. Як заступник командира Гвардійського запасного кавалерійського

полку займався підготовкою новобранців, спорядженням маршових ескадронів та відправкою їх на фронт до лінійних полків 1-ї та 2-ї гвардійських дивізій. Це завдання до серпня 1917 р. Чудовський виконав, після чого командир гвардійського кавалерійського корпусу генерал-лейтенант Є. Арсенєв відкликав його до рідного полку, який вже змінив назву на «Гвардії Подільський Кірасирський полк» і розташовувався у Святошині під Києвом. По дорозі А. Чудовський декілька днів побув вдома у Смоленську. Прибувши до місця служби, отримав призначення у штаб для написання історії полку і праці в полковому комітеті. Активно включився в розпочату штабсротмістром Шушкевичем роботу по формуванню з військовослужбовців російської армії польської національності окремих підрозділів. Попередньо отримали на це дозвіл командира полку і згоду офіцерів. Участь Чудовського в дивізійних і корпусних з'їздах давала йому можливість одночасно проводити цю роботу у полках своєї дивізії та сусідніх. У той час він порозумівся з польською громадськістю в Києві, зокрема з Польською соціалістичною партією, поміщиками, офіцерами та генералом Міхаелісом, який очолював Інспекторат Польських збройних сил в Україні. Землевласники, до яких звертався Антоні Чудовський, запропонували йому декілька маєтків для розміщення в них польських відділів й обіцяли забезпечення фуражем і продовольством. Вибір зупинив на маєтку графа З. Грохольського П'ятничани під Вінницею через розташовані неподалік залишки полку їхньої дивізії та контакти з двоюрідним братом власника маєтку корнетом М. Грохольським, який брав участь у виокремленні поляків зі свого полку Кінної Гвардії. Від генерала Міхаеліса Чудовський отримав письмовий наказ про формування 1-ї хоругви Кірасирів Польських і призначення її командиром. Коштів на це не надали. Також отримав офіційне розпорядження Петлюри про формування відділу польської кавалерії в П'ятничанах та околицях³¹⁵.

Через три дні після саморозпуску Кірасирського полку, 13 грудня 1917 р. Антоні Чудовський на чолі загону гвардійців і добровольців, що нараховував 74 чоловіки, з кінями та військовим майном вирушили потягом з Києва до Вінниці. 15 грудня прибули до П'ятничан. Не бажаючи бути залежним від власників маєтку в питанні забезпечення продуктами і фуражем, А. Чудовський на другий день поїхав до Вінниці в пошуку організацій, які могли б надати їм матеріальну допомогу. Там познайомився з місцевими поміщиками, з якими обговорив питання збору фуражу та продуктів харчування для польського загону. Наступного дня до П'ятничан прибув підпоручник Міхал Грохольський з 44-ма кінногвардійцями. Після об'єднання з ними утворився 1-й ескадрон. Тим часом стало очевидним, що невдовзі дезорганізовані частини російської армії залишать фронт і вирушать на схід через Вінницю. Розташовані біля неї П'ятничани були незручним місцем для оборони у разі нападу збільшених військ. Чудовський домовився з Францішеком Ярошинським про переведення відділу в його маєток Дзвониha, який був залишений власниками. Оточений з трьох боків р. Південний Буг і віддалений від залізниці, був ідеальним місцем для формування. 1 січня 1918 р. в розташованому поблизу Дзвониha фільварку Михайлівка Чудовський прийняв до своєї частини польський загін з російської 11-ї кавалерійської дивізії, прибулий туди напередодні. Він став 2-м ескадроном I хоругви Кірасирів Польських. 5 січня з П'ятничан до Михайлівки перемістився 1-й ескадрон. Разом вони утворили 1-й дивізіон полку Кірасирів Польських, що нараховував 220 осіб³¹⁶.

13 січня 1918 р. А. Чудовський передав командування ним підротмістру В. Ковнацькому. 17 січня полк Кірасирів Польських був перейменований на 2-й полк кінних стрільців і очолив його прибулий полковник Генрик Кунцман³¹⁷. Чудовський став його заступником. У березні полк змінив назву на 5-й полк уланів, а в квітні – на 7-й полк уланів.

Після боїв з українськими селянами у Немирові, Канаві й Гнівані, полк за наказом австрійського командування розташували в Уладівці. В травні 1918 р. підротмістр Чудовський продовжив службу в полку Шеволежерів Польських, що утворився після об'єднання з уланами і входив до Легкої бригади, якою командував полковник Ю. Руммель. 10 червня 1918 року на вимогу австро-угорського командування бригада склала зброю³¹⁸.

Вірогідно, після цього Чудовський залишився у Вінниці. Зофія Грохольська згадує його серед гостей, з якими спільно відзначали Святвечір у грудні 1918 р. в їхньому вінницькому помешканні³¹⁹. Виїхав з Вінниці на початку 1919 р. Прибув до Варшави, де колишні офіцери 7-го полку уланів збиралися у формованому тут ескадроні «Оборона Львова», невдовзі розгорнутому до дивізіону. А. Чудовський вступив до нього в лютому 1919 року. Цього ж місяця дивізіон став кадром 12-го полку уланів «Оборона Львова». В квітні розпочалося формування технічного ескадрону під командуванням ротмістра Чудовського. Невдовзі його замінили на цій посаді, після чого він до червня 1920 р. очолював запасний ескадрон 12-го полку уланів, розташований у м. Замосць³²⁰.

Ю. Руммель і А. Чудовський.
Варшава, близько 1920 р.

На початку 1921 р. ротмістр Чудовський перебував з 12-м полком уланів у с. Красне на Волині. Цього ж року за бойові заслуги був тричі нагороджений Хрестом Хоробрих³²¹. Продовжив службу в рідному полку, отримавши підвищення у званні до майора. В 1923 р. А. Чудовський був відряджений до Варшавської політехніки³²². З огляду на стан здоров'я, майор 12-го полку уланів Антоні Чудовський на власне прохання був переведений з 31 березня 1924 р. до Корпусу офіцерів запасу³²³. В подальших роках його прізвище в списках офіцерів чинної служби чи запасу не згадується³²⁴.

Мешкав у Варшаві. Працював інженером у різних будівельних організаціях. 1924 року був керівником будівництва в Технічно-будівельній спілці. В 1932 р. відкрив у Варшаві під своїм іменем власну будівельну фірму, в якій працював у наступні роки. З метою подальшої підприємницької діяльності в 1936 р. було організоване повне товариство під назвою «Будівельне бюро А. Чудовський і компанія, інженери» («Biuro Budowlane A. Czudowski i Spółka, Inżynierowie»). Знаходилося воно у Варшаві, на вулиці Тадеуша Жулінського, буд. 9. Всі його учасники здійснювали спільну підприємницьку діяльність і за зобов'язаннями товариства солідарно несли додаткову відповідальність усім своїм майном. Займалися виконанням робіт у сфері будівництва. Повноваженнями на здійснення угод від імені фірми були наділені Антоні Чудовський, Вацлав Шушкевич, Конstantи Чудовський, Мечислав Кересант-Вісневський і Станіслав Домін. Представляти компанію були уповноважені А. Чудовський і В. Шушкевич³²⁵.

У 1938 р. спільно з Влодзімежом Філіпковським заснував фірму «Антоні Чудовський і компанія» («Antoni Czudowski i Spółka»), яка збудувала автомобільний завод у Любліні для Акціонерного товариства «Лільпоп, Рау і Левенштейн». Після її ліквідації німецькими окупантами в квітні 1940 р., Антоні Чудовський організував у Варшаві

Товариство залізничних та інженерних робіт «Торок» (Towarzystwo Robót Kolejowych i Inżynierskich «Torok»), яке обслуговувало залізничні колії. Директором і співвласником його був В. Філіпковський. Чудовський трудився в ньому до Варшавського повстання 1944 р.³²⁶

Ще до 1939 р. А. Чудовський написав рукописні спогади про формування в 1917-1918 рр. польських військ в Україні. В них він показав ставлення до утворених підрозділів з боку легіонерів, чия конспіративна діяльність нанесли їм багато шкоди і привела до непотрібних важких боїв і втрат. Через це рукопис не прийняли до видання у вигляді брошури навіть за кошти автора. У часі повстання, 7 серпня 1944 р., Чудовський з родиною був виселений зі свого варшавського помешкання, де залишився рукопис, який згорів разом з іншими речами наступного дня. По пам'яті почав відновлювати його, але зробив записи лише до середини січня 1918 р. Через важку хворобу не зміг закінчити його³²⁷. Помер у 1951 році в Варшаві³²⁸. Незакінчений рукопис спогадів А. Чудовського знаходиться в архіві його доньки Марії Кристини (народилася 22 березня 1932 р.), одруженої з Леоном Шостаковським.

ШПІНКО (Szpinko) Вацлав (1897-1940) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 31 березня (12 квітня) 1897 року в українському Деревчині³²⁹. Син Станіслава і Юзефи з Пйотровських.

Учасник Першої світової війни. Наприкінці 1917 р., під час розвалу Російської Республіки й армії, корнет 11-го драгунського Ризького полку В. Шпінко вступив до утвореного з його військовослужбовців польського ескадрону. Разом з ним 30 грудня 1917 р. прибув у село Михайлівка Вінницького повіту – місце формування майбутнього 7-го

полку уланів III Польського корпусу³³⁰. За пів року разом з однополчанами був демобілізований під тиском австро-угорських військових.

З відродженням незалежності Польщі В. Шпінко вступив до її Збройних сил. В 1919-1920 рр. воював на східному фронті. Декретом Головнокомандувача від 28 лютого 1921 року затверджений у званні поручника Війська Польського³³¹.

По закінченні війни служив понадштатним у 7-му полку уланів Люблінських. Перебував у розпорядженні керівництва залізниць. 13 січня 1923 року Вацлав Шпінко був переведений з Корпусу офіцерів кінноти до Корпусу залізничних офіцерів, з одночасним призначенням поза штат до 2-го залізничного полку та залишенням на посаді референта Віленської військової залізничної референтури³³². Перебував на цій посаді й після переведення 30 серпня того ж року до 3-го залізничного полку. Звідти понадштатного поручника В. Шпінко 26 вересня 1924 р. переміщено також понад штат до 1-го полку залізничних саперів, із залишенням на попередній посаді у Віленському військовому залізничному відділі при Дирекціях залізниць³³³.

Розпорядженням міністра військових справ від 14 травня 1925 р. поручник Шпінко переведений з Корпусу офіцерів залізничних саперів до Корпусу офіцерів інженерів і саперів, з одночасним переведенням з 1-го полку залізничних саперів до 8-го полку саперів та направленням на курс підготовки офіцерів-саперів³³⁴.

З наступного року продовжив службу в електротехнічному батальйоні, місцем постою якого був Нови-Двур біля фортеці Модлін. Командував взводом, а потім 1-ю ротою зенітних прожекторів. Розпорядженням Президента Речі Посполитої 19 березня 1928 р. Вацлаву Шпінко присвоєне звання капітана³³⁵.

З 23 грудня 1929 р. очолював навчальну роту електротехнічного батальйону. На той час його груди прикрашали

Хрест Заслуги Серединної Литви³³⁶, медалі «За війну 1918-1921» і «Десятиріччя відновлення незалежності»³³⁷.

7 червня 1934 р. В. Шпінко отримав призначення до розташованого в Гдині морського дивізіону зенітної артилерії на посаду командира морської роти зенітних прожекторів³³⁸.

В березні 1939 р. майор Шпінко був I заступником командира електротехнічного батальйону. На момент мобілізації перебував у запасному осередку саперів № 1 в Модліні. Під час Оборонної війни, після 5 вересня 1939 р., Шпінко очолив електротехнічний батальйон, що входив до складу оперативної групи «Дубно». Потрапив до радянської неволі. Перебував у таборі для польських військовополонених у м. Старобільськ Ворошиловградської області. Звідти, згідно наказу НКВС СРСР № 00350 від 22 березня 1940 р. «Про розвантаження тюрем НКВС УРСР і БРСР», разом з іншими полоненими польськими офіцерами був направлений у розпорядження УНКВС СРСР по Харківській області. В його підвалах проводили розстріли. Майор саперів Вацлав Шпінко був страчений у квітні (травні) 1940 р. Похований у братській могилі на території

Капітан В. Шпінко.
1929 рік

харківського Лісопарку, де 2000 року відкрито Меморіал жертв тоталітаризму.

Посмертно підвищений до підполковника в 2007 р. На вшанування його пам'яті, у рамках загальнопольської програми «Катинь... зберегти від забуття», 29 квітня 2012 року в м. Мишинець Остроленського повіту Мазовецького воєводства був урочисто посаджений «Дуб пам'яті» як символ «живого пам'ятника».

ШУШКЕВИЧ (Szuszkiewicz) Антоні (1886-1979) – підротмістр 7-го полку уланів.

Народився 26 листопада (9 грудня) 1886 року в Смоленську у польській римо-католицькій родині Фердинанда і Марії (уродженої Чудовської) Шушкевичів. Мав братів Матеуша, народженого 24 грудня 1896 р. (6 січня 1897 р.) й Вацлава. Сім'я мешкала в маєтку Уліново Полоцького повіту Вітебської губернії, Петрограді, Вітебську³³⁹.

В 1897-1904 рр. навчався в семикласному Московському кадетському корпусі. Вищу освіту здобув на фізико-математичному факультеті Санкт-Петербурзького університету в 1906-1911 рр. Займався сільським господарством у власному маєтку. 1 жовтня 1912 року Антоні Шушкевич добровільно вступив однорічником на військову службу до 20-го драгунського Фінляндського полку російської армії. Закінчив шестимісячну школу унтерофіцерів для однорічників. 20 липня (за іншими даними – червня) 1913 р. був зарахований у резерв кавалерії як командир взводу. 14 серпня 1913 р. склав екзамен на офіцерське звання прапорщика, яке було присвоєне йому 9 жовтня того ж року. Залишався й надалі в резерві кавалерії. З 10 травня по 4 червня 1914 р. брав участь у літніх маневрах, після чого ще місяць служив у 20-му драгунському Фінляндському полку на посаді молодшого офіцера в ескадроні. З 5 липня 1914 р. – знову в резерві кавалерії³⁴⁰.

З початком Світової війни, 1 серпня 1914 р. прапорщик А. Шушкевич був призваний із запасу і прикомандирований до лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку. На початку серпня 1914 р. із запасним ескадром відбув на фронт у Східну Пруссію. Прибувши в полк, отримав призначення до 3-го ескадрону на посаду молодшого офіцера. 24 листопада 1914 р. за бойові заслуги йому присвоїли наступний військовий чин корнета³⁴¹.

В серпні 1915 року А. Шушкевич воював на Північно-Західному фронті. 10-11 серпня полк кірасирів Його Величності брав участь у боях за оволодіння переправами в м. Онікшти та біля с. Котлярці Вількомирського повіту Ковенської губернії. Метою наступу було затримати розташовану напроти німецьку кінноту і відтягнути їхні резерви, чим полегшити важке становище XXXIV армійського корпусу. 10 серпня 1915 р. ескадрон Його Величності і 4-й ескадрон кірасирів у пішому порядку наступали на переправу біля села Котлярці, тримаючи на лівому фланзі контакт з кінними гвардійцями. Справа з кірасирами Його Величності зв'язку не було. Для його налагодження та прикриття флангу був висланий корнет А. Шушкевич з двома взводами 3-го ескадрону, який успішно виконав наказ. Наступного дня бій продовжився. Поставлене завдання було виконане. Після обіду, в зв'язку зі зміною обстановки, кірасири отримали наказ виступити в інший район³⁴².

Про подальший перебіг служби А. Шушкевича дізнаємося з його особової справи вже як офіцера Війська Польського за 1926 рік. В ній записано, що 5 січня 1916 р. він був призначений командиром технічного ескадрону (вірогідно, за російським штатним розписом, – начальником кінно-саперної команди) лейбгвардії Кірасирського Його Величності полку і перебував на цій посаді до розформування полку. В книзі «Кирасиры Его Величества в Великую войну» А. Шушкевич станом на 1 січня 1917 р. зазначений як офіцер 5-го ескадрону³⁴³.

10 червня 1916 р. йому присвоєно чин поручика, а 10 вересня того ж року – штабсротмістра. Отримав контузію. За відзнаку в боях нагороджений орденами Святого Станіслава III ступеня з мечами і бантом (Височайший наказ 24 квітня 1915 р.), Святої Анни IV ступеня, прикріпленим на ефес шаблі з написом «За хоробрість» (Височайший наказ від 25 листопада 1915 р.), Святої Анни III ступеня з мечами і бантом (Височайший наказ від 18 квітня 1916 р.), Святого Станіслава II ступеня з мечами³⁴⁴.

Після повалення монархії в Росії, полк 4 березня 1917 року змінив назву на «1-й гвардійський Кірасирський полк», а 8 червня був перейменований на «Гвардії Подільський Кірасирський полк». В цьому році до нього був прикомандирований рідний брат А. Шушкевича – прапорщик Матеуш (Матвій) Шушкевич, який служив у 6-му стрілецькому ескадроні³⁴⁵.

3 квітня полк приступив до охорони залізничного вузла в Києві. Службу тут кірасири несли до грудня 1917 р., коли після категоричної відмови полку українізуватися вийшло розпорядження Генерального секретаря з військових справ Української Центральної Ради про передачу його уповноваженому комісару зброї, казенного майна і коней та розпуск особового складу. 10 грудня 1917 р. командир Подільського Кірасирського полку наказав виконати це розпорядження. В середині грудня стрілецькі ескадрони полку, які перебували на позиціях, також були розформовані. Всі їх офіцери прибули в Київ³⁴⁶. До речі, в цьому місті в той час мешкала мати Шушкевичів³⁴⁷.

Поряд з українізацією частин російської армії відбувалося виділення з них поляків. Активну участь у цьому брали Шушкевичі зі своїм однополчанином А. Чудовським, їхнім двоюрідним братом. Штабсротмістр А. Шушкевич написав і розіслав у полки своєї і сусідніх дивізій відозву із закликом до формування польських частин. Після розформування гвардії Подільського Кірасирського полку частина

його військовослужбовців-поляків утворила відділ кавалерії. До нього добровольцями вступили підротмістр Антоні Шушкевич і хорунжий Матеуш Шушкевич. Стали називатися 1-ю хоругвою Кірасирів Польських III Польського корпусу. Про її формування отримали наказ головного інспектора Польських збройних сил в Україні генерала Міхаеліса та офіційне розпорядження генерального секретаря з військових справ Української Народної Республіки. Місцем формування обрали запропонований Здзіславом Грохольським його маєток П'ятничани під Вінницею³⁴⁸.

15 грудня 1917 р. очолюваний підротмістром Антоні Чудовським загін з кіньми, зброєю та спорядженням прибув з Києва до П'ятничан. Через два дні до них долучилися 45 вершників з полку Кінної Гвардії. Після об'єднання з ними утворився 1-й ескадрон, командиром якого 13 січня 1918 р. став підротмістр Антоні Шушкевич.

Несприятлива військово-політична обстановка змусила 5 січня 1918 року перейти в запропонований Францішеком Ярошинським його маєток Дзвониха Брацлавського повіту, з розташованим неподалік селом Михайлівка. Сюди ж наприкінці грудня 1917 р. прибув польський загін з російської 11-ї кавалерійської дивізії, який став 2-м ескадроном 1-го дивізіону полку Польських Кірасирів. У січні його поповнили поляки з Гвардійського Кірасирського полку та з інших російських частин. Наприкінці того ж місяця командиром цієї кавалерійської частини, яка 10 квітня 1918 року отримала назву 7-й полк уланів, став полковник Генрик Кунцман. Невдовзі 1-й ескадрон був висланий у Михайлівку, а 2-й і 3-й – до Немирова³⁴⁹.

Попри нейтральний статус польських підрозділів, українська влада й командування прибулих в Україну австро-німецьких військ прагнули їх розформування. III Польський корпус опинився у важкій ситуації, без належного утримання і спорядження. Антипольська агітація й реквізиції привели до збройних конфліктів між польськими

військовими та місцевими селянами. Один з них стався в Немирові та околицях у квітні 1918 р. Вранці 14 квітня 1-й ескадрон уланів силою в 80 шабель з Рицарською ротою і взводом артилерії під загальним командуванням начальника штабу Військ Польських в Україні полковника Барти вирушили із Дзвоники на допомогу оточеним у Немирові польським уланам. Їхній авангард дістався села Канава, зайняв переправи і пором на р. Південний Буг. Після цього розпочалися переговори Барти з прибулими брацлавськими повітовими комісаром і комендантом, які тривали до вечора і закінчилися безрезультатно. Селяни сконцентрували тут свої сили й приготувалися до оборони³⁵⁰.

Наступного дня бій у Немирові закінчився, і селянські загони стали заходити на правий фланг і тил загону Барти. Врятувала ситуацію і зберегла артилерію атака 1-го уланського ескадрону на чолі з підротмістром А. Шушкевичем, в якій 11 чоловік загинули та ще декілька були поранені. Полковник Барта наказав повернутися до Дзвоники. 1-й ескадрон йшов в ар'єргарді. Відбиваючи атаки селян, дісталися Дзвоники. 16 квітня 1918 р. з боями відступили до Гнівани, де знаходилася решта польських військ. 1-й ескадрон уланів, підсилений 1-м взводом 4-го ескадрону і 1-м кулеметним взводом, зайняв село Витаву. Захищали III Польський корпус з півдня. На цій лінії трималися до вечора 17 квітня, відбиваючи ворожі атаки. Українські загони оточували Гнівани. Всі польські частини було стягнуто до місцевого цукрозаводу, де й зайняли оборону. Ескадрон перебував у резерві. На світанку 18 квітня спішений 1-й ескадрон взяв участь у контратаці, яка зупинила наступ українців. Того ж дня за посередництвом австрійців та вінницького повітового коменданта був підписаний мирний договір з селянами. Підрозділи III Польського корпусу перейшли до Вінниці³⁵¹.

Звідти наприкінці квітня 1918 р. вони вирушили до визначеного їм командуванням XXV австрійського корпусу

району. Кіннота розмістилася в Уладівці й Пикові. 22 травня улани були об'єднані з дивізіоном шеволежерів у полк Шеволежерів Польських. До його складу увійшли також підротмістр Шушкевич і підпоручник Шушкевич. 10 червня 1918 р. польські військові були оточені угорською дивізією й примушені до демобілізації. Ці події А. Шушкевич невдовзі описав у своїй праці «O formacjach i walkach III-go Korpusu Wschodniego» («Про підрозділи та бої III-го Східного Корпусу») ³⁵².

Після відновлення незалежності Польщі А. Шушкевич продовжив службу у Війську Польському. 12 грудня 1918 р. у Варшаві вступив у званні ротмістра до Добровольчого підрозділу варшавської воєводської кінноти «Оборона Львова». Ініціатива його створення виникла серед офіцерів колишнього 7-го полку уланів, які прагнули зібратися в одній військовій частині ³⁵³. Для налагодження контактів з однополчанами 1 грудня того ж року вони створили Союз, головою якого став А. Шушкевич. Про це повідомили 3 грудня 1918 року в газеті «Kujer Warszawski». На заклик відгукнулися колишні вояки 7-го полку уланів і добровольці, з яких утворили Ескадрон кінноти Варшавського воєводства «Оборона Львова» ³⁵⁴.

26 грудня 1918 р. ескадрон силою в 180 шабель під командуванням ротмістра Шушкевича виїхав на фронт до Львова. 28 грудня здобули села Мшана (із залізничною станцією) і Бартатів, які захищав український батальйон. У Львові 31 грудня 1918 р. командувачем обороною міста генералом Тадеушем Розвадовським ротмістр Шушкевич був призначений командиром ескадрону і кулеметного

Підротмістр
А. Шушкевич.
Червень 1918 р.

відділу в добровольчому підрозділі «Оборона Львова» та командиром північно-східної ділянки оборони міста в районі Жовківської рогатки і села Збоїська (Збоїща), яке отримав наказ зайняти. Наказам Шушкевича підлягали також дві роти 30-го полку піхоти, добровольчий відділ Бема і добровольчий Жіночий легіон. Утримували з боями цю ділянку майже місяць³⁵⁵.

29 січня 1919 р. 1-й ескадрон повернувся до Варшави для поповнення і кавалерійського спорядження, бо досі був пішим. 8 лютого дивізіон (1-й і 2-й ескадрони) перейшов до Вілянова, де 19 лютого був реорганізований у 12-й полк уланів «Оборона Львова» (з 25 жовтня того ж року – 12-й полк уланів Подільських). До нього вступив і Матеуш Шушкевич.

А. Шушкевич. 1919 р.

9 травня 1919 р. 1-й і 2-й ескадрони відійшли на фронт у Малопольщі. 30 червня А. Шушкевич був призначений командиром дивізіону. На посаду командира 1-го ескадрону повернувся 1 жовтня 1919 р., після прибуття старших офіцерів. За два дні до цього всі чотири ескадрони полку були направлені на Волинський фронт проти радянських військ³⁵⁶.

19 грудня 1919 р. – 15 січня 1920 року А. Шушкевич виконував обов'язки відсутнього заступника командира 12-го полку уланів, який на той час перебував у Помор'ї.

З кінця квітня 1920 р. брав участь у війні з Радянською Росією. 4 травня його 1-й ескадрон спільно з 4-м ескадронном здобули Білу Церкву. 5 червня 1920 р. розпочався наступ червоних на Сніжна, Озерна і Самгородок, участь в обороні яких брали 1-й і 3-й ескадрони подільських уланів.

Того ж дня, в зв'язку з пораненням командира полку та його заступника, А. Шушкевич був призначений виконувати обов'язки командира полку, а через тиждень, після прибуття старшого офіцера, – заступника командира полку³⁵⁷.

Рештки полку відступали на захід. Наприкінці липня 1920 року ротмістр Шушкевич короткочасно виконував обов'язки командира 3-ї бригади кінноти, а 4 (5) – 16 серпня 1920 р. очолював 12-й полк уланів після переведення його командира. Командував ним також у вересні того ж року після поранення новоприбулого командира полку³⁵⁸.

30 жовтня 1920 р., в зв'язку з призначенням і приїздом командира полку, А. Шушкевич став його заступником. Був ним до 16 січня 1921 р. На той час бойові дії припинилися, але мирний договір ще не був підписаний. Подільські улани були розташовані в селі Красне на Волині.

За заслуги у війні за незалежність Польщі А. Шушкевич отримав подяки. Від командування 12-го полку уланів: за командування Львівським відділом (наказ від 2 лютого 1919 р.), за Галицько-Волинський фронт (наказ від 1 жовтня 1919 р.), за командування дивізіоном (наказ від 16 листопада 1919 р.), за зайняття Ізяслава (наказ від 24 жовтня 1919 р.). Від командира оперативної групи – за здобуття Ізяслава 13 серпня 1919 р., від генерала Савіцького – за взяття Білої Церкви в наказі по 3-й бригаді кавалерії в травні 1920 р. та від коменданта Центру підготовки кавалерії від 16 грудня 1920 р.³⁵⁹

У 1921 р. ротмістра Шушкевича тричі нагородили Хрестом Хоробрих (за два роки удостоїли четвертий раз). Крім цього, він був серед дев'яти військовослужбовців колишнього III корпусу Військ Польських на Сході, яким Начальник Держави і Головнокомандувач декретом від 10 травня 1922 р. надав орден *Virtuti Militari* V класу (№ 6897)³⁶⁰.

Цією найвищою військовою нагородою Польщі (№ 4026) декретом Головнокомандувача від 26 січня 1922 року був посмертно відзначений і рідний брат Антоні –

поручник 12-го полку уланів Матеуш Шушкевич, який загинув 18 липня 1920 р.³⁶¹

Ротмістр Антоні Шушкевич 1 лютого 1921 р. став слухачем військово-педагогічного курсу у Варшаві, який успішно закінчив 1 серпня того ж року. До кінця місяця перебував у відпустці. 18 серпня 1921 р., за поданням шефа секції кінноти I Департаменту Міністерства військових справ генерала Белінського, наказом № 44238 призначений командиром ескадрону підхорунжих Навчального центру кавалерії в м. Грудзьондз. 1 вересня Шушкевич приступив до своїх нових обов'язків. 3 травня наступного року йому присвоїли звання майора, а 16 січня 1923 р. перевели до II Департаменту (кіннота) Міністерства військових справ керівником референтури підготовки³⁶².

На підставі наказу III відділу Генерального штабу, 15 квітня 1923 р. А. Шушкевич розпочав навчання на курсах для штабних офіцерів у Франції, які успішно закінчив 9 червня того ж року. Через шість днів розпочав службу на посаді керівника організаційно-мобілізаційної референтури II Департаменту Міністерства військових справ. 3 січня 1924 р. майор Шушкевич був переведений до 12-го полку уланів (понадштатним) і одночасно відряджений на десятимісячний курс перепідготовки до Навчального центру кавалерії в Грудзьондз³⁶³.

Під час навчання, 13 травня, Антоні Шушкевич був призначений командиром запасного ескадрону, а після його успішного закінчення, 1 листопада 1924 р. – керівником організаційно-мобілізаційної референтури II Департаменту Міністерства військових справ³⁶⁴.

19 грудня 1924 р. А. Шушкевич підвищений у званні до підполковника. 28 жовтня 1925 р. переведений з II Департаменту Міністерства військових справ та 12-го полку уланів (де він був поза штатом) до 8-го полку уланів заступником командира полку. Обійняв нову посаду 26 листопада 1925 р.³⁶⁵

Наступного року Шушкевич двічі (10 квітня – 21 травня, 26 травня – 8 серпня) виконував обов'язки відсутнього командира полку. З 25 квітня до 31 серпня 1927 р. перебував на курсі штабних офіцерів у Навчальному центрі кавалерії в м. Грудзьондз, який успішно закінчив. На той час припадають нові кадрові рішення, пов'язані з подальшим проходженням військової служби. 5 травня А. Шушкевич був призначений виконувачем обов'язків командира 14-го полку уланів Язловецьких, дислокованого у Львові, а 5 серпня 1927 р. – командиром цього полку. З 21 жовтня до 12 грудня 1927 р. виконував обов'язки командира 16-ї бригади кавалерії. Потім перебував у відпустці до 16 січня 1928 року, після чого повернувся до обов'язків командира 14-го полку уланів (затверджений на цій посаді розпорядженням міністра військових справ 24 липня 1928 р.)³⁶⁶.

Визнанням заслуг підполковника Шушкевича у різних сферах військової служби стало нагородження його Золотим Хрестом Заслуги. Відповідне розпорядження Президента Речі Посполитої було опубліковане 11 листопада 1928 р. Невдовзі до його відзнак додалися медалі «За війну 1918-1921» та «Десятиліття відновлення незалежності»³⁶⁷.

У той час А. Шушкевич продовжував підвищувати свою кваліфікацію на курсах: 13 листопада – 2 грудня 1928 р. в Торуні, а з 1 лютого до 6 травня 1929 р. – в Рембертуві.

Підполковник А. Шушкевич. На лівій кишені – знак Легкої бригади. 1927-1928 рр.

Розпорядженням Президента Речі Посполитої від 4 січня 1929 року Антоні Шушкевичу було присвоєне звання полковника³⁶⁸.

З 19 жовтня 1931 р. він перебував на двотижневому інформаційно-газовому курсі для командирів полків³⁶⁹.

Полковник А. Шушкевич.
1929-1932 рр.

Розпорядженням міністра військових справ від 23 грудня 1931 року командир 14-го полку уланів полковник А. Шушкевич був звільнений із займаної посади без нового призначення, перебуваючи в розпорядженні свого командувача Округом корпусу³⁷⁰. З цього приводу інспектор армії генерал дивізії Ю. Руммель 15 січня 1932 р. звернувся письмово до Генерального інспектора Збройних сил. Він повідомляв, що однією з підстав відсторонення Шушкевича від командування полком став рапорт комісії про незадовільний стан зберігання секретних актів у полку.

Цей факт виявлено, коли Шушкевич перебував на інформаційно-газовому курсі у Варшаві, і не може бути поставлений у вину відсутньому. Після вивчення матеріалів справи командувачем Округу корпусу № VI, було визнано дрібні невідповідності, встановлено і покарано винних. Це не стосувалося Антоні Шушкевича. Генерал Ю. Руммель пригадав проведені ним інспекції в полку, які завжди виявляли зразковий порядок, і просив маршала залишити Шушкевича на службі. При цьому зазначив, що за рівнем своєї кваліфікації той не претендує на посаду командира бригади кавалерії, але був хорошим командиром

полку і на багатьох посадах може бути корисним і ефективним офіцером³⁷¹. Очевидно, це клопотання не мало успіху, бо розпорядженням міністра військових справ полковник Шушкевич з диспозиції командувача Округом корпусу № VI з 31 травня 1932 р. був відправлений у відставку³⁷².

В 1934 р. відставний полковник А. Шушкевич значився в списках офіцерів кавалерії, придатних до служби під час війни. Належав до Округу № 1, повітової команди поповнення «Варшава – Місто III»³⁷³. Підтримував зв'язки з однополчанами. 14 червня 1936 року був обраний до президії I з'їзду колишніх вояків Язловецького полку, що відбувся у польській столиці.

Напередодні II Світової війни А. Шушкевич працював інженером у приватній компанії у Варшаві. Після німецької агресії залишив Польщу і через Угорщину та Югославію дістався Франції. Був призначений комендантом польського військового табору поблизу Парижа, а пізніше – біля Марселя. Після поразки Франції він допоміг евакуювати чимало польських солдатів. Невдовзі через Іспанію прибув до Португалії, звідки у червні 1941 р. вирушив до Канади. Там А. Шушкевич працював інженером на підприємстві військової промисловості в Оттаві. Мешкав з дружиною Анною (уродженою Говет), з якою були одружені з 1928 р. Разом заснували стипендію для польських студентів у Фундації Владислава Реймонта в Канаді. В 1979 році Антоні Шушкевича не стало³⁷⁴.

ЯБЛОНСЬКИЙ (Jabłoński) Вітольд (1896-1945) – підпоручник 7-го полку уланів.

Народився 14 (27) жовтня 1896 року в Санкт-Петербурзі в шляхетській родині герба Ясенчик³⁷⁵. Син Вінцентія. Загальну освіту здобув у гімназії. Потім закінчив курс офіцерів кінноти.

Учасник Першої світової війни. В 1917 році молодший офіцер 4-го ескадрону 11-го гусарського Ізюмського генерала Дорохова полку корнет В. Яблонський перебував на Південно-Західному фронті. Командир ескадрону Константин фон Розеншильд-Паулін характеризував його як відмінного офіцера. Яблонський очолив сформований у Чорному Острові польський легіон³⁷⁶.

Підпоручник В. Яблонський.
Червень 1918 року

Увійшов до складу ескадрону конвою командувача III Польського корпусу генерала Міхаєліса, який сформував у Києві підротмістр Зигмунт Рудніцький. З ним підпоручник Вітольд Яблонський пройшов шлях через Антоніни до Тиврова, де в березні 1918 р. був включений до ново-сформованого 4-го ескадрону 5-го полку уланів (перейменованого 10 квітня на 7-й полк уланів). Після боїв з українськими селянами у Немирові, Канаві й Гнівані, улани були розташовані в Уладівці. Після реорганізації увійшли до складу полку Шеволежерів Польських. Серед його офіцерів був і Яблонський. 10 червня 1918 р. на вимогу австро-угорського командування полк склав зброю³⁷⁷.

За участь у боях III Польського корпусу В. Яблонський в 1922 р. був нагороджений орденом *Virtuti Militari* V класу (№ 6900)³⁷⁸.

Після демобілізації добрався до Варшави, де разом з багатьма колишніми офіцерами 7-го полку уланів вступив до підрозділу Варшавської воєводської кінноти «Оборона Львова». Підпоручник Яблонський увійшов до його 2-го ескадрону, формування якого розпочалося в перших днях січня 1919 р. На фронт у Східній Малопольщі ескадрон відійшов 19 травня. Невдовзі військова частина, в якій він служив, отримала назву 12-го полку уланів Подільських³⁷⁹.

28 жовтня 1919 р. полк залізницею дістався Александрова-Куявського, готуючись прийняти від німців Помор'я. Згідно погодженого з ними графіка, Військо Польське увійшло на ці землі в середині січня 1920 р. Першим прийнятим від німців містом був Торунь, а першим польським відділом, який увійшов туди, був роз'їзд 12-го полку уланів Подільських під командуванням підпоручника В. Яблонського. Він також був у числі восьми офіцерів, які представляли полк на урочистості зашлюбін Речі Посполитої з морем, що відбулася в м. Пуцьк 10 лютого 1920 р. Після зайняття Помор'я подільські улани були переміщені на схід, де вступили в бої з військами більшовиків³⁸⁰.

В. Яблонський був активним учасником радянсько-польської війни 1919-1920 рр. Чотири рази нагороджений Хрестом Хоробрих. Декретом Головнокомандувача від 28 лютого 1921 року затверджений у званні поручника з 1 квітня 1920 р.³⁸¹

Наказом міністра військових справ від 16 квітня 1921 року був переведений до Командування м. Варшава, залишаючись понадштатним у 12-му полку уланів³⁸². У міжвоєнні роки служив у 12-му полку уланів у Білокриниці. Командував ескадронам. 1 грудня 1924 р. Вітольд Яблонський отримав звання ротмістра³⁸³.

2 листопада 1927 року направлений на десятимісячний

курс інструкторів кінної їзди в Навчальному таборі кавалерії в м. Грудзьондз, по закінченні якого був зарахований до кадру офіцерів кавалерії, з одночасним службовим переведенням на посаду інструктора Школи підхорунжих для підофіцерів у Бидгощі³⁸⁴.

Розпорядженням міністра військових справ від 6 серпня 1928 р. ротмістр Яблонський отримав дозвіл на прийняття і носіння медалі «Interalliée». 1 січня 1930 р. йому присвоїли звання майора і 31 березня того ж року призначили на посаду квартирмейстера 16-го полку уланів³⁸⁵.

З листопада 1930 р. по жовтень 1932 р. навчався у Вищій військовій школі у Варшаві. Після її закінчення дипломований майор Вітольд Яблонський з 1 листопада 1932 року служив начальником штабу бригади кавалерії «Торунь», а з 1934 р. – першим заступником командира 7-го полку кінних стрільців у Познані. 11 листопада 1936 р. він отримав дозвіл міністра військових справ на прийняття і носіння «Французької пам'ятної медалі Великої війни» («Médaille Commémorative Française de la Grande Guerre»), а 19 березня 1937 р. розпорядженням Президента Речі Посполитої був нагороджений Золотим Хрестом Заслуги³⁸⁶.

Наприкінці серпня 1939 р. майор кавалерії В. Яблонський отримав призначення до штабу армії «Лодзь». На цій посаді його застав напад Німеччини на Польщу. Невдовзі був переведений до штабу оперативної групи кавалерії № 2, а потім – на посаду начальника I відділу штабу Командування оборони Варшави. З 27 вересня командував 7-м полком кінних стрільців, який обороняв столицю. Додатком до наказу командувача армій «Лодзь» і «Варшава» генерала дивізії Юліуша Руммеля від 29 вересня 1939 р., за проявлену відвагу і мужність Вітольд Яблонський був нагороджений Хрестом Хоробрих.

Після капітуляції Варшави, 29 вересня 1939 року його полк склав зброю. Яблонський опинився у полоні. Перебував у пересильному таборі військовополонених у м. Блоне,

потім у таборах для офіцерів II-A в німецькому м. Пренцлау та II-C біля Вольденберга. 25 січня 1945 р. розпочалася евакуація табору. 30 січня 1945 р. в'язні, які перебували в німецькому с. Деец (тепер с. Дзедзіце Західнопоморського воєводства Польщі), були звільнені радянськими військами³⁸⁷. Під час цього, за даними Товариства вольденбержців, майор Вітольд Яблонський загинув. Похований на комунальному цвинтарі розташованого неподалік м. Барлінек (тогочасна німецька назва – Берлінхен).

Був одружений з Кристиною Около-Кулак. Їх син Владзімеж Яблонський, народжений 15 квітня 1921 р. у Варшаві, також став військовим. Підпоручник, учасник польського підпілля в 1939-1944 рр. та Варшавського повстання, після поразки якого перебував у німецькому полоні³⁸⁸.

Пам'ятний знак на місці поховання
Вітольда Яблонського

Владзімеж
Яблонський
1944 рік

Примітки

1. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 13 z 8 czerwca 1922 roku. S. 395 ; Rocznik oficerski 1928. Warszawa. S. 349.
2. Turkiewicz J. Zarys historii wojennej 12-go Pułku Ułanów Podolskich. S. 5 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159-160, 161.
3. Stempowski S. Wspomnienia. Z pamiętnika (dok.) // Zeszyty Historyczne. 1973, z. 24, S. 110 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Dzieje jednej partyzantki z lat 1917-1920. S. 69.
4. Грохольська С. Болючі спогади 1917-1919. С. 34, 54-55.
5. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12.
6. Turkiewicz J. Op. cit. S. 19-21.
7. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1422 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563.
8. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386.
9. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. Warszawa. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. Warszawa, 1922. S. 168 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. S. 742 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 53 z 16 grudnia 1926 roku. S. 444.
10. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 22 z 25 sierpnia 1927 roku. S. 257 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 7 z 23 października 1931 roku. S. 331 ; Rocznik oficerski 1928. S. 332, 349 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 62, 81 ; Rocznik oficerski 1932. S. 149, 628 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 7 czerwca 1934 roku. S. 161.

11. Indeks Represjonowanych. URL : <https://indeksrepresjonowanych.pl/int/wyszukiwanie/94,Wyszukiwanie.html>.
12. Lista oficerów Polskich Sił Zbrojnych według awansów dokonanych na uchodźstwie / Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1969. Nr 4.
13. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 385.
14. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. S. 385 ; Czudowski A. Niedokończone wspomnienia z lat 1917 i 1918. Rękopis.
15. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12.
16. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 385 ; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 169.
17. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 56 z 16 grudnia 1922 roku. S. 919 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 9 marca 1923 roku. S. 178 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 56 z 24 sierpnia 1923 roku. S. 523; Rocznik oficerski 1923. S. 623, 683, 1505 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 57 z 30 sierpnia 1923 roku. S. 539 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 32 z 26 maja 1923 roku. S. 2 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. S. 742 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563.
18. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 75 z 21 lipca 1925 roku. S. 399 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 92 z 13 września 1925 roku. S. 502; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 13 z 11 marca 1926 roku. S. 82.
19. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 28 z 19 lipca 1926 roku. S. 220 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 15 maja 1928 roku. S. 192 ; Rocznik oficerski 1928. S. 349, 332 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 62, 81.
20. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 3 z 26 marca 1931 roku. S. 123.
21. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 5 z 11 kwietnia 1933 roku. S. 83 ;

- Rocznik oficerski 1932. S. 149 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 19 marca 1937 roku. S. 12.
22. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 123, 179 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 385 ; Druga lista oficerów rezerwowych W. P. / Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. Warszawa. S. 25.
  23. Grocholski Z. Michał z Grabowa Hrabia Grocholski: wspomnienie pośmiertne (rękopis). URL : [http:// grocholski.pl/wp-content/uploads/Biografie/michalgrocholski.pdf](http://grocholski.pl/wp-content/uploads/Biografie/michalgrocholski.pdf).
  24. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 27, примітки, С. 33 ; Czudowski A. Op. cit. ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Дерябин А. И. Первая мировая война 1914-1918. Кавалерия Российской Императорской гвардии. С. 13.
  25. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 8, 33-34, 38, 42 ; Bagiński H. Op. cit. S. 386.
  26. Dzierżycraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
  27. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 47, 55.
  28. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12.
  29. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 3 maja 1920 roku. S. 331 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 385 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 6 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 13, 29.
  30. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 43 z 27 grudnia 1921 roku. S. 1770; Druga lista oficerów rezerwowych W. P. Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. Warszawa, 1922. S. 25 ; Alfabetyczny spis oficerów rezerwy. Warszawa, 1 maja 1922 r. S. 84 ; Rocznik oficerski 1923. S. 624.
  31. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 181.
  32. Turkiewicz J. Op. cit. S. 13-14 ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 20-21 ; Grocholski Z. Op. cit.
  33. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 181.
  34. Rocznik oficerski 1928. S. 341 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 73 ; Rocznik oficerski 1932. S. 143 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 384 ; Lista oficerów dyplomowanych (stan z dn. 15.IV.1931 r.). S. 18 ;

- ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 27.
35. Залевский Иосиф. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie40001272/
  36. Залевский Иосиф Карлович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15750789/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3DЗалевский.
  37. Залевский Иосиф. Указ. соч.
  38. Там же.
  39. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159, 164 ; Turkie-wicz J. Op. cit. S. 5.
  40. Stempowski S. Op. cit. S. 105-107 ; Bagiński H. Op. cit. S. 391.
  41. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 26, 27.
  42. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
  43. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 384 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1422 ; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 250.
  44. Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 164 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 63 z 27 września 1923 roku. S. 586-587 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 73 z 21 listopada 1923 roku. S. 678 ; Rocznik oficerski 1923. S. 613, 681 ; Rocznik oficerski 1924. S. 10, 555, 601; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. S. 730, 736.
  45. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 110 z 23 października 1925 roku. S. 591 ; Lista oficerów Sztabu Generalnego (stan z dn. 31.XII.1925). S. 12.
  46. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 123 z 20 listopada 1925 roku. S. 662.
  47. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 32 z 15 sierpnia 1926 roku. S. 262; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 25 z 31 października 1927 roku. S. 303 ; Rocznik oficerski 1928. S. 289, 341.

48. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 24 lipca 1928 roku. S. 222 ;
Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 6 lipca 1929 roku. S. 188 ;
Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 73 ; Lista oficerów
dyplomowanych (stan z dn. 15.IV.1931 r.). S. 18 ; Dz. Pers.
MSWojsk. Nr 6 z 23 marca 1932 roku. S. 235 ; Rocznik
oficerski 1932. S. 143, 480.
49. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 30 marca 1934 roku. S. 135 ;
Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 22 grudnia 1934 roku. S. 283.
50. Rocznik oficerski 1932. S. 143 ; Nekrolog ś. p. Zygmunta
Józefa Zalewskiego // Polska Zbrojna. 1939. Nr 178.
51. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386 ;
Rocznik oficerski 1932. S. 230, 740 ; Lista oficerów dyplomo-
wanych (stan z dn. 15.IV.1931 r.). S. 31 ; Turkiewicz J.
Op. cit. S. 6 ; IŻYCKI de NOTTO Mateusz Janusz -
Bohaterowie 1939. URL : [http://www.bohaterowie1939.pl/
polegly,izycki-de-notto,mateusz,7395.html](http://www.bohaterowie1939.pl/polegly,izycki-de-notto,mateusz,7395.html).
52. Turkiewicz J. Op. cit. S. 11-12 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10
z 12 marca 1921 roku. S. 386.
53. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 40 z 23 listopada 1921 roku.
S. 1555 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922
roku. S. 6, 63 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623, 1502.
54. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Do-
datek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z
24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów
zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego
Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 171 ;
Dz. Pers. MSWojsk. Nr 12 z 1 marca 1923 roku. S. 145 ;
Rocznik oficerski 1923. S. 623, 684, 1502 ; Rocznik oficer-
ski 1924. S. 35, 563, 606 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 103 z
2 października 1924 roku. S. 569 ; Dz. Pers. MSWojsk.
Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. S. 742 ; Lista oficerów
Sztabu Generalnego (stan z dn. 31.XII.1925). S. 16.
55. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 12 kwietnia 1926 roku.
S. 110 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 19 z 6 maja 1926 roku.
S. 136.

56. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 20 z 23 grudnia 1929 roku. S. 388 ;
Lista oficerów dyplomowanych (stan z dn. 15.IV.1931 r.).
S. 31 ; Rocznik oficerski 1932. S. 230, 740 ; Dz. Pers.
MSWojsk. Nr 6 z 23 marca 1932 roku. S. 249 ; IŻYCKI de
NOTTO Mateusz Janusz - Bohaterowie 1939. Op. cit.
57. E. H. I. Nadzwyczajne Walne Zebranie «Aeroklubu Poz-
nańskiego» // Lotnik. Poznań, 1931. № 5 (134). S. 84 ;
Pruszkowski T. Wrażenia zagrzebskie // Skrzydłata Polska.
Warszawa, 1931. № 6 (80). S. 132-133.
58. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 6 z 5 marca 1934 roku. S. 81 ;
Iżycki Mateusz. Zmierzch jednomiejscowego lotnictwa
myśliwskiego? // Przegląd Lotniczy. Warszawa, 1934. № 4.
S. 166-169.
59. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 22 grudnia 1934 roku. S. 255.
60. Monitor Polski. 1937. № 64. poz. 94 ; Rocznik oficerski
1932. S. 230 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 11 listopada
1932 roku. S. 388 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 19 marca
1937 roku. S. 5 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 11 listopada
1937 roku. S. 55.
61. IŻYCKI de NOTTO Mateusz Janusz - Bohaterowie 1939.
Op. cit.
62. Śliżewski G. Myśliwcy zapomniani. Działania polskich
pilotów myśliwskich na zapleczu frontu we wrześniu 1939
roku // Przegląd Historyczno-Wojskowy. Rocznik XIX
(LXX). Nr 3–4 (265–266). Warszawa, 2018. S. 138.
63. IŻYCKI de NOTTO Mateusz Janusz - Bohaterowie 1939.
Op. cit. ; Dmowski R. Cyrk Skalskiego w historiografii
polskiej // Verba docent: księga jubileuszowa dedykowana
profesor Janinie Gardzińskiej: praca zbiorowa. T. 2.
Siedlce, 2013. S. 73.
64. IŻYCKI de NOTTO Mateusz Janusz - Bohaterowie 1939.
Op. cit.
65. Ibid.
66. Czapala M. Pułkownik Włodzimierz Kownacki // Podolak.
2017. № 149. S. 56 ; Rocznik oficerski 1932. S. 140 ;

- Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 71 ; Rocznik oficerski 1928. S. 338.
67. Czapala M. Op. cit. S. 56.
  68. Czapala M. Op. cit. S. 57.
  69. Czapala M. Op. cit. S. 57-58.
  70. Czapala M. Op. cit. S. 58.
  71. Czapala M. Op. cit. S. 59-60 ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1254. С. 340.
  72. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. Париж, 1944. С. 119. URL : http://grwar.ru/library/Goshtovt-Kirasiry_III/index.html. С. 119.
  73. Гоштовт Г. Кирасиры Его Величества в Великую войну. 1915 г. Париж, 1942. С. 44-46.
  74. Czapala M. Op. cit. S. 60 ; Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 120.
  75. Czapala M. Op. cit. S. 61.
  76. Ibid.
  77. Czapala M. Op. cit. S. 61 ; Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 122.
  78. Czapala M. Op. cit. S. 62 ; Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 124.
  79. Czapala M. Op. cit. S. 63 ; Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 92-93, 110-114 ; Czudowski A. Op. cit.
  80. Czapala M. Op. cit. S. 64 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 33.
  81. Czapala M. Op. cit. S. 64 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Bagiński H. Op. cit. S. 386.
  82. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
  83. Czapala M. Op. cit. S. 65 ; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 28 z 28 lipca 1920 roku. S. 646.
  84. Czapala M. Op. cit. S.65 ; Kiszko-Zgierski Henryk. Zarys

- historji wojennej 6-go Pułku Ułanów Kaniowskich. Warszawa, 1930. S. 9-10.
85. Kiszko-Zgierski H. Op. cit. S. 11-12.
  86. Czapala M. Op. cit. S. 66.
  87. Czapala M. Op. cit. S. 66 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 11, 13.
  88. Czapala M. Op. cit. S. 66 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 19.
  89. Czapala M. Op. cit. S. 67 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 20-21.
  90. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 6 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 29 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421 ; Czapala M. Op. cit. S. 68.
  91. Czapala M. Op. cit. S. 68.
  92. Rocznik oficerski 1923. S. 623, 677 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563 ; Czapala M. Op. cit. S. 69 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 53 z 5 czerwca 1924 roku. S. 809.
  93. Czapala M. Op. cit. S. 70 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 26 z 6 lipca 1926 roku. S. 204 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 13 z 20 kwietnia 1927 roku. S. 117.
  94. Czapala M. Op. cit. S. 70 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 3 z 28 stycznia 1928 roku. S. 25 ; Rocznik oficerski 1928. S. 323, 338 ; Monitor Polski. 1928. № 260. Poz. 634 ; Rocznik oficerski 1932. S. 140 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 15 z 11 listopada 1928 roku. S. 404.
  95. Czapala M. Op. cit. S. 70.
  96. Czapala M. Op. cit. S. 70-71.
  97. Czapala M. Op. cit. S. 71 ; Rocznik oficerski 1932. S. 140 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 6 z 23 marca 1932 roku. S. 260.
  98. Czapala M. Op. cit. S. 72 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 4 z 19 marca 1933 roku. S. 57.
  99. Czapala M. Op. cit. S. 72 ; Monitor Polski. 1937. № 260. Poz. 410.
  100. Czapala M. Op. cit. S. 73.
  101. Czapala M. Op. cit. S. 72.
  102. Czapala M. Op. cit. S. 73.
  103. Ibid.

104. Кунцман Генрих-Альберт-Густав Густавович. URL : http://ria1914.info/index.php?title=Кунцман_Генрих-Альберт-Густав_Густавович ; Кунцман Владислав Густавович. URL : https://ria1914.info/index.php/Кунцман_Владислав_Густавович.
105. Памятная книжка Ломжинской губернии на 1904 год. Ломжа. С. 222 ; Список ротмистрам армейской кавалерии по старшинству [1909]. СПб. С. 322 ; Список ротмистрам армейской кавалерии по старшинству. Составлен по 1-е Сентября 1913 года. СПб. С. 136 ; Памятная книжка Ломжинской губернии на 1906 год. Ломжа. С. 115 ; Кунцман Генрих-Альберт-Густав Густавович. Указ. соч.
106. Памятная книжка Ломжинской губернии на 1909 год. Ломжа. С. 176 ; Памятная книжка Ломжинской губернии на 1912 год. Ломжа. С. 176 ; Памятная книжка Плоцкой губернии на 1913 год. Плоцк. С. 118.
107. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». С-Петербург, 1910. № 1016. С. 144 ; Список ротмистрам армейской кавалерии по старшинству. Составлен по 1-е Сентября 1913 года. С. 136.
108. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 19 июля по 31 декабря 1914 года. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51530445>.
109. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1264. С. 10 ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1267. С. 58 ; Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie_50127087/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dкунцман.
110. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 1-го января по 1-е марта 1915 года. URL :

- <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51530462>.
111. Plk Henryk Kuncman. URL : <https://www.12pulkulanow.pl/plk-henryk-kuncman/>
  112. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 1-го августа по 1-е сентября 1915 года. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51541283> ; Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 1-го по 31-е июля 1915 года. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51535583>.
  113. Кунцман Генрих Густавов. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital448863/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dкунцман.
  114. Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50218581/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dкунцман.
  115. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 1-го марта 1916 года по 30 апреля 1916 года. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51530412>.
  116. Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50134909/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dкунцман.
  117. Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50140888/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dкунцман.
  118. Bagiński H. Op. cit. S. 386-388 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6-7 ; Henning-Michaelis E. de. W zamęcie («Burzy dziejowej» część trzecia). Przyczynek do historii formacyj polskich w Rosji 1917-1918. S. 130-131.
  119. Hołówko T. Przez dwa fronty: Ze wspomnień emisarjusza politycznego z 1918 roku. Z Warszawy do Kijowa. S. 167-168.
  120. Hołówko T. Op. cit. S. 170.
  121. Грохольська С. Знач. твір. С. 45 ; Stempowski S. Op. cit. S. 105.
  122. Bagiński H. Op. cit. S. 389 ; Henning-Michaelis E. de.

- Op. cit. S. 153.
123. Stempowski S. Op. cit. S. 106, 110-111 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 8 ; ДАВиО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16-17, 18 зв., 19 ; Bagiński H. Op. cit. S. 390-391.
  124. ДАВиО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5-6 зв., 7, 17 зв.; Stempowski S. Op. cit. S. 107, 110-111 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 8-9 ; Bagiński H. Op. cit. S. 390-391 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 163.
  125. Bagiński H. Op. cit. S. 391-395 ; ДАВиО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5-5 зв., 16 ; Stempowski S. Op. cit. S. 107, 113.
  126. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 16 czerwca 1922 roku. S. 439 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 29 ; Monitor Polski. 1938. № 140. Poz. 245.
  127. Послужной список корнета 6-го пограничного Заамурского конного полка Стефана Лятура. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=50525528&backurl=document_name%5Слятур.
  128. Там же.
  129. Там же.
  130. Bagiński H. Op. cit. S. 387 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6.
  131. Bagiński H. Op. cit. S. 390-392 ; Stempowski S. Op. cit. S. 109-110 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 9.
  132. Bagiński H. Op. cit. S. 395-398, 400 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
  133. Turkiewicz J. Op. cit. S. 21, 29 ; Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920. S. 471 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 6 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 20 z 15 lipca 1922 roku. S. 502.
  134. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 27 ; Медына Адольф Станиславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital2165610/
  135. Медына Адольф Станиславович. Указ. соч. ; Медыня Адольф. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50114932/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast

- _ name%3Dмедына.
136. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5.
  137. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 26, 27.
  138. Turkiewicz J. Op. cit. S. 21 ; Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920. S. 554.
  139. Turkiewicz J. Op. cit. S. 29 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 27 z 19 sierpnia 1922 roku. S. 616.
  140. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 20 z 15 lipca 1922 roku. S. 502.
  141. Rocznik oficerski 1924. S. 563 ; Miłkowski, Zygmunt. URL : <http://www.dws-xip.pl/PW/bio/m12b.html>.
  142. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159, 164 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Bagiński H. Op. cit. S. 392.
  143. Stempowski S. Op. cit. S. 109 ; ДАВіО, Ф. Д-192, Оп. 9, Спр. 24, Арк. 5-5 зв. ; Krwawe zajęcia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1.
  144. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
  145. Turkiewicz J. Op. cit. S. 11-12, 19, 29 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 3 maja 1920 roku. S. 331.
  146. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 384 ; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 163 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563.
  147. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 74 z 26 listopada 1923 roku. S. 688 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 7 z 26 stycznia 1926 roku. S. 40 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 44 z 14 października 1926 roku. S. 356 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 5 z 21 lutego 1928 roku. S. 47 ; Rocznik oficerski 1928. S. 304.
  148. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 20 z 23 grudnia 1929 roku. S. 375 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 59, 74 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 7 z 23 października 1931 roku. S. 322 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 13 z 11 listopada 1933 roku. S. 295.

149. Rocznik oficerski 1932. S. 144, 733 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 26 stycznia 1934 roku. S. 10 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 6 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1422 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 15 z 11 listopada 1928 roku. S. 407 ; Miłkowski, Zygmunt. Op. cit.
150. Miłkowski, Zygmunt. Op. cit.
151. Ibid.
152. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 54 ; Druga lista oficerów rezerwowych W. P. / Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. S. 25.
153. Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Памятка кирасир Ея Величества за время Гражданской войны 1917–1920 гг. Приложения. С. XVI.
154. Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Указ. соч. С. 20, 29-30.
155. Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Указ. соч. С. 32.
156. Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Указ. соч. С. 33.
157. Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Указ. соч. С. 34-36.
158. Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Указ. соч. С. 37; Приложения. С. XVI, LXVI ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5; Bagiński H. Op. cit. S. 386.
159. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 1.
160. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
161. Kanabus K. Z dziejów 12. Pułku Ułanów Podolskich // Klimaty św. Anny. 2017. Nr 436. S. 2.
162. Turkiewicz J. Op. cit. S. 14.
163. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12 ; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 385.
164. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 54.
165. Druga lista oficerów rezerwowych W. P. Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1 / 22. S. 25 ; Alfabetyczny spis

- oficerów rezerwy. 1 maja 1922 r. S. 190 ; Rocznik oficerski 1923. S. 624 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 9 z 14 maja 1930 roku. S. 139.
166. Politański Ł. Krakusi w Wojsku Polskim – rys historyczny // Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, t. 18 (2017), z. 1. S. 66.
167. Politański Ł. Op. cit. S. 67.
168. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 19 marca 1931 roku. S. 72.
169. Politański Ł. Op. cit. S. 68 ; Rocznik Oficerski Rezerw 1934. S. 118, 585.
170. Politański Ł. Op. cit. S. 68-69 ; Młodzianowski St., rtm. rez. Rumunja // Przegląd Kawaleryjski. Warszawa, 1936. Nr 8 (130). S. 186-191.
171. Politański Ł. Op. cit. S. 69.
172. Politański Ł. Op. cit. S. 70.
173. Politański Ł. Op. cit. S. 71, 74.
174. Rocznik oficerski 1928. S. 344 ; Rocznik Oficerski Rezerw 1934. S. 847.
175. Новацкий Чеслав. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50155395/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dновацкий.
176. Bagiński H. Op. cit. S. 387 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
177. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 3 maja 1920 roku. S. 331 ; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 161 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623, 679.
178. Wykaz władz i adresów Towarzystw Wyścigowych // Wiadomości Wyścigowe: organ urzędowy do spraw wyścigów konnych. Warszawa. 1929. № 1. S. 4-5.
179. Rocznik oficerski 1924. S. 594, 601 ; Rocznik oficerski 1928. S. 325 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930 ; Rocznik

- Oficerski Rezerw 1934. S. 847.
180. Czesław Nowacki. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/czeslaw-nowacki,53770.html>.
  181. Rocznik oficerski 1924. S. 563 ; Rocznik oficerski 1928. S. 301 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 385.
  182. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159, 164.
  183. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 3 maja 1920 roku. S. 331.
  184. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 385 ; Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 171 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 18 z 3 maja 1926 roku. S. 130 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 53 z 16 grudnia 1926 roku. S. 443; Rocznik oficerski 1923. S. 623, 684 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563, 607 ; Rocznik oficerski 1928. S. 301.
  185. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 8 z 31 marca 1930 roku. S. 101 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 7 czerwca 1934 roku. S. 188; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 25, 83 ; Stankiewicz Z. Garnizon zamojski 1918-1939. Jednostki i instytucje wojskowe w Zamościu // Archiwariusz Zamojski. 2015. S. 87 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 4 lipca 1935 roku. S. 86.
  186. Bordzań T. Działania bojowe Grupy Zieleniewskiego w rejonie Dzwoli (29 września 1939) // Janowskie Korzenie. 2003. № 1. S. 77.
  187. Rocznik oficerski 1928. S. 339 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 71 ; Rocznik oficerski 1932. S. 141.
  188. Kukawski L. Pułkownik Aleksander Piotraszewski // Ułan Wołyński. 2006. N 28; Сведения о конно-партизанском отряде 11-й кавалерийской дивизии штабс-ротмистра

- Якубовского. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=58628312&backurl>.
189. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 161 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Stempowski S. Op. cit. S. 109-110 ; Zawistowski Dezyderjusz J. Zarys historii wojennej 19-go Pułku Ułanów Wołyńskich im. płk. Karola Różyckiego. S. 7 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69 ; Rocznik oficerski 1928. S. 339 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 71 ; Rocznik oficerski 1932. S. 141.
  190. Kukawski L. Op. cit.
  191. Kiszko-Zgierski H. Op. cit. S. 9-11.
  192. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 5 z 14 lutego 1920 roku. S. 92.
  193. Zawistowski Dezyderjusz J. Op. cit. S. 28-33.
  194. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 41 z 27 października 1920 roku. S. 1107.
  195. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1422 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 159 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 10 października 1922 roku. S. 770 ; Rocznik oficerski 1923. S. 637, 678 ; Zawistowski Dezyderjusz J. Op. cit. S. 37.
  196. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 32 z 2 kwietnia 1924 roku. S. 170 ; Rocznik oficerski 1924. S. 574, 600.
  197. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 33 z 21 sierpnia 1926 roku. S. 273.
  198. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 28 z 23 grudnia 1927 roku. S. 372 ; Rocznik oficerski 1928. S. 308.
  199. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 15 z 11 listopada 1928 roku. S. 405 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 32 ; Rocznik oficerski 1932. S. 141.
  200. Kukawski L. Op. cit. ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 7 z 22 marca 1929 roku. S. 102.
  201. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 8 z 4 lipca 1932 roku. S. 331.
  202. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 22 grudnia 1932 roku.

- S. 467.
203. Wykaz opinij (aktów) za 1934 rok gen. Śmigłego-Rydza.
URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-190.pdf.
  204. Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 32 ; Rocznik oficerski 1932. S. 141, 646.
  205. Kukawski L. Op. cit.
  206. Druga lista oficerów rezerwowych W. P. / Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. S. 25 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 13 z 8 czerwca 1922 roku. S. 395 ; Ignacy Emil hr. Plater-Zyberk z Broelu h. wł. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/cz.I002360>.
  207. Пажеский корпус. URL : http://ria1914.info/index.php?title=Пажеский_корпус.
  208. Дерябин А. И. Указ. соч. С. 13.
  209. Czudowski A. Op. cit. ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 33.
  210. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
  211. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421.
  212. Wojciechowski A. Zarys historii wojennej 1-go pułku Ułanów Krechowieckich. Warszawa, 1929. S. 39, 50, 52.
  213. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 25 z 7 lipca 1920 roku. S. 555 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 384.
  214. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 13 z 8 czerwca 1922 roku. S. 395 ; Druga lista oficerów rezerwowych W. P. Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. S. 25 ; Alfabetyczny spis oficerów rezerwy. 1 maja 1922 r. S. 222 ; Rocznik oficerski 1923. S. 602, 700.
  215. Ignacy Emil hr. Plater-Zyberk z Broelu h. wł. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/cz.I002360>.
  216. Ведомость Лейб-гвардии 1-ой парковой артиллерийской бригады о прибыли и убыли в офицерском составе и о последовавших переменах в служебном

- положении офицерских чинов. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=88017482&backurl=document_name%5C1%20парковая%20артиллерийская%20бригада.
217. Bolesław Pruszek. URL : <https://genealogia.plewako.pl/plewako?lang=pl;p=boleslaw;n=pruszak>.
218. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1254. С. 342 ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1282. С. 507 ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1295. С. 945 ; Ведомость Лейб-гвардии 1-ой парковой артиллерийской бригады о прибыли и убыли в офицерском составе и о последовавших переменах в служебном положении офицерских чинов. Указ. соч. ; Приказ лейб-гвардии по 1-й парковой артиллерийской бригаде. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=58601708&backurl=document_name%5Слейбгвардии%201%20артиллерийская%20бригада.
219. Turkiewicz J. Op. cit. S. 6.
220. Bagiński H. Op. cit. S. 387, 394 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 7 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 131-132.
221. Bagiński H. Op. cit. S. 390-391.
222. Bagiński H. Op. cit. S. 393.
223. Bagiński H. Op. cit. S. 394 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 10.
224. Bagiński H. Op. cit. S. 395 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 165.
225. Bolesław Pruszek. Op. cit.
226. Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 72 ; Rocznik oficerski 1932. S. 143 ; Ромишевский Модест Владиславович. URL : https://ria1914.info/index.php?title=Ромишевский_Модест_Владиславович.
227. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую

- войну 1916, 1917 года. С. 119-124.
228. Ромишевский Модест. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50053759/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dромишевский ; Ромишевский Модест. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50018491/ ; Ромишевский Модест. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50062280/.
229. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 92-93.
230. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5 ; Bagiński H. Op. cit. S. 385-386, 390 ; Stempowski S. Op. cit. S. 105.
231. Bagiński H. Op. cit. S. 391 ; Stempowski S. Op. cit. S. 106-107.
232. Turkiewicz J. Op. cit. S. 9 ; Bagiński H. Op. cit. S. 392, 396-400 ; Stempowski S. Op. cit. S. 109-110, 113.
233. Czaykowski W. Zarys historii wojennej 14-go Pułku Ułanów Jazłowieckich. Warszawa, 1928. S. 20, 39.
234. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 257 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 160 ; Rocznik oficerski 1923. S. 100, 627, 678.
235. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 67 z 17 lipca 1924 roku. S. 338 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 101 z 30 września 1924 roku. S. 558.
236. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. S. 735 ; Rocznik oficerski 1924. S. 567, 600.
237. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 111 z 24 października 1925 roku. S. 597.
238. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 11 czerwca 1927 roku. S. 163 ; Rocznik oficerski 1928. S. 319 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 3 z 29 stycznia 1929 roku. S. 25.
239. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 8 z 31 marca 1930 roku. S. 108 ;

- Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 58, 72 ; Rocznik oficerski 1932. S. 143, 528.
240. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 6 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 19 marca 1936 roku. S. 2 ; Rocznik oficerski 1923. S. 100, 627 ; Rocznik oficerski 1924. S. 567 ; Rocznik oficerski 1928. S. 319 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 58, 72 ; Rocznik oficerski 1932. S. 143, 528.
241. Tadeusz Krystyn Romiszewski. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/tadeusz-romiszewski,37830.html>.
242. Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 68.
243. Рудницкий Сигизмунд Болеславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_posluzhnoi_spisok50520963/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3DРудницкий.
244. Там же.
245. Там же.
246. Там же.
247. Там же.
248. Там же.
249. Там же.
250. Там же.
251. Там же.
252. Там же.
253. Там же.
254. Там же.
255. Turkiewicz J. Op. cit. S. 6.
256. Bagiński H. Op. cit. S. 387 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 131-132 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 7.
257. Bagiński H. Op. cit. S. 390-391, 394.
258. Bagiński H. Op. cit. S. 396-398 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
259. Turkiewicz J. Op. cit. S. 11-12.
260. Turkiewicz J. Op. cit. S. 15.
261. Turkiewicz J. Op. cit. S. 16.

262. Turkiewicz J. Op. cit. S. 13, 17.
263. Turkiewicz J. Op. cit. S. 18.
264. Turkiewicz J. Op. cit. S. 19-20.
265. Turkiewicz J. Op. cit. S. 21.
266. Turkiewicz J. Op. cit. S. 22.
267. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 75 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 154 ; Rocznik oficerów kawalerji 1923. S. 623 ; Rocznik oficerów kawalerji 1924. S. 563 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 53 z 5 czerwca 1924 roku. S. 311 ; Rocznik oficerów kawalerji 1928. S. 301.
268. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 5 z 12 marca 1929 roku. S. 91 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 7 z 22 marca 1929 roku. S. 103.
269. Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 56, 68.
270. Rocznik Oficerski Rezerw 1934. S. 335.
271. Rocznik oficerski 1923. S. 624 ; Stanisław Skibniewski h. Ślepowron. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.102046>.
272. Елисаветградское кавалерийское училище. URL : https://ria1914.info/index.php/Елисаветградское_кавалерийское_училище.
273. Сведения об убитых и раненых // Разведчик. Петроград, 1916. № 1360. С. 767.
274. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159, 163, 164.
275. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 438.
276. Pierwsza lista oficerów rezerwowych W. P. Dodatek do Dziennik Personalny Nr 37/21. Warszawa, 1921. II Jazda. S. 3 ; Alfabetyczny spis oficerów rezerwy. 1 maja 1922 r. S. 262 ; Rocznik oficerski 1923. S. 624 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563 ; Rocznik Oficerski Rezerw 1934, S. 119.

277. Stanisław Skibniewski h. Ślepowron. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.102046>.
278. Rocznik oficerski 1923. S. 662 ; Rocznik oficerski 1924. S. 590 ; Druga lista oficerów rezerwowych W. P. / Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. S. 24 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 4 z 22 lutego 1932 roku. S. 158.
279. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5-6 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159, 163, 164 ; Bagiński H. Op. cit. S. 386.
280. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
281. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421.
282. Druga lista oficerów rezerwowych W. P. Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. S. 24 ; Alfabetyczny spis oficerów rezerwy. 1 maja 1922 r. S. 262 ; Rocznik oficerski 1923. S. 662 ; Rocznik oficerski 1924. S. 590, 619 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 97 z 1 października 1925 roku. S. 526 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 4 z 22 lutego 1932 roku. S. 158.
283. Tadeusz Skibniewski h. Ślepowron. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.374939>.
284. Rocznik oficerski 1928. S. 344 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 76 ; Rocznik oficerski 1932. S. 145.
285. Turkiewicz J. Op. cit. S. 6 ; Stempowski S. Op. cit. S. 112; Грохольська С. Зазнач. твір. С. 45 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
286. Peplowski A. Zarys rozwoju organizacyjnego polskiego wywiadu wojskowego w latach 1914-1945 // Słupskie Studia Historyczne. S. 184.
287. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421.
288. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 166 ; Rocznik oficerski 1923. S. 9, 623 ; Dziennik Personalny

- Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 32 z 26 maja 1923 roku. S. 2.
289. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 55 z 12 czerwca 1924 roku. S. 323 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 101 z 30 września 1924 roku. S. 559 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563, 602.
290. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 25 lutego 1926 roku. S. 66 ; Rocznik oficerski 1928. S. 301, 344.
291. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 28 stycznia 1930 roku. S. 23-24 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 25, 76 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 20 września 1930 roku. S. 306 ; Rocznik oficerski 1932. S. 145, 639.
292. Wykaz opinij (aktów) za 1932 rok gen. Śmigłego-Rydza. URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-139.pdf.
293. Wykaz opinij (aktów) za 1933 rok gen. Śmigłego-Rydza. URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-171.pdf.
294. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 8 z 28 czerwca 1933 roku. S. 134; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 7 czerwca 1934 roku. S. 160.
295. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 11 listopada 1937 roku. S. 35.
296. Dachau Concentration Camp. URL : <https://stevemorse.org/dachau/dachau.php?=&offset=129953>.
297. Rocznik oficerski 1932. S. 143.
298. Тржцинский Иосиф-Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50028086/ ; Тржцинский Иосиф-Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50029034/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dтржцинский ; Тржцинский Иосиф-Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50140586/.
299. Turkiewicz J. Op. cit. S. 5; Stempowski S. Op. cit. S. 109; Bagiński H. Op. cit. S. 392 ; ДАВіО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5-5 зв.

300. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
301. Turkiewicz J. Op. cit. S. 11-13.
302. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 3 maja 1920 roku. S. 331 ;
Dz. Pers. MSWojsk. Nr 24 z 30 czerwca 1920 roku.
S. 531.
303. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Do-
datek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z
24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów
zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego
Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 159 ;
Rocznik oficerski 1923. S. 623.
304. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 18 z 3 maja 1926 roku. S. 126.
305. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 9 z 26 kwietnia 1928 roku.
S. 174; Rocznik oficerski 1928. S. 301.
306. Wykaz opinii (aktów) za 1932 rok gen. Śmigłego-Rydza.
URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-139.pdf.
307. Wykaz opinii (aktów) za 1933 rok gen. Śmigłego-Rydza.
URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-171.pdf.
308. Wykaz opinii (aktów) za 1934 rok gen. Śmigłego-Rydza.
URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-190.pdf.
309. Rocznik oficerski 1923. S. 623 ; Rocznik oficerski 1924.
S. 563 ; Rocznik oficerski 1928. S. 301 ; Rocznik ofice-
rów kawalerji 1930. S. 25, 73 ; Rocznik oficerski 1932.
S. 143 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921
roku. S. 1421 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 9 z 19 marca 1934
roku. S. 113 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 26 z 6 lipca 1926
roku. S. 204.
310. Relacja Leona Szostakowskiego, zięcia A. Czudowskiego,
uzyskana dn. 29 września 2018 r.

311. Czudowski A. Op. cit.
312. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1255. С. 359 ; Чудовский Антон. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50180882/.
313. Czudowski A. Op. cit. ; Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 120-124.
314. Чудовский Антон. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie57583922/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dчудовский.
315. Czudowski A. Op. cit.
316. Czudowski A. Op. cit. ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5.
317. Czapala M. Op. cit. S. 64 ; Bagiński H. Op. cit. S. 386.
318. Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
319. Грохольська С. Зазнач. твір. С. 54.
320. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12 ; Stankiewicz Z. Op. cit. S. 87.
321. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623.
322. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 255 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 157 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623, 677.
323. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 28 z 22 marca 1924 roku. S. 139 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 97 z 25 września 1924 roku. S. 538; Rocznik oficerski 1924. S. 563, 617.
324. Rocznik oficerski 1928 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930 ; Rocznik oficerski 1932 ; Rocznik Oficerski Rezerw 1934.
325. Przegląd Budowlany: miesięcznik poświęcony sprawom budownictwa. Zeszyt 3. Warszawa, 25 marca 1936. S. 113 ; Relacja Leona Szostakowskiego, zięcia Antoni

- Czudowskiego, uzyskana dn. 29 września 2018 r.
326. Mikulski Z. Włodzimierz Filipkowski 1898-1974 // Gospodarka Wodna. 2005. № 6. S. 241 ; Relacja Leona Szostakowskiego.
  327. Czudowski A. Op. cit.
  328. Relacja Leona Szostakowskiego.
  329. Rocznik oficerski 1928. S. 599 ; Rocznik oficerski 1932. S. 254 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386.
  330. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 159, 161.
  331. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386.
  332. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 250 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 172 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 4 z 13 stycznia 1923 roku. S. 45.
  333. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 57 z 30 sierpnia 1923 roku. S. 584 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 98 z 26 września 1924 roku. S. 547 ; Rocznik oficerski 1923. S. 987, 995 ; Rocznik oficerski 1924. S. 897, 907, 1358.
  334. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 53 z 14 maja 1925 roku. S. 256.
  335. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 6 z 19 marca 1928 roku. S. 55 ; Rocznik oficerski 1928. S. 580, 599.
  336. Державне утворення в 1920-1922 роках на зайнятих польськими військами східних теренах сучасної Литовської Республіки та північно-західних районах Республіки Білорусь.
  337. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 12 z 3 marca 1926 roku. S. 71 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 20 z 23 grudnia 1929 roku. S. 379 ; Rocznik oficerski 1932. S. 254, 760.
  338. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 7 czerwca 1934 roku. S. 167.
  339. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (CAW WBH), Akta Pesonalne (AP) 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Rocznik

- oficerski 1928. S. 338 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 69 ; Rocznik Oficerski Rezerw 1934. S. 335 ; Relacja Leona Szostakowskiego ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386.
340. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna.
341. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Czudowski A. Op. cit.
342. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну. 1915 г. С. 141.
343. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 124.
344. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1285. С. 612.
345. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 90, 100, 124.
346. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. С. 92-93, 110-114.
347. Czudowski A. Op. cit.
348. Czudowski A. Op. cit. ; Bagiński H. Op. cit. S. 385 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5.
349. Czudowski A. Op. cit. ; Bagiński H. Op. cit. S. 385-386 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 5, 7.
350. Bagiński H. Op. cit. S. 388, 391 ; ДАВiО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 16.
351. Bagiński H. Op. cit. S. 393-395 ; ДАВiО. Ф. Д-192. Оп. 9. Спр. 24. Арк. 5-5 зв. ; Stempowski S. Op. cit. S. 113 ; Henning-Michaelis E. de. Op. cit. S. 165.
352. Bagiński H. Op. cit. S. 396, 400 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
353. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 11.

354. Kanabus K. Op. cit. S. 2.
355. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 14.
356. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12-13 ; CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna.
357. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 19-20.
358. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 23-24.
359. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna.
360. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 16 czerwca 1922 roku. S. 439 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 29.
361. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 3 maja 1920 roku. S. 331 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 6 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 29 ; Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920. S. 877.
362. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 23 lutego 1923 roku. S. 135.
363. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 78 z 21 grudnia 1923 roku. S. 782.
364. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 86 z 28 sierpnia 1924 roku. S. 492 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 118 z 5 listopada 1924 roku. S. 659.
365. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. S. 732 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 114 z 28 października 1925 roku. S. 614 ; Rocznik oficerski 1923.

- S. 17, 623, 677 ; Rocznik oficerski 1924. S. 17, 563, 599.
366. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 5 maja 1927 roku. S. 128 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 24 lipca 1928 roku. S. 216.
367. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 15 z 11 listopada 1928 roku. S. 405 ; Rocznik oficerski 1928. S. 303, 338.
368. CAW WBH, AP 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 4 stycznia 1929 roku. S. 1 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 27, 69.
369. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 6 z 23 marca 1932 roku. S. 260.
370. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 23 grudnia 1931 roku. S. 415.
371. Plk Szuszkiewicz Antoni. URL : <http://www.warrelics.eu/forum/polish-armed-forces-second-republic-si-y-zbrojne-ii-rzeczypospolitej-polskiej-1918-1939/plk-szuszkiewicz-antoni-590640/>
372. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 16 sierpnia 1932 roku. S. 361.
373. Rocznik oficerski 1932 ; Rocznik Oficerski Rezerw 1934. S. 335, 846.
374. Plk Szuszkiewicz Antoni. Op. cit.
375. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623, 682 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563, 604 ; Rocznik oficerski 1928. S. 301 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 79.
376. Алявдин В. Изюмцы в боях за Россию. С. 82.
377. Bagiński H. Op. cit. S. 387, 396, 400 ; Turkiewicz J. Op. cit. S. 6 ; Dzierżykraj-Stokalski W. Op. cit. S. 69.
378. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 16 z 16 czerwca 1922 roku. S. 439.
379. Turkiewicz J. Op. cit. S. 12.
380. Kanabus K. Op. cit. S. 3.
381. Rocznik oficerski 1923. S. 623 ; Rocznik oficerski 1924.

- S. 563 ; Rocznik oficerski 1928. S. 301 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 38 z 8 października 1921 roku. S. 1421 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 10 z 12 marca 1921 roku. S. 386 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. S. 63.
382. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 15 z 16 kwietnia 1921 roku. S. 793.
383. Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 167 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. S. 729 ; Rocznik oficerski 1923. S. 623, 682 ; Rocznik oficerski 1924. S. 563, 604 ; Rocznik oficerski 1928. S. 301.
384. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 28 z 23 grudnia 1927 roku. S. 371 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 24 lipca 1928 roku. S. 222 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 62, 79.
385. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 12 z 6 sierpnia 1928 roku. S. 265 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 28 stycznia 1930 roku. S. 25 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 8 z 31 marca 1930 roku. S. 101.
386. Rocznik oficerski 1932. S. 146, 800 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 13 z 9 grudnia 1932 roku. S. 405 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 11 listopada 1936 roku. S. 29 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 1 z 19 marca 1937 roku. S. 2.
387. Jabłoński Witold - Bohaterowie 1939. URL : <http://www.bohaterowie1939.pl/polegly,jablonski,witold,7191.html>.
388. Włodzimierz Jabłoński. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/wlodzimierz-jablonski,12312.html>.

Б. Вибрані персоналії. Нижні чини

ВІЛЬЧИНСЬКИЙ (Wilczyński) Владислав (1896-1938) – улан 7-го полку уланів.

Прийшов на світ 26 квітня 1896 року в м. Краснобруд Замойського повіту Люблінської губернії. Походив з польської родини селян-батраків, які згодом перебралися до містечка Печера на Поділлі. Його батько, Казимир Вільчинський, служив у графа Потоцького помічником лісника. Владислав до революції навчався в лісотехнічній школі. Був членом римо-католицької релігійної громади. З 14-ти до 21-го року відвідував гурток співу (хоровий), яким керував органіст Надводський¹.

В 1918 році добровільно вступив у польську армію. Служив у Немирові в 2-му ескадроні 7-го полку уланів. 14 квітня брав участь у спробі роззброєння українських селян Стрільчинець. Після сутички в селі Медвежа його загін повернувся до Немирова, на який наступали повсталі селяни. Коли почалася перестрілка в Немирові, він покинув свою частину й утік в Піщанку до тітки, оскільки в Печері селяни хотіли з ним розправитися. У датованому 25 квітням 1918 року списку втрат 7-го полку уланів Владислав Вільчинський значиться серед зниклих безвісти у Немирові. Його батька вбили селяни за побиття їх у лісі в період служби у графа Потоцького та за перебування сина в польських легіонах. За смерть батька В. Вільчинський погрожував помститися, але всіх убивць розстріляв особливий відділ 60-ї кавалерійської дивізії, коли вони з 1919 р. почали воювати з червоними².

В червні 1920 р. разом з відступаючою з України польською армією він вирушив у Польщу. Рідних батька там не відшукав, проте в рідному селі матері Божа Воля Замойського повіту знайшов її батька й брата, в яких пробув два тижні. Після невдалих пошуків роботи в м. Краснобруд,

повернувся в с. Божа Воля, де перебував більше місяця, до приходу туди Червоної армії. Після цього виїхав назад в Україну. Став працювати лісотехніком у Печерському лісництві. Одружився з бідною селянкою-українкою Фотиною Андріївною. В них народилися діти Петро, Феліція, Галина і Юлій. Навесні 1925 року переїхав у с. Гриненки Брацлавського району, де трудився в місцевому лісництві. Був членом Всеукраїнської спілки працівників землі і лісу. Безпартійний³.

За службу в польській армії В. Вільчинський у 1929 р. був заарештований Тульчинським окружним відділом Державного політичного управління (ДПУ). Цього ж року притягнутий як звинувачений по справі нелегальної польської національної організації під назвою «Кулко Рольніче». Створена вона була ще до революції в Печері з ініціативи графа Потоцького та його управляючого з метою покращення побуту селян-поляків шляхом переходу на обробіток землі за допомогою сільськогосподарських машин, які були б у спільному користуванні. Всі польські родини вступили в «Кулко», в тому числі і Вільчинські. На членські внески, фінансову допомогу Потоцьких та кредит у банку купили перші машини. Плата за їх експлуатацію йшла на поповнення інвентарю, допомогу костелу і на польську школу. В 1929 році співробітники ДПУ звинуватили «Кулко» в нелегальному існуванні, антирадянській агітації, протидії організації колгоспу. Членів правління позбавлено волі, сільськогосподарські машини вилучено. Притягнутий до слідства В. Вільчинський, який з 1925 р. в Печері не проживав, уникнув покарання.

За деякий час перейшов на роботу лісотехніком у Рахнянське лісництво. Проживав у с. Винокурня Шпиківського району Вінницької області. 16 грудня 1937 року був заарештований Шпиківським районним відділом НКВС. Утримувався в Брацлавській тюрмі. На той час брат Вільчинського був засуджений за розкладницьку роботу в

печерському колгоспі імені Леніна, а шурич ще в 1934 році позбавлений волі за контрреволюційні дії в с. Печері⁴.

Громадянин СРСР В. К. Вільчинський був звинувачений у тому, що в минулому служив у каральному загоні польських легіонерів і брав участь у придушенні повстання проти білополяків, був членом польської контрреволюційної націоналістичної організації в с. Печера Шпиківського району, за завданням якої агітував польське населення проти існуючого ладу, пропагував серед нього націоналістичні ідеї, готував антирадянський елемент для виступу проти існуючої влади, тобто в злочинах, передбачених статтями 54-10 ч. 1 і 54-11 Кримінального кодексу УРСР. Допитаний 19 і 20 грудня 1937 року В. Вільчинський в інкримінованих йому звинуваченнях повністю зізнався. Окрім цього, його антирадянська діяльність підтверджена показами чотирьох свідків. Співробітники держбезпеки, за погодженням з виконувачем обов'язків Вінницького обласного прокурора, 28 грудня 1937 року визнали за доцільне слідчу справу на В. К. Вільчинського направити в НКВС СРСР на позасудовий розгляд⁵.

Відбувся він 9 січня 1938 р. Нарком внутрішніх справ і Прокурор СРСР ухвалили рішення (протокол № 740) про розстріл Вільчинського Владислава Казимировича. Виконали його у Вінниці 15 лютого 1938 року о 24-й годині⁶.

В 1961 році відбувся перегляд справи репресованого В. К. Вільчинського. Старший слідчий слідчої групи УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Вінницькій області майор Гурочкін допитав нових свідків. Марія Андріївна Андрушевська повідомила, що в 1937 р. теж була заарештована органами НКВС і перебувала під вартою близько двох місяців, звинувачена в членстві в нібито існуючій в с. Печері антирадянській організації. Про неї вона вперше почула від співробітників НКВС. Щодо причетності до цієї організації В. Вільчинського їй нічого не відомо, антирадянських висловлювань від нього ніколи не чула⁷.

І. Я. Міговський, який працював головою Печерської сільради з червня 1937 р. до травня 1938 р., засвідчив, що за цей період співробітники НКВС заарештували близько двадцяти жителів села польської національності, причетних до організації «Кулко». Характеристики на кожного з них, згідно наданого списку, писав секретар сільради під диктовку співробітника НКВС. Свідок З. І. Негуляєв, який у 1937 р. був головою колгоспу в Печері, дав покази про те, що на вимогу співробітника НКВС Маліновського він підписав більше двадцяти складених ним наперед протоколів допиту, не знаючи їх змісту⁸.

20 червня 1961 р. був підготовлений висновок по справі Вільчинського. В ньому, зокрема, зазначено, що служба в польському легіоні ставилася йому в вину безпідставно, оскільки цей злочин амністований постановою Центрального виконавчого комітету від 2 листопада 1927 р.⁹

Розглянувши матеріали слідства, Судова колегія з кримінальних справ Верховного суду УРСР 14 жовтня 1961 р. відмінила постанову від 9 січня 1938 р. щодо Вільчинського Владислава Казимировича, а справу провадженням припинила за відсутності складу злочину. Довідка про це, підписана заступником голови Судової колегії з кримінальних справ Євсеєнком, була надіслана в с. Печеру Вільчинській Фотині Андріївні¹⁰.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ (Dobrowolski) Зигмунт (1897-1972) – підофіцер 7-го полку уланів.

Народився 27 травня (8/10 червня) 1897 р. в Чечельнику Ольгопільського повіту на Поділлі в родині Казимира (1864-1939) й Вікторії (уродженої Радецької-Микулич) Добровольських. Його батько був інженером, адміністратором маєтку і власником помістя Лука біля Житомира. З 1906 року Зигмунт навчався у житомирській II гімназії, а з 1909 р. – в I гімназії, в якій з 1912 р. провадив молодше

коло учнівської корпорації. Після закінчення гімназії у травні 1915 р., став студентом агрономічного факультету Київського політехнічного інституту¹¹.

Наступного року перервав навчання і з червня служив у російській армії, закінчив школу унтерофіцерів. У грудні 1917 р. вступив до III Польського корпусу, що формувався в Україні. Служив у 7-му полку уланів. Підофіцер Зигмунт Добровольський був заступником командира 1-го взводу 3-го ескадрону, який у лютому-квітні 1918 року розташовувався в Немирові. 15 квітня 1918 р. у бою з селянами отримав поранення (розсічення голови). До червня, часу ліквідації корпусу, лікувався у вінницькому шпиталі, а потім перебував як видужуючий у родинному маєтку Лука Житомирського повіту¹².

В жовтні 1918 року З. Добровольський прибув до Варшави й розпочав навчання на сільськогосподарському факультеті Головної школи сільського господарства. Вже наступного місяця брав участь у роззброєнні німців у місті та був призначений командиром взводу в 1-му полку уланів Креховецьких. З 23 лютого по 20 червня 1920 року Добровольський навчався у кавалерійському класі Школи підхорунжих піхоти у Варшаві. Після її закінчення отримав направлення до рідного полку, з яким воював проти радянських військ. З 1 січня 1921 року Зигмунту Добровольському декретом Головнокомандувача від 16 лютого 1921 р. присвоєне звання підпоручника. Цього ж року відзначений Хрестом Хоробрих. Згодом був удостоєний цієї нагороди вдруге¹³.

Після війни, з травня 1921 року, виконував обов'язки ад'ютанта Центральної військової школи гімнастики та спорту в Познані, залишаючись при цьому в списках офіцерів 1-го полку уланів Креховецьких. З березня 1922 року З. Добровольський був командиром взводу, а з квітня 1925 року – ад'ютантом у 15-му полку уланів Познанських. З 2 листопада 1926 р. поручник Добровольський навчався на

7,5-місячних курсах вдосконалення молодших офіцерів кавалерії в Навчальному таборі кавалерії в м. Грудзьондз. З червня 1927 р. в 15-му полку уланів командував взводом і виконував обов'язки командира ескадрону¹⁴.

27 січня 1930 р. Добровольський був підвищений у званні до ротмістра. Розпорядженням міністра військових справ від 28 червня того ж року отримав дозвіл на прийняття і носіння французького варіанту міжсоюзницької «Медалі Перемоги» («Interallié»). 18 червня 1930 року Добровольський був переведений у Ланьцут на посаду командира взводу 10-го полку кінних стрільців¹⁵.

У вересні того ж року став на чолі ескадрону. 4 січня 1932 року ротмістр З. Добровольського направили на навчання до Вищої військової школи у Варшаві, яку він закінчив 1 жовтня 1933 р. з титулом офіцера дипломованого і був переведений на посаду офіцера штабу 10-ї бригади кінноти в Жешуві. У 1934 р. став начальником штабу цієї бригади і виконував ці обов'язки до листопада 1935 р.¹⁶

Того ж року був нагороджений Срібним Хрестом Заслуги. З 1936 року викладав тактику кавалерії у Вищій військовій школі. Наступного року отримав чергове звання майора. Наприкінці серпня 1939 р. був призначений у штаб армії «Краків» заступником начальника III відділу. На цій посаді брав участь в Оборонній війні, за що був удостоєний Срібного хреста Воєнного ордену *Virtuti Militari*.

Після закінчення бойових дій Добровольський повернувся до Варшави, де в грудні 1939 року вступив до польського підпільного Союзу збройної боротьби, перейменованого в лютому 1942 р. в Армію Крайову (АК), метою якої було звільнення Польщі від окупантів та відновлення

її в довоєнних кордонах. Восени 1940 р. став начальником штабу командування Варшавського округу Союзу збройної боротьби. 11 листопада 1941 р. йому присвоїли звання підполковника. З початку 1942 року Зигмунт Добровольський був начальником штабу і заступником коменданта округу АК «Варшава». Користувався псевдонімом «Полянський», а пізніше «Мостович». 27 серпня 1943 р. його перевели на посаду начальника відділення підготовки у III (оперативний) відділ Головного командування АК, де використовував псевдонім «Зиндрам». Був одним з керівників Варшавського повстання, в якому брала участь як лікар і його сестра Ядвіга. Входив до складу комісії, що вела переговори з німцями про капітуляцію. 2 жовтня підполковник З. Добровольський і полковник Казимир Іранек-Осмецький як уповноважені командувача Армії Крайової генерала Тадеуша Коморовського підписали угоду про припинення бойових дій у Варшаві. Згідно неї варшавські повстанці були визнані військовополоненими, на яких поширюється Женевська конвенція 1929 року.

Зигмунт Добровольський ставить підпис під актом капітуляції варшавських повстанців

Зигмунта Добровольського ув'язнили в таборі Ламсдорф у Сілезії. Після звільнення повернувся до Польщі. Помер 11 вересня 1972 року в м. Забже Катовіцького воєводства. Похований на варшавському військовому кладовищі Повонзки¹⁷. Разом з ним у спільній могилі спочивають його батьки, брат Станіслав (1891-1947) і сестра Ядвіга (1893-1967) Добровольські.

КОВАЛЬСЬКИЙ (Kowalski) Шимон (Семен, Сімон) (1889-1938) – капрал 7-го полку уланів.

Народився 19 січня 1889 р. в селі Круш, що входило до волості Воля Млоцька Цехановського повіту Плоцької губернії. Син Миколая. Його батьки були селянами. Поляк. Римо-католицького віросповідання. Малограмотний. У рідному селі займався хліборобством до призову в царську армію¹⁸.

Плоцьким повітовим з воїнської повинності присутством 18 жовтня 1910 (1911) р. призначений в 11-й драгунський Ризький полк. В його лавах став учасником I Світової війни. За мужність і хоробрість, проявлені в боях з австро-германцями, відряджений імператором флігель-ад'ютант полковник Мордвінов 28 липня 1915 р. нагородив драгуна Семена Ковальського Георгіївським хрестом IV ступеня № 407724 (наказ 11-й кавалерійській дивізії № 120 від 30 липня 1915 р. та наказ армії № 881 від 16 листопада 1915 р.)¹⁹.

Перебуваючи на позиції, ефрейтор 1-го ескадрону ризьких драгунів Семен Ковальський 23 жовтня 1915 р. був легко контужений в голову повітрям від розриву снаряда, після чого залишився в строю²⁰.

Наприкінці 1917 року стройовий капрал Шимон Ковальський увійшов до складу польського ескадрону 11-го драгунського Ризького полку, з яким 30 грудня прибув у Михайлівку Вінницького повіту, де формувався майбутній

7-й полк уланів III Польського корпусу²¹.

На початку наступного року одружився з жителькою цього села Емілією Лук'янівною (Лукашівною) Матишеною 1892 року народження. Коли його частина була направлена в Немирів, Ковальський як одружений отримав дозвіл поручника Петрушевича залишитися в Михайлівці, де з того часу і мешкав. У Червоній та інших арміях не служив, у бандах і повстаннях участі не брав. Був безпартійним. Займався сільським господарством. В той період у нього народилися діти Аделя (1922 р.), Штефан (1924 р.) і Пелагея (1926 р.)²².

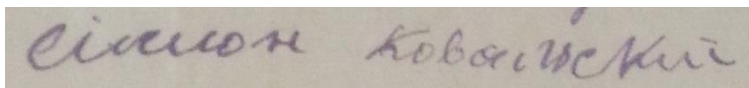
Семен Ковальський першим записався до колгоспу, звідки був виключений у 1930 р. через дружину, яка проявляла незадоволення колгоспом. Причину повторного виключення в 1932 р. правління йому не оголосило. Про це він повідомив на допиті в грудні 1937 р. Свідки ж стверджували, що його виключили з колгоспу за розкладання дисципліни. В 1933 році Тиврівським народним судом С. Ковальський був засуджений на два місяці примусових робіт за нелегальне зберігання зброї – револьвера системи Нагана, який тримав з армії. Цього ж року знову вступив до колгоспу «1 Травня» с. Михайлівка. Працював їздовим до худоби. Членом колективного господарства стала і його дружина, хоча станом на 1937 р. в ньому не працювала²³.

В період масових репресій С. Ковальський потрапив у поле зору співробітників каральних органів. 13, 14 і 21 грудня 1937 р. щодо нього були допитані як свідки п'ять мешканців с. Михайлівка. В матеріалах на С. М. Ковальського були дані про проведення ним націоналістичної й контрреволюційної агітації проти Радянської влади, що містило ознаки злочинів, передбачених ст. 54-10 Кримінального кодексу УРСР. Вважаючи, що на волі він може перешкодити ходу слідства й ухилитися від суду, 21 грудня 1937 р. постанову про утримання Семена Ковальського під вартою у Вінницькій тюрмі санкціонував виконувач

обов'язків обласного прокурора Тернівський, а затвердив заступник начальника УНКВС по Вінницькій області майор держбезпеки І. Морозов²⁴.

Наступного дня начальник Тиврівського РВ НКВС старший лейтенант держбезпеки Рулліт постановив розпочати попереднє слідство у цій справі і видав співробітнику райвідділу Даниленку ордер на проведення обшуку й арешту С. М. Ковальського, який мешкав у с. Михайлівка, по вулиці 1 Травня. Під час обшуку в його будинку було вилучено лише паспорт громадянина СРСР (серія ЕС, № 504263), виданий Тиврівським РВМ НКВС 14 січня 1937 р.²⁵

24 грудня 1937 року С. Ковальського допитав дільничний інспектор Тиврівського райвідділу міліції Марчук, а 26 грудня – начальник Тиврівського райвідділу НКВС Рулліт. У доданій до слідчої справи довідці-характеристиці Михайлівської сільради на С. М. Ковальського від 26 грудня 1937 р. йшлося також про те, що він до роботи в колгоспі ставився безвідповідально. Це суперечило довідці за підписом голови Михайлівського колгоспу імені 1 Травня від 27 грудня 1937 р., де було зазначено, що Сімон Ковальський до роботи ставився добре, за поточний рік мав 230 вироблених трудовнів²⁶.

Підпис С. Ковальського. 1937 рік

29 грудня 1937 року заступник начальника УНКВС по Вінницькій області майор державної безпеки І. Морозов затвердив складений уповноваженим 3-го відділу УДБ ВОУ НКВС Лазуренком і погоджений виконувачем обов'язків обласного прокурора Тернівським висновок щодо звинувачення Ковальського Семена Миколайовича.

У ньому йшлося про те, що він прибув в Україну в 1918 р. з польськими легіонами і з відома поручника польської армії Петрушевича залишився мешкати в Михайлівці, залишивши при собі револьвер, який зберігав 15 років. Слідство встановило, що Семен Ковальський відвідував польське консульство, добиваючись виїзду в Польщу. Підтримував зв'язок з рідними, які там проживали (хоча С. Ковальський на допиті стверджував, що не мав родичів у Польщі), і використовував його з наклепницькою метою. Відкрито виступав проти колективізації і був організатором антиколгоспної волинки в с. Михайлівка, розповсюджував контрреволюційні чутки про умови життя в СРСР. Ці факти підтвердили покази свідків. Згадували й про його зв'язки з ксьондзами, відвідування Тиврівського костелу. Ковальський зізнався лише в тому, що залишився в СРСР з відома офіцера польської армії і незаконно зберігав зброю до вилучення її в 1933 році. Речові докази по справі були відсутні. На основі вищевикладеного С. Ковальський обвинувачений у тому, що будучи вороже настроєний проти радянської влади проводив антирадянську агітацію, вихваляв фашистський лад у Польщі і пропагував незворотність повалення радвлади, тобто у злочинах, передбачених статтею 54-10 ч. I Кримінального кодексу УРСР. Було вирішено слідчу справу за № 81476 щодо звинувачення С. М. Ковальського направити в НКВС СРСР на позасудовий розгляд²⁷.

16 січня 1938 року Народний комісар внутрішніх справ і Прокурор СРСР прийняли рішення (протокол № 798) про розстріл Ковальського Семена Миколайовича. Виконано його у Вінниці 11 лютого 1938 р. о 24-й годині²⁸.

Після прийняття 16 січня 1989 р. Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, які мали місце в період 30-40-х і початку 50-х років» розпочалася перевірка його архівної кримінальної справи. На той час за даними

Пилявської сільради Тиврівського району діти С. М. Ковальського в с. Михайлівка не проживали. Опитуванням старожилів з'ясували, що «сім'я Ковальських в 1937-1938 році виїхала з села в області Західної України»²⁹.

24 квітня 1989 року виконувач обов'язків прокурора Вінницької області державний радник юстиції 3-го класу І. Д. Темченко за матеріалами кримінальної справи архівний № 17624 затвердив висновок про реабілітацію Ковальського Семена Миколайовича³⁰.

ЛЮБЕЛЬСЬКИЙ (Lubelski) Владислав (1889-1945) – старший підофіцер 7-го полку уланів.

Народився в с. Дзерженін гміни Гзово Пултуського повіту Варшавської губернії. Його батьками були селяни-бідняки Антоні й Катажина Любельські. Владислав отримав однокласну ремісничу освіту. Займався сільським господарством, деякий час працював телеграфістом. Сповідував римо-католицизм.

30 жовтня 1910 року Пултуським повітовим з воїнської повинності присутствієм був призваний на дійсну військову службу в Російську армію. Служив у 11-му драгунському Ризькому полку до початку Світової війни, а в її час, до травня 1917 р. – на австрійському фронті³¹. За заслуги в боях проти австрійців єфрейтор Владислав Любельський був нагороджений Георгіївським хрестом IV ступеня (№ 103100), а «за отличия, оказанные в боях против неприятеля» отримав Георгіївський хрест III ступеня (№ 7240). 16 липня 1915 р. молодший унтерофіцер 6-го ескадрону 11-го драгунського Ризького полку В. Любельський на позиції отримав легке поранення осколком снаряда в правий бік. Залишився в строю. За відзнаку в боях 6-12 липня 1917 року старший унтерофіцер Любельський був удостоєний Георгіївського хреста I ступеня (№ 24097)³².

В травні ризькі драгуни знаходилися в Чернівцях, де

В. Любельський став командиром взводу. На цій посаді прослужив до листопада 1917 р., коли його полк був демобілізований у м. Летичів. Там він добровільно поступив на службу в ескадрон, сформований з поляків 11-го драгунського Ризького полку, та був призначений старшиною обозу в чині підпрапорщика. 30 грудня 1917 р. Владислав Любельський прибув з ним у село Михайлівка, де йшло формування кавалерійського полку III Польського корпусу. В квітні 1918 року перейшли до Вінниці, в Кримські казарми, а звідки – в с. Забужжя неподалік Уладівки, де через півтора місяці були демобілізовані³³.

1 травня 1918 року В. Любельський залишив польські війська. Поступив на роботу шевцем у приватну майстерню у Вінниці. Там працював до приходу Радянської влади, після чого трудився шевцем при II пересувній майстерні близько двох місяців, до вступу петлюрівської армії в Вінницю. Тут Любельський невдовзі одружився з Марією Захарівною Назарчук, яка походила з селян с. Колибабинці. З нею приїхав у це село восени 1919 р. та зайнявся сільським господарством і шевством. Мав двох підмайстрів до 1930 року. Володів 1,5 десятинами землі (за довідками Колибабинецької сільської ради – 2-ма гектарами надільної землі).

Весною 1930 року В. Любельський вступив у колгосп с. Колибабинці, де й працював хліборобом до арешту. Був членом ревізійної комісії. Мав хату, сарай і корову. За соціальним становищем належав до бідняків-колгоспників. Сільськогосподарського реманенту не мав. Розкуркулений не був. Мав громадянство УСРР і виборчі права. Безпартійний. До профспілок не належав. Під судом і слідством не перебував. Хоча в довідках Колибабинецької сільської ради за квітень і листопад 1932 р. зазначено, що він судився за хуліганство (нанесення побоїв) в 1928 р., але засуджений не був.

В рідному селі В. Любельського Дзерженін мешкали його мати і брат Франц, з якими листувався. В 1927 р. мати

запрошувала його їхати в Польщу, але він не погодився через небажання залишати сім'ю і відсутність засобів. Того ж року припинив листування з рідними в Польщі. Проживав з сім'єю в с. Колибабинці Хмельницького району. В 1932 р. дружині виповнилося 38 років, доньці Олені – 19. На той час вже був знятий з військового обліку за віком³⁴.

27 березня 1932 р. уповноважений ДПУ по Хмельницькому району затвердив постанову про висунення мешканцю села Колибабинці Любельському Владиславу Антоновичу звинувачення в агітації проти заходів радянської влади на селі (колективізація, хлібозаготівля тощо), що підпадає під статтю 54-10 Кримінального кодексу УСРР, початок попереднього слідства і утримання його під вартою при Хмельницькій райміліції³⁵.

5 квітня були допитані як свідки п'ять жителів Колибабинець. У їхніх показах йдеться про те, що В. Любельський на роботу в колгосп виходив рідко, а вдома шив взуття і постійно пиячив. Будучи політично грамотним, він критикував радянську владу і натякав, що вона довго не протримається. Антирадянськи налаштований В. Любельський агітував за розвал колгоспу. Так влітку 1930 р. на загальних зборах членів колективу виступив проти відрядності як невігідної селянам системи оплати праці, за восьмигодинний робочий день і рівну платню для всіх. Цим він зірвав збори, колгоспники не погоджувалися на відрядність, не виходили на роботу близько двох тижнів, через що постраждали польові роботи. Також у показах свідків згадувалася переписка Любельського з родичами в Польщі та перебування в нього взимку 1932 р. чоловіка на прізвище Подлуцький³⁶.

4 квітня 1932 р. уповноважений Хмельницького райвідділу Вінноблвідділу ДПУ Новіцький провів допит Владислава Любельського. На ньому останній повідомив про те, що мало ходив на польові роботи в колгосп, має близько 30-40 трудоднів, шив вдома взуття для колгоспників,

часто випивав, оскільки замовники нерідко пригощали за виконану роботу. Винним в антирадянській агітації себе не визнав, стверджуючи, що проти впроваджуваних радянських заходів ніколи не агітував, на зборах колгоспників не виступав проти відрядності, за введення восьмигодинного робочого дня чи невихід на колективні роботи. Запевняв, що сторонні особи у його квартирі не перебували, за виключенням випадку наприкінці зими 1932 року, коли у нього в гостях був Леонтій Подлуцький з м. Янів Калинівського району. З ним Любельський був знайомий з весни 1919 р., коли разом працювали у шевській майстерні Дюка у Вінниці. Подлуцький був у нього в квартирі один раз, а він у його домі не був ніколи. Зустрічався з ним одного разу у Янові на ярмарку на початку 1932 р.³⁷

В. Любельський

12 квітня 1932 року уповноважений Хмільницького райапарату Вінноблвідділу ДПУ Голубков, розглянувши слідчу справу № 120 на Любельського Владислава Антоновича, знайшов, що антирадянська діяльність й агітація звинуваченого не доведена, а тому подальше слідство у справі припинити, заарештованого Любельського з-під варті звільнити. Постанову затвердив уповноважений ДПУ по Хмільницькому району Дикий³⁸.

Невдовзі в Особливий відділ Вінноблвідділу ДПУ надійшли відомості про те, що при проведенні господарсько-політичних кампаній на селі працівники сільських організацій під час виконання своїх обов'язків зустрічають різного роду спротив з боку куркулів та їх агентів. Особливо відрізняється село Колибабинці та

його мешканець В. А. Любельський³⁹.

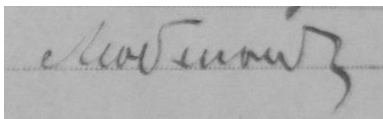
20 листопада 1932 року Владислав Любельський був повторно заарештований співробітниками Хмельницького райвідділення ДПУ УСРР, обвинувачений за статтями 54-6 і 54-10 Кримінального кодексу УСРР у злочинній діяльності, яка проявлялася в зв'язках з бандитським елементом і Польщею та відкритій агітації, направлений на розвал колгоспу і зрив хлібозаготівлі. В цій справі було розпочато слідство, під час якого Любельський перебував під вартою при Хмельницькій райміліції⁴⁰.

24 листопада 1932 р. були допитані як свідки троє мешканців с. Колибабинці, а 17 січня 1933 р. – ще троє. Вони повідомили про те, що В. А. Любельський розповсюджував провокаційні чутки про прихід в Україну поляків, листувався з братами в Польщі, куди збирався виїхати зі своїм товаришем Голіком, з яким служив у польських легіонах. У 1930 р. при спробі втечі в Польщу Голіка спіймали й розстріляли як польського шпигуна, а Любельського заарештували і розпитували у цій справі. Про це заявив один зі свідків, який був засідателем Райземсудкомісії, головою якої був Голік. Протягом всього часу перебування Любельського в Колибабинцях до нього являлись на квартиру якісь особи в селянському одязі. Мав зв'язок з куркулями інших сіл, переховував у себе бандитів, знайомого з Янова.

За показами свідків, в колгоспі Любельський відмовився працювати за трудовні, вимагаючи оплати грошима, щоденно пиячив, погрожував колгоспним активістам. Пригадали його виступи проти переходу на відрядну систему оплаті праці колгоспників і прийняття плану хлібозаготівлі (1932 р.), заклики не працювати даремно, бо держава забере хліб, а селяни будуть голодувати. Під час примусового вилучення хлібозаготівельною бригадою хліба чи майна у нездатчиків Любельський ішов на те обійстя, називав це знущанням над людьми і казав активістам, що прийде час знущання і над ними. Були випадки, що комісія сприяння

хлібозаготівлі залишала роботу. Завдяки агітації його та інших куркулів план хлібозаготівлі по одноосібникам села Колибабинці станом на 20 листопада 1932 р., тобто на день арешту Любельського, був виконаний лише на 25%⁴¹.

На допиті 27 листопада 1932 року В. А. Любельський пояснив, що він дійсно служив старшиною обозу Польських легіонів у 1918 р., зв'язку з Польщею не має, виїжджати туди не збирався, агітацією проти радянської влади та її заходів, в тому числі хлібозаготівлі, ніколи не займався, проти відрядності не виступав, а завжди був за неї. Зв'язків з бандитами і куркулями ніяких не мав, хоч і захищав на зборах куркуля Орищука, а в його квартиру приходили люди для замовлення і ремонту чобіт. Затриманий у його помешканні швець з Янова заночував у нього по дорозі з ярмарки в Пикові⁴².

Підпис В. Любельського.
1932 рік

Речових доказів у справі не було. Попри це в лютому 1933 р. було прийняте рішення слідчу справу Любельського Владислава Антоновича за № 3477 передати на розгляд Судової трійки при колегії ДПУ УСРР з клопотанням про застосування до звинуваченого міри соціального захисту ув'язнення в концтабір терміном на вісім років⁴³.

В Особливому відділі Вінницького облвідділу ДПУ розглянули цю справу і встановили, що обвинувальний висновок цілком відповідає матеріалам слідства, що Владислав Любельський:

1. Був офіцером у польських легіонах під час перебування їх в Україні і брав активну участь у відновленні влади поміщиків.
2. Приймав у себе на квартирі підозрілих владі осіб.
3. Має підозрілі зв'язки зі своїми братами в Польщі; в 1927 році збирався перебратися за кордон.

4. Проводив активну агітацію проти колективізації, хлібзаготівлі та інших господарсько-політичних кампаній на селі.

На підставі цього, вважаючи Любельського особою соціально небезпечною, перебування якого на волі вкрай небажане, 24 лютого 1933 р. постановили цю слідчу справу направити на розгляд Судової Трійки при Колегії ДПУ УСРР з клопотанням про ув'язнення В. А. Любельського в концтабір терміном на п'ять років. Цей висновок погодив помічник прокурора, а затвердив начальник обласного відділу ДПУ Соколінський⁴⁴.

Особлива нарада при колегії ДПУ УСРР 26 березня 1933 року слухала справу № 3477/37607 Вінницького обласного відділу ДПУ щодо звинувачення громадянина Любельського Владислава Антоновича за статтями 54-10, 54-6 Кримінального кодексу і постановила вислати його в Північний край на три роки, рахуючи строк з 20 листопада 1932 року. До місця заслання направити етапом (протокол № 61/935)⁴⁵.

29 вересня 1935 р. виконувач обов'язків начальника Управління спецоб'єктами (УСО) Управління державної безпеки (УДБ) УНКВС по Північному краю Шестаков з Архангельська звернувся до начальника УСО УДБ НКВС УСРР в Києві щодо В. А. Любельського, який перебував на особливому обліку. Оскільки термін його заслання в Північний край закінчувався 20 листопада 1935 р., а компрометуючих матеріалів за ці три роки на нього не було, Шестаков просив повідомити їхню думку щодо можливості і порядку звільнення Любельського, а за необхідності застосування до нього додаткової міри обмеження – вислати відповідні матеріали в УСО Головного управління державної безпеки НКВС СРСР в Москві⁴⁶.

З матеріалів справи неясно, чи звільнили В. Любельського. Зрозуміло лише те, що додому він не повернувся, бо 25 вересня 1937 р. був заарештований Трійкою УНКВС

по Архангельській області. 29 жовтня того ж року засуджений за статтею 58-10 Кримінального кодексу РРФСР до десяти років позбавлення волі. Помер 10 квітня 1945 р. в місці ув'язнення в Архангельській області⁴⁷.

13 липня 1989 р. заступник начальника УКДБ по Вінницькій області Лаврик направив вимоги в Інформаційний центр Управління внутрішніх справ, Республіканський інформаційний центр МВС УРСР та в Головний інформаційний центр МВС СРСР про потребу довідок про судимість, номер і місце зберігання кримінальної справи та відомості про долю В. А. Любельського⁴⁸.

28 серпня 1989 року виконувач обов'язків прокурора Вінницької області державний радник юстиції 3-го класу Тимченко за матеріалами кримінальної справи архівний № 14083 затвердив висновок щодо Любельського Владислава Антоновича, що той підпадає під дію ст. I Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, які мали місце в період 30-40-х і початку 50-х років». На час реабілітації вжитими заходами родичі не встановлені. На території Кривошійнської сільської ради, до якої належало село Колибабинці, ніхто з сім'ї Владислава Любельського не проживав⁴⁹.

МАЛІНОВСЬКИЙ (Malinowski) Ричард (1892-1938) – улан 7-го полку уланів.

Народився 3 квітня 1892 р. в Немирові в родині селян Немирівської волості Романа і Марії (в дівочтві Дромбецької) Маліновських. Охрещений 25 травня того ж року в місцевому костелі. За національністю поляк. В 1909 році закінчив шість класів Немирівської гімназії. Працював службовцем нотаріальної контори в Немирові⁵⁰.

В Першу світову війну Р. Маліновський служив рядовим у 62-му піхотному Суздальському полку. З хворобою

грудей в 1916 р. перебував у Зведеному № 86 евакуаційному госпіталі Харкова⁵¹.

У 1918 р. Ричард Маліновський разом зі своїм старшим братом Генриком служив у польському 7-му полку уланів. Після його розгрому в Немирові в квітні того ж року Р. Маліновський зник, а через деякий час ненадовго влаштувався на роботу в Брацлавському повітовому військовому комісаріаті. За деякими даними, він підтримував тісний зв'язок з антибільшовицькими загонами українських повстанців Бахіна і Голуба чи навіть належав до них.

В 1920 р. старший брат Р. Маліновського разом з польською армією відійшов у Польщу, а молодший був розстріляний червоними за участь у політбанді. Після амністії повстанців Р. Маліновський був службовцем різних радянських закладів. До політичних партій не належав. Радянський паспорт отримав у 1936 р. в Глинському райвідділі міліції Чернігівської області. Працював у Немирівському комунгоспі (райвиконкомі). Наприкінці 1937 р. був помічником районного уповноваженого Комітету заготівель при Раді народних комісарів, а на момент арешту 24 квітня 1938 р. – обліковцем на Немирівському маслозаводі. Мав дружину Ольгу Федорівну (домогосподарку) і синів Георгія, Вадима, Едуарда й Олександра. Його батько в той час був столяром у немирівському Будинку відпочинку, сестри Олена і Ніна працювали на маслозаводі, а сестра Станіслава – господаркою в Немирівській лікарні. Брат Казимир мешкав у Хабаровську, трудився економістом на заводі імені Кагановича⁵².

24 квітня 1938 року начальник Немирівського РВ НКВС УРСР сержант держбезпеки Пелих видав своєму співробітнику Фастовському ордер на проведення обшуку й арешту Ричарда Маліновського. Він був звинувачений у приналежності до антирадянської націоналістичної боївки Польської організації військової (ПОВ), яка «існувала» в Немирівському районі Вінницької області⁵³.

Разом з ним у Брацлавській тюрмі утримували заарештованих у цій справі лісничого Немирівського лісництва Раціборжинського Карла Івановича, лісника Немирівського лісництва Купровського Карла Карловича й об'їздника 2-го об'їзду Брацлавського лісництва Мисловського Андрія Валеріяновича⁵⁴.

Карл Раціборжинський на допиті 22 квітня 1938 року назвав Маліновського в числі відомих йому учасників «ПОВ». Крім нього він згадав Віктора Пшигорського – агронома планового відділу Немирівського райвиконкому, Михайла Дзівульського – лісотехніка Немирівського лісництва, Карла Купровського – робітника Немирівського лісництва і Юрія Садоцького – спеціаліста з лісоексплуатації Вінницького ліспромгоспу. Від останнього він нібито отримав завдання організувати в Немирівському районі бойову повстанську групу з антирадянськи настроєних націоналістів-поляків і проводити шкідницьку роботу в лісовому господарстві. Для цього Раціборжинський у грудні 1937 р. залучив у «ПОВ» Маліновського, а в 1938 р. – Купровського. Бойовий осередок розраховував на наявну в кожного з них мисливську зброю, яка була вилучена при арешті⁵⁵.

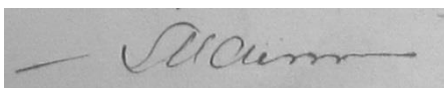
Через тиждень К. Раціборжинський на допиті заявив, що його покази від 22 квітня 1938 року про вербування Садоцьким вигадані. Втягнутий він був у «польську контрреволюційну націоналістичну військово-повстанську боївку» агрономом Немирівського райвиконкому Віктором Пшигорським у вересні 1935 р. Ним були залучені в боївку Ричард Маліновський, Карл Купровський, Андрій Мисловський, Владислав Вільчинський – лісник Рахнянського лісництва Тульчинського лісгоспу⁵⁶.

В протоколі допиту Ричарда Маліновського від 26 квітня 1938 р. зазначено, що він у 1937 році в Немирові залучив у боївку активних польських націоналістів бухгалтера соцстраху Мечислава Матковського і комірника Будинку

відпочинку Франца Затворніцького, а також вороже налаштованого до радянської влади поляка Володимира Козловського. На той час вони вже були репресовані органами НКВС⁵⁷.

Того ж дня К. Купровський на допиті повідомив, що про його обов'язки учасника боївки та зброю на випадок повстання проти Радянської влади Раціборжинський йому нічого не сказав. З членів боївки йому ніхто не відомий. Він отримав завдання проводити антирадянську агітацію, зводив наклепи серед колгоспників на партію і уряд⁵⁸.

Підпис Р. Маліновського.
1937 рік

A rectangular photograph of a handwritten signature in dark ink on a light-colored background. The signature is cursive and appears to read 'Malinowski'.

Слідством встановлено існування польської контрреволюційної боївки «ПОВ» в системі лісового господарства. Вона ставила перед собою завдання у випадку війни, шляхом підняття збройного повстання в тилу Червоної армії, сприяти просуванню польських військ, повалити радянську владу в Україні і приєднати її до Польщі. Очолював боївку лісничий Немирівського лісництва К. Раціборжинський, залучений в польську антирадянську націоналістичну організацію ПОВ восени 1935 року агрономом Немирівського райвиконкому Пшегорським, за завданням якого втягнув до неї Р. Маліновського в 1935 р., А. Мисловського в 1936 р., К. Купровського в 1937 р. та Вільчинського (засуджений у січні 1938 року). Всі виконували завдання Раціборжинського. Маліновський залучив до організації польських націоналістів Матковського, Затворніцького і Козловського. Купровський проводив серед населення контрреволюційну агітацію, зводив наклепи на керівників партії й уряду, вихваляв фашистську Польщу. Мисловський завербував своїх братів Якова і Антона Мисловських (засуджені), проводив контрреволюційну агітацію, направлену на зрив заходів партії та уряду. Ричард Маліновський

і троє його «спільників» повністю визнали свою вину в злочинах, передбачених статтями 54-10 ч. 1 і 54-11 Кримінального кодексу УРСР. Причетність до польської антирадянської націоналістичної боївки підтверджена їхніми особистими зізнаннями та проведеними між ними очними ставками, а їх антирадянська діяльність – показами шести свідків. Речових доказів не було. 7 травня 1938 року було прийняте рішення слідчу справу по звинуваченню Раціборжинського К. І., Маліновського Р. Р., Купровського К. К. і Мисловського А. В. направити на розгляд Особливої Трійки при УНКВС по Вінницькій області⁵⁹.

29 вересня того ж року Трійка УНКВС по Вінницькій області постановила всіх чотирьох звинувачених розстріляти. Постанова була приведена у виконання у Вінниці 2 жовтня 1938 року⁶⁰.

Родичі Р. Маліновського вважали, що він був засуджений за клепом, і подали скарги на ім'я Сталіна і Молотова. Вінницька обласна прокуратура переглянула справу і встановила, що рішення Трійки НКВС винесене відповідно до доказів, які містяться в справі, та злочинів кожного із засуджених. Керуючись ст. 360 Кримінально-процесуального кодексу УРСР, 29 січня 1940 р. постановила скаргу Маліновської Марії Францівни залишити без задоволення, про що їй повідомити її⁶¹.

В червні 1958 року Олександр Ричардович Маліновський, який проживав у смт. Немирів по вул. Леніна, 72, звернувся до начальника УКДБ по Вінницькій області із заявою про те, що його батько Р. Р. Маліновський у 1938 році був репресований. Звідти надійшла відповідь, що той помер в 1941 році, відбуваючи покарання у виправно-трудовому таборі. Свідоцтво про смерть батька Олександр Маліновський отримав у Немирівському відділі ЗАГС. Після цього він звернувся до начальника УКДБ по Вінницькій області за документом про реабілітацію батька, але жодних роз'яснень не отримав. Тоді 16 жовтня 1958 року

О. Маліновський написав у цій справі прокурору Прикарпатського військового округу, надіславши копію начальнику УКДБ по Вінницькій області. З прокуратури ПрикВО йому повідомили, що справа батька переглядається обласним прокурором, куди й потрібно звертатися. Не отримавши відповіді від обласного прокурора, Олександр Маліновський 14 липня 1959 р. надіслав заяву Головному прокурору СРСР з проханням про допомогу у видачі довідки про реабілітацію свого батька Р. Р. Маліновського⁶².

Справу було переглянуто. На початку вересня 1959 р. допитано свідків. Ті, хто знали Раціборжинського і Купровського, характеризували їх лише позитивно, антирадянських висловлювань від них не чули, випадків шкідництва не знали, як і про їхнє перебування в «ПОВ» та вербування членів. Заступник Раціборжинського по роботі в лісництві вважав, що їх було заарештовано лише за національність, так як тоді багато заарештовували поляків. Свідок С. К. на допиті повідомив, що про участь Р. Маліновського в контрреволюційній організації нічого не знає⁶³.

Президія Вінницького обласного суду 30 вересня 1959 року розглянула протест прокурора Вінницької області на постанову трійки УНКВС УРСР по Вінницькій області від 29 вересня 1938 року, на підставі якої були розстріляні К. Раціборжинський, Р. Маліновський, К. Купровський, А. Мисловський. Керуючись Указом від 19 серпня 1955 р., президія постановила протест прокурора Вінницької області задовольнити, постанову трійки УНКВС щодо вищезгаданих осіб відмінити і справу на них припинити за недоведеністю обвинувачення⁶⁴.

6 жовтня того ж року заступник голови Вінницького обласного суду підписав довідку, адресовану Маліновському Олександру Ричардовичу, про реабілітацію його батька⁶⁵.

ПАЛІЙ (Pali) Ян (Іван) (1898-1938) – улан 7-го полку уланів.

Народився 25 листопада 1898 р. в містечку Печера Брацлавського повіту в польській селянській родині Анджея й Альбіни із Сапожників Паліїв. Був одним з чотирнадцяти дітей. Отримав нижчу освіту. Мати служила покоївкою в графа Потоцького. Деякий час родина проживала в Одесі, виїхавши туди з Печери за Потоцьким⁶⁶.

Ян Палій (стоїть в центрі) з батьками, сестрами і братом.
Світлина з родинного альбому В. І. Ковальової

В 1918 р., довідавшись, що в Немирові розташовані польські улани, Ян Палій разом з кількома односельцями добровільно вступив до них на службу. Тривала вона близько чотирьох місяців, до роззброєння мадярським корпусом. Після цього влаштувався на роботу на Городоцький цукровий завод. За чотири місяці повернувся в Печеру. В 1919 році він був мобілізований петлюрівцями, служив у

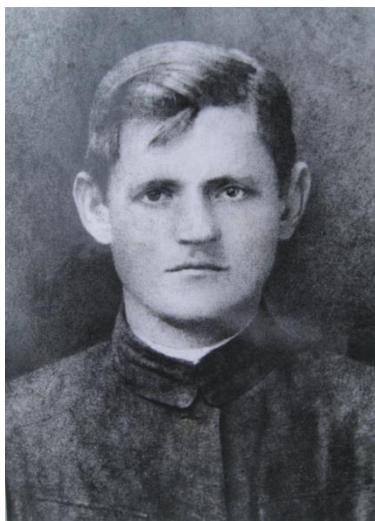
стройовій частині, але участі в боях не брав. Через пів року втік додому. В 1921 р. служив у Червоній армії.

В 1932 році Іван Палій був судимий за статтею 54-10 (антирадянська агітація і пропаганда), перебував у Брацлавській тюрмі 2,5 місяці. Після цього один рік працював у радгоспі в Білорусії, а потім – у Шпиківському радгоспі. В 1937 р. знову приїхав у Печеру, працював в колгоспі бригадиром по тваринництву. Був безпартійним.

Його батько і сестри Броніслава і Вероніка померли від голоду в 1933 році. Тому І. Палій говорив, що не потрібно виконувати повністю хлібоздачу та натуральну оплату, бо нічого не залишиться на трудовень; якщо все віддати державі, то знову буде голод.

Заарештований у грудні 1937 р. Утримувався в Брацлавській тюрмі. Обвинувачений у злочинах, передбачених статтями 54-10 ч. 1 і 54-11 КК УРСР. На той час його дружина Людвіка мала 32 роки, працювала у колгоспі. Їхньому сину Адаму було десять років, Віктору – один рік, а доньці Анні – дев'ять років⁶⁷.

Слідство встановило причетність І. А. Палія до «виявленої» і ліквідованої органами УДБ НКВС в с. Печера Шпиківського району польської націоналістичної контрреволюційної організації, яка ставила собі за мету повалення Радянської влади й підбирала для цього відповідний елемент. За її завданням І. Палій систематично проводив агітацію, направлену на зрив заходів Радвлади та її дискредитацію,

Іван Палій.

Фото з родинного альбому В. І. Ковальової

вихваляв фашистський лад у Польщі. У матеріалах слідчої справи зазначено, що І. А. Палій повністю зізнався в своїй контрреволюційній діяльності. Окрім цього, його антирадянська діяльність підтверджена показами свідків Я. Л., Т. Т., І. Р. та інших. Згадано і його службу «в польських легіонах і петлюрівських бандах». У складеному оперуповноваженим оперслідгрупи молодшим лейтенантом держбезпеки Теушем звинувачувальному висновку було визнано за доцільне слідчу справу на І. Палія направити в НКВС СРСР на позасудовий розгляд. 28 грудня 1937 року цей висновок погодили начальник Тульчинської оперслідгрупи лейтенант держбезпеки Калганов, начальник 3-го відділу УДБ ВОУ НКВС капітан держбезпеки Толчинський і виконувач обов'язків Вінницького обласного прокурора Тернівський, а затвердив помічник начальника УНКВС по Вінницькій області капітан держбезпеки Донець⁶⁸.

Рішенням Наркома внутрішніх справ і Прокурора Союзу РСР від 9 січня 1938 року (протокол № 740) Палій Іван Андрійович засуджений до найвищої міри покарання. Розстріляний у Вінниці 15 лютого 1938 р. о 24-й годині⁶⁹.

У відповідь на скаргу його сестри Палій Марії Андріївни, 10 жовтня 1956 р. прокуратура Вінницької області направила начальнику УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Вінницькій області полковнику С. Т. Стехову архівно-слідчу справу щодо звинувачення Палія Івана Андрійовича на додаткову перевірку. Підставою було те, що останній, за його свідченням, був втягнутий у контрреволюційну організацію в 1922 р. Войцехом Фурманом, але практично нічого не робив, антирадянської агітації не проводив. «Вербувальник» Палія Фурман у цій справі не був допитаний. Звинувачений по іншій справі В. К. Вільчинський показав, що після ліквідації органами НКВС в 1929 р. польської націоналістичної організації, частина її учасників, в тому числі І. А. Палій, «продовжували групуватися й проводити контрреволюційну націоналістичну роботу». Однак з його

показів незрозуміло, звідки йому про це відомо, та що саме робила ця група, в тому числі й І. Палій. Свідки Т. Т., Я. Л., І. Р., Г. Ф. і С. К. про злочини Палія дали поверхові покази, не зазначили, звідки їм про це відомо, а в ряді випадків не навели конкретних фактів. Тому необхідно було перевірити матеріали цієї справи, передопитати свідків, скласти оглядову довідку по справі В. К. Вільчинського⁷⁰.

Слідчий слідчого відділу УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Вінницькій області молодший лейтенант Трифонов розглянув матеріали архівно-слідчої справи по звинуваченню Палія Івана Андрійовича й додатково перевірки та встановив, що він був засуджений безпідставно. Звинувачення І. Палія в службі у польських легіонах і в петлюрівців, членстві в польській контрреволюційній націоналістичній організації та проведенні антирадянської агітації базувалося на його частковому зізнанні, поверхових показах свідків і засудженого по іншій справі Вільчинського. Палій на єдиному допиті показав, що він нетривалий час служив у польських легіонах і петлюрівській армії, в 1922 році був завербований Войцехом Фурманом у польську контрреволюційну націоналістичну організацію, проведення антирадянської агітації не заперечував. У справі В. Фурмана Палій не проходить, вербування останнього в контрреволюційну організацію в вину йому не ставилося⁷¹.

Вільчинський на допиті 25 грудня 1937 року назвав І. А. Палія серед членів польської контрреволюційної націоналістичної організації, але про його контрреволюційну діяльність нічого не показав. Очні ставки між свідками і Палієм не проводилися.

Передопитаний свідок Т. Т. свої попередні покази змінив і показав, що про участь Палія в польській контрреволюційній націоналістичній організації та проведення ним антирадянської агітації йому не відомо; по роботі характеризував його позитивно. Випадок висловлення І. Палієм незадоволення діючою в СРСР виборчою системою свідок

на допиті 8 березня 1957 р. підтвердив, але не зміг його конкретизувати чи вказати інших осіб, які могли б про це знати. Таке пояснення було малопереконливим, викликало сумнів у своїй достовірності і спростовувалося матеріалами додаткової перевірки.

Передопитаний свідок Г. Ф. свої попередні покази змінив, про злочинну діяльність Палія нічого не показав і пояснив, що протокол він підписав на вимогу слідчого. Довідка-характеристика на Палія була написана ним також на вимогу слідчих органів і за своїм змістом не відповідає дійсності⁷². Передопитати ще трьох свідків не було можливості. Залучені нові свідки Баран і Москалюк, які добре знали Палія по спільній роботі і проживанню, охарактеризували його позитивно й пояснили, що про антирадянську діяльність Палія їм нічого не відомо.

Враховуючи, що нетривала служба Палія в військах противника амністована постановою Центрального виконавчого комітету від 2 листопада 1927 р., а інші пункти обвинувачення перевіркою не підтвердилися, слідчий Трифонов визнав за доцільне рішення НКВС і Прокурора СРСР від 9 січня 1938 р. щодо Палія Івана Андрійовича відмінити і справу провадженням припинити згідно ст. 197 ч. II Кримінально-процесуального кодексу УРСР. Цей висновок слідчого 28 грудня 1957 р. затвердив начальник Управління КДБ по Вінницькій області підполковник Петрусенко⁷³.

Рішенням судової колегії з кримінальних справ Верховного суду УРСР від 9 травня 1958 р. постановою від 9 січня 1938 року щодо І. А. Палія була відмінена, а справа провадженням припинена за недоведеністю звинувачення. Довідка про це, підписана 22 травня 1958 року заступником голови судової колегії з кримінальних справ Верховного суду УРСР Є. Глущенком, була надіслана Палій Марії Андріївні, яка мешкала в с. Печера Шпиківського району Вінницької області⁷⁴.

ХМЕЛЕВСЬКИЙ (Chmielewski) Опат (Опад) (1888-1938) – улан 7-го полку уланів.

Народився в 1888 року в місті Завіхост, що належало до Опатовського повіту Радомської губернії Царства Польського. Його батько Кароль був робітником. Опат Хмелевський заробляв на прожиття чорноробом (сільськогосподарським працівником) до призову в 1910 року в царську армію. В грудні 1917 р. в Летичеві був демобілізований з 11-го драгунського Ризького полку і разом з групою однополчан-поляків зі зброєю й кіньми направилися до Вінниці, поблизу якої формувався кавалерійський полк III Польського корпусу. 30 грудня дісталися села Михайлівка, де розташувалися на постій. Служив стройовим кіннотником. За декілька тижнів разом зі своїм ескадроном польського уланського полку Хмелевський (який у списках особового складу значився під іменем Еустахи) був направлений у Немирів для охорони спиртового заводу. Там у квітні після збройної сутички з повсталими селянами були роззброєні. Невдовзі опинився в Пикові – новому місці дислокації польських військових, де їх у червні 1918 р. оточила дивізія австрійської армії і змусила скласти зброю. Польських солдатів мали відправити до Польщі. Хмелевський на той час уже був одружений з мешканкою села Михайлівка Мацишеною Францискою Лук'янівною, тож на його прохання був відпущений до дружини. Залишився там на проживання. Коли в 1920 році ці терени зайняли польські війська, Хмелевського в армію не призивали і він знаходився вдома. Займався хліборобством. За радянською класифікацією належав до селян-середняків. Грамотний. Деякий час працював заступником голови Михайлівської сільради і завідував її фінансовою частиною⁷⁵.

В 1934 році Хмелевський з сім'єю виїхав у м. Вінницю на роботу і проживання. Працював охоронником артілі «Утильекспорт». Мешкав на її території по вулиці Немирівське шосе, в будинку і квартирі без номера.

4 червня 1936 р. вступив до Професійної спілки працівників споживчої кооперації України й Криму. До партій не належав. Репресіям з боку радянської влади не піддавався. В Польщі проживали брати і заміжні сестри Опата Хмелевського: Юліан і Станіслава – в Лодзі, брат-інвалід – в Любліні, Мар'яна – в Ожаруві, Флора – поблизу Варшави. З останньою підтримував листування до 1936 р., після чого ні з ким із закордону переписки не вів. На початку січня 1938 року продовжував працювати на заводі «Утильекспорт», де прибиральницею була його 38-річна дружина, а також трудилася 16-річна донька Геня (Євгенія)⁷⁶.

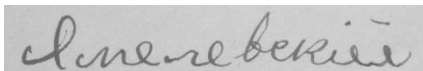
Профспілковий квиток О. Хмелевського

21 грудня 1937 р. органами НКВС був заарештований чоловік рідної сестри дружини Хмелевського і його однополчанин по польському 7-му полку уланів Семен Ковальський, а 9 січня 1938 р. начальник УНКВС по Вінницькій

області затвердив постанову про утримання під вартою у Вінницькій тюрмі й самого Опата Хмелевського, звинуваченого в контрреволюційній агітації. Того ж дня постанову санкціонував обласний прокурор. 11 січня було проведено арешт О. Хмелевського й обшук в його квартирі, під час якого вилучено паспорт серії ЕР № 675121, виданий у 1-му відділенні міліції міста Вінниці, і профспілковий квиток № 061694. Розпочато попереднє слідство. 13 січня 1938 р. йому висунули звинувачення за статтею 54-10 Кримінального кодексу УРСР⁷⁷.

Цього й наступного дня О. К. Хмелевського допитав помічник уповноваженого 3-го відділу УДБ Вінницького обласного управління НКВС УРСР Островський. Як свідки покази давали бухгалтер, робітник і охоронник артілі «Утильекспорт», а також три мешканці с. Михайлівка⁷⁸.

Підпис О. Хмелевського.
1938 рік

Слідство встановило, що О. Хмелевський – колишній легіонер польської армії, відновлював поміщицькі господарства і віднімав у селян експропрійоване у поміщиків майно, за що був селянами обеззброєний. В наступні роки проводив антирадянську роботу, проявляв незадоволення радянською владою і висловлювався за її повалення. Один із свідків стверджував, що Хмелевський є польським націоналістом через те, «що він в окремих бесідах ставився з деякою ненавистю до інших національностей, з поляками старався завжди розмовляти на польській мові». Проведення ним антирадянської роботи, тобто злочини, передбачені статтею 54-10 Кримінального кодексу УРСР, Хмелевський заперечував. Речових доказів по справі не було. Попри це, 19 січня 1938 року обвинувальний висновок щодо Хмелевського Опата Карловича затвердив начальник УНКВС по Вінницькій області майор державної безпеки

І. Морозов і погодив виконувач обов'язків обласного прокурора Тернівський. Слідчу справу щодо нього № 98931 направили в НКВС СРСР на позасудовий розгляд⁷⁹.

Заслухали її 8 лютого 1938 року Нарком внутрішніх справ і Прокурор СРСР серед матеріалів на звинувачених, наданих Управлінням НКВС УРСР по Вінницькій області, і постановили Хмелевського О. К. розстріляти (протокол № 924). Вирок виконали 2 березня 1938 р.⁸⁰

Після виходу 16 січня 1989 року Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про додаткові заходи по відновленню справедливості у відношенні жертв репресій, які мали місце в період 30-40-х і початку 50-х років» було переглянуто матеріали кримінальної справи (архівний номер 15088) Хмелевського Опата Карловича. 25 травня 1989 року прокуратурою Вінницької області він був реабілітований. Вжитими обласним Управлінням Комітету державної безпеки заходами встановити місце проживання його дружини і доньки не вдалося⁸¹.

ШУТКЕВИЧ (Szutkiewicz) Франц (1897-1937) – улан 7-го полку уланів.

Казимир Шуткевич

Народився 2 грудня 1897 року в містечку Печері в селянській родині Казимира і Марії з роду Яблоцьких Шуткевичів. При хрещенні отримав ім'я Францішек⁸². Його батько служив прикажчиком на різних роботах у Печерській економії графа Потоцького. Сім'я мала півтора гектари землі, хату, корову. Франц в 1911 р. закінчив початкову школу в Печері. Після цього перебував вдома. В 1913 р. виїхав в Одесу і працював у ресторані. Наступного року

повернувся в Печеру і влаштувався столяром у майстерню при економії графа Потоцького, де і працював до призову в 1916 році в царську армію. Направлений в 4-й запасний артилерійський дивізіон у Харків. Потім перебував на Південно-Західному фронті. В жовтні 1917 року Ф. Шуткевич вступив у польську національну частину 2-го корпусу. Прослужив у ній три місяці рядовим кавалеристом. В січні 1918 р., під час наступу більшовицьких частин в напрямку Вінниці й Жмеринки, Ф. Шуткевич дезертирував і без військового спорядження повернувся в Печеру⁸³.

Влаштувався на роботу в столярній майстерні економії Потоцького. В лютому 1918 р. в Печеру прибув загін 2-го ескадрону 7-го уланського полку, в якому були товариші Ф. Шуткевича по службі в Польській армії. Один із них, Казимир Зеленковський, запропонував йому продовжити боротьбу за Польщу. Шуткевич разом зі своїми односельцями Вільчинським, Палієм і Тарчевським поїхав у Немирів, де розміщувався 2-й ескадрон уланів, і вступив до них на службу солдатом. Там їх було обмундировано й споряджено як кавалеристів. В Немирові пробули два місяці. Після бою з повсталими селянами навколишніх сіл польські військові були роззброєні і відправлені до угорського командування в Жмеринку. Потім частини 7-го полку уланів перевели в Уладівку. Пробувши там три тижні на формуванні, Шуткевич повернувся у Печеру, де зайнявся сільським господарством і столярною справою. Мав хату, сарай, клуню, худобу, 2,25 га землі. В Червоній армії не служив, як і в польській, яка в 1920 р. прийшла в Україну⁸⁴.

В 1922 р. Франц Шуткевич одружився з уродженкою Варшави Геленою Йосифівною Охиндольською 1905 року народження. Коли в Першу світову війну з Варшави евакуювали населення, батько не зміг забрати її з собою, тому здав у дитячий будинок. Після евакуації дитбудинку Гелена потрапила до Києва, звідки її взяла на виховання мешканка Тульчина Анна Криницька.

Франц Шуткевич (сидить). Проскурів, 1921 р.
Світлини з родинного альбому О. Д. Павленко

У 1924 році польська репатріаційна комісія в Харкові давала можливість переїзду в Польщу лише дружині Ф. Шуткевича. В 1925 р. він звернувся до Польського консульства в Харкові з клопотанням про переїзд до Польщі з родиною. Звідти отримав анкети, оформив і надіслав документи, але невдовзі надійшла відповідь про відмову.

В 1927 р. Шуткевич від батьків дружини з Польщі отримав лист про те, що вони почали клопотати перед польським міністерством про їхній переїзд, та про необхідність написання листа в консульство II Речі Посполитої в Києві. Отримавши поштою дозвіл на виїзд з родиною, Ф. Шуткевич звернувся в Тульчин у стіл іноземних справ, де йому повідомили, що закордонні паспорти будуть коштувати 480 карбованців. Не маючи таких грошей, вони залишили плани переїзду до Польщі. Шуткевичі до 1933 р. підтримували письмовий зв'язок з родичами дружини (мати Софія та сестра Ірина з чоловіком), які знаходилися в Варшаві. Отримали від них 20 листів, гроші (в 1926 р. – 50 злотих, в 1933 р. – 5 доларів), а в 1930 р. посылку, в якій було 5 кг сала⁸⁵.

Під час загальної колективізації Ф. Шуткевич вступив у колгосп, але вийшов з нього і 1931 р. виїхав з сім'єю з Печери на заробітки. В 1936 р. був засуджений Станіславчицьким народним судом за статтею 70 Кримінального кодексу до шести місяців примусових робіт. Повернувся в Печеру 30 вересня 1937 року і став працювати столяром місцевого тубсанаторію. Був одноосібником, безпартійним. Мав радянське громадянство і перебував на військовому обліку в Шпиківському РЗС.

Гелена Охиндольська

28 жовтня 1937 році Ф. Шуткевич був заарештований Брацлавським РВ НКВС. Утримувався в брацлавській тюрмі. На той час з чотирьох його дітей Зосі було 14 років, Адольфу – 12, Владиславу – 7 років, Людмилі – 10 місяців.

Батьків у живих вже не було. Сестра Емілія Сольська мешкала в Жмеринці, Елеонора Шуткевич в Баку, Анеля Жолкевська в селі Вишківці Брацлавського району (17 грудня 1937 р. її чоловіка арештували і невдовзі засудили за антирадянську агітацію на десять років таборів, звідки він не повернувся)⁸⁶.

Франц Шуткевич був звинувачений за статтею 54-10 ч. I в проведенні активної контрреволюційної агітації проти радянської влади, підтримуванні зв'язку із закордоном (Польщею). 10 листопада 1937 р. його допитав дільничний інспектор–слідчий Брацлавської оперслідгрупи Артоуз. Шуткевич не визнав себе винним в активній контрреволюційній роботі серед колгоспників, агітації проти радянської влади, вихвалянні політики фашистів, перебуванні в контрреволюційній польській організації. Заперечував своє членство в печерському сільськогосподарському товаристві «Кулко», про що говорили свідки⁸⁷.

Попри це Ф. К. Шуткевич був обвинувачений в антирадянській роботі, тобто злочинах, передбачених статтею 54-10 Кримінального кодексу УРСР. 15 листопада 1937 р. його справу передали в НКВС СРСР на позасудовий розгляд. 22 листопада того ж року Народним комісаром внутрішніх справ і Прокурором Союзу РСР було прийняте рішення про розстріл Шуткевича Франца Казимировича. Виконали його 10 грудня 1937 року⁸⁸.

Справа Ф. К. Шуткевича була переглянута Вінницькою обласною прокуратурою, і 27 березня 1989 року він був реабілітований посмертно. На той час в Печері проживали його доньки Софія Шуткевич і Людмила Левицька. Дружина померла в 1946 році від туберкульозу, син Адольф загинув як червоноармієць у 1944 р. в Румунії, син Владислав помер у 1962 р.⁸⁹

Примітки

1. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 5-5 зв., 23, 26, 28 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 23177. Арк. 28-28 зв.
2. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 5-5 зв., 9, 16а, 18 зв., 23 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 28 зв.
3. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 5-5 зв., 7, 10, 17, 18.
4. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 5-5 зв., 7, 16а, 17, 18, 24; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 23177. Арк. 28-29.
5. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 29-29 зв.
6. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 33.
7. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 40.
8. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 41, 43.
9. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 63.
10. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Арк. 70.
11. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 27 ; Rocznik oficerski 1923. S. 629 ; Rocznik oficerski 1924. S. 569 ; Rocznik oficerski 1928. S. 304 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 28 ; Rocznik oficerski 1932. S. 153 ; Zygmunt Dobrowolski. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/zygmuntdobrowolski,8300.html>.
12. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 26, 27, 28 зв. ; Zygmunt Dobrowolski. Op. cit.
13. Zygmunt Dobrowolski. Op. cit. ; Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 8 z 26 lutego 1921 roku. S. 329-330 ; Rocznik oficerski 1923. S. 629.
14. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Do-datek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37 z 24 września 1921 r. S. 243 ; Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 1922 r. S. 173 ;

- Rocznik oficerski 1923. S. 629 ; Rocznik oficerski 1924. S. 569, 608 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 53 z 16 grudnia 1926 roku. S. 444; Rocznik oficerski 1928. S. 304 ; Zygmunt Dobrowolski. Op. cit.
15. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 28 stycznia 1930 roku. S. 27 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 12 z 28 czerwca 1930 roku. S. 257.
  16. Dz. Pers. MSWojsk. Nr 11 z 18 czerwca 1930 roku. S. 209 ; Rocznik oficerów kawalerji 1930. S. 28, 87 ; Rocznik oficerski 1932. S. 153, 799 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 2 z 26 stycznia 1934 roku. S. 4 ; Dz. Pers. MSWojsk. Nr 14 z 22 grudnia 1934 roku. S. 255.
  17. Zygmunt Dobrowolski. Op. cit.
  18. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 11-12.
  19. Ковальский Семен Николаевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35131060/ ; Ковальский Семен Николаевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35243421/.
  20. Ковальский Семен Николаевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15823938/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дковальский.
  21. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 162.
  22. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 6-7, 11-12.
  23. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 6-6 зв., 9, 11-12, 14-14 зв.
  24. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 1-2 зв.
  25. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 3, 4, 5-5 зв.
  26. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 7, 9, 11, 14.
  27. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 11, 12-13, 14-16, 17-18, 19-20, 21-22, 23-24, 25-25 зв.
  28. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 27, 28.
  29. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 29–30.
  30. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Арк. 31.
  31. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 11 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 1, 10 ; ДАКО. Ф. 1787, Оп. 1, Спр. 4, Арк. 162.

32. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 100 001–200 000. С. 25 ; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. III степень. №№ 1–120 000. С. 80 ; Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. I степень. №№ 1–42480. II степень №№ 1-85030. С. 234 ; Любельский Владислав Антонович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15823811/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3DЛюбельский.
33. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 6-6 зв., 10, 11 зв. ; ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 10-10 зв., 14 ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 162.
34. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 2, 5-6 зв., 11-11 зв., 12 зв. ; ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 1, 9-9 зв., 10-11.
35. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 1-1 зв.
36. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 4-10 зв.
37. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 12-12 зв.
38. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Арк. 13.
39. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 19.
40. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 8-8 зв., 22.
41. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 2-3, 4-5, 6-7 зв., 12-20.
42. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 10-11, 20.
43. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 21.
44. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 22, 23.
45. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 25.
46. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 26.
47. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 27 зв.
48. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 27, 28, 29.
49. ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Арк. 30, 31.
50. ДАВиО. Ф. Д-904. Оп. 3. Спр. 4. Арк. 98 зв. - 99 ; ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 22737. Арк. 28 ; ДАВиО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 23-23 зв.

51. Малиновский Ричар Романович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital22760111/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dмалиновский.
52. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 22737. Арк. 28 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 11, 23-23 зв., 64-64 зв., 66-66 зв. ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 23183. Арк. 21-22.
53. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 75.
54. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 22-22 зв., 24-24 зв., 25-25 зв.
55. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 32 зв. - 33 зв.
56. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 35, 36.
57. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 41 зв.
58. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 46 зв. - 47.
59. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 75-77.
60. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 82-83.
61. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 86-88.
62. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 104, 106.
63. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 107, 108-108 зв., 112 зв., 113 зв.
64. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 140-141.
65. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Арк. 142.
66. ДАВіО. Ф. Д-904. Оп. 5. Спр. 12. Арк. 139 зв. - 140 ; ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 5-5 зв. ; Інтерв'ю з Валентиною Ковальновою (племінницею Яна Палія) від 25 жовтня 2009 р., с. Печера. Записав Л. Петров. Архів автора.
67. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 5-5 зв., 7 зв., 10, 16, 19.
68. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 21-21 зв.
69. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 23.
70. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 26-27.
71. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 44.
72. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 45.
73. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 45-46.

74. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Арк. 52.
75. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 6-6 зв., 8, 9-11, 13, 14, 15-15 зв., 19 зв. ; ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4, Арк. 159, 162 зв.
76. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 6-6 зв., 8, 12, 15-15 зв., 19 зв.
77. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 1-3, 4, 5-5 зв., 7-7 зв.
78. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 12, 14, 15-20 зв.
79. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 14, 15 зв., 16 зв., 17 зв., 18-19, 20-21 зв.
80. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 24, 26 зв.
81. ДАВіО. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Арк. 25, 27.
82. ДАВіО. Ф. Д-904. Оп. 5. Спр. 11. Арк. 87 зв. - 88.
83. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 5-5 зв., 7, 8, 10.
84. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 5 зв., 8 зв., 10-10 зв., 12, 13.
85. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 5 зв., 10 зв.-11.
86. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 7-7 зв., 8-9.
87. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 6-6 зв., 8, 9, 11 зв.
88. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 15-16.
89. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Арк. 19, 21-22.

Список використаних джерел і літератури

1. Державний архів Вінницької області (ДАВіО). Фонд Д-192. Опис 9. Справа 24. Дело о вооруженном столкновении польских легионеров с крестьянами в селе Медвежье Немировской волости. 30 апреля 1918 г. – 17 декабря 1918 г. 33 арк.

2. ДАВіО. Ф. Д-904. Оп. 3. Спр. 4. Брацлавский деканат. Записи актов о рождении, браке, смерти Брацлавской, Немировской, Тульчинской, Вороновицкой, Грановской, Кунянской, Ладыжинской, Копеевской, Тернопольской приходских церквей. 1892 г. 358 арк.

3. ДАВіО. Ф. Д-904. Оп. 5. Спр. 11. Гайсинско-Брацлавский деканат. Записи актов о рождении, браке, смерти Брацлавской, Немировской, Тульчинской, Вороновицкой, Грановской, Кунянской, Ладыжинской, Копеевской, Терновецкой приходских церквей. 1897 г. 329 арк.

4. ДАВіО. Ф. Д-904. Оп. 5. Спр. 12. Гайсинско-Брацлавский деканат. Записи актов о рождении, браке, смерти Брацлавской, Немировской, Тульчинской, Вороновицкой, Грановской, Кунянской, Ладыжинской, Копеевской, Терновецкой приходских церквей. 1898 г. 308 арк.

5. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 839. Дело по обвинению Любельского В. А. 27 марта 1932 – 12 апреля 1932 г. 13 арк.

6. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 6489. Дело по обвинению Ваховского С. И. 1937-1990 гг. 35 арк.

7. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 7640. Дело по обвинению Паляя И. А. 1937-1957 гг. 52 арк.

8. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 9625. Дело по обвинению Рациборжинского К. И. и др. 1938-1962 гг. 142 арк.

9. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 11952. Дело по обвинению Вильчинского В. К. 1937-1961 гг. 70 арк.

10. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16639. Дело по обвинению Скавронской Л. В. 1937-1989 гг. 42 арк.

11. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 16676. Дело по обвинению Шуткевича Ф. К. 1937-1989 гг. 22 арк.

12. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 17368. Дело по обвинению Ковальского С. Н. 22 декабря 1937 г. – 24 апреля 1989 г. 31 арк.

13. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 18199. Дело по обвинению Хмелевского О. К. 11 января 1938 г. – 25 мая 1989 г. 27 арк.

14. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 19579. Дело по обвинению Любельского В. А. 20 ноября 1932 г. – 28 августа 1989 г. 31 арк.

15. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 22737. Дело по обвинению Вержбицкого А. Т. 1937 г. – 5 декабря 1989 г. 40 арк.

16. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 23177. Дело по обвинению Чудака К. и др. 1929–1990 гг. 85 арк.

17. ДАВіО. Ф. Р-6023. Оп. 4. Спр. 23183. Дело по обвинению Затворницкого Ф. Ф. 25 декабря 1937 г. – 22 декабря 1989 г. 54 арк.

18. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 4. Переписка с воинскими частями и армейскими комитетами о формировании и дислокации польских частей. Декабрь 1917 г. – апрель 1918 г. 170 арк. (інформацію надав Михайло Чапала).

19. ДАКО. Ф. 1787. Оп. 1. Спр. 14. Переписка с польскими комитетами об укомплектовании польских легионов. Списки раненых и убитых военнослужащих поляков. Январь 1918 г. – апрель 1918 г. 29 арк.

20. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (CAW WBH). Akta Pesonalne (AP) 7024, Antoni Szuszkiewicz. Karta Ewidencyjna (інформацію надав Михайло Чапала).

21. Баумгартен А. А. ф., Литвинов А. А. Памятка кирасир Ея Величества за время Гражданской войны 1917–1920 гг. Берлин, 1927. 114 с., LXXIX.

22. Бо Ти любив, в душі беріг, як скарб коштовний, Україну: життєпис українського патріота Івана Демидовича Юрченка / Упорядник та автор передмови О. Мельничук. Вінниця : «Ніланд-ЛТД», 2015. 266 с.

23. Ведомость Лейб-гвардии 1-ой парковой артиллерийской бригады о прибыли и убыли в офицерском составе и о последовавших переменах в служебном положении офицерских чинов. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=88017482&backurl=document_name%5C1%20парковая%20артиллерийская%20бригада.

24. Відносини української влади з польськими військовими формуваннями на Правобережжі (1918 р.). Свідчення військового міністра УНР О. Жуковського / вступне слово, публікація документа й примітки Михайла Ковальчука // Військово-історичний альманах. Київ, 2006. Ч. 1 (12). С. 108-113.

25. Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. I: XIX – початок XX ст. / упорядник В. Колесник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 720 с.

26. Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. II: Початок XX ст. – 1920 р. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 936 с.

27. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». С.-Петербург, 1910. № 1016.

28. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1254.

29. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1914. № 1255.

30. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1264.

31. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915.

№ 1282.

32. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1285.

33. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1267.

34. Высочайшие приказы по военному ведомству // Приложение к журналу «Разведчик». Петроград, 1915. № 1295.

35. Гоголевский Людвик (Людвиг) Францевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15823484/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dгоголевский.

36. Гоштовт Георгий. Кирасиры Его Величества в Великую войну. 1915 г. Париж, 1942. 216 с.

37. Гоштовт Г. А. Кирасиры Его Величества в Великую войну 1916, 1917 года. Париж, 1944. 368 с. URL : http://grwar.ru/library/Goshtovt-Kirasiry_III/index.html.

38. Грохольська Софія. Болючі спогади 1917-1919. Вінниця : ТВОРИ, 2018. 192 с.

39. Гудь Богдан. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. Харків: Акта, 2011. 478 с.

40. Дерябин А. И. Первая мировая война 1914-1918. Кавалерия Российской Императорской гвардии. М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2000. 48 с., 8 цв. ил.

41. Елисаветградское кавалерийское училище. URL : https://gia1914.info/index.php/Елисаветградское_кавалерийское_училище.

42. Жуковський Олександр. Вспомини часів епохи Великої Східної Революції початка 1917–19 рр. (Із окопів до Тюрми). Записна книжечка. 1919 рік. / Упорядник Павло Гай-Нижник. Київ, 2018. 274 с.

43. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 1-го августа по 1-е сентября 1915 года. URL :

<https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51541283>.

44. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 1-го по 31-е июля 1915 года. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51535583>.

45. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 1-го января по 1-е марта 1915 года. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51530462>.

46. Журнал военных действий 6-го уланского Волынского полка с 19 июля по 31 декабря 1914 года. URL: <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=51530445>.

47. Залевский Иосиф Карлович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15750789/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dзалевский.

48. Залевский Иосиф. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie40001272/.

49. Изюмцы в боях за Россию: Воспоминания офицеров 11-го гусарского Изюмского генерала Дорохова полка / Сост. В. И. Алявдин. Москва : АИРО-XX, 1997. 255 с. (інформацію надав Михайло Чапала).

50. Інтерв'ю з Валентиною Ковальновою (племінницею Яна Палія) від 25 жовтня 2009 р., с. Печера. Записав Л. Петров. Архів автора.

51. Ковальський Семен Николаевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15823938/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dковальський.

52. Ковальський Семен Николаевич. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35131060/.

53. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини: біографічний словник. Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2007. 1008 с. : іл.

54. Кулик А., Пташинський П. До історії збройної спілки української буржуазії та польських поміщиків для боротьби проти пролетарської революції // Архів Радянської України. Харків: Партвидав «Пролетар», 1932. № 4-5. С. 184-236.

55. Кунцман Владислав Густавович. URL : https://ria1914.info/index.php/Кунцман_Владислав_Густавович.

56. Кунцман Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50218581/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dкунцман.

57. Кунцман Генрих Густавов. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital448863/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dкунцман.

58. Кунцман Генрих-Альберт-Густав Густавович. URL : http://ria1914.info/index.php?title=Кунцман_Генрих-Альберт-Густав_Густавович.

59. Логінов О. В., Семенко Л. І. Вінниця у 1917 році. Революція у провінційному місті. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. 272 с.

60. Любелський Владислав Антонович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_donesenie15823811/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dлюбелський.

61. Малиновский Ричар Романович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital22760111/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dмалиновский.

62. Медына Адольф Станиславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital2165610/.

63. Медыня Адольф. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50114932/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dмедына.

64. Мьяра Петр Станиславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35276645/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dмяра.

65. Нагродский Антон Иосифович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_gospital20894575/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Днагродский.

66. Новацкий Чеслав. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50155395/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дновацкий.

67. Пажеский корпус. URL : <http://ria1914.info/index>.

php?title=Пажеский_корпус.

68. Памятная книжка Ломжинской губернии на 1904 год. Ломжа : Губернская Типография, 1904. 360, 29, 17, XXVII с.

69. Памятная книжка Ломжинской губернии на 1906 год. Ломжа : Губернская Типография, 1906. 234, 197, XXXV с.

70. Памятная книжка Ломжинской губернии на 1909 год. Ломжа : Губернская Типография, 1909. 213, XXVII с.

71. Памятная книжка Ломжинской губернии на 1912 год. Ломжа : Типография Губернского Правления, 1912. 211, XXIX с.

72. Памятная книжка Плоцкой губернии на 1913 год. Плоцк : Типография Губернского Правления, 1913. [7], XXXIII, 174, 55, 31, XXIV, [16] л. ил.

73. Папакін А. Г. Війська польські. Польські військові формування колишньої російської армії в Україні (1917–1919). Київ : mimotolet.com, 2011. 128 с.: іл.

74. Папакін А. Уніформа Польських військ в Україні 1917–1918 // Однострій. 2009. № 9. С. 20-23.

75. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. I степень. №№ 1–42 480. II степень №№ 1-85 030. Москва : «Духовная Нива», 2015. 1012 с.

76. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. III степень. №№ 1–120 000. Москва : «Духовная Нива», 2015. 1232 с.

77. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. III степень. №№ 120 001 – 338 650. Москва : «Духовная Нива», 2015. 1232 с.

78. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 1–100 000. Москва : «Духовная Нива», 2012. 1036 с.

79. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 100 001 –

200 000. Москва : «Духовная Нива», 2012. 992 с.

80. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 700 001 – 800 000. Москва : «Духовная Нива», 2014. 1064 с.

81. Патрикеев С. Б. Сводные списки кавалеров Георгиевского креста 1914–1922 гг. IV степень. №№ 1000001–1299150. Москва : «Духовная Нива», 2014. 1148 с.

82. Поділля в роки громадянської війни (лютий 1918 р. – грудень 1920 р.). Документи і матеріали. Вінниця : Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. 488 с.

83. Послужной список корнета 6-го пограничного Заамурского конного полка Стефана Лятура. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=50525528&backurl=document_name%5Слятур.

84. Приказ лейб-гвардии по 1-й парковой артиллерийской бригаде. URL : https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=58601708&backurl=document_name%5Слейб-гвардии%201%20артиллерийская%20бригада.

85. Ромишевский Модест. URL: https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50053759/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дромишевский.

86. Ромишевский Модест Владиславович. URL : https://ria1914.info/index.php?title=Ромишевский_Модест_Владиславович.

87. Рудницкий Сигизмунд Болеславович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_posluzhnoi_spisok50520963/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Друдницкий.

88. Сведения о конно-партизанском отряде 11-й кавалерийской дивизии штабс-ротмистра Якубовского. URL : <https://gwar.mil.ru/documents/view/?id=58628312&backurl...>

89. Сведения об убитых и раненых // Разведчик. Петроград, 1916. № 1360. С. 767.

90. Список ротмистрам армейской кавалерии по старшинству. Составлен по 1-е Мая 1902 г. СПб. : Военная Типография, 1902. 163 с.

91. Список ротмистрам армейской кавалерии по старшинству. СПб. : Военная типография, 1909. 383 с.

92. Список ротмистрам армейской кавалерии по старшинству. Составлен по 1-е Сентября 1913 года. СПб. : Военная Типография Императрицы Екатерины Великой, 1914. 284 с.

93. Східне Поділля в добу Центральної Ради та Гетьманату П. Скоропадського (березень 1917 р. – грудень 1918 р.). Збірник документів та матеріалів. Вінниця : О. Власюк, 2008. 208 с.

94. Телефонограма Сальницького городского управління Подільному Губернському Комісару // Поділля. Кам'янець на Поділля, 1918. №. 20. С. 3.

95. Тржцинский Иосиф-Генрих. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie50028086/.

96. Чудовский Антон. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie57583922/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Dчудовский.

97. Шевченко Сергій. Криваві дні в Браสลівському повіті (біля Немиріва) // Поділля. Кам'янець на Поділля, 1918. №. 42. С. 1-2.

98. Янковский Владислав Александрович. URL : https://gwar.mil.ru/heroes/chelovek_nagrazhdenie35276641/?backurl=%2Fheroes%2F%3Flast_name%3Дянковский.

99. Album mundurów 1go Polskiego Korpusu (oryginały plansz wykonał M. Wisznicki). Warszawa : Polskie Stowarzyszenie Wydawnicze „Placówka”, 1919. 39 k. tabl.

100. Alfabetyczny spis oficerów rezerwy. Warszawa : Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1 maja 1922 r. 343 s.

101. Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. Warszawa : Główna księgarnia wojskowa, 1921. 598 s.

102. Bolesław Pruszek. URL : <https://genealogia.plewako.pl/plewako?lang=pl;p=boleslaw;n=pruszak>.

103. Bordzań Tomasz. Działania bojowe Grupy Zieleniewskiego w rejonie Dzwoli (29 września 1939) // Janowskie

Korzenie. 2003. № 1. S. 75-83.

104. Broszkowska Izabela. Fudakowscy herbu Dołęga. Gałąź uherska // Wiadomości Ziemiańskie. 2006. Nr. 28. S. 35-53.

105. Chłopi ukraińscy wymordowali 3 szwadrony polskich ułanów // Głos lubelski. Lublin, 1918. Nr 107. S. 2.

106. Czapala Michał. Pułkownik Włodzimierz Kownacki // Podolak, 2017. № 149. S. 56-75.

107. Czaykowski Witold. Zarys historii wojennej 14-go Pułku Ułanów Jazłowieckich. Warszawa : Wojskowe Biuro Historyczne, 1928. 40 s.

108. Czesław Nowacki. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/czeslaw-nowacki,53770.html>.

109. Czudowski A. Niedokończone wspomnienia z lat 1917 i 1918. Rękopis. Archiwum Koła Żołnierzy 12 Pułku Ułanów Podolskich.

110. Dachau Concentration Camp. URL : <https://stevemorse.org/dachau/dachau.php?=&offset=129953>.

111. Dmowski Rafał. Cyrk Skalskiego w historiografii polskiej // Verba docent: księga jubileuszowa dedykowana profesor Janinie Gardzińskiej: praca zbiorowa pod red. Eleny Koriakowcewej [et al.]. T. 2. Siedlce : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, 2013. S. 69-80.

112. Druga lista oficerów rezerwowych W. P. Dodatek do Dziennika Pers. Nr 1/22. Warszawa : Ministerstwo Spraw Wojskowych. 69 s.

113. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 5 z 14 lutego 1920 roku. Warszawa. S. 69-103.

114. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 16 z 3 maja 1920 roku. Warszawa. S. 313-333.

115. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 24 z 30 czerwca 1920 roku. Warszawa. S. 517-549.

116. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 28 z 28 lipca 1920 roku. Warszawa. S. 643-673.

117. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojsk.

- Nr 41 z 27 października 1920 roku. Warszawa. S. 1083-1129.
118. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 8 z 26 lutego 1921 roku. Warszawa. S. 315-350.
119. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 10 z 12 marca 1921 roku. Warszawa. S. 381-453.
120. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 15 z 16 kwietnia 1921 roku. Warszawa. S. 757-798.
121. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 38 z 10 października 1921 roku. Warszawa. S. 1399-1445.
122. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 40 z 23 listopada 1921 roku. Warszawa. S.1501-1578.
123. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 43 z 27 grudnia 1921 roku. Warszawa. S. 1721-1776.
124. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1 z 26 stycznia 1922 roku. Warszawa. S. 1-96.
125. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 8 czerwca 1922 roku. Warszawa. S. 381-401.
126. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 16 z 16 czerwca 1922 roku. Warszawa. S. 439-453.
127. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 20 z 15 lipca 1922 roku. Warszawa. S. 495-504.
128. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 27 z 19 sierpnia 1922 roku. Warszawa. S. 613-624.
129. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 56 z 16 grudnia 1922 roku. Warszawa. S. 915-921.
130. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 38 z 10 października 1922 roku. Warszawa. S. 769-773.
131. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 4 z 13 stycznia 1923 roku. Warszawa. S. 125-139.
132. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 11 z 23 lutego 1923 roku. Warszawa. S. 125-139.
133. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 12 z 1 marca 1923 roku. Warszawa. S. 141-159.

134. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 14 z 9 marca 1923 roku. Warszawa. S. 173-179.
135. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 32 z 26 maja 1923 roku. Warszawa. S. 1-11.
136. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 56 z 24 sierpnia 1923 roku. Warszawa. S. 517-527.
137. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 57 z 30 sierpnia 1923 roku. Warszawa. S. 529-540.
138. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 63 z 27 września 1923 roku. Warszawa. S. 581-588.
139. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 73 z 21 listopada 1923 roku. Warszawa. S. 675-682.
140. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 74 z 26 listopada 1923 roku. Warszawa. S. 683-693.
141. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 78 z 21 grudnia 1923 roku. Warszawa. S. 727-733.
142. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 28 z 22 marca 1924 roku. Warszawa. S. 137-144.
143. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 32 z 2 kwietnia 1924 roku. Warszawa. S. 165-180.
144. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 53 z 5 czerwca 1924 roku. Warszawa. S. 807-812.
145. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 55 z 12 czerwca 1924 roku. Warszawa. S. 319-325.
146. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 67 z 17 lipca 1924 roku. Warszawa. S. 337-340.
147. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 86 z 28 sierpnia 1924 roku. Warszawa. S. 491-494.
148. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 97 z 25 września 1924 roku. Warszawa. S. 537-540.
149. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 98 z 26 września 1924 roku. Warszawa. S. 545-552.
150. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 101 z 30 września 1924 roku. Warszawa. S. 557-560.
151. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojsk.

Nr 103 z 2 października 1924 roku. Warszawa. S. 565-571.

152. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 118 z 5 listopada 1924 roku. Warszawa. S. 657-660.

153. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 131 z 17 grudnia 1924 roku. Warszawa. S. 729-746.

154. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 53 z 14 maja 1925 roku. Warszawa. S. 253-258.

155. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 75 z 21 lipca 1925 roku. Warszawa. S. 395-402.

156. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 92 z 13 września 1925 roku. Warszawa. S. 501-504.

157. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 97 z 1 października 1925 roku. Warszawa. S. 525-530.

158. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 110 z 23 października 1925 roku. Warszawa. S. 549-592.

159. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 111 z 24 października 1925 roku. Warszawa. S. 593-598.

160. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 114 z 28 października 1925 roku. Warszawa. S. 613-618.

161. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 123 z 20 listopada 1925 roku. Warszawa. S. 661-666.

162. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 7 z 26 stycznia 1926 roku. Warszawa. S. 37-40.

163. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 11 z 25 lutego 1926 roku. Warszawa. S. 61-68.

164. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 12 z 3 marca 1926 roku. Warszawa. S. 69-76.

165. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 11 marca 1926 roku. Warszawa. S. 77-92.

166. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 16 z 12 kwietnia 1926 roku. Warszawa. S. 107-114.

167. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 18 z 3 maja 1926 roku. Warszawa. S. 123-134.
168. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 19 z 6 maja 1926 roku. Warszawa. S. 135-150.
169. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 26 z 6 lipca 1926 roku. Warszawa. S. 203-210.
170. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 28 z 19 lipca 1926 roku. Warszawa. S. 219-226.
171. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 32 z 15 sierpnia 1926 roku. Warszawa. S. 259-266.
172. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 33 z 21 sierpnia 1926 roku. Warszawa. S. 267-274.
173. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 44 z 14 października 1926 roku. Warszawa. S. 353-364.
174. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 53 z 16 grudnia 1926 roku. Warszawa. S. 437-444.
175. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 20 kwietnia 1927 roku. Warszawa. S. 117-124.
176. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 14 z 5 maja 1927 roku. Warszawa. S. 125-140.
177. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 16 z 11 czerwca 1927 roku. Warszawa. S. 161-176.
178. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 22 z 25 sierpnia 1927 roku. Warszawa. S. 255-266.
179. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 25 z 31 października 1927 roku. Warszawa. S. 291-338.
180. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 28 z 23 grudnia 1927 roku. Warszawa. S. 357-376.
181. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 3 z 28 stycznia 1928 roku. Warszawa. S. 19-28.
182. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 5 z 21 lutego 1928 roku. Warszawa. S. 46-50.
183. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojsk.

Nr 6 z 19 marca 1928 roku. Warszawa. S. 51-63.

184. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 9 z 16 kwietnia 1928 roku. Warszawa. S. 107-190.

185. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 10 z 15 maja 1928 roku. Warszawa. S. 191-192.

186. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 11 z 24 lipca 1928 roku. Warszawa. S. 193-258.

187. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 12 z 6 sierpnia 1928 roku. Warszawa. S. 261-267.

188. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 15 z 11 listopada 1928 roku. Warszawa. S. 401-438.

189. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1 z 4 stycznia 1929 roku. Warszawa. S. 1-2.

190. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 3 z 29 stycznia 1929 roku. Warszawa. S. 5-68.

191. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 5 z 12 marca 1929 roku. Warszawa. S. 85-92.

192. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 7 z 22 marca 1929 roku. Warszawa. S. 97-104.

193. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 11 z 6 lipca 1929 roku. Warszawa. S. 169-236.

194. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 20 z 23 grudnia 1929 roku. Warszawa. S. 373-436.

195. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 2 z 28 stycznia 1930 roku. Warszawa. S. 23-29.

196. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 8 z 31 marca 1930 roku. Warszawa. S. 99-134.

197. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 11 z 18 czerwca 1930 roku. Warszawa. S. 195-247.

198. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 12 z 28 czerwca 1930 roku. Warszawa. S. 249-270.

199. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 14 z 20 września 1930 roku. Warszawa. S. 283-322.

200. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 2 z 19 marca 1931 roku. Warszawa. S. 63-87.

201. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 3 z 26 marca 1931 roku. Warszawa. S. 89-146.
202. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 7 z 23 października 1931 roku. Warszawa. S. 319-358.
203. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 14 z 23 grudnia 1931 roku. Warszawa. S. 411-418.
204. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 4 z 22 lutego 1932 roku. Warszawa. S. 119-193.
205. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 6 z 23 marca 1932 roku. Warszawa. S. 219-286.
206. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 8 z 4 lipca 1932 roku. Warszawa. S. 331-341.
207. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 10 z 16 sierpnia 1932 roku. Warszawa. S. 359-377.
208. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 11 z 11 listopada 1932 roku. Warszawa. S. 379-393.
209. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 9 grudnia 1932 roku. Warszawa. S. 403-465.
210. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 14 z 22 grudnia 1932 roku. Warszawa. S. 467-468.
211. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 4 z 19 marca 1933 roku. Warszawa. S. 57-77.
212. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 5 z 11 kwietnia 1933 roku. Warszawa. S. 83-114.
213. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 8 z 28 czerwca 1933 roku. Warszawa. S. 125-154.
214. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 13 z 11 listopada 1933 roku. Warszawa. S. 281-300.
215. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 2 z 26 stycznia 1934 roku. Warszawa. S. 3-43.
216. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 6 z 5 marca 1934 roku. Warszawa. S. 81-83.
217. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 9 z 19 marca 1934 roku. Warszawa. S. 105-132.

218. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 10 z 30 marca 1934 roku. Warszawa. S. 133-136.

219. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 11 z 7 czerwca 1934 roku. Warszawa. S. 137-207.

220. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 14 z 22 grudnia 1934 roku. Warszawa. S. 245-304.

221. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 10 z 4 lipca 1935 roku. Warszawa. S. 83-103.

222. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1 z 19 marca 1936 roku. Warszawa. S. 1-15.

223. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 2 z 11 listopada 1936 roku. Warszawa. S. 17-31.

224. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 1 z 19 marca 1937 roku. Warszawa. S. 1-25.

225. Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 2 z 11 listopada 1937 roku. s. 29-61.

226. Dzierżykraj-Stokalski Wiktor. Dzieje jednej partyzantki z lat 1917-1920. Lwow : Drukarnia Centralna we Lwowie, 1927. 103 s.

227. E. H. I. Nadzwyczajne Walne Zebranie «Aeroklubu Poznańskiego» // Lotnik. Poznań, 1931. № 5 (134). S. 84.

228. Grocholski Zdzisław. Michał z Grabowa Hrabia Grocholski: wspomnienie pośmiertne. (rękopis). URL : <http://grocholski.pl/wp-content/uploads/Biografie/michalgrocholski.pdf>.

229. Henning-Michaelis Eugeniusz de. W zamęcie («Burzy dziejowej» część trzecia). Przyczynek do historii formacji polskich w Rosji 1917-1918. Warszawa-Kraków : Gebethner i Wolff, 1929. 190 s.

230. Hołówko Tadeusz. Przez dwa fronty. Ze wspomnień emisariusza politycznego z 1918 roku. Z Warszawy do Kijowa. Warszawa : Dom Książki Polskiej S. A., 1931. 276 s.

231. Ignacy Emil hr. Plater-Zyberk z Broelu h. wł. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/cz.I002360>.

232. Indeks Represjonowanych. URL : <https://indeks>

represjonowanych.pl/int/wyszukiwanie/94,Wyszukiwanie.html.

233. Iżycki de Notto Mateusz Janusz – Bohaterowie 1939. URL : <http://www.bohaterowie1939.pl/polegly,izycki-de-notto,mateusz,7395.html>.

234. Iżycki Mateusz. Zmierch jednomiejscowego lotnictwa myśliwskiego? // Przegląd Lotniczy. Warszawa, 1934. № 4. S. 166-169.

235. Jabłoński Witold – Bohaterowie 1939. URL : <http://www.bohaterowie1939.pl/polegly,jablonski,witold,7191.html>.

236. Kanabus Krzysztof. Z dziejów 12. Pułku Ułanów Podolskich // Klimaty św. Anny. Wilanów, 2017. Nr 436. S. 2-4.

237. Kiszko-Zgierski Henryk. Zarys historii wojennej 6-go Pułku Ułanów Kaniowskich. Warszawa : Wojskowe Biuro Historyczne, 1930. 30 s.

238. Konopka Adrian. Służba zdrowia III Korpusu Polskiego w latach 1917-1918 // Studia Podlaskie. Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 1998. T. 8. S. 69-82.

239. Krwawe zajścia na Podolu // Dziennik Kijowski. 1918. Nr 74. S. 1.

240. Kukawski Lesław. Pułkownik Aleksander Piotraszewski // Ułan Wołyński. 2006. Nr 28.

241. Lista odznaczonych Krzyżem Walecznych o nieznanym adresach. Warszawa: Biuro Personalne Ministerstwa Spraw Wojskowych, 1935. 82 s.

242. Lista oficerów dyplomowanych (stan z dn. 15.IV.1931 r.). Warszawa : Sztab Główny. 44 s.

243. Lista oficerów Polskich Sił Zbrojnych według awansów dokonanych na uchodźstwie // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. 1969. Nr 4.

244. Lista oficerów Sztabu Generalnego (stan z dn. 31.XII.1925). Warszawa : Ministerstwo Spraw Wojskowych – Sztab Generalny, 1926. S. 24.

245. Lista starszeństwa oficerów zawodowych 1922. Załącznik do Dziennika Personalnego Ministerstwa Spraw

Wojskowych Nr 13 z 1922 r. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych. Zakłady Graficzne M. S. Wojsk., 1922. 499 s.

246. Lista strat Wojska Polskiego. Polegli i zmarli w wojnach 1918-1920. Warszawa : Wojskowe Biuro Historyczne, 1934. S. XXVI, 1061.

247. Mikulski Zdzisław. Włodzimierz Filipkowski 1898-1974 // Gospodarka Wodna. Warszawa, 2005. № 6. S. 241.

248. Miłkowski, Zygmunt. URL : <http://www.dws-xip.pl/PW/bio/m12b.html>.

249. Miodowski Adam. Uwarunkowania polityczno-wojskowe procesu demobilizacji korpusów polskich w Rosji w 1918 r. // Białostockie Teki Historyczne. T. 6, 2008. S. 157-175.

250. Młodzianowski St., rtm. rez. Rumunja // Przegląd Kawaleryjski. Warszawa: Departament Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, 1936. Nr 8 (130). S. 186-191.

251. Monitor Polski. 1928. № 260. Poz. 634.

252. Monitor Polski. 1937. № 64. Poz. 94.

253. Monitor Polski. 1937. № 260. Poz. 410.

254. Monitor Polski. 1938. № 140. Poz. 245.

255. Nekrolog ś.p. Zygmunta Józefa Zalewskiego // Polska Zbrojna. Warszawa, 1939. Nr 178. S. 4.

256. Pepłoński Andrzej. Zarys rozwoju organizacyjnego polskiego wywiadu wojskowego w latach 1914-1945 // Słupskie Studia Historyczne. Słupsk : Wydawnictwo Naukowe Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, 2000. № 8. S. 179-192.

257. Pierwsza lista oficerów rezerwowych W. P. Dodatek do Dziennik Personalny Nr 37/21. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1921. 102 s.

258. Plk Henryk Kuncman. URL : <https://www.12pulkulanow.pl/plk-henryk-kuncman/>.

259. Plk Szuszkiewicz Antoni. URL : <http://www.warelics.eu/forum/polish-armed-forces-second-republic-si-y-zbrojne-ii-rzeczypospolitej-polskiej-1918-1939/plk-szuszkiewicz-antoni-590640/>.

260. Politański Łukasz. Krakusi w Wojsku Polskim – rys historyczny // Piotrkowskie Zeszyty Historyczne. T. 18 (2017). Z. 1. S. 49-75.

261. Pruszkowski T. Wrażenia zagrzebskie // Skrzydlata Polska. Warszawa, 1931. № 6 (80). S. 132-134.

262. Pruszyńska Anna. Między Bohem a Słuczą / oprac. Mieczysław Pruszyński. Wrocław : Ossolineum, 2001. 278 s.

263. Przegląd Budowlany: miesięcznik poświęcony sprawom budownictwa. Zeszyt 3. Warszawa, 25 marca 1936 r. S. 113.

264. Relacja Leona Szostakowskiego, zięcia Antoni Czudowskiego, uzyskana dn. 29 września 2018 r. (інформацію надав Михайло Чапала).

265. Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 10 sierpnia 1999 r. Архів автора.

266. Relacja Romana Kuźmierkiewicza, mieszkańca Niemirowa w latach 1900-1919, uzyskana dn. 3 sierpnia 2000 r. Архів автора.

267. Rocznik oficerski 1923. Warszawa : Ministerstwo Spraw Wojskowych, Sztab Generalny – Oddział V, 1923. 1852 s.

268. Rocznik oficerski 1924. Warszawa : Ministerstwo Spraw Wojskowych, Sztab Generalny – Oddział V, 1924. 1687 s.

269. Rocznik oficerski 1928. Warszawa : Ministerstwo Spraw Wojskowych, 1928. 1108 s.

270. Rocznik oficerski 1932. Warszawa : Ministerstwo Spraw Wojskowych. Biuro Personalne, 1932. 1035 s.

271. Rocznik oficerów kawalerji 1930. Warszawa : Przegląd Kawaleryjski, 1930. 112 s.

272. Rocznik Oficerski Rezerw 1934. Warszawa : Biuro Personalne Ministerstwa Spraw Wojskowych, 1934. 1283 s.

273. Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.6.1921 r. Dodatek do Dziennika Personalnego M. S. Wojsk. Nr 37

z 24 września 1921 r. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wojskowych. 986 s.

274. Stanisław Skibniewski h. Ślepowron. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.102046>.

275. Stankiewicz Zbigniew. Garnizon zamojski 1918-1939. Jednostki i instytucje wojskowe w Zamościu // Archiwariusz Zamojski. Zamość, 2015. S. 85-106.

276. Stempowski Stanisław. Wspomnienia. Z pamiętnika (dok.) // Zeszyty Historyczne. Paryż. 1973. Z. 24. S. 68–131.

277. Śliżewski Grzegorz. Myśliwcy zapomniani. Działania polskich pilotów myśliwskich na zapleczu frontu we wrześniu 1939 roku // Przegląd Historyczno-Wojskowy. Rocznik XIX (LXX). Nr 3-4 (265-266). Warszawa : Wojskowe Biuro Historyczne, 2018. S. 114-142.

278. Tadeusz Krystyn Romiszewski. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/tadeusz-romiszewski,37830.html>.

279. Tadeusz Skibniewski h. Ślepowron. URL : <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.374939>.

280. Turkiewicz Józef. Zarys historii wojennej 12-go Pułku Ułanów Podolskich. Warszawa : Zakłady Graficzne «Polska Zjednoczona», 1928. 31 s.

281. Wańkow-Wyszomirski Włodzimierz. Na zakrętach historii. Rzecz o III Korpusie Wojsk Polskich na Wschodzie. Katowice, 1938. 42 s.

282. Włodzimierz Jabłoński. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/wlodzimierz-jablonski,12312.html>.

283. Wojciechowski Aleksander. Zarys historii wojennej 1-go pułku Ułanów Krechowieckich. Warszawa : Wojskowe Biuro Historyczne, 1929. 52 s.

284. Wykaz opinij (aktów) za 1932 rok gen. Śmigłego-Rydza. URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C5%9A%20Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-139.pdf.

285. Wykaz opinij (aktów) za 1933 rok gen. Śmigłego-

Rydza. URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-171.pdf.

286. Wykaz opinii (aktów) za 1934 rok gen. Śmigłego-Rydza. URL : https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C5%9Amig%C5%82y-Rydz_-_Opinie_o_oficerach_-_701-001-117-190.pdf.

287. Wykaz władz i adresów Towarzystw Wyścigowych // Wiadomości Wyścigowe. Warszawa, 1929. № 1. S. 1-22.

288. Z rejestru firm // Przegląd Budowlany. Warszawa, 1936. Zeszyt 3. S. 112-114.

289. Zawistowski Dezyderjusz J. Zarys historii wojennej 19-go Pułku Ułanów Wołyńskich im. płk. Karola Różyckiego. Warszawa : Wojskowe Biuro Historyczne, 1930. 38 s.

290. Zygmunt Dobrowolski. URL : <https://www.1944.pl/powstancze-biogramy/zygmunt-dobrowolski,8300.html>.

**У книзі, крім світлин із зазначеними власниками,
опубліковані фотографії з наступних джерел:**

Вінниця у спогадах: у 3 т. Т. II: Початок ХХ ст. – 1920 р. Вінниця, 2017.

14 Pułk Ułanów Jazłowieckich. <https://forum.odkrywca.pl/Album/Batalion/Elektrotechniczny/1919-1929>. <https://forum.odkrywca.pl/>.

Allegro.pl. <https://archiwum.allegro.pl/>.

Bagiński H. Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920. Warszawa, 1921.

Bohdan Węclawowicz. <http://www.konwentpolonia.pl/album-polonorum/bohdan-weclawowicz>.

DOBROWOLSKI Zygmunt. www.dws-xip.pl.

Grocholski. <http://grocholski.pl/>.

Ignacy Emil hr. PLATER-ZYBERK h. wł. <https://lechland.com/osoby>.

Koło Żołnierzy 12 Pułku Ułanów Podolskich - Photos | Facebook.

Narodowe Archiwum Cyfrowe.

Nowacki. <http://www.grh9psk.pl/9psk-historia/kadra-oficerska/nowacki/>.

Piotr Piniński. <http://www.muzeumkatynskie.pl/pl/28035/1189/aktualnosci.html>.

Podolak, 2017. № 149.

Polona. <https://polona.pl/>.

Pruszyńska A. Między Bohem a Słuczą. Wrocław, 2001.

Rodzina Petrulewiczow z Radzyna Podlaskiego. <http://www.xxwiek.karta.org.pl>.

Stanisław Skibniewski h. Ślepowron. <http://www.sejm-wielki.pl/b/sw.102046>.

Stowarzyszenie 19 Pułku Ułanow Wołyńskich. <http://www.ulan-wolynski.org.pl/biuletyn59.html>.

Waśkow-Wyszomirski W. Na zakrętach historii. Rzecz o III Korpusie Wojsk Polskich na Wschodzie. Katowice, 1938 r.

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Початок організації полку.....	7
Розділ 2. Формування полку.....	41
Розділ 3. Зміни в становищі польських корпусів.....	65
Розділ 4. Участь в боях у квітні 1918 року.....	79
Розділ 5. Реорганізація та розформування. Військово- службовці колишнього 7-го полку уланів в обороні незалежності Польщі.....	137
Додатки	
А. Вибрані персоналії. Офіцери.....	163
Б. Вибрані персоналії. Нижні чини.....	334
Список використаних джерел і літератури.....	376

Науково-довідкове видання

Петров Леонід Олександрович

7-Й ПОЛК УЛАНІВ ВІЙСЬК ПОЛЬСЬКИХ В УКРАЇНІ 1917-1918

Підписано до друку 27.05.2020.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 25,00. Умов. друк. арк. 23,25.
Наклад 40 прим. Зам. № 3052/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а, прим. 143.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>